

VE
RI
TAS

HARDERVICUM ANTIQUUM.

Ofte

Beschryvinge der Stadt

HARDERWYCK

Begrypende de Oude ende Uytterlijcke Gedaante der Stadt en Schependom.

Als mede

Haere Regeering, Gildens ende Burgerie.

Mitsgaders

Der selver Rechten, Vryheden ende Voorbaeten binnen en buyten.

T' samen-gesteld by Mr. JOHAN SCHRASSERT, Raad en Secretaris der selver Stadt.

Gedruckt by JAN RAMPEN Stads-Drucker. 1730.

Aen de *WEL-EDELE* ende *AGTBAERE HEEREN* van de Magistraat der Stadt Harderwijck.

WEL-EDELE ende *AGTBAERE HEEREN.*

Het was in den afgelopen jaare MDCCXXIX. juist vyf hondert jaaren geleden, dat nae het gemeine gevoelen Grave OTTO *Harderwijck* tot een Stadt heeft gemaackt. Welck tyds-verloop my dede dencken aan het *Jubel-jaar* der Israëliten, hoe by deselve yder Vijftigste jaar was een jaar van blijdschap, waar in yder wederkeerde tot sijne voorige besittinge van Goederen en Vryheid. Het scheen my dienthalven toe, dat ick dit Thiende Jubilè deser Stadt oock niet beter kon vieren, als met U WEL-EDELE ende AGTBAERE ende onse goede Mede-Burgeren te brengen tot Uwe ende haare voorige Besittingen en Vrydommen, door een levendig vertoog van de Oude Gedaante deser Stadt, der selver Regeering en Burgerie, mitsgaders van de Voorregten en Privilegien door onse Voor-Ouderen ten duyrsten verkregen ende met goed en bloed bewaart en vastgehouden. Ten eynde niet alleenlick de Naam onser Voor-Ouderen by ons sy in segeninge; maar wy ons oock verheugen en verblijden,

dat wy naa soo veele en bloedige vervolgingen van den Spanjaard, overloop van andere Vyanden, besoeckingen met Pestilentie, Verbrandingen en verdere Verwoestingen, waar aan onse Stadt en Burgerie maar al te veel hebben deel gehad, deselve Stadt nog mogen sien staan en bloeijen, als ten huydigen dage, ende haare Inwoonderen wedergebragt tot het vrije genot van haare Goederen en Vryheit: soo dat men onse Stadt, als eertijds naa den grooten Brand, alnog hoord seggen:

Wat deerlijck ongeval en vuyr van weinig uyrhen
Heeft my tot asch gemaakt en tot een Zeboim?
'K ben frayer als voorheen, mijn School *sal immer duyren;*
Myn Afflag *en myn* Munt; *myn schade was maar schim.*

Indien mijn toeleg geweest ware, alle omstandigheden van Saacken, Wisselvalligheden van Staat en de bysondere Lot-gevallen, welcke sig van tyd tot tyd omtrent dese Stadt hebben toegedragen, te beschryven, ick had ligtelik dit Werck van een veel grooter uytgestrektheit en veel wijdlustriger uytbreydinge konnen maacken; maar het Historische daar laatende heb ick my alleen daar op geleit, dat ik door eene korte beschryving aan UWEL-EDELE ende AGTBAERE een Vertoog

toog sou geven van de Uytterlijcke en Innerlijcke gedaante deser Stadt, soo als die van haare Stigtinge af geweest is; bevestigt met Authentijcke Stucken, ende meerendeels gehaalt uyt de Aanteeckeningen mijner Voor-Ouderen; mitsgaders uyt de Hand-schriften van den Geldersche Historie-Kender *Slichtenhorst*: op wiens laatsten Geschriften ick te meer vertrouwde, omdat ick in de Stadts *Resolutie-Boecken* op meer als eene plaatse heb gevonden, dat alle de oude Chartres en Papieren deser Stadt aan hem sijn toevertrouwt en overgegeven geweest, om deselve, waar van veele door ouderdom vermuft ende beswaarlick te leesen waren, af te schryven, ende daar uyt eene vergaderinge van des Stadts aansienlijckste Voorbaeten te maacken. Waar omtrent, indien ick al niets anders had gedaan, als in ordre gebragt het geene door andere by stucken en brocken als verstroyt was gelaten, ick my wel derve verseeckeren, dat ick by niemand, in wien discretie regeert, ondanck sou konnen behaalen, als die ten minsten aan het gemein op-offere het geene in de verborgen Schriften van Particulieren genoegsaam als lag opgesloten. Behalven dat UWEL-EDELE ende AGTBAERE oock in het leesen wel sullen bemercken, dat ick in dese Beschryvinge veeltijds heb aangevoert soodaane saacken, die ick selfs

 uyt

uyt des Stadts *Archiven*, *Kercke-Privilegie-en Resolutie-Boecken* ben ontwaar geworden.

Het geeft my voor af een bysonder genoegen, dat U WEL-EDELE ende AGTBAERE dit Werck hebben waardig geagt om ter Druck-persse te werden overgegeven. Want daar uyt houde ick my t'effens als verseeckert, dat het U WEL-EDELE ende AGTBAERE niet onaangenaam sal sijn, dat ick met eene verschulde en betaamelijcke submissie en respect het selve aan U WEL-EDELE ende AGTBAERE opdrage. Mijne onafscheidelijcke Verbintenis aan U WEL-EDELE ende AGTBAERE als een Burger, ende de naauwe Betrockinge, welcke ick Ampts-halven tot U WEL-EDELE ende AGTBAERE hebbe, gevoegt by het Onderwerp selfs, eysschen sulx van my door eene indispensable verpligtinge. Maar, WEL-EDELE ende AGTBAERE HEEREN, hoe weinig sou het my sijn, indien U WEL-EDELE ende AGTBAERE alleenlick op dit pas dese myne Pligts-betuyging in goedheit aennaemen, ende voorts deselve aanmercken als eene voorby-gaande schaduwe. Daerom stelle ick in U WEL-EDELE ende AGTBAERE gewoone cordaatheit dit vertrouwen, dat U WEL-EDELE ende AGTBAERE oock desen mynen eysch wel sullen willen blicken en toestemmen, dat, gelijck myne overgifte aan U WEL-

EDE-

EDELE ende AGTBAERE niet is voor dese eene stond, maar voor altijd; gepaart met een altoos duyrende volstreckte aenklevinge aen het Gesag van U WEL-EDELE ende AGTBAERE Regeering, en wel-sijn Uwer Personen en Familien; soo oock UWEL-EDELE ende AGTBAERE goede geneigtheyt t' mywaarts sig moge uytstrecken tot eene altoos duyrende goedgunstige beschermingе. Geschreven in *Harderwijck* den 26 April 1730.

WEL-EDELE ende *AGTBAERE HEEREN*

UW WEL-EDELE ende *AGTBAERE*

Onderdaanige Dienaar

JOHAN SCHRASSERT.

Register der HOOFD-STUCKEN.

I.

Oorsprong van de naam HARDERWYCK. *Pag.* 1

II.

Van de gelegentheit en eerste stigting van HARDERWYCK, *en haar oud en tegenwoordig* Wapen. 3

III.

Dat de Stadt eertyds Volck- en Nering-rycker is geweest. 6

IV.

Handvest van Hertog Arnold, *waar by de paelen van het Schependom werden vergroot, en alle Horige goederen vry gemaackt; met eenige aanmerckingen op't selve.* 8

V.

Van de Bouwerschappen Hierden *en* Tonsel. *Ende van den* Ooster-Mehen. 15

VI.

Van de Zuyder-Zee *en aankleven van dien.* 23

VII.

Van de Gragten, Poorten *en* Straten. 35

† VIII.

VIII.

Van de Oude Nicolaas-Kerck *en de tegenswoordige* Marien-*of* Vrouwen-Kerck, *en aankleven van dien.* 40

IX.

Van de menigte en magt der Cloosters. 50

X.

Van de Stigting, Wetten en Bevelhebbers van het Janniter Clooster *in 's* Heeren-Loo. 51

XI.

Van het Fraterhuys. 58

XII.

Van het Minder-Broeders Clooster. 63

XIII.

Van de Vrouwen-Cloosters. 69

XIV.

Van de Gasthuysen van Geertruyd *en den* H. Geest. 71

XV.

Van het Jurriens Gods-huys, Oude-Mannen-Weesen Siecken-huysen. 73

XVI.

Van de Raad- *en* Gevangen-Huysen. 80

XVII.

XVII.

Van de twee Blockhuysen, *en de* Drosten *of* Bevelhebbers. 83

XVIII.

Van de Lantschaps Munte. 86

XIX.

Van de oude Stadts Schole, *en haare* Leeraars; *en de tegenswoordige* Veluwsche Schole. 90

XX.

Van de Academie. 94

XXI.

Van het Collegie van Burgermeesteren Schepenen ende Raad. 104

XXII.

Van de Keur en magt der Gemeinsluyden. 112

XXIII.

Van de Schout. 124

XXIV.

Van de Gilden, *en sonderling dat van* St. Joris. 140

† 2 XXV.

XXV.

Van de Burgerie. 147

XXVI.

Van het Hoog Gebod. 151

XXVII.

Van de Zutphense Vryheid, *en andere Voor-regten aan* Harderwijck *verleent of bevestigt by* Hertog Reinald *in het jaar* 1340. 162

XXVIII.

Van de Hanse Vryheid *der Stadt* Harderwijck, *en verdere Privilegien in* Deenmarcken. 165

XXIX.

Handvest van Koning Eduard *van Engeland, dat die van* Harderwijck *binnen sijn Rijck voor eens anders misdryf ofte Schulden niet mogen beset of gevangen worden. Ende aen gelijcke Vryheden, die sy elders mogen hebben.* 200

XXX.

Van de Heymraad over den Arcke-Mehen; *de Uytsetting in de Ampten* Nykerk, Putten *en* Ermelo; *ende het opgraven der Stads Gragten door die van deselve Ampten. Item van den Holt-Rigter in* Uddeler-Heghe. 201

XXXI.

XXXI.

Van de Grups, Water- en Land-Tol tot Harder-wijck. 205

XXXII.

Van de Tol-Vryheid *der Harderwijckers door Gelder-land.* 208

XXXIII.

Van de Tol-Vryheit en andere Voorbaten tot Embrick, Dotechem *en te* Hunnep. 211

XXXIV.

Van de Tollen in Holland; en andere Voorregten binnen Amsterdam *en* Monnickendam. 214

XXXV.

Van de Koter-Tol; *en Vryheid in* Overyssel *tusschen* Harderwijck *en* Groeningen. 217

XXXVI.

V*an Jaar- en Vrye-* Merckten. 219

XXXVII.

Van het Stapel-regt en Afslag *van den* V*isch en verderen aankleven van dien.* 222

XXXVIII.

Van de Graven, Vorsten en Stadthouders, die de Privilegien *van Harderwijck hebben beswooren.* 244

XXXIX.

Toegift van eenige Gedigten *op* Harderwijck *gemaackt.* 246

HAR-

HARDERVICUM ANTIQUUM

Ofte

Beschryvinge der Stadt HARDERWYCK

EERSTE - HOOFD-STUCK.

Oorsprong van de naam HARDERWYCK.

ARDERWYCK, in stigtinge de oldste ende in rang de tweede Stadt van de Veluwe, heeft na de gemeinste en seeckerste gissing haar naam ontleent van een *Wijck* of toevlugt der *Harderen*, die daar omtrent op de Heyd-velden hunne Schaapen hoededen. *a.* Want *Wyck* niet alleen een inham ofte kromme elleboog in Zee beteeckent; maar oock een hoeck lands, hoewel daar geene Zee-kromten ofte inhoecken sijn, te kennen geeft; gelijck wy sien in *Brunswijck*, *Oosterwijck*, *Sleeswijck*, *Barwijck*, en meer andere plaatsen. En derhalven mag men dit woord soo wel op't Land als op de Zee duyden; werdende allenthalven daar mede gemeynt een plaats, daar ymand het gevaar kan ontwijcken

Oorsprong van de Naam Harderwijck.

a *Jun. Hist. Bat. Cap. II.*

ken. Want gelijck men, in Zee sijnde, uyt de onstuymige baaren gewoon is sijn toevlugt naar de inhammen te nemen; alsoo heeft men, in nood te Lande, een Wijck tot sijne nabuyren en verwanten; eene goede menigte van dewelcke, haar selven magtig sijnde te beschermen, een *Wijck* word genoemt. Hebbende immers de eerste Stigters van Steden en Byhuysen geen ander doelwit gehad, dan om den overval en aanstoot van vyanden of wilde dieren, welcke de bysondere Huysen niet konden afweeren, met een gemeene magt te stuyten.

Andere willen, dat de Stadt alsoo gedoopt is van de bygelegen Bouwerschap *Hierden.*

Andere wederom van de *Hardere*, eene seeckere soorte van Visschen.

Oock sijn 'er, en onder die *Kilianus* in sijn Nederlandsch Woordenboeck, die volgende *Joh. Aventinum*, niet *Harderwijck*, maar liever *Hardwigh* schryven, als of men seide *Hardewegh*, om dat de grond niet alleen op de rhede (die de Schipperen daarom *het harde* noemen) maar oock in en buyten de Stad doorgaans hard en vast is; daar van het soete water mede een goed bewijs opgeeft. Werdende dese laatste meininge daar door gesterckt, dat 'er in de oudste brieven veeltyds *Hardwigh* ofte *Hardewyck* geschreven staat.

Ja sommige willen de oude *Hardebones* tot onse Voor-Vaders stellen, waar van *Ortelius* gewagh maakt, sonder nogtans die natie te beschryven.

Eenige sijn van gedagten, dat de Inwoonders deser Stadt in het Latijn niet *Harderviceni* ofte *Harderovicenses*, maar *Hardovices* moeten genoemt worden, ende in een enkel getal *Hardovix*; in navolginge van de Burgers van *Lemovicum* in Vranckryck en *Ordovicum* in Groot Brittannien, welcke by de Oude *Lemovices* en *Ordovices* genoemt werden.

TWEEDE HOOFD-STUCK

Van de gelegentheid en eerste stigting van HARDERWYCK *ende haar oud en tegenwoordig Wapen.*

HARDERWYCK is in de Veluwe, het laatste Vierdeel van 't Vorstendom Gelre, Noord- en Westwaarts aan de Zuyder Zee gelegen; een dagh reysens van Zutphen, Arnhem en Deventer, op en van welcke Steden dagelicks Wagens en Carren vaaren, en een nachtreyse van Amsterdam, waar dagelicks een Schip na toe vaart, en van daan komt. Na het Zuyden en andere sijden is het omringt met veele speelhoven, boomgaarden en andere velden, wey- en saey-landen. *Gelegentheit van Harderwijk.*

Door wien *Harderwyck* tot eene Stadt gemaakt zy, is eerder te seggen, als den eygentlicken tijd, wanneer; vermits den eersten Brief daar van niet te vinden en na alle waarschijnlickheit verbrand is. Ick vinde het een eenparig gevoelen te zijn, dat de eerste bemuyringe is gedaan door *Otho*, toegenaamt met den *Krommen* ofte *Paards-voet*, van dien voornaam den Derden, in rang den sevenden Grave van Gelre; by wien oock onder anderen *Arnhem* en *Wageningen* van opene vlecken tot Steden zijn gemaakt; *Arnhem* (volgens het Hant-vest van *Otho a*) in het jaar 1233. en *Wageningen* in het jaar 1263. De meeste meining is, dat *Harderwyck* voort na het begin van *Otho* 's regeeringe een Stadt is geworden, namentlick in den jaare 1229. Het geene dit gemein gelove versterckt, is seeckere olde Brief, verleent en gesegelt by Hoog-gedagte Grave *Otho van Nassouw* in *Stigting.*

a. Pontan. Hist. Gelr. ad eund. ann.

 den

den eersten Somermaand des jaars 1231, waar in bescheydentlik gesproken werd van de *Stadt* en *Burgers van Harderwyck*, van *Jaar-* en *Weeck-Merckten* ende van *Zutphensche vryheid*; met beding, dat alhier geene hofhorige ofte dienstbaare luyden mogten *Burgers* werden; dat sy water-tol als (let wel) *van te voren* solden geven; en des Graven peerden eene nagt à drie in de Stadt vertoevende, met hoy en stro voor niet besorgen. Ten bewijse, dat de eerste Stigting-brief al een geruymen tyd was voorgegaan, en de Vestinge toen al voltrocken was. Dunckende het my de moeyte wel waardig, dien Brief çieraeds halven alhier plaats te geven.

Hand-vest van Graaf Otho.

In nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis. Ego Otto Comes Gelriæ & Zutphaniæ, in perpetuum. Omnia facta mortalium temporalem ferunt motum, & pereuntibus hominibus ipsorum facta simul intereunt. Quare necesse est, ut, quæ sua natura tendunt ad interitum, litterarum amminiculo fulciantur & ab oblivionis interitu defendantur. Notitiæ igitur Posterorum præsentis scripti testimonio transmittimus, quod ego Otto *Gelriæ & Zutphaniæ Comes* Civitati in Harderewich & Civibus *in ea commorantibus & postmodum mansuris* annuale forum & ebdomadale, & *omnem libertatem cum integritate rerum suarum, ex præhabito consilio dilectæ matris nostræ venerabilis Dominæ* Richardis *Abdissæ de Ruremunde, dilecti cognati mei Domini* Henrici de Monte, *Dni.* Frederici de Redhen *fratris domus Theutonicorum, Di.* Arnoldi de Walehem, *Magistri* Danielis (*quorum consilio tota terra mea regitur*) *aliorumque cognatorum meorum & amicorum, nobilium virorum & ministralium meorum, contuli*; ut ipsa Civitas eadem libertate gaudeat qua Civitas *Zutphaniæ* fruitur. *Ita tamen, quod nullum hominem, mihi vel hæredibus meis aut nobilibus hominibus*

meis

meis vel ministralibus meis sub jugo servitutis attinentem, sine consensu meo & hæredum meorum & nobilium hominum & ministralium meorum, in civem recipiet. Et thelonium aquaticum Cives *prædictæ* Civitatis, *sicut* antea *dederunt, postmodum dabunt. Et dum ibidem duabus noctibus aut tribus mansurus accessero, fœnum & stramina, quæ habent, equis meis & heredum meorum & eorum qui mecum vel cum heredibus meis venerint, sine aliqua emptione, ministrabunt. Dum autem ibi diutius mansurus venero, ipse fœnum & stramina comparabo. Ut autem hoc factum ratum & firmum permaneat, præsentia feci conscribi, & sub testimonio prædictæ Dominæ* Richardis *Abdissæ, & supra nominatorum Virorum, Dni.* Henrici de Monte, *Fratris* Fredr. de Redhen, *Dni.* Arnoldi de Walehem, *Magistri* Danielis, & *nobilium hominum meorum Dni.* Arnoldi de Diedem & *suorum Fratrum Dni.* Friderici & *Dni.* Gerhardi, *Dni.* Giselberti de Brunckhurst, & *ministralium meorum Dni* Christiani de Arnhem, *Dni.* Elberti de Dolren, *D.* Theodorici de Damme, *D.* Johannis de Marsche, *D.* Wilhelmi de Graflo, *D.* Johannis de Sallandia, *D.* Wilhelmi de Wisepe, *D.* Nicolai de Oihussen, & *aliorum multorum hominum meorum, sigilli mei munimine roboravi. Datum* in Arnhem *Ao. Domini MCCXXX. primo; regnante Dno.* Friderico *Romanorum Imperatore; D.* Henrico *Archiepiscopo Colon. Do.* Willibrando *Episc. Traject. 3. Idus Juny.*

Daar en boven heeft Grave *Otho*, tot een teecken van bysondere toegenegentheit, dese Stadt onder alle uitgepickt en verwaardigd om vereert te werden met het eigen Stam-wapen van *Nassouw*, wesende een *Goude Leeuw in een blauw Veld*, beset met *veerthien goude Turven* of liever *Blockjens*: daar se te voren een *Kogge-* **Voert het Nassouwsche Wapen.**

 Schip

Schip voor haar Segul en Wapen gebruickte; gelijck ontelbare Brieven sulcks nog uitwijsen. Waar uit te bespeuren is, dat *Harderwyck* al lang te voren een plaats van neringe geweest is, ende haare inwoonders ter zee gevaren hebben, eer deselve het Poort-regt verkregen had. Want dat sommige plaatsen voor haare bemuyringe een soort van Burgerrregt, ja selfs het regt van Hanse-Steden genoten hebben, is bewijsllick uit den Brief, welcke hier na wegens het regt der Hanse-Steden sal werden voort gebragt, alwaar de Stadt *Elburg* al in het jaar 1368 en nogmaals in de jaaren 1370 en 1376 onder de Hanse-Steden werd getelt, onaangesien deselve Stadt na de gemeine meininge eerst onder Hertog *Willem van Gulich* door *Arent te Boecop* in het jaar 1395 is begragt geworden. *Harderwyck* dan heeft nog eenigen tijd het Kogge-Schip aan de regte en de Nassouwsche Leeuw aan de verkeerde sijde gebruyckt; hebbende het Kogge-Schip voor omschrift: SIGILLUM BURGENSIUM DE HARDERWYCK; en bylangs de kant van de Nassouwsche Leeuw, sijnde kleinder gesneden: SIGILLUM POSTERIUS COMIT. GELDRENSIS: tot dat men van den jaare 1400 heeft aangevangen alleen te segelen met het blote wapen van Nassouw.

Elburg *Anno* 1368. *al een Hanse-Stadt.*

Van't Oude en nieuwe Wapen.

DERDE HOOFD-STUCK.

Dat de Stadt eertyds Volck- en Nering-rycker is geweest.

HEt is kenbaar genoeg, dat *Harderwyck* wel eer, soo niet ruymer en groter, immers Volck-rijcker is geweest: dewijl sedert lange jaaren veele woningen, soo in

in bogen als in huysen, tot Schuyren en anderen gebruycke sijn aangeleit geworden. Behalven dat eertijds buiten de Lutteke-poort een Strate was, gaande na de *Nicolaas* Kerck, en daarom genoemt de *Kerck-Straet*; oock eenige huysen op het *Solle-Veld* buyten de Groote Poorte; ende een gantsche Buyrschap in den Oosterwijck aan de wal, welcke in het jaar 1556 tot vergrootinge van het nieuwe Blockhuys is weg gebroken. Gelijck mede buiten de Stad by de Zyp een *Water-mole* en elders een *Steenbackery* en *Kalck-Ovens* hebben gestaan. *Oude Kerck-strate en gewesen Gebouwen. Water-mole, Steenbackery, Kalck-ovens.*

De neringe van Laken-wevery, van Wolle, Koorn, Hamburger en Stader Bieren en andere Waaren uit het Oosten, ging alhier soo seer in swang, als ergens elders. En waren bysonderlick de *Lakenen* soo gemein, dat men in veele Oorkonden bevind jaarlicksche renten en uytgangen betaalt te zijn met *Harderwycksche besegelde Lakenen*. Hier van komt het, dat de Voorhuysen van de oude woningen doorgaans alnog groote ruymte en verdiepinge hebben, als wesende meest aangeleit tot Packhuysen. Gelyck oock de Strate, die van den Broederen na de Lutteke Poort gaat, de naam draagt van *Wullewevers Strate*, en digt daar by de *Voller-Strate* en *Vollers-Brinck*. Ende hadden dese Wullewevers niet alleen een afgesondert Gilde en eygen wetten, in veele Hoofd-stucken bestaande (gegeven eerst in het jaar 1448, en daar na in de jaaren 1519 en 1546 vermeerdert) maar wierden oock jaarlicks uyt den Raad verkoren twee Waardeins ofte Keurmeesteren van wolle en andere Koopmanschappen, welcker ampt was de Lakenen te visiteren, de goede te besegulen en de quade af te keuren, agtervolgens de willekeur daar op gemaackt; doende daar op by haare Keure den volgenden Eed: *Harderwyckse Lakenen. Wullewevers-strate en Gilde. Waardeins.*

Dat

Dat ghy rechte getrouwe Waerdeins wesen sullen, die Laeckenen toe weerdeeren, toe segelen dat segelbaer is, toe wraecken dat wraeckbaer is, toe raden na den Keur, toe staellen nae den staell, ende dat nae die willekeur daer op gemaeckt, Ende dat nymandt op die Raemstede, daer die Laeckenen op staen die men weerderen sall, gaen sall, eer op die rechte tydt dat die Waerdeins daer gelyck op gaen, Ende wie dan nyet en queme, die solde op die tydt gene presentie hebben, Ende desgelycx salt oick wesen van den staelen indien sy elck een wethe hebben, Ende dit suldy doen den armen gelyck den rycken, den vremden gelyck uwen magen, Ende dat nyet toe laten om generhande saecken wille, und dat ghy geen Lakenen drapeneren en sullen, die men segelen sall, und nyet anders te drapeneren, dan ghy in uwen huisen behoeven aen toe snyden.

VIERDE HOOFD-STUCK.

Handvest van Hertog Arnold, *waer by de Paelen van het Schependom werden vergroot, ende alle Horige goederen vry gemaeckt; met eenige aenmerckingen op 't selve.*

WY Arnold *van der genaden Gaids Hertoghe van Gelre ende Greve van Zutphen, doin kond, ende bekennen voir ons onse erven ende nakomelingen, dat wy, omme sunderlinger gunsten ende liefden wille die wy hebben tot onser Stadt Harderwyck uitgeset ende vermeert hebben die Vryheit onser Stadt vurg. Alsoo dat sy haer* Kruyssen *nu voortaen setten zoelen moghen Westwairt uit van der Stadt by der Zee op ten hoeck van hoere ge-*

meyn-

meynten by Rabbenkamp, *streckende den wegh langhes door dat* Sand *recht uit an den wegh in der* Haspet *die van Armel loept, tot* Pepers-Erve *toe dat Ons toebehoort, ende den wegh langhes vurby* Pepers-Erve; *voirt op* Lovenemar-beeke, *ende die beeke soo voirt langhes vurby* Beekhuysen *in der Zee; ende tusschen den tween* Cruyssen *an beyden zyden der Stadt eene* Kennynge in der Zee. *Ende geven onser Stadt vurg. ende allen den Ingesetenen bynnen desen Crusen, die nu daer inne woenachtig sijn ende in toekomenden tyden daer ynne woenen soelen, al alsulke privilegien, vryheden, rechten ende guede alde gewointen, als onse Stadt bynnen der mueren nu heeft. Ende die Ingeseeten bynnen desen Cruyssen en soeben Ons anders niet geeven dan onse Stadt ende Ingeseeten bynnen der muyren ons nu pleeghen te geeven. Ende of bynnen desen Cruyssen eens deels van* Hoerigen-gueden *were, die hebben Wy alle gevrijdt tot* Tyns-guede. *Weer 't oik zaeke dat onse Stadt vurg. seyende wurde hoere Gemeynte, gelegen westwaarts van der Stadt bynnen der Vryheyd vurss. tot wat tyden sy dat deden, daer van sal onse Stad Ons geeven twee molder haveren jaerlix voir die Thienden en anders niet. Sonder al argelist. Dis te orkonde der waerheyd ende gantzer vaster stedigheyd hebben Wy Hertoghe vurs. onsen Zegel van onsen regten weeten ende gueden wille aen desen brief doin ende heyten hanghen. Gegeven in den jaer ons Heeren* 1450. *op den elf duysend meeghden daghe. Per Dominum Ducem, præsentibus de Consilio* Arnoldo de Goir *Reddit. Supremo terrar. Gelr. nec non* Theodorico de Horst *Camer.*

Stadts-Weyde besaeyt werdende geeft 2 Mold. Haver in plaets van Thiend.

De Brieven van toestemminge van den Landt-Rentmeester en Rigter van Veluwe luyden als volgt: *Wy* Arnoldus van Ghoer, *in der tyd Overste Rentmeester der Lande van Gelre, ende* Cosijn van Aldenbarnevelde,

Rig-

Rigter van Veluwe, bekennen in desen openen brieve; Alsoo onse Gened. Heere Hertoghe van Gelre etc. der Stad van Harderwyck un hoer vryheid uitgeset ende vermeeret heeft, mit meer andere punten ende vurwerden, na uitwijsinghe des Briefs, die onse Gened. Heere der vuerg. Stad daer van gegeeven heeft; dat Wy dat consenteren en believen. Ende of Wy van ons ampts weghen of anders wen dat queme, tot eenighen punten in den vurg. brieve begreepen eenigh toeseggben mughten hebben, dat schelden wy alinge ende al der vurg. Stadt te guede, ende bekennen ons geen recht noch toeseggben daer an meer te hebben noch te behalden in geenre wijs. Oirkonde des onse Zegele an desen openen Brief gehangen in 't jaer Onss Heeren 1450. *des Donredaghes na der elf duisend megheden dagh.*

Ende op dat 'er geen het allerminste agterdenken of swaerigheit mogt overig blyven; heeft den Vorst nog gewild, dat sijn Neve *Oth*, Heer tot Bronckhorst en Borkulo, van des Hertogs wegen de voorige gunning met sijn Segel mede soude believen; waer van den Brieff is geschreven tot *Lobede op Severynsdag* 1450.

Pepers-Erve.

Door *Pepers-Erve*, in den Vorstelijcken Brief gemelt, dewijl het selve aldaer van *Beeckhuysen* wert onderscheiden, moet men na de gemeine opinie verstaan eene andere Hoeve daer omtrent, naderhand veld en onland geworden.

Omloop van 't Schependom.

Den omloop van de Vryheid (uytgesondert het *Hierder-Veld*, dat over de *Nunspeeter-wegh* leit) is na de reeckeninge van den Lantmeeter *Geelkircken* vyfte half uyrhen gaans, yder uyrh gereeckent op 3000 stappen ofte 6000 schreden, ende de 100 stappen op 44 roeden.

Maar wat belangt het bereyck van de Stadts Vryheid

heid ter Zee, is de saack soo klaar niet. *Slichtenhorst* (dien ik in dese beschryvinge tot mijn voornaamste Leidsman heb genomen) schryft in sijne Handschriften, in een oud gedruckt Nederlands Boeckje te hebben gelesen, dat een *Kenninge* beteeckent vyf Engelsche mylen; en dan soude des Stads geregtigheid sig Zeewaarts uytstrecken een goed uyrh gaans te lande. Andere verstaan door een *Kenninge*, soo verre als men het hol van een Schip in zee kan *bekennen*, volgens verklaaringen daar van gedaan en te sien in het *Sesde Hoofd-stuck* in de kant-teeckeningen. Dit vinde ik, dat de Harderwijckers van ouds af gewoon sijn te visschen ende hun netten te setten tot aan ofte voor 't Eiland *Ens* omtrent *Campen*; dog daar van sal ick nader spreecken in het vooraangetogen *Hoofdstuck*.

Vryheit ter Zee, en wat een kenning is.

Edog om bescheidentlick na te speuren, hoe wijd de Vryheid van Harderwijck by den Hertog *Arnold* is uitgeset, is 't nodig na te sien den Brief by Grave *Reinald van Nassauw* gegeven in het jaar 1332, van desen inhoud: *Wy* Reinaut *Grave van Gelre ende van Zutphen doen cond allen luyden, dat wy hebben gegeven en geven mit desen Brieve onser liever Stadt van Harderwijck tot eynen edlen eigen die* Hulst *alsse die gelegen is, ende al het land dat ongeslaeghen gebleeven is van die* twelf huven lants *die zy van ons haut te tinsse, an die Stadende an die Medene toe. Behauden Ons onser weghe ende onser Heerlickheit, ende onser Teinde als men 't zeyt. Voert geeven Wy onser Stadt voerg. van* Tunsele-steeghe *Westwaert aen gelegen tot einen edelen erftins-guede* tien huven Lants, *die sy begraeven hebben op die Zee to, ende an die* Medene, *ende al dat binnen dien graven begreepen is an oer muire to; te vertinsen Ons ende onsen Erfnaemen alle jaere des anderen daghes na Sente Martijns*

Hoe de Vryheid was voor Arnolds tyden.

tijns daghe in den Wynter in onsen Hof tot Ermel, *voor thien schillinghe groter Tornoysen, of ander gelijck payment daer voor. Behauden Ons onser Heerlicheit ende onser Teynde daer aen. In oorkonde des Briefs mit onsen Zegel besegelt. Gegeeven in't jaer onss Heeren* 1332. *op St. Bartholomæus avond.*

Hoe 't sig te vorenende in ouder tyden met het Schependom heeft toegedragen, sal den oudheids-gierigen Leser uit de Brieven, die in het volgende *Hoofd-stuck* werden ingebragt, konnen vernemen. Tegenswoordig staat het daar mede, als uit het volgende *Extract uit der Stadt Privilegie-Boeck* is te vernemen: *Op ten* 25 *Augusti* 1634. *sijn de gemeine Schepenen uitgevaeren om die Vryheid der Stadt* Harderwyck *met nieuwe paelen af te laken. Ende is men voor eerst gegaen van* Rabben-Camp *achter die Stads gemeinte oft weyde, den wech achter die Weyde door, en soo voorts door* Tonssel, *latende het* huys van Gerrit Volckertss *als het uytterste limyt van de Vryheid, en soo voorts schoin door het* Clooster-lant *over* Brincken ses Schepel-stuck, *sijnde die twee derde parten van 't selve stuck binnen des Stadts Vryheid en aldaer Schattinge van olts gevende; daer door komende op die* Kleppe *achter* Brincken-lant, *alwaer die* 1 *pael geset is; van deselve pael gaende verby* Albert Janss schot, *latende 'tselve aen de rechter handt leggen, ende soo door het* Sand, *daer die* 2 *pael geset is; recht op den* Haspel *aen de Zutphensche weg, alwaer op een berg die* 3 *pael geset is; van daer een* 4 *pael geset lakende op* Swyns-hull; *ende op* Swyns-hull *die* 5 *olde pael laten staen, streckende van daer op een klein* Bergken *daer een olde pael gestaen hadde, ende daer men nogh een eynde in de grond siet staen, alwaer die* 6 *pael is by geset; van daer op die* Santbergen, *op een* Bergken *lakende op die pael op* Swynshull, *op welcken*

Tegenwoordige Vryheit.

ken Santberg *gestelt is die 7 pael; ende van daer lakende op den* Nunspeter Toren *midden in de* Sandtbergen *noch een pael geset, sijnde die 8; ende van daer voorts op den* Nunspeter Toren *lakende tot aen die* Hierder- *of* Lovenummer-Beecke, *alwaer op die beecke die Harderwycker Seems-Mole heeft gelegen, ende aldaer die 9 pael gestelt. Aldus gedaen ten dage voorss.* Lager staat: *Om te weten, of den pael in den* Haspel *wel staet, soe moetse over den* Papen-wech *staen; want over* Papen-wech *tot aen* Swyns-hull *des Stadts Jurisdictie sig extendeert.* *Seems-Mole.*

Aangaande het vry maacken der Horige goederen, sulcks heeft *Arnold* op elf duysend Maagden dag 1450. in 't bysonder nog eens gestadigt. Bekennende daer by, soo de Stadt hier over eenige indragt mogt lyden, dat hy deselve als dan verbeuren sou duysend Ceurvorster Rhijnse guldens. Voor welcke belofte sig almede uyt sijner name hadden verbonden den Overste Rentmeester *Goor* ende den Rigter *Oldenbarnevelt*. a. Sulcks datter uyt kragte van dese vergunninge in de gantsche Vryheid van Harderwijck geene onvrije of dienstbaare goederen zijn overgebleven, uytgesondert een eenig erve, dat Leenpligtig is. *Onvrije goederen vry gemaeckt.*

a. Siet pag. 9.

In het jaar 1457. heeft *Arnold* verder toegestaan, dat de Stadt eeuwiglik en erflick soude besitten en gebruycken alle Smalle Thienden en Gruytte binnen de Kruyssen en Vryheit gelegen. Ende die Kruyssen souden sy setten, daer die behoorden, naa inhoud der Voor-brieven, om haar Vryheit daar binnen te plegen. *Smalle Thienden en Gruytte aen de Stadt gegeven.*

Van de *Lovenummer Beeck*, daar van in den Brieff van Hertog *Arnold* wert gewaagt, en die *Hierden* van de Bouwerschappen *Hulshorst* en *Lovenum* scheyt, wert oock meldinge gemaackt in het Jaar 1368, als Hertog *Eduard van Nassouw* aan eenen *Dirck Toren-maker*, *Lovenummer Beeck.*

 aan.

aan sijn Swager *Henrik van Wessingen* ende hunne Erven de *Lovenummer Beeck*, van *Stavermans huys* tot in de Zee, voor een Jaarlickse Thins van penningen erflick heeft verpagt, om die te graven en te gebruycken, boven en beneden, en Molens daer op te leggen: en men leest, *b.* dat oud tijds op dese Beeck een Seems-mole heeft gestaan. Oock vind ik aangeteeckent, dat de Burgers van Harderwijck te *Lövenum* vry pleegden te sijn van Brug-gelt. Sijnde het dienvolgens geen verpligtinge, maar als eene vrywillige gifte te considereren, dat de Magistraat van Harderwijck een en andermaal het derde part der reparatien van deselve Brug gedragen heeft, volgens den klaaren letter der resolutien dien aangaande genomen op den 12 Septemb. 1701. en 27 Mart. 1720. Dat de *Hierder-beecke* al voor lang heeft gehoort onder het Schependom, is klaar genoeg uit het gebod, 't welck de Schepenen gewoon sijn te voeren over deselve, met het aanstellen van een Greve en Heimraden, voeren van Schouwen, decreteren en executeren van Boeten en diergelycke exercitien van *Jurisdictie* meer; als doorgaans in de Resolutie-boecken ervintelick, onder anderen *in datis* den 26 Oct. 1635. 7 Sept. 1636. 29 Sept. 1651. 14 Jan. 26 Apr. 22 Jun. 2 Jul. en 16 Aug. 1652. 16 Febr. 1659. en 16 Aug. 1675. Ten gevolge van welck territoriaal recht Schepenen en Gemeinte by resolutie van den 2 Januar. 1730. aan de Heere Burgermeester *Antony van Westervelt* en sijn Wel-Ed. Erven en Successeuren hebben gepermitteert het leggen van een Papier-Mole op de voorseide Beecke, na voorgaande intimatie aan de Geinteresseerdens.

b. *Siet Privilegie-boeck ter vorens geallegeerder plaetse.*

Love-nummer Brug.

Hier-der-Beeck gehoort onder Har-der-wyck.

VYFDE HOOFD-STUCK.

Van de Bouwerschappen Hierden *en* Tonsel; *ende van den* Ooster-Mehen.

NA het Noorden ende binnen het Schependom leit de Bouwerschap *Hierden*, met soo veele Bouwhoven en Huisen voorsien, dat't selve eertijds een geheel Vaandel van gewapende mannen kon uitleveren. Welcke veelheid van Huisen ik gelove dat *Reinald* bewogen heeft, om *Hierden* in seeckere Overgifte van het jaar 1331. met den titul van een *Dorp* te bestempelen, als hy aldus schrijft: *Wy* Reinaut *Greve van Gelre ende van Zutphen, doen kond allen Luyden, dat Wy gegeven hebben ende geeven mits desen Brieve voor ein edel erf- thins-goed onser L. Stadt van Harderwijck twalf huven lands geleegen an die vijf huven, die* Henrick Schenckin *ende hunne Gesellen hebben tusschen dien* Elsbroike *ende dien* Dorpe van Hyrde *tot ter Huelst to. Elke huvè te vertinsen voor twelf grote Koninx Tornoyse, of andere gelijck payment daer voor, ende te geven alle jaere erflicke des nesten daghes na Sente Martins dagh in de winter Ons ende onsen Erfgenaemen, in onsen Hof tot Ermele. In orkonde hebben Wy onse Zegel an desen Brief gehangen. Gegeeven in 't jaer onss Heeren 1331. des Donredaghes na Sent Mathæus dagh.* *Hierden.*

Dat *Hierden* sig oudtijds heeft uitgestreckt tot aan den *Hulst* toe, wert nader gevonden by eenen anderen Brief, gewag maeckende van het *Hulster-bosch* en luydende aldus: *Nos* Reinaldus *Comes Gelriæ notum facimus universis, quod nos dilectos nostros oppidanos de Har-* *Hulst.*

Harderwijck super extessibus & emenda (ratione limitatorum Civitatis dictæ nominatorum, facta per Officiatos nostros, infra oppidum in Harderwijck sitorum, de villis Tonsel *tendentium versus patibulum, & de patibulo usque ad nemus* den Holste) *nobis ab ipsis competentibus, quitos damus & remittimus, per præsentes; indulgentes eisdem, quod hujusmodi. . . . . infra dictas limitationes sita, frui possint licitè & quietè. Censibus & decimis nostris per omnia nobis salvis; in cujus rei testimonium sigillum nostrum præsentibus est appensum. Datum Ao. Dni. 1315. in Festo beati Michaelis Archangeli.*

St. Severinus *Kerckje.*

In dese Buyrte was in olde tyden ende in den jaare 1529. nog in wesen seecker Kerckje aen *St. Severinus* toegewijd.

Ooster-Mehen.

Ende wert in dezen streeck voor de beste hoeck lants gehouden ende meest tot hoijen gebruyckt de *Ooster-gemeente*, doorgaans de *Ooster-Mehen*, reyckende Westwaarts na de Stadt, Zuidwaarts langs Hierden, en met de Oost-zijde tot op de Lovenummer Beeck. Dese Gemeente heeft eene bysondere Schouwe, en daar by eenige Voorregten, na uitwijsen van het olde en soo genoemde *Kercken-boeck* ter Secretarije berustende, daar men de volgende Overdragt vind: *Wy Schepen ende Raed bekennen &c. Soo die Erfgenaemen van den Ooster-meden ons gegost hebben te graven deur den* Meden, *van dat* Rumels *af tot an die Zee toe, umme dat Rumels daer deur te weteren; soo bekennen wy, dat wy die twee graven erflick en eeuwelik standaftigh houden soelen, ende soelen daer een Schouw op leggen, ende die graven alle jaer schoon doen maken buyten der Erfgenaemen kost ende toedoen. Op S. Margrieten avond* 1440. Hier komt bykants mede over-een eene andere aan-

teec-

teeckening van het jaar 1480. Maar in den jaare 1482 is dese gunst wat naeuwer bepaelt door de volgende resolutie: *Die gemeen Schepenen ende Raed hebben Ao. 82. gegost den Erven van den Ooster-Mede voirtan to hebben eenen Greve ende twee Heymraeden, die hen de Schepenen alle jaer setten sullen omtrent S. Peters daghe* ad Cathedram, *die Ooster-Mede ende dat lant daer umtrent gelegen, die Beeke ende Graven to schouwen ende to doen maken, op sulcke breuken ende beteringhe alsse der Stadt Weydemeyster dat to pleegen doen, nymande daer inne to verschoonen. Ende sullen mede dat oever bewaeren ende regieren, gelijck die Mede, dat men daer niet over en vaere noch en weyde, by die breucken daer op staen. Duirende doch altijt 't Schepenen wederzeggen.* Den 20 April 1651 bevind sig een Cedule met de namen der geener, die tot de agterste Sluys en de nieuwe Sloot op den Ooster-mehen moeten contribueren, opgerigt ten overstaan van Gecommitteerden uit de Magistraat *Gerhard Witten en Gerrit van Dompselaer*, nevens *Henrick Noijen* als Greeff, en *Johan van Hoeclum* Gedeputeerde; met byvoeginge, dat de Stadt de derde penninck sal contribueren. En is den 19 April 1651 door deselve Heeren uyt de Magistraat nevens den Greve de aanbestading van een Komme op den Ooster-Mehen gedaen. In April 1676 hebben Greve en Heym-raden van den Ooster-Mehen met approbatie van Schepenen en Erfgenamen laten repareren die middelste Sluyse op de voorseide Mehen voor 63 - 10 - 0 daar in de Stadt op den 16 Sept. 1676 heeft betaalt een derde part. Op dit fundament hebben Schepenen by resolutie van den 29 Mey 1702 wederom gecontribueert een derde deel.

Ick heb hier voren geseit, dat de geregtigheid van *Hierden* in de Velden sig verder uytstreckte als het

 Sche-

Geregtigheid van Hierden in de Velden.

Schependom, waar van ik beloofde in dit *Hoofd-Stuck* breder te spreecken. Men vind dien aangaande Condschappen van het jaer 1548, meldende, dat die van *Harderwijck* met die van *Hierden* de Velden, welke die van *Lovenum* sig sogten toe te eygenen met haar Schaapsdrift en maeijen van Heyde, over den *Papen-weg*, voorts op den *Swijns-hul* en daar over, tot dien tijd toe altoos onbespiert hadden gebruyckt. Dat oock de Velden agter in Hierden met dat *Witte Veen* en *Horsmeer* streckende aen den *Rijsberg* en *Elspeter Velden*, pleegden te sijn en genoemt te werden de *Hierder Velden*, ende altoos ongemoeyd door de Hierders gebruyckt te worden; sonder dat de *Hulshorsters* daar regt toe hadden, of aldaar Turf mogten graven. Waar over op den 3 Juny 1597 is opgerigt het volgende Accoord en Gescheid: *Alsoo voor langes tusschen die gemeine Erfgenoten van* Lovenum *ter eenre ende die gemeine Erfgenoten van* Hierden *ter andere sijden, belangende die Gemeente der Heet-velden tusschen beide voorschreven parthien Buyrschappen liggende, twist en onverstand gesweest en langwylich proces voor den Adelijcken Veluwschen Gerigte geventileert en in state van wijsen gebragt is, sustinerende die van* Lovenum, *dat die Velden in quæstie tot die vrije Heeren-goederen aldaer allene toebehoren solden, ende die van* Hierden *uit oorsake van langwylige possessie ter contrarie contenderende; Soo ist dat alvoorens daer van uytterlicke te laten pronuntieren, durch tusschen-spreken van Scheitbare Vrunden goed gevonden, dat parthien eerst solden ter plaetsen contentieus malkanderen bejegenen, om die gebreecken, die sig tusschen henlieden tot nog toe onthalden, soo mogelick, te vereffenen. Wiensvolgende dan op huyden date deses ter Walplaets erschenen sijn die Edele Erent-*

feste

feste en Vrome Pouwel van Arnhem, Arndt van Hoeclum, Alpherdt Brinck *en* Gerrit van Coeth *Scholtes van wegen die Erfgenoten van* Lovenum, *ende die oock Erentfeste Vrome* Gerrit Voeth *en* Amelrinck Brinck van Vanevelt *wegen die van* Hierden *daer toe uit den E. Gerichte der Stadt* Harderwijck *expresselik gedeputeert sijnde, dorch onderhandelinge en middelspreken van welke voorsz. Dagholderen alle alsulcke gebreken, questien ende geschillen, die ter cause als boven tot noch toe tusschen die voorsz. parthien gesweeft hebben, met allen aenkleven van dien in aller volgender gestalte hingelegt verdragen en verleken sijn; Als nemelik dat die Erfgenoten van* Hierden *van stonden aen sullen aentasten, erflick en eeuwiglick sonder bekroidinge van ymants beholden en tot oeren schoonste gebruicken het veld beginnende oder streckende van den* Swijns-hull *af Oostwardt opgaende aen den Paell die na den besteck en gravinge der Kuilen by gemeine Erf-genoten en beides sijdes Dagholderen aldaer gestelt en ingegraven is tot een eeuwige Scheitpaell; Ende van den selven Paell voirtaen tusschen het sandt op een Paell daer oick ingegraven nae voergaende besteck der voorsz. Dagholderen en gemeine Erfgenoten; Ende van den selven Paell voorts lintrecht op ten* Nunspeter Toren *responderende. Alsoo dat die Erfgenoten van* Hierden *verby die Paelen voorsz. met Paerden, Wagenen en Karren niet overkomen sullen om eenige Streijonge Heyde ofte Struycken in't* Lovener *veld te halen; Gelyk oick hin wederom die van* Lovenum *verby die voorsz. Paelen op die van* Hierden *veld nyet sullen komen mogen. Ende soo daer ymands tegen doende bevonden worde, sal men schutten en op elcke schotinge by dage gedaen te verbreucken twee golden Gelrischen Ryders gull. Ind ist dat idt by nachte geschiet, dat sal staen als*

dieverije te scheiden, tot des eenen ofte anderen geinteresseerden Malen wille, ende die schotinge geensints te mogen verburgen. Vorder en sullen sig die van Hierden *der van* Lovenumsche *velden en struicken ende hin wederom die van* Lovenum *der* Hierder *velden nimmermeer bekrueden, uitgesondert dat die van* Hierden *met oere Koebeesten en Schapen op des van* Lovenumsche *velden en hin wederom die van* Lovenum *op die van* Hierdens *velden drieven hoeden en weiden mogen onbespeert, gelijk van olts gewoenlick. Ende hier mede sullen parthien voorsz. van alle questien differenten en geschillen die voorsz. Velden, en't gene daer eenigzints van dependeren mag, aengaende, erflick en eeuwiglick gescheiden sijn en blyven, sonder ter cause van dien eenige toeseggen actie oder opspraeck meer die een opte andere te reserveren oder toe beholden in eenigerley maniere. Allet sonder argelist. In oirkonde der waerheit en vaster stedigheit van allen en eenen ygelicken poincte van desen soo hebben wy Dagholders voors. dorch bede van onse Principale Saeckwolden respective deser twee alleens luydende Gestheit-brieven [daer elck parthie een van heeft] met onse Segelen besegelt en handen onderteickent. Gegeven op den derden dach Juny* xv^c^. *soeven en negentich. Ende was onderteickent:* Pouwel van Arnhem. Arent van Hoeclum. Alpherdt Brinck. Gerrit Voeth *de Olde.* A. Brinck van Vanevelt. G. van Coeth Cornelisss. *en met ses uithangende segelen in groenen wasch besegelt.*

Hoe verre het Veld van die van *Hierden* gaat tegens die van *Ermel*, is te vernemen uyt seeckere Condschap daar van op den 19 Juny 1637 afgegeven, waar van men in des Stadts Privilegie-Boeck aldus leest: *Voir* Albert Voeth *en* Brinck *Richteren tuichden by solemnelen ede* Jan Janss *olt ongeveerlick* 80 *jaeren*, Herman Rijckss

olt

olt omtrent 70 *jaeren*, Helmich Lubbertsen *olt* 74 *jaeren, en* Marten Jansʃ *olt* 73 *jaeren, daer ʃy ter inʃtantie van de Erfgenoten van* Hierden *toe gebodet waren, als recht is, hoe waer is, dat ʃy van der jeugd op met hoeden van Schapen en anders verkeert hebben in't* Hierder *Velt en op* Swijns-hull, *ende dat oer dieshalven wel bewoʃt is, dat daer een pael geʃtaen heeft op* Swijns-hull *digte by die plaetʃe daer nu die galge ʃtaet, by welcke pael ʃy verʃcheiden en ontallicke maelen geʃeten hebben en tegen ʃtaen loenen, ʃijnde geweeʃt een ʃcheitpael tusʃchen* Hierden *en* Ermeler *veld, een lange grote pale met een micke die boven geʃcheurt was; Ende dat die* Hierders *altijd haer plaggen gemayt en gehaelt hebben tot op* Swijns-hull *en aen die voorʃz. pael toe. Soo waerlick moʃte hen getuigen Godt Almachtigh helpen. Actum den* 19 *Juny* 1637. Waar onder ʃtaat: *Wienvolgens dan vier Gecommitteerde Schepenen* Albert Voeth, Brinck, Witten *en* Tengnagel *aldaer op* Swijns-hull in loco *op aenwieʃen en in preʃentie van de voorʃz. Getuigen en meer andere goede luiden door haer Stadts Timmerman hebben doen graven en aldaer in een oud gat bevonden een ʃtuck van een paell, welke vergaen was; Ende dienvolgens weder neffens het olde ʃtuck een nye paell aldaer ingeʃtelt.*

Eyndelik hebben die van *Hierden* met die van *Elʃpeet* en *Hulshorʃt* nog onlangs de volgende ʃcheidinge gemaakt: *De Heeren* van Holthe, Weʃtervelt *en* Boonen, *als Gecommitteerden uit de Magiʃtraet, en* Wilhem Ravensberg, *als Gecommitteerde uit de Geʃwooren Gemeente, met de Erfgenaemen van* Elʃpeet, Hierden *en* Hulshorʃt *by den anderen gekomen ʃijnde in't opene veld, en aldaar de ʃentimenten aan wederʃijden geboort hebbende, hoe voor deʃen de Baacken wegens de Limijt-ʃcheidinge ʃouden hebben gelopen, ʃijn eyndlick in der minne verdragen en*

voor-een-gekomen, *dat men van de* Staacken- *of* Swarteberg *regelregt soude afbaacken op de* Vierhouter *Baeck aan, en hebben dienthalven vyf Doelen opgeworpen, beginnende van* Staackenberg *de Eerste, waar op een paal geset, en soo voort op de* Rijsberg *aan de* Hulshorster weg, *waar van nog twee yder met een paal beset sijn geworden.* In het Privilegie-Boeck vind men hier van dus geschreven: *Het Doeltje leggende aan de* Elspeter *en* Vierhouter *weg, scheit die velden van* Hierden, Elspeet *en* Vierhouten.

Landsdouw van Hierden.

Indien mijn voornemen niet ware, voornamentlik de oude gedaante van *Harderwyck* en des selfs Vryheid te beschryven, en aan te tonen in wat luyster deselve Stadt van ouds af geweest en met hoe veele Privilegien van haare Voor-Vorsten begunstigt geworden is; ik sou alhier plaats konnen geven aen veele aangenaamheden, welcke hedensdaags de Buyrschap *Hierden* en door de nature en door arbeid oplevert; daar men vind een Allèe van Eycken en Beucken Boomen van een uyrh gaans, de schoonste Plantagien, vrugtbaarste Saey-Weyen Hoy-Landen, ende vermits haare suynig- en neerstigheit doorgaans wel gestelde Opgesetenen; voorsien met een School-Kerckje in den jaare 1658 aldaar door de Stadt gebouwt, waar in alle Sondagen de *Catechismus* gepredickt en dagelicks de jeugd geleert word. Het eynde deser Buyrschap geeft ons het gesigt van een der aangenaamste Hofsteden deser Land-streecke, den Huyse *Essenburg*, sig uyt haare veelvuldige hoge Boomen met 2 Torens vertonende, ende door des selfs tegenswoordigen Heer, den Heere *Antony van Westervelt, Burgermeester deser Stadt, Gecommitteerde ter Vergadering van de Hoog-Mogende Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden en Curator*

Essenburg.

ten ... de *Provinciale Academie alhier*, met Plantagien, Wandelingen, Ster-bosschen, Boomgaarden, Watervallen en Vyvers soodanig voorsien en verçierd, dat het menigen wandelaar tot een Ruft- en Luft-plaats verftreckt. Maar my by de Oudheit holdende, doe ik ten opsigte van *Hierden* alleenlik dit hier by, dat haare Opgesetenen hebben deselve Privilegien en Vryheden, als de Ingesetenen van *Harderwijck*, ende alleenlick met de naam van *Gras-Borgeren* daar van werden onderscheiden; als te vernemen uit het Handvest van Hertog *Arnold* in het voorgaande *Hoofd-Stuck* geinsereert. *Hierders hebben deselve Voorbaaten als de Burgers.*

SESDE HOOFD-STUCK.

Van de *Zuyder-Zee* en aankleven van dien.

Vermits dese Stadt meer dan half in Zee leit, ende haar meeste onderhoud van de Zee geniet, kan ik niet af-sijn yts van de *Zuyder-Zee* te seggen. Veele Schryvers en Liefhebbers der Oudheid houden voor gewis, dat de *Zuyder-Zee* uit de opwellingen van den ouden *Vlie-stroom* (een uytgang ofte mond van den Rhijn, by de Romeinsche Jaar-Schryvers *Flevus* geheten) in laatere tyden allengskens is gewasschen tot een baare en middelmatige Zee. *Tacitus* seit, dat *Germanicus* door den *Yssel* in de *Meyren* ende van daar na de Duytsche Zee is gevaren; tot een teecken, dat de *Zuyder-Zee* toenmaals gebroken lant en geen doorgaand water is geweest. *Cæsar* meld, dat de Rhijn de Zee naderende *veele en grote Eylanden* maackt, en met *verscheide Hoofden* in Zee loopt. *Pomponius Mela* getuigt, dat de Rhijn niet wijd van de Zee aan de regter hand, *Zuyder-Zee's Oorsprong.*

na

na dat hy de Velden heeft overstelpt, het *Vlie* word genoemt; wesende eerder een groot Meyr, als een Stroom. In seeckere Brieff van Hertog *Philips* van Burgondien van 't jaar 1642 wort gesproken van eenige Burgeren van *Naerden*, welcke hy klaagt door die van *Harderwyck* op sijn *Stroom* a. te sijn gevangen; meinende daar mede dese *Zuyder Zee*: ende in den Jaare 1543 word dese Zee insgelicks een *Stroom* geheten by den Raad van Munster, seggende in een Brieff, dat sy des *Strooms* langs *Harderwijck* altoos sonder beletsel hadden gebruyckt. Dat de *Zuyder-Zee* by verloop van tyd veel lant tot water heeft gemaackt, is met veele plaatsen bewijslick. Besiet maar regt tegens over Campen het Eyland *Urck*, de Maalstadt (na geloofwaardige gissinge) van de oude *Uriers*, b. die van *Plinius* geplaatst werden op den Rhijn tusschen den *Briel* en *Vliestroom*, ende na alle waarschijnelickheit niet alleen een groote streeck van de tegenswoordige *Zuyder-Zee*, maar oock hun naam mede gedeelt hebben aan *Urckedam*, by en tegens over Amsterdam gelegen. Dit is klaar, dat de Kerck van *Urck*, daar althans de Zee-golven tegen spoelen, voor desen en nog soo seer lang niet geleden, diep in het Eyland wierd gesien. Doet hier by het nabuyrig *Buntschoten*, nu onmiddelijk aan de *Zuyder-Zee* gelegen, daar het voor omtrent hondert jaaren soo veel voor-land plagh te hebben, dat een hoy-wagen, daar t' eyndens vaarende, werck had om twee vragten op eenen dag binnen te voeren. Hoe de *Zuyder-Zee* tegens over *Nykerck* van tyd tot tyd heeft aangewonnen, kan men afnemen uit de geduyrige verswaaringen, inlagen en ophogingen der Dijcken aldaar. Om dan eyndlick mede te komen tot onse Stadt *Harderwijck*; sonder my lang op te holden met het gevoelen van sommige,

Genaemt een Stroom.

a. *Siet* 37 *Hoofd-st.*

Aanwasch.

Urck.

b. *Urii* vel *Uriones*; quamvis alii substituunt *Sturios*.

Buntschoten.

Nykerck.

Harderwyck.

ge, dat 'er wel eer een groot *Bosch* tusschen hier en *Amsterdam* soude sijn geweest, waar van nog somtijds eenige boomen in de grond souden gevonden werden, leggende met de toppen (na 't seggen) naar 't Noort-Westen; soo kan men genoeg beweeren, dat 'er nogh onlangs buyten de Zee-Bruggen een goede streeck voorlands heeft gelegen; vermits ter plaatse van het Blockhuys een Poort is geweest, het *Peelen-Poortje* genaamt, 't welck een Land-poort was, en daar thans geen handbreet buyten-lands te vinden is. Dese dagelickse toeneminge der Zee is baar-blyckelijck uyt de resolutien van de Heeren Staaten des Quartiers van Veluwe van den 12 Mey 1716. en 27 Mey 1723. waar by een merckelicke summa van des Stads Quota van Verpondinge ten reguarde van de afgespoelde Landen is afgeschreven. De oorsaack van desen aanwasch werd aan de *Noord-Zee* toegeschreven, die door menigvuldige vloeden de *Vlie-stroom* van tyd tot tyd wijder heeft gemaackt, en die door het verwijderen van het gat van *Texel* (alwaar na het seggen van *Adrianus Junius* in oude tyden mede een groot Bosch plag te staan) niet alleen meerder, maar ook souter water in de *Zuyder-Zee* brengt. Aan welke siltigheit oock werd toegeschreven, dat de *Zuyder-Zee* by winter-dag soo lang niet toeleit, als wel in vorige tyden. Door desen aanwasch gebeurt het wel dickwyls, dat dese Zee door den Noordwesten wind opgestuywt aan dese Stadt tot een schrickelijcken en gevaarlijcken nabuyr verstreckt: soo dat ik meer als eens heb gesien, dat de Vissers en Schuite-voerders haare Schuyten binnen de Poorten slepen en bergen moesten; voor welck gevaar sy thans door eene gemaackte schuilplaats in de Stadts Gragt agter den Ooster-Beer gedeckt sijn.

Waarom de Zee dageliks aanwast.

Alle welcke ongemacken nogtans ligtelik werden versoet door de goede nering en aangename vrugten, welcke de Stadt wederom van de Zee geniet, door het invoeren van allerley Waaren, het toebrengen van nering door het dagelickse Veer op *Amsterdam* te water, ende op *Zutphen* en *Deventer* met postwagens: maar wel voornamentlick door den milden Oegst van allerley soorte van Zee-visch. Van welcke ligtelik ten opsigte van de menigte en grote neering en handtering de kroon spand den *Haring* (die oock als een Koning der Visschen de Kroon in 't hoofd draagt; en waar van *Keuchenius* in sijn *Gelria* getuygt, dat in den jaare 1652, als hy *t' Harderwijck* studeerde, is gevangen een Koning der Haringen van een glinsterende coleur en hebbende een Kroon op sijn hoofd) welcke visch jaarlicks op gesette tyden uyt de Schotse of Engelsche Zee, daar de grond meest slymig en drabbig is, haar winter-rust in in de *Zuyder-Zee* komt nemen, om sig aldaar tegen het sand te wryven en alsoo van de kuyt te ontlasten. Tegens de Lente keert sy weder na haare vorige plaats; daar sy, haar kuyt nu geschoten hebbende, dicker en vetter ende als van andere gestaltenis werd, tot dat sy, van den Somer af tot den bykants uitgaanden Herfst omtrent het Eyland *Orkney* met Buys-netten gevangen, in een ontallicke menigte met sout besprengt en tot *Pekel-haring* gemaackt werd. Dese wetenschap van souten en inleggen werd geseyt allereerst te sijn uitgevonden door eenen *Willem Beuckelens*, geboortig van *Kadsant*; en men voegt 'er by, dat Keiser *Carel*, vol van verwondering en eerbiedigheit, hem verwaardigt heeft sijn graft te gaan besoecken. Dese *Haring* alhier gevangen wert met sout besprengt, en in daar toe gemaakte Hangen tot *Bucking* geroockt, voorts met Kar-

ren

Voordeelen der Zee.

Haring-vangst.

Pekel-Haring.

Bucking.

ren na *Cleefs-land* en *Ceulen* vervoert; het geene eene voornaame Koopmanschap uitlevert en veele menschen doet bestaan. Welcke *Bucking* van alle andere, elders geroockt, de prijs behaalt ende over al seer geroemt en willig is. Werdende verdeilt in driederley soorten, niet na haaren bysonderen aard, maar na de bysondere tyden, wanneer se gevangen werd: de eerste gevangene, die oock de beste is, wert genoemt *Ty-goed*; daar op volgt het *Y-goed*; en ten laatsten het *Fy-goed*.

Dispuit over de Zuyder-Zee.

Over dese *Zuyder-Zee* is voor desen tusschen die van *Gelderland* en *Holland* de volgende quæstie gemoveert: *Of de* Zuyder-Zee *gemein is, om daar in te visschen? Dan of deselve behoort aan de aangelegene Provintien?* Die van *Holland* sustineren de *affirmative* van 't eerste; de *Geldersche* en andere Provincien de *negative* van dien, en de *affirmative* van het laatste. Die van *Gelderland* steunen op de navolgende Aucteuren, redenen, regten, privilegien en gewoonten. Dienende tot een grondslag van deselve den Vermaarden en Hoog-Geleerden *Hugo de Groot*, die in sijne *Inleidinge tot de Hollandsche Regts-geleerdheit* 2 *B*. 1. *D*. en 4 *D*. stelt dese eygene woorden: *Maar wat belangt de Zuyder-Zee, alsoo deselve niet en is een deel van de Noord-zee, maar een vergaderinge van Inlandsche Stroomen, die door groote vloeden ende afspoelinge van landen soodanigen ruymte heeft bekomen, wert deselve verstaan toe te komen de aanpaalende volckeren. Oversulx is tusschen Hollandt en West-Vriesland ter eenre, ende Overyssel ter andere sijde, een afdeilinge gemaackt van de Zuyder-zee*; Ende *in 't* 4 *D*. circa medium: *Ten tweden, sijn onder de Wilde gedierten oock de Visschen begrepen, en oversulks werd een ieder eygenaar van de Visschen, die deselve in de* Noorder-Zee *vangt, en NB. in de* Zuyder-Zee *alle Visschers van de aanpa-*

Idem fere tradit Struvius de Ædific. Privat. thes. 23.

lende

lende Landen. (Nogtans was dien Schryver door geboorte en bedieninge aan Hollandt verbonden.) Zijnde dienvolgende oock een verdeilinge gemaakt tusschen *Holland* en *Overyssal* over het visschen in de *Zuyder-Zee*, in conformitè van de Sententie by het Hoge Hof van Mechelen *in judicio contradictorio* twee dagen voor *April* 1559 gepronuntieert volgens het getuygnis van *Pontanus Histor. Gelr. pag.* 866. a. Dat nu de *Zuyder-Zee* een Meyr of Laack is geweest, heb ick in het voorgaande van dit *Hoofd-Stuck* reets genoeg bewesen: latende alsoo hier buyten de quæstie tusschen *Grotius* en *Seldenus* verhandelt *de Mari Libero, pro Republica*, & *de Mari Clauso, pro Rege Brittanniæ*; *ut* & *de Mari Adriatico, quia dicitur in continenti fuisse Reipublicæ Venetorum*, *quæ singulis annis mari nubit*. Dienvolgens heeft het den Hertog *Arnold* vrygestaan aan de Stadt *Harderwijck* onder andere voorregten haar Jurisdictie, soo Zeewaart als Landwaart, te verwijden een *Kenninge* in Zee, sijnde vyf Engelsche mylen of rijckelick een uyrh gaans te lande; als te vernemen uit het *Handvest* van Hoog-gem. Hertog in het begin des 4 *Hoofds-stucks* geplaatst, en waar van den originelen Brief rust in de Archiven van de Stadt *Harderwijck*. Welck regt en privilegie haar niet kan benomen werden, volgens de gemeine rechten en de convincante redenen daar van gegeven by *Petrus Gudelinus* in sijn heerlijck Tractaatje *de Pace* & *Treuga*. Soo dat 't selve Privilegie gants abusivelick voor een *Chimère* of *Phantasie* werd gehouden: *quippe Princeps disponens de suo dominio non intelligitur de alieno disposuisse*; & *privilegia ita sunt accipienda*, *ut aliquid operentur*, *alioqui essent frustranea*, *quod de Principe non est præsumendum*. En vervolgens dient ter saacke niet, *quod*

a. *Twee Sententien by den Groten Raad des Konings gewesen over de Vissery en Limiten in de* Zuyder-Zee, *tusschen* Holland *en* Overyssel, *siet des Privilegie-Boeck van Harderwijck fol.* 142 *verso &c.*

piscari in mari sit res meræ facultatis; niet alleen, om-dat alhier die faculteit wert weg genomen door een contrarie privilegie: maar oock, om dat alhier obsteert eene possessie, honderden jaaren sonder interruptie gecontinueert, met exclusie niet alleen van alle Over-Zeesche, maar oock van alle andere nabuyrige visschers. Ten dien opsigte notabel sijnde, dat de Visschers der Stadt Harderwijck alle jaar eenen dagh hebben, wanneer sy de plaatsen, daar sy haare netten setten, genaamd *de Saad*, een groot half uyrh gaans in Zee by lotinge afdeilen; sulcks den eenen in des anderen toegesloten plaats niet mag visschen, by seeckere boete daar op gestatueert. Alleenlick werden daar toe geadmitteert die van *Hoophuysen*, een Buyrschap een uyrh van dese Stadt, om datse geseit werden wel eer onder *Harderwijk* gehoort te hebben. Dese jurisdictie *Zeewaart* werd ook bevestigt met Brieven van de nabuyrige plaatsen en Steden, al van den jaare 1602. en 1610. Staande dan vast, dat de aanpalende Volckeren een *jus prælationis inter se* hebben; soo moet daar nootsaackelick een Voor-regt en Privilegie sijn: ende oversulcks het Visschen soo na by strand geen *res meræ facultatis* is, maar behoort aan de naastgelegen en aangelande Volckeren. Het welcke insgelicks dicteren de Placaten van de Heeren Staaten van Holland *de Ao. 1611. art. 6.* statuerende: *Niemand sal by den anderen soo na mogen setten of anckeren, dat den geenen, die eerst ter selver plaatse gelegen heeft, daar door eenig sints verhindert soude mogen worden, om sijn wand bequamelick te mogen schieten by een pæne van 150 guldens.* Soo nu de Hollandsche Visschers, die een gelijck regt onder sig hebben, sulcks niet *impunè* mogen doen op haare kusten, veel min is haar 't selve geoorloft op de Veluwsche kusten en tegens Veluwsche Visschers, die een geprivilegieerd

 recht

recht hebben. Sulcks dat haar Ed. Groot Mogende daar by niet alleen toestaan, *quod per occupationem jus acquiratur*; maar oock doen vervallen den regul *de mera facultate*, schoon men geen jurisdictie had, als ja.

Die van *Holland* daar en tegen houden het daar voor, dat de *Zuyder-Zee* altoos is gereputeert en gehouden voor een vry water, open leggende voor alle ingesetenen der geunieerde aangrensende Provincien, om 't selve water sonder onderscheid te mogen bevisschen; en dat die Hollanders daar van sijn in een rust- en vredige possessie, oock selfs omtrent de Kusten van Gelderlant. Uitgesondert dat weinig tyds voor den Oorlog van 1672 by de Ingesetenen van 't Quartier van Veluwe aan Hollandsche Visschers eenige moeijelyckheit toegebragt werdende, als daarin door den voorseiden Oorlog niet had konnen worden voorsien, de gemeine Bondgenoten in den jaare 1674 by de *acte van reunie* wel uitdruckelick hebben vast gestelt, dat de Provincien van *Gelderland* en *Overyssel* de Provincie van *Holland* en *West-Vriesland* ongemolesteerd en ongeturbeert sullen laten in de possessie, daar van deselve hebben gejouisseert in het stuck van de Visschery op de *Zuyder-Zee* en het *Swarte-Water*, en dat alle turbel, hinder ende *empechement* de voorschreven Ingesetenen sedert eenigen tijd herwaarts omtrent de voorseide Visschery aangedaan, metter daad souden cesseren en niet wederom ter hand genomen werden. Dat mits dien by de Heeren Staaten des Furstendombs Gelre en Graasschaps Zutphen in præjudicie van het voorseide recht tot de bevisschinge van de voorseide Zee, ende het voorseide geconvenieerde, geene Placaten kunnen werden gearresteert, waardoor de Ingesetenen van Holland werden geexcludeert van het bevisschen der *Zuyder-Zee*; en selfs niet soodane, waar

by

by de Hollandsche gebonden souden werden om niet anders te mogen visschen, als met Fuycken, Kubben, Hoeckwand of Segens, sijnde van soodane nature en conditie, dat die niet konnen werden gebruickt by eenige andere, als die juist digt aan den oever van de *Zuyder-Zee* woonen, en die mits dien niet gebruickt konnen werden by de Water-Schepen van die van Holland drie voeten en dieper gaande.

Op welke gronden als de Sardamsche Visschers sig in den jaare 1677, en daar voor en na, sig onderstonden te visschen, daar die van *Harderwijck* honderden jaaren *privativè* gevischt hebben, en de geheele Strand tot drie à vier uyrhen gaans lang met een verboden soort van netten alle de visch te vernielen; selfs daar toe te gebruicken verboden vaartuigen, contrarie de eigen Placaten van de Heeren Staaten van Holland de Ais. 1609 en 1610, uitbrengende den eersten Articul van 't laatste: *Dat de Schuyten vier voeten waters moeten diep gaan, op dat sy anders op droogten komende, daar de visch gaat aesen ende voeden, die niet vernielen en gantsch weg vangen.* Gelijck sy daar toe mede gebruyckten netten by 't selve Placaat *art.* 8. *en* 9, oock by Placaat van den Roomschen Keiser en by Sententie van den Hogen Raad van Mechelen verboden. a. Soo hebben de Heeren Staaten deses Furstendombs en Graafschaps dit ongelijck, het welcke haare onderdanen daar by quamen te lyden, vervat in een korte dog naackte *Deductie*, ende ten einde van voorsieninge doen brengen ter tafel van de Heeren Staaten van Holland, ende mede aan den Heere Erf- Stadtholder, als de balance voerende tot maintenu van de rechten en privilegien van yder Provincie; luydende aldus:

a. Pontan. cit. loc.

Korte en naakte Remonstrantie van de Staten van Gelder-

land

land wegens een notoire indragt, die de Steden van Harderwijck en Elburg ende de Opgesetenen langs de Veluwse kust in de Zuyder-Zee door Hollandsche Visscheren en Onderdanen in het stuck van de Visschery wert aangedaan.

Gelijck niemand beregtigd is te doen, wat hy wil, tot nadeel van een ander sijn recht; soo konnen mede geoorlofde saacken door ongeoorlofde middelen gepleegt werden. Aan beide soorten van transgressie maacken haar schuldig een deel Ingesetenen ende Onderdanen van Holland, die haar met Visschery generen; als deselve niet alleen komen visschen op de Geldersche en Veluwsche kusten; soo digt aan en onder het land, dat sy dickwyls met een musquet souden beschoten konnen werden: maar daar toe gebruycken dryvende netten en warre-garens, veel vademen groot en klein van maeselen. Waar mede sy de gantsche Kust van Nulde af tot Harderwijck en wederom van daar tot Dornspijck toe besetten; sijnde een spatie van vier of meer uyrhen gaans. Waar door niet alleen grote, maar kleine visch, komende buyten gronden en diepten, om te weyden en aesen, wort opgevangen, het saad vernielt en bedorven, ende vervolgens de voorteelinge belet en verhindert. Het geene met eene meenigte van geloofweerdige getuygen is te bewaarheden, indien het niet al te notoir en kennelijk was, om ontkend te konnen worden. Hoewel strydig tegens Onse geëmaneerde Placaten, tot maintenu van dewelcke de Contraventeurs nog in den jaare 1670 door den Officier van het platte lant sijn aangehaalt en gemulcteert. Maar, dat remarquabel is, oock selfs tegens die van de Heeren Staaten van Hollandt Ao. 1609. en 1610. uitgegeven, die by Ons nauwkeurig nagesien sijnde, beide uitdruckelick in het 5 art. statueren, dat sigh niemand voortaan vorderen sal te visschen langs de stranden en den oever van de Zee op

de

de pœnen daar by geexprimeert. Waar by oock soodanige netten, als boven verhaalt, soo wel als in Vriesland *en elders verboden sijn. Ende behalven dat de* Zuyder-Zee *ende haare Visschery niet gemein sijn, maar behoren tot de aangrensende Volckeren, volgens de leere van* Grotius in sijn Inleidinge tot de Hollandsche Regtsgeleertheit lib. 2. part. 1. & part. 4. 14. *die geeft bundige en solide redenen van onderscheid tusschen het visschen in de* Noord *en* Zuyder-Zee. *Soo heeft het onse Land-Vorsten uyt haare souveraine magt vry gestaan over de* Zuyder-Zee *langs de Geldersche Kust te disponeren. Gelijck dan uyt dien hoofde de Stadt van* Harderwijck *door Hertog* Arnold *van Gelder in den jaare* 1450. *op elf duysend maagden dag gegeven is het regt en privilegie van* privative *te visschen tot een* kennis *in Zee, sijnde vijf Engelsche mylen of een goed uyrh gaans over land; welck regt en privilegie haar [onder correctie] niet kan benomen of vermindert worden, volgens de gemeine Rechten en convincante redenen daar van gegeven by* Gudelinus *in sijn uytnemend Tractaat* de Pace & Treuga. *Daarom oock de Staaten van* Holland *en* Over-yssel *een verdeilinge hebben gemaackt over het visschen in de* Zuyder-Zee, *conform de Sententie by het Hof van Mechelen tusschen voorgemelte Provincien Ao.* 1559. *den tweeden dag voor April* in Judicio contradictorio *gepronuntieert. Ende uit kragt van de voorsz. Sententie (in allen deelen alhier applicabel; dewijl'er is* paritas rationis) *sijn Reglementen op de Water-Schepen gemaackt, die mede-brengen, dat niet nader mogen komen visschen en dryven als op drie en een half ellen waters.* a. *Daar de onderdanen van* Holland *in desen usurpateurs ende verbreeckers* van

a. 1678. 22 *Febr. verklaren* Jacob Bolt *old omtrent* 35 *jaaren,* Jacob Bartolssen *old omtrent* 32 *jaaren, Schipperen, ende* Herman Claassen *old om-*

van goede wetten en privilegien haar niet en ontsien te komen visschen en dryven op een en een half voet water, met verboden netten ende garens, als hier te voren geseit is: ja, soo na aan strand, datse dickwyls het op droge setten en uit haare Schuyten gaan moeten, om die te ligten, af te duywen en vlot te maacken. Soo tegens dit mogt geseit worden, dat vaaren en visschen is res meræ facultatis, *aan ieder een geoorloft; diend tot antwoord ende solutie, dat sulcks waar is in de ruyme Zee, die wijd genoeg is; blyvende de aangrensende haare jurisdictie ongevioleert. Het soude derhalven seer hard en smertelick vallen voor de Ingesetenen van een gantsch bedurven ende uitgeputte Provintie, met haare oogen te moeten aanschouwen, datse van haare Nabuyren ende Bondgenoten, die haar alle heul en hulpe uit kragt van Unie behoren te bewijsen, vernadeelt en berooft wierden van haare regten ende Privilegien, wettig verkregen en boven menschen gedagten onbespierd geexerceert. Gelijck dan de visch-vangst van die is, daar veele Familien van subsisteren, die haar bespierd en benomen werdende, in maniere voorschreven, niet alleen dese neringe en handteringe tot een gemein ongerijf en nadeel van de Ingesetenen deser Provincie heeft doen verslappen, maar selfs de minst vermogende Visschers tot soodane verlegentheid gebragt, dat se daar door het brood uit haar spinde missen, om Vrouw en Kinderen te onderhouden, dat een seer harde en gevoelige saacke is.*

Waar

omtrent 50 *jaaren,* Jan Jurriaansen *old omtrent* 34 *jaaren,* Eybert Harmse *old omtrent* 32 *jaaren, onder solemnelen ede, dat wel dikmaals hebben hooren seggen, dat de Water-schepen in voortyden plagten soo verre van de Wal te moeten blyven, als een* Kennisse *in Zee streckt, dat is, volgens haar nadere verklaringe, soo verre als men het* [illegible] *van een Schip* [illegible].

Waar na alsoo de *Sardamsche* Visschers continueerden die van *Harderwyck* in haare olde possessie, regt en privilegie te turberen, de *Harderwyckers* haare Schuyten en Netten hebben weg genomen, ende sig wercklick en regtelick in haare wel hebbende possessie gemaintineert tot desen huydigen dagh toe. *a*. Gelijck my oock nog seer wel voorstaat, dat sulcks by die van *Elburg* op deselve wijse is gepractiseert ende in het werck gestelt. *Sardamse Schuyten en netten weg gehaalt.*

a. Siet Resolutie-boeck in datis d. 7 Febr. 1679. 23 Jun. 1681. 25 Nov. 1682.

SEVENDE HOOFD-STUCK.

Van de Gragten, Poorten en Straaten.

H*arderwijck* plagh in voortyden met ondiepe Gragten ende een oude hoge Muyr, beset met verscheide Rondeelen, slegt bewaart te sijn; tot dat de Stadt, in den Spaanschen Oorlog tot meermalen, als in de jaaren 1599 en 1605 met diepe en ruyme Gragten en swaare Wallen, hebbende een doorne hegge aan de voet, mitsgaders met vyf Bolwercken, die elkanderen beschermden en beschoten, voorsien, tegens een vyandlicken aanloop gedeckt is geworden. Soo als de *Gragten* Zeewaarts ten wedersijden met vaste schuyns aflopende Steen-wercken, *Beeren* genaamt, gescheiden sijnde, de Stadt van beide kanten tegens den aanval der Zee gedeckt is. Tot het bekostigen van welcke wercken de Stadt van oude tyden door de Vorsten en het gemeine Lant is te gemoed gekomen, als by de Lants- en Quartiers Recessen genoegsaam ervintlik. *Oude Gragten en Muyr* *Beeren.*

Van den *Haven* had ik hier bequaamlijk konnen spreecken; *Haven.*

 ken;

ken; hoe deselve in verscheide tyden en bysonderlick in de jaaren 1549, op den voorslag van *Jan van Schorel*, Domheer van *St. Marien* t'Utrecht, ende 1595, door eene nieuwe opvattinge, daar na in het jaar 1609 op een concept van *Hilbrand Smit*, is op het tapijt geweest; tot dat deselve omtrent den jaare 1650 is by der hand genomen en gemaackt geworden. Maar ik gaa deselve voorby; om dat het verhaal daar van niet als een smertelijcke na-gedagte aan de Burgers van *Harderwijck* geven kan: als die door dat selve werck, behalven de considerable gelden, by anderen daar toe opgehaalt en verkregen, haare Stadt van haare beste goederen en meeste inkomsten sien beroofd; vermits niet alleen daar door des Stads beurs is uytgeput, de kannen eenen pegel verkleint, de Gilde-goederen geconsumeert (als hebbende het *St. Joris* Gilde alleen daar toe als een vrywillige gifte opgeschoten ses duysend guldens) en de Stadt daar en boven in sulcke swaare schulden geraackt, dat behalven alle de verkofte goederen nog by mijnen tyd de Stadt met merckelijcke schulden, daar van heen-komende, is beset geweest. Het eenigste, dat de Stadt nog daar van profiteert, is de sevende vragt van het Veer, welke by het maacken van den *Haven* de Stadt aan sig heeft getrocken, ende nog dagelicks onder de naam van *Haven-geld* geniet, bedragende jaarlicks drie hondert guldens, daar van de *Harderwijcker* Veerschipperen twee en de *Amsterdamse* een hondert guldens betalen. En waarlick, alle Burgers, die eenige danckbaarheit in haaren boesem dragen, moeten erkennen de Vaderlijcke sorge van de tegenswoordige Heeren van de Magistraat, die door het mesnageren van veele verteringen en afschaffen van verscheide teer-dagen en maaltyden de Stadt van haare schul-

schulden ontlast en daar en boven met veele en kostbaere reparatien, verbeteringen ende ornamenten ondersteunt verbetert ende verçiert hebben.

Na dat in den Oosterwijck het *Peelen-Poortje a.* (waar van al voorheen is gemelt) is toegevult, sijn hier nog drie Land-Poorten overgebleven; te weten, de *Smee-Poort*, *Lutticke-Poort* ende de *Groote-Poort.* Waar van verre de aller pragtigste voor den jaare 1673 is geweest de *Lutticke-* ofte *Nicolaas-Poort*; aldus genoemt na de oudste Moeder-Kerck van *Nicolaas*, welke eertijds daar buiten heeft gestaan: nademaal sy het oog van alle Vreemdelingen in verwonderinge trock door drie over-fraaije Torens besijden malkanderen staande, soo hoog dat een middelmatig Dorp aan yder van deselve genoeg sou hebben, om daar mede te proncken: behalven een Toren van dicke gestaltenis op de wijse van een *Burgt* (die nog staat) ende nog een ander van stomper gedaante: wiens wedergâ men dienvolgens nergens vind, als te *Angiers* in Vranckryck, daar geseit werd insgelijks een diergelijcke Poort met drie Torens te sijn. Dat buyten dese *Lutticke-Poort* wel eer een Boschje heeft gestaan, 't welck daar na tot Hoven is gemaakt, schijnt hier uit te volgen, dat seeckere plaats aldaar nog huyden ten dage de naam draagt van het *Lutticke-Loo.*

Nog sijn 'er twee Zee-poorten aan de *Hoge-* en *Lage-Bruggen*; langs welcke en over de gemaackte Haven men droogvoets een stuck wegs plag in Zee te konnen gaan om een water-luchtje te scheppen.

Onder de *Straten* steeckt uit de *Donckerstrate*, voorsien met verscheide fraaije Huysen, meest van groote verdiepinge, bykants als in de Hanse-Steden *Lubeck* en *Hamburg.* Die van de *Brugge-Strate* prætendeerden

Poorten.

a. Ita dicta, quod tenderet adversus *Paludem* sive Lacum Australem. Vox eadem superest in Lacu *Peel* in confinio Brabantiæ ac Gelriæ Super. & in ejusdem Accolis *Peel-Landis*, quos Romani *Petulantes* & *Pamanos* vocabant.

eertijds het regt, dat men daar binnen, en nergens elders, den Afslag van de Visch moest houden. Dit is nog dagelicks in gebruyck, en nog onlangs by twee resolutien van Schepenen bevestigt, dat de Post-Wagens van *Deventer* en *Zutphen* haar vragt nergens mogen lossen, als in dese Strate tusschen de Herbergen *de Stadt Vrede* en de *Swaan*. Niet als of dese Strate eenige privilegie heeft voor andere; maar omdat deselve schietende aan de Zee-poort, sulcks de meeste commoditeit geeft aan de passagiers. Dog het lust my, tot opheldering en verstand van veele oude Leger-Boecken en Brieven, van meer andere *Straten* met haare bysondere benamingen eenige meldinge te maacken: waar in ik het gevoegelikst heb geagt te volgen de ordre, na welcke de Stads Straten en Stegen in het *Protocol* elkanderen volgen en de eene onder de andere begrepen is.

De *Doncker-Strate* begint van den Broederen regt uit na de Smee-poort- ofte Vyhe-Strate: mitsgaders het *Kerck-Steegje*, het *Academie-* of *Susteren-Straatje*, het *Korte Kerck-Steegje* ende *Israëls* ofte *Weem-Straatje*.

Den *Smee-Poorter-Brinck* begint van *Jan Pannekoecks* Waardeins, *modo* de Heer *van Westervelts* Huys rontom tot aan die Smee-Poort toe.

De *Vyhe-Strate* is, daar men gaat van de Smee-Poort af tot aan de Hoge-Brug: en vervat het *Steegje by de Munte*, die *Burg-Strate* of *Gevangen-Strate* na den *Gevangen-Toren*, het *Blockhuis-Steegje*, de Strate van de *Soeven-Huysen* by die *Fraters* en het *Gasthuys-Steegje*.

De *Brugge-Strate*, daar men van die Hoge-Brug gaat tot aan den Broederen toe, vervat die *Rabbe-Strate* verby St. Joosten Put tot aan de Trappe aan de Muyr, het *Bonger-Steegje*, *Heer Aalts-Straatje* by *Willem Rutgersens Verbrugge*.

Die

Die *Vrouwen-* ofte *Nieuwe-Strate*, van de Kerck tot aan de Brugge-Strate.

Den *Broederen* is de gantsche vlackte voor het Raadhuys en het Franciscaner Kerckhof, (by de Oude de *Broeder-Strate*) beginnende van het Wijnhuys rontom tot aan de Hout-Tuyn.

Die *Snyder-Strate* is, daar men van den Broederen tot de Hoge-Strate gaat; vulgò de *Hondegats-strate*.

De *Hoge-Strate* is, daar men van de Muyr aan de Trap regt doorgaat tot aan de Groote Poort; oock somwylen de *Grote-Strate* geheten. Vervat verder het eerste Straatje aan de lincker hand tot aan de Muyr of *Teunis Laurensen* Huys, die *Paadsen-Strate*, *Kleyne Merckt-Strate*, *Vleesch-houwers-steegje*, *Jan Grollen-steegje* van 't Vleesch-houwers-Steegje tot aan de Merckt.

Die *Wullewevers-Strate* is, daar men gaat van den Broederen af, by Mr. *Henrick Proyt* tot aan de Lutticke Poort; vervat het *Keisers-straatje* by *Gerrit Maachs* in te gaan, en die *Haver-Straat* naast *Jan Francken Sas* tot aan *Gerrit Henricksens*: Oock agter de Muyr van de Luttike Poorte tot aan de Smeepoorter-Brinck, samt die Schoenmaackers Kuypen.

De *Schoenmaackers*-olim *Molien-Strate*, *a.* begint van *Herman Sas Put* tot aan de Merckt, en vervat de *Valck-Strate* by *Wolf Aarts*, *b.* *St. Annen* *c.* of *Wevers-Strate*, en de *Vullers-Brinck*.

De *Merckt* is van de Lage-Brug tot aan het Nonnen-Clooster.

Die *Merckt*- oock [maar selden] de *Smeed-Strate* begint van

a. *Slichtenhorst seit de Molien-Strate te sijn, daar men van de Wulle-Wevers Strate omkromt na de Merckt.*

b. *De Eerste Strate over Herman Sas Put.*

c. *Om dat daar 't Beelt van* Anna *plag te staan.*

van de Merckt tot aan de Muyre by de Groote Poort, vervat in sig verders het *Steegje agter de Nonnen* ende het *Olie-Straatje*, sijnde 't laatste Steegje na de Wal aan.

Die *Peper-Strate*, ofte *Kleine Oosterwijck*, daar men eerst van de Lage Brug na de Wal gaat.

Den *Grooten-Oosterwijck* is die Strate midden op de Merckt om na de Wal te gaan.

De *Kerck-Strate*, daar men in oude tyden ging van de Lutticke Poort tot de Nicolaas-Kerck en Kleyne Begijnen.

Nog vind men in 't Kercken-Boeck en oude Brieven de *Toch-Strate*, de *H. Geest-Steeg*, de *Kleine Strate* en de *Agathen-Strate*; welcke ick bekennen moet niet te konnen aanwijsen.

AGTSTE HOOFD-STUCK.

Van de Oude Nicolaas-Kerck, *en de tegenswoordige* Marien- *of* Vrouwen-Kerck, *en aankleven van dien.*

Nicolaas Kerck.

Omtrent een slinger-werp buyten de *Lutticke Poort* op de weg na St. *Jurriens* Gasthuys plag sig te vertoonen de eerste Kerspel-Kerck van Harderwijck, den H. *Nicolaas* toegewijd, sijnde van een groote ruymte en uytgestrecktheit. Dat de Kerck by *Reinald van Nassauw*, eerste Hertog van Gelre, gebouwt soude sijn, als *Pontanus* voorgeeft, vind ik een groot misverstand te sijn. Dewijl het klaar-blyckelick is, dat deselve gestigt is door de Geestelickheit van 't *Marien-Godshuys* tot Utrecht, des tydes Magtige Heeren, die alhier en elders in Veluwe hadden veele Landerijen, Tinsen en Ste-

Stedigheden, en daar toe een eygen Schryver en Scholt; doende sig noemen *Dekens en Domheeren van Gods genade*, ende voorgevende in dese Vryheit veele goederen beseten te hebben, toen *Harderwijck* selfs nog geen Stadt ware. Het welcke ick meine afnemelijck te sijn uit een *Handvest* van den jaare 1316 *a.* op de Kelnery van Putten berustende, waar by onder anderen bewesen werd, dat de Domheeren van dese Kerck oock aan het Godshuys eed van trouwe hebben moeten doen, als aan haare Patronen, en dat 't selve Godshuys van oude tyden alhier vier Kerck-Heeren heeft moeten onderhouden; waar over naderhand en in vorige eeuwe nog een langduyrig dispuyt is geweest tusschen de Kercken-raad van Harderwijck en de Heeren van St. Marien. Het selve *Handvest* is van den volgenden inhoud: *Supplex Libellus Domini Decani & Capituli beatæ Mariæ Trajecti, ad Episcopum ibidem, pro Canonisatione* Ecclesiæ Parochialis in Harderwijck. *Revo. in Christo Patri ac Do. Do. nostro Episcopo Trajectensi Decanus totumque Capitulum Ecclesiæ beatæ Mariæ Trajectensis, reverentiam tam debitam quam devotam cum famulatu. Noveritis, quod, quia Parochialis Ecclesia de Harderwick*, nostræ collationi seu præsentationi spectans, *Divina concedente gratiâ adeo abundat ad præsens in bonis, quod* quatuor Sacerdotes *Parochialis ejusdem possunt honorificè sustentari ex eisdem, & jura Episcopalia & Archidiaconalia sustinere & de ipsis congrue respondere, ad Divini cultus augmentationem & honorem Omnipotentis Dei*, beati Nicolai dictæ Ecclesiæ Patroni, *& omnium Sanctorum ejusdem; consideratis in talibus de jure considerandis, solum Deum habentes præ oculis, ordinavimus & ordinamus ut dicti Rectores in dictam Ecclesiam de Harderwick debeant*

a. Siet nog een brief van Grave Reinald *van den jaare* 1336. *op het Hoofdstuck van* Gasthuysen.

esse Canonici nostro Decano & Capitulo nostræ Ecclesiæ subjecti, gaudentes privilegio Canonicorum sine aliquorum bonorum & jurium nostrorum, ad nos & Ecclesiam nostram spectantium, præjudicio seu diminutione. Hoc salvo, quod in creatione cujuslibet Canonici, ibidem postmodò per Capitulum nostrum instituendi, quum ad hoc obtulerit se facultas, nobis præstetur fidelitatis juramentum. *Salvis etiam Diœcesano & Archidiacono loci, pro tempore existentibus, juribus Episcopalibus & Archidiaconalibus per omnia & in omnibus. Insuper & quia hujusmodi* quatuor *sunt* Presbyteri residentes, *& in dicta Ecclesia de Harderwick horas suas Canonicas ad chorum, juxta modum & consuetudinem dictæ Ecclesiæ nostræ, decantabunt. Quocirca Paternitati vestræ reverendæ supplicamus humiliter & devotè, vos affectuosè rogamus, quatenus, Divinæ caritatis intuitu & precum nostrarum interventu, præmissa, ut præmittuntur ordinata per nos & concepta, approbare, vestra auctoritate confirmare, & dictam Ecclesiam de Harderwick canonisare, modis ac formis supra tactis, dignemini propter Deum; præcipientes sub pœna Canonica populo Parochiæ præfatæ Ecclesiæ de Harderwich, ut dictis* quatuor *eorum* Rectoribus, *tanquam eorum Curatis & Canonicis, reverenter obediant & intendant, de juribus Parochialibus respondendo integrè eisdem. Datum sub sigillo Ecclesiæ nostræ, ad mandatum nostrum præsentibus appenso. Anno Domini Millesimo trecentesimo decimo sexto, die tertia mensis May.* Men vind nog een Brief van Bisschop *Johan van* W*erneborch*, waar in hy dese Kerck maackt tot een Moeder-Kerck, ende aan de Dom-Heeren van *Nicolaas* geeft gelijcke vryheit en geregtigheit, als die van *St. Marien* waren hebbende. Johannes de Werneborch, *Dei gratia Episcopus Trajecten-*

jectensis, universis & singulis præsentes literas visuris seu audituris facimus manifestum; Quod in præsentatis nobis literis venerabilium virorum Dominorum Decani & Capituli Ecclesiæ beatæ Mariæ Trajectensis humiliter exstitit supplicatum, quatenus Ecclesiam Parochialem in Harderwich nostræ diœcæsis eorum collationi seu præsentationi spectantem, in Ecclesiam Collegiatam, ex certis & legitimis causis nobis ostensis, erigere & confirmare dignaremur. Unde nos justis eorum supplicationibus gratificantes, in Canonicorum Ecclesiam, auctoritate nostra ordinaria, erigimus & in Dei nomine confirmamus. Ita quod Rectores ejusdem Ecclesiæ de Harderwich, nunc & in futurum pro tempore existentes, sint & reputentur Canonici, dictis Dominis Decano & Capitulo subjecti, quodque in omnibus & per omnia gaudeant privilegiis, juribus & libertatibus Canonicorum Ecclesiæ nostræ beatæ Mariæ supra dictæ. In quorum omnium testimonium & munimen sigillum nostrum præsentibus est appensum. Datum Ao. nativitatis Domini millesimo trecentesimo & septuagesimo die 16 Mensis Aug. Derhalven ben ick van gedagten, dat de eerste Stigting deser Kerck niet veel later moet sijn geweest, als die van de Stadt selfs; als niet waarschijnlick sijnde, dat een plaats van sulcken aansien heeft konnen bestaan sonder Kerck en Gods-dienst. Omtrent het jaar 1415 sijn de Toorens en Klocken van dese Kerck door den brand seer geschonden en beschadigt, en den Tooren voorts uyt last van den Hertog en Bisschop geheel afgebroocken: waar van hier na breder. Egter bevindmen, dat de Kerck nog lang daar na heeft gestaan, ende eerst omtrent het jaar 1524 of later is om ver geworpen.

Na dat nu de *St. Nicolaas* Kerck-Tooren omtrent het jaar 1415 (als geseit) door een Hemelsch vuur grote-

 licks

licks was beschadigt, heeft niet alleen Hertog *Reinald* belast deselve voorts af te breecken, en geene nieuwe ergens anders te bouwen als in de Stadt; maar is oock by Bisschop *Fredrick* toegestaan, dat sy dien Tooren met alle sijne by-huysen herbouwen en versetten mogten op de plaats daar toenmaals binnen de Vesten de nieuwe Hoofd-Kerck wierd gemetselt. Luydende den besegelden brief van den Bisschop aldus: *Fredericus Dei gratia Episcopus Trajectensis dilectis nobis in Christo Magistris seu Provisoribus fabricæ Ecclesiæ Parochialis de Harderwijk, sitæ extra oppidum de Harderwijk nostræ diœcæsis, salutem in Domino sempiternam. Ut Turrim præfatæ Ecclesiæ frangere, evellere & ipsius ædificia omnia & singula dissolvere, amovere ac eandem Turrim ad oppidum de Harderwijk* in & ad locum, ubi nunc nova Ecclesia Parochialis construitur, *reædificare & transportare seu reædificari possitis facere, nec non Parochialem Ecclesiam de Harderwijk prædictam minuere vel augmentare seu minui facere valeatis, prout hoc videritis expedire & optimum fuerit, vobis tenore præsentium concedimus facultatem. Nostrarum testimonio literarum, dat. in Castro nostro* ter Horst, *Anno Domini M. 415. feria sexta post Ascens. Domini. Subscriptum:* Wilhelmus de Wye. Hier uyt bespeurt men, dat men in het jaar 1415. reets besig was met het bouwen van de *Vrouwen-Kerck*. Waar van ick tot bevestiging alhier nog by voege een Brief door den Pauselyken Gesand gedaan vervaardigen binnen dese Stadt, waar by de Marien-Kerck tot Utrecht wert bevolen, de Opper-Harders van dese nieuwe Kerspel-Kerk toe te laten, dat sy geene Mis-Papen onder haar behoefden te hebben ofte te dulden, anders als die alvorens sig aan henlieden met ede van trouw- en gedienstigheit waren verbonden. Welcke Brief alsoo die geschreven is in

Bouwing der Vrouwen-Kerck.

den

den jaare 1451, soo blyckt het genoegsaam, dat de Kerck al te voren is votoyt geweest. Den bovenstaande Brief luyd als volgt: Nicolaus, *miseratione Divina, titulo Sti. Petri ad vincula, sacro-sanctæ Romanæ Ecclesiæ Presbyter Cardinalis, Apostolicæ sedis per Alemanniam Legatus, dilectæ nobis in Christo Ecclesiæ Sanctæ Mariæ Virginis Trajecti, salutem in Domino. Pro parte Rectorum sive Pastorum Ecclesiæ Parochialis oppidi Harderwick Trajectensis Diœcæsis, nobis nuper oblata petitio continebat; quod Vicarii & Officiantes in eorum Parochiali Ecclesia prædicta propriis Pastoribus minus obedientes sint in his, quæ ad Divinum, & eorum Vicariorum & Officiantium, spectant officium. Quare pro parte dictorum Rectorum sive Pastorum nobis fuit humiliter supplicatum, eis super hoc de opportuno remedio provideri. Nos igitur, supplicationibus hujusmodi inclinati, discretioni tuæ, auctoritate legationis nostræ qua fungimur, per hæc scripta committimus & mandamus; quatenus (si & postquam tibi de præmissis constiterit) Rectoribus sive Pastoribus, ut neminem deinceps in dicta sua Parochiali Ecclesia in Vicarium vel etiam Officiantem admittere sive etiam recipere obligentur, qui non prius ipsis Rectoribus sive Pastoribus de obedientia sive reverentia atque fidelitate, juxta juris dispositionem & consuetudinem etiam diutius observatam, eisdem servandis & exhibendis præstiterit juramentum, dicta auctoritate concedas facultatem; consuetudine gratiosa ad tempus observata forsan, aliisque in contrarium facientibus, non obstantibus quibuscunque. Datum in oppido* Harderwik *Traj. Diœces. sub nostro sigillo, die Veneris, vicesima septima mensis Augusti, Ao. Millesimo quadring. quinquagesimo primo.*

Waar in desen Eed heeft bestaan, kan men afnemen uyt desselfs volgende formulier:

Eed der Mis-Dienaars

Juramentum deservientium Capellæ beatæ Mariæ *Virginis infra muros Hardervicenses, ac Vicariorum ibidem seu Altaristarum, jam* Ecclesiæ Parochialis:

In primis ponet manus ad pectus, jurabit Canonicis Curatis dictæ Ecclesiæ fidelitatem, & in licitis & honestis, ad Ecclesiam & Vicarias pertinentibus, obedientiam. Ego N. juro & promitto vobis Dominis Canonicis Curatis Collegiatæ Ecclesiæ Hardervicensis; quod ero vobis fidelis, in vestris fama & rebus, & non ero contra vos, neque jus Ecclesiæ vestræ prædictæ, sed fideliter serviam vobis in Capella *vestra prædicta beatæ* Mariæ *infra muros Hardervicenses. Ac protestor, prædictæ deservire nomine vestrorum ac nullorum aliorum, secundum vestrum beneplacitum, in missis, vesperis ac matutinis cantandis seu legendis; horis, diebus, temporibus debitis; dummodo numerus Missarum non extendatur ultra has quas promisi. Et omnes oblationes ac emolumenta, quæ eveniunt ad vestros usus, in capsam, quam mihi dederitis, vestris clausuris clausam, mittam; & illam ita clausam, si mihi commiseritis, in meam custodiam reponam, & ad vestram requisitionem vobis, quando volueritis & repetieritis, eam repræsentabo. Et iterum ut prius mihi si reddideritis, totiens quotiens vobis placuerit reaccipiam, & priori custodiæ tradam. Diebus festivis ac Dominicis Chorum cum religione intrabo, ac me offeram, dum opus est, Evangelium Epistolam vel similem Legendam, ac alia, quæ pro utilitate Ecclesiæ prædictæ potuero perpetrare, non tardabo. Circuibo Ecclesiam sive Civitatem cum processione, quum tempus postulat, dummodo non impediar legitimis ac rationabilibus impedimentis. Et dolo ac fraude in omnibus prædictis penitus exclusis. Sic me Deus adjuvet et Sancta Dei Evangelia.*

Welc-

Welck Eeds formulier ik gedagt heb des te meer te moeten melden, om dat het als met den vinger ſchijnt aan wijſen, dat, daar nu de grote Kerck ſtaat, te voren een Kerckje heeft geſtaan; 't welck oock uyt de ruymte van het Kerck-hof wel te beſluyten is.

De grote Klock, *Salvator*, wegende 7166, en de volgende, haalende 5250 ponden, ſijn eerſt gegoten in den jaare 1520; wanneer deſelve op de Paapſche wijſe op de Kerckmiſſe ſijn gedoopt, krygende de Kercke omtrent tagtig guldens tot Pillegelt. *Klocken.*

In deſe Kerck waren nevens veele geſchreven Boecken verſcheide Cleinodien, Beelden en verçierſelen; als ſilvere Croeſen, Kruycken, Peeſen, Wieroockvaaten, ſijde Kaſufels met haare Dienſt-rockken, beſtickte gulde Kappen met ſilvere Appelen, een ſilvere Britſe (ſoo ſe het noemden) met Geſteenten verçiert, en veele andere koſtelijckheden meer, waar van men geheele lijſten vind in de oude aantekeningen deſer Stadt. *Kerckel. çieraaden.*

In de Kerck vondmen omtrent twintig Altaren, ſeer fraay ende alle met rijcke inkomſten voorſien. Onder allen ſtack in çieraad en koſtelijckheit uyt een Altaar, 't welck de Schepenen deſer Stadt in den Jaare 1564. hebben laten maacken, waar van ik het Beſteck nog heb gevonden op een los papier leggende in het *Kercken-Boeck* ter Secretarie beruſtende. *Altaren.*

Van binnen is de Kerck verçiert geweeſt met veel Schilderwerk in het gewelfſel, ende in de Glaſen; welcke laatſte door de geduyrige ſwaare winden en langheit des tyds altans alle haare fraayheid en Hiſtorien, daar in vervat, verloren hebben. Egter vond men nogh onlangs in de noord-ſyde een Glas, gemaackt in den Jaare 1454, daar men in ſag de afbeelding van den goeden Vorſt *Arnold van Gelder*, ſittende geknielt in ſijne wa- *Glaſen.*

pe-

peninge tegen over sijne ontrouwe Gemaalinne *Catharina van Cleeff.*

Orgel. Wanneer het *Orgel* eerst in dese Kerck geplaatst is, kan ik niet præcise seggen. Dit vindick, dat de Stadsboecken, behelsende een post van *Renten tot het Orgel behorende*, lopen tot digt aan den jaare 1500, te rug; en daar uyt heb ik dit besluyt opgemaakt, dat 't Orgel daar in geset is in het eynde van de vyfthiende of met het begin van de festiende Eeuwe: want in vroeger tyd wert in het meer geallegeerde *Kercken-Boeck* van geen Orgel gemelt. Dit Orgel stond eerst tusschen de twee pilaren boven de deur, die na het Oude-Mannen-huys uytgaat; daar 't selve in den jaare 1632 met verscheide Clavieren is vermeerdert en gerepareert. In den jaare 1723 hebben de Heeren van de Magistraat het selve van daar laten nemen, met verscheide registers vermeerderen en tegens den Toorn plaatsen, onder het bestier van de Heeren Over-Kerckmeesteren Dr. *Wilhem van Holthe* en *Wolterus Elspeet.* Dog in den jaare 1727, als de Heeren van de Regeering een sonderlingen yver hadden, om de Stadt met verscheide fraaije stucken te verçieren, hebben deselve oock goed gedagt het Orgel met nog veele nieuwe Registers, fraaije Stemmen ende onder die met de *Vox Humana* te vergroten ende met veelerhande fraay Schilder- en Snyd-werck te verçieren. Belopende dese twee laatste verbeteringen op omtrent negen duysend guldens; sonder nogtans dat de Stadt of Kerck daar eenen doyt toe gecontribueert heeft: als daar toe bestedet zijnde een beurs, welcke de Heeren van de Magistraat vergadert hadden van twee Loterijen eenige tyd te voren alhier getrocken. Tot gedagtenis van dese veranderingen en verbeteringen deses Orgels heb ik dit Opschrift ingestelt, het welcke tusschen

de

de Wapenen van de Heeren Gecommitteerdens, aan wien dese sorge was opgedragen, met vergulde letteren daar aldus voorstaat:

Turri Ecclesiæ suburbanæ Sti. Nicolai Anno MCDXV. igne quassa cœlesti, jussuque Reinaldi *Ducis funditus dejecta, Templum hoc B. Mariæ dicatum cum turri ædificatum est. Juxta viginti Altaria aliaque multa ornamenta Ecclesiastica, ad finem decurrente seculo quinto decimo, me posuit Superstitiosa manus. Ex proximis à dextra, quæ me tenebant, columnis anno MDCCXXIII. refectum, adauctum & huc translatum, anno dein MDCCXXVII in eam, qua nunc splendere vides, formam redactum, psallentis veræ DEI Ecclesiæ cantus dulci voce modulor. Cura & Auspiciis DD. Dris.* Wilhelmi van Holthe, Antonii van Westervelt, Wolteri Elspeet, *Dris.* Arnoldi Pronck.

De Toren van dit Gestigt is bykants onder en boven even dick; soo dat sig op haar top gemackelick een Wagen en Paarden souden konnen wenden, gevult van binnen met stevige gewelffels. Hebbende daar benevens een soodane hoogte, datse den Zee-man voor een Baak verstreckt; waarom *Keuchenius* in sijn *Gelria Illustrata* daar van aldus schrijft: *Toren.*

Quid procul igniferæ præcelsa cacumina Turris;
Non aliam melior gens habet ulla Pharon.

Maar alvorens ick van dit Gebouw afgaa, dunckt het my redelijck alhier te melden de Namen van die Mannen, welcke sedert de Reformatie in dese Kerck Godswoord hebben verkondigt. Na dat de Roomsche Superstitie en met deselve de laetste Rooms-gesinde Priester *Rutger van Baer*, geboortig van Grol, onstigtelyk van leven en door sijn vuylaardig swetsen seer gehaat, afgeschaft en verbannen, ende dit Gebouw nu in een *Predicanten.*

Huys des waaren Godsdienst verandert was, hebben daar in als Kercken-Dienaaren gestaan *Otho van Heteren* (die geseit word de eerste Prædicatie in de *Grauwe Susteren* gedaan te hebben) *Henricus Henningius*, *Jan Keyser* ofte *Cæsarius*, van *Weesop* hier gekomen, *Wilhelm Wirtzveld*, *Ellard van Mehen*, *Joannes Rhodius*, *Otho van Heteren* den Jonge, *Hermannus Velingius*, *Otho Beltampius*, *Johan Gaverel*, *Joannes Petræus Zaanvliet*, *Paulus Lamberti*, *Paulus Colonius*, *Laurentius Nicolaï ab Egmont*, *Petrus Platevoet genaemt Plancius*, *Elisæus Spillardus*, *David Amia*, *Robertus Altius*, *Cornelius van Aken*, *Nicolaus Mulerius*, *Petrus Gribius*, *Cornelius Ravensbergh*, *Jacobus van de Graeff*, *Abraham Bradius*, *Jacobus Heurdt*, *Wilhelm van Gendt*, *Petrus Wijnstock*, *Michael Arnoldi*.

NEGENDE HOOFD-STUCK.

Van de Meenigte en Magt der Cloosters.

In de Pausselijcke tyden waren alhier seven Cloosters, drie voor Mannen, ende vier voor Vrouwen ofte Maagden; soodanig geerft en gegoedet, dat deselve met de andere Godshuysen geseit werden omtrent het derde gedeelte der Stadt te hebben beslagen: daar by so ryck en magtig, dat de Heeren van de Wet meermaals hebben nodig gehad sorgvuldige over-een-komsten met deselve, aangaande het uytsetten haarer woningen ende aankoopen en erven van goederen, te maacken. Waar toe niet weynig deed het bygelove en blindheid van dien tyd, waar door de menschen doorgaans bedugt waaren, dat den Hemel voor haar gesloten soude sijn, soo sy haare

han-

handen voor de Papen en Mis-Priesters gesloten hielden. Slaa maar eens het oog in het *Kercken-boeck* en andere olde Legerboecken, ende gy sult in de Stadt qualick een Huys en in de Vryheyd nauwlicx een Stuck lands vinden, dat met de een of andere last niet beswaart was, tot het branden van Kaarssen, doen van Beevaarden, de een of ander Dienst op een Altaar, ofte tot yts anders. Soodanig ryck waren de Cloosters, dat ik met een geloofwaardige hand vinde aangeteeckent, dat het *Nonnen-Clooster* alleen, buyten het Schependom, in de *Arcke-Mehen* sou beseten hebben over de hondert Mergen Lants.

TIENDE HOOFD-STUCK.

Van de Stigting, Wetten en Bevelhebbers van het Janniter-Clooster *in 's Heeren-Loo.*

Van alle de Cloosteren van Harderwyck verdient eershalven de eerste plaats *'s Heeren-Loo*; omdat de Broeders van dit Gods-huys de naam droegen van *Maltheesse Ridders en Heeren*, en doorgaans Mannen waren van geslagt en aansien. Het wierd oock wel *St. Jans Daal* genaamt, om dat het aan *St. Jan* den Doper was toegewyd. Dit had oock onder sig den Hof tot *Callen-Broeck* tusschen Voorthuysen en Hoevelaken, en andere overvloedige inkomsten meer, welcke die van Utrecht ten tyde van *Leicester* voor een groot gedeelte na sig hebben getrocken. Edog om de Stigting, Wetten en Vryheden van dit Genootschap te beter te kennen, sal ik den eygentlicken Stigt-Brief alhier invoegen: *Wy Broeder* Hesse Slagenholts *Meister ten Duyt-*

schen Lande, Commendeur to Langouwen *sant Johans Ordens, doe kond allen luyden die desen brief sullen sien of hooren lesen; dat wy guedelick angesien hebben guede begeerte ind Godlyke menyngh, die Broeder* Rutger Pauwels *Commendeur sante* Catharinen *ind der Balyen te* Utrecht, *(den God genedigh zy) groetelicke gehad hevet im Goedsdiensten, ind sonderlingh aen Godlick staet ind regiment te ordinieren eens gewaeren Godlicken levens, alsoo sonder eygenschap gehoersaemlick ind kuysselick te leven, na insat ind ordinantien ons Oirdens, ind Gods love the doen myt zyngen ind leesen nachts ind daghes, ind voirt in allen Godlicken Zeden ind ordinantie hen oeffenen als Geestlicke luyden betaempt, in ons Godshuyse* 't Sante Johans Daal *by Harderwijck, daer hy groote kost an uytgeleyt heeft, ind erffenisse, ornament ind boecken, die hy daer gekoft ind getuyget hevet. Want wy dan groetliken begeeren ind ommer willen, dat dese doeglick Ordinantie voirtganck hebben zullen, ind bescheidelicke bekennen ind wael weten, dat dit Goeds-huys van* Sint Johans Dael, *niet genoegh geryckt en is tot aldusdaenigen Geestlicken leven ind regiment standachtelik te holden; soo hebben wy mit Godlicker toeneygingh gonstlicke geordiniert ind vastlicke gesat voir ons ind onse Nakomelingen, mit rede ind gueddunken Broeders* Arnts van Doenen *onse Stadthalders der Balyen van sunte* Kathrinen *t' Utrecht, ind Pleegheren der selver Balyen, dat onse Hof van* Kallenbroeck *mit allen synen guederen ind toebehoren der voorsz. Goeds-huys van* Sint Jans Dael *in dienen ind toebehoren sal eeuwlicke duyrende; Beholtlicke dat die Commendeur van* Sint Jans Dael, *die in der tijd is, van den Godshuys van* Sint Jans Dael *ind van den Have van* Kallenbroeck *jaarlicks geven ind betaalen sal ind commervry leveren sal binnen onsen Goeds-*

buyse

huyse 't sunte Kathrijnen *t' Utrecht, onsen Stadthalder in der tijd is, te* respons 80 *guede Rhynsche gulden, alsulcke als nu ganckachtig sint; die eene helft op Sunte Martens Misse in de Wynter, ind die andere helft op St. Peters misse* ad Cathedram, *of bynnen eenre maand na elken termijn onbegrepen; alsoo dat onse Stadthalder van* St. Catharynen *t' Utrecht dieze betalingh altoos sonder schade zy. Voirt want wy willen, dat die Broederen van* St. Jans Dael *te mael doegdlick vredelick ind in Godlicker minnen eendrechtelicke leven sullen, sunder eenig hinder in der tijd, na ingesat ind ordinantien onses Ordens, als oock voer ind na geroert is; soo ordinieren Wy voer ons ind onse Nakomelingen, dat sy onder onss, onse Nakomelingen onses Stadthalders van Utrecht, of onse Visitoers daer komen visitieren; soo sullen sy ons mit onse gesinne ind peerden lieflick ontfangen ind guedlick doen ind uytrichten, na gueder gewoenten onss Ordens. Ind die Commendeur onses Goedshuys van* St. Jans Daal *voorsz. sal dan vur ons, onse Nakomelingen onses Stadthalders van Utrecht of onse Visitoer, al die reeckening doen voer den gemeynen Broederen, overbiedende sijne pleghe. Tot welcker overbiedinghe wy onse Nakomelingen onss Stadthalder van Utrecht of onse Visitoeren van onser weghen, doen ind laten sullen der selver Commendeur te blyven ofte ontzetten ind eenen anderen te zetten by den Convent van* St. Jans Daal. *Dattet oek tot eenigher tijd geviel, dat Wy dat vursz. Convent bynnen jaars niet en visitierden, soo sal die Commendeur rekeningh doen voer den Convent, welke rekeningh sy tot Onser koemste holden sullen. Voert meer, oft geviel buyten tyd onser Visitatie, dat die Commendeur vursz. aflyvigh ind onmeghtigh worde, ofte die Commendeurschap versuymde; soe magh dat Convent vursz. eenen gueden*

anderen Broeder kiesen, die hen by hoere conscientie ind beste wetenheyd dat nutste ind oirbaerlixte to duncket; ind die sal sijn dan in des Commendeurs Stad, mit volre maghten in alle saecken, totter tijd to dattet onss Nakomelingen, onse Stadthalder, ind onse Visitoeren in onser naem, aengebracht werd, ind dan sullen Wy hem setten by der Convent vursz., ind Commendeur maken, ind anders niemand. Of't oock geviel, dat wy, onse Nakomelinghe, onse Stadthalder ind onse Visitoeren, den Commendeur tot onse gesprecke of Capittel gebooden te komen, daer sal hy komen, gelijck andere gehoorsame pleegheren na gueder gewoenten ons Oerdens. Oick soo willen wy ind ordinieren, dat die Commendeur in den Convent vursz. sullen altoos aldaer holden woenende acht of tien guede eerbaere personen onss Ordens, ofte alsoo voele als die Commendeur ind dat Convent dunckt dat die reynten des huyses eenigher wijs draaghen moegen, welke personen die Commendeur, mit rade ind consent sijns Convents, ontfangen ind kleeden sal, daer altoos blyvende woenagtigh, leevende sonder eygenschap in eenen kuyssen reynen leven, ind in rechter gehoorsaemheit, na regule ind statuiten onss Oirdens, nachts ind daghes die love Goeds te begaen, als te syngen ind te leesen betaemplick die soeven getyde, elck op sijn behoerlicke tyd, ind ten Convent te lesen die Heylige Schryft, ind behoorlicke silentie te halden; ind voirt in allen doegheden ind Geestelicke Zeeden hen te oeffenen, als gewaere eerbere Geestelyke luyden betaempt ind nood is. Want dan dese Broederen vursz. niet eyghens in der tyd ommermeer hebben en sullen ind moighen; soo sal hen die Commendeur in der tijd guedlick ind voldadelick besorgen van eten ind drynken ind kleedingen, als gueder Geestelicke luyder betaempt; ind voert in allen dat hen myt redene noed mag wesen, sijn sy

sieck

sieck of gesond, ind een ygelick na sijn behoef. Voirt meer, en salmen geen persoen seynden tot St. Jans Daal, *buyten consent des Commendeurs ind des Convents. Ind die Commendeur en sal geen Erve of eygen verkoopen, versetten, verwisselen nogh kommer daer op maeken; t'en zy by Ons, onse Nakomelinghe, of Ons Stadhalderen t'Utrecht sunderlinghe oerlof ind consent. Ende want wy Brueder* Hesse Slagenholts, *Meyster in Duytsland,* Commendeur *to* Langouwen *voerg. begeeren ind willen, dat alle dese Ordinantie ind punten die hier voorschreven staan voertganck hebben sullen, ind eeuwelick te Goeds eeren gehalden werden, voer Ons ind onss Nakomelinghe; Soo is onss Prioraets Insegel an desen Brief gehanghen. Ind want wy Brueder* Arnt van Doenen, *Stadthalder des Goedshuys ind der Balyen van* Sint Catrijnen *t'Utrecht, mit onsen Plegheren dese Ordinantie geconsentiert hebben, ind by ons wil ind gued-duncken aldus geordiniert is; soo hebben Wy onse ind onses Convents zegel an desen Brief gehangen. Gegeeven in 't jaar Ons Heeren* 1403, *op ten Dinxdagh naest voer den Heilighen Pinxdagh.*

Uyt den voorstaanden Brief blijckt, dat dese *Janniter Heeren* stonden onder het *Catharinen* Godshuys t'Utrecht; ende verhielden sig een klein uyrh gaans buyten dese Stadt Harderwijck in een vermaackelyke Landsdouw: nemende somwyle haar verblyf oock wel in de Stadt in het *St. Jans Dal*, gelegen tegens over het *Catharinæ* Clooster.

Het *Loo*, eertyds met een omgaande gragt afgesloten, is thans vervallen, en werdt by een bouwman bewoont, hebbende van syn oude gedaante alleenlik een steenen poort overig. *Loo.*

Den eersten Commandeur is geweest *Geeraart Nagel* in 't jaar 1403; na hem *Diderick van Spegel* in 't jaar *Commandeurs.*

1421;

1421; naar desen vind ik de volgende Bevelhebbers niet, als in 't jaar 1555, wanneer *Barent ten Stert* wert genoemt, en omtrent het jaar 1567 *Jochem van Spuelde*, in wiens tyd, namentlick in den jaare 1581, de goederen van de *Janniters* by de Hoge Overigheid aangeslagen en tot andere eynden gebruyckt sijn. Hoewel men meld, dat naderhand omtrent het jaar 1585. eenen *Jacob Wynen* sig *Commandeur van 's Heeren-Loo* heeft geschreven, en na hem in 't jaar 1595. *Peter van den Bergh*: edog dese twee by de Duytsche Heeren opgeworpen, en by de Lantschap niet toegelaten, konnen niet anders dan als Naam-Commandeurs sonder bevel en genot aangemerckt werden.

Commandeurs Voorwaerden.

Vermits onder dit *Heeren-Loo* veele goederen behoorden, welcker Holtgewasschen jaarlicks in het openbaar op geschreven conditien door den Commandeur wierden verkogt, ende onder particulieren het Schryven oudtyds soo gemein niet ware; is het als door eene gewoonte ingekropen, dat veele menschen haare Holtgewasschen verkoften na gemeine Commandeurs voorwaarden. Hier van daan is het, dat nog huyden ten dage in het verkopen van Holtgewasschen in gebruycke is de clausule: *voorts na gemeine Commandeurs Voorwaarden.* Soo dat het schynt, dat die Voorwaarden hebben verkregen de kragt van een olde deugdelicke en gemeine gewoonte of coustume, die men volgt, wanneer niet anders by de particuliere Conditien is bedongen. Dewyl nu die gemeine Commandeurs Voorwaarden aan weinige bekent sijn, dunckt my niet ondienstig de formule van deselve alhier mede te deelen:

Anno 1432. Martini. In Vurwerden ind manieren hier na beschreven will de Commendeur verkopen vyf Heggen holts &c. In den eersten, soo sall de mond altyd gaan

gaan voor de hand. Item ſal niemants verhoegen oft gelt trecken die onſs Convent ſchuldig is, of daer ick of mijn Voorvaders gelt mit rechten of peynden af gemaent hebben. Item ſall men dat holt boven van de Stammen und Wallen houwen und boecken of verſchellen, ſoo dat na older gewoente betamelijcken und behoerlik is. Item ſullen mede Vurwerden weſen, dat men dat holt nu toe Mey toekoemende houwen ſal, dan weert ſaecke, dat daer eenigh Oorlog opſtonde, dat men dat holt tot den meeſten penning niet gebruycken konde, ſoe ſalmen dat een jaer over moegen laten ſtaen om den 20 penninck; dan is het, dat men ſigh beſtaet t' holten, ſal men dat voort afhouwen. Item wie in eenigh bot of verhoegen ſtaet, of gelt treckt, de ſal ſelven de Coopman ſijn, und de Commendeur ſal anders ghien manne hebben dan hem of ſijne Borge. Item ſal dat holt, rijſen, knuppelen ſementlijck bynnen Meyts uyt de heggen weſen, dat onſs Convent daer door niet beſcheedigt en worde. Sullen mede Vurwerden weſen, ſoo wat tyd dat het hoogſte ghebot geboeden is, ſoo ſal den Commendeur, het weere voer de keerſe of na, altijt den ſlagh aen hem holden moegen und betalen den ouraet went hem gelieft. Item of ymants in eenigh bot ſtonde, und daer boven ymants verhoogden, daer mede die Commendeur niet te vrede were, ſal die voertijds geboden heeft in ſijn bot blyven ſtaen. Item wer den ſlag holt, ſal den ſementlicken onraadt onvertoiglik betalen van dat holt, he den ſlag of behölt, eerſe uyt den huyſe ſcheyden. Sullen mede Vurwerden weſen, dat al, de den ſlagh van eenig holden, den Commendeur of ſijnen Volmagtigher gerightelik Burgen ſtellen ſullen, daer ſe ter Bancken horen, daer den Commendeur in der tijd mede te vrede is, und die Burgen ſullen gerichtelik loeven op behoerlicke betaels-dagen voorſz. te betalen, of die

 Com-

Commendeur sal daer voer moegen peynden, und die panden terstond slyten ind verkopen ter tyd den lesten pennink met den eersten betaelt is, sonder eenige wedersprake daer op te genieten, eer sy dat holt aentasten. Item de betaels-dagen sullen sijn Sint Jan *Midde-Somer, ind* Sint Jacob *daer naestkomende ind* St. Lmr. *wel betaelt te wesen. Item weel eenige heggen inset .... van hogen tot* 10 *guld. eene guld. in de hand und eene guld. in 't gelagh, staende op den onraet. Item sal men voirt in allen doen na older gueder gewoonte ind holtens manieren, allet sunder arg of list &c.*

ELFDE HOOFD-STUCK.

Van het Frater-Huys.

Frater-Huys. Het Tweede, daar oock eenige Geestlijcke Huysen neffens en tegens over stonden, was het *Broederen-Huys*, schuylende onder de beschermինge der Oud-Vaders *Hieronymus* en *Gregorius*. Dit Huys heeft sijn aanvanck genomen in ofte sedert den jaare 1441, wanneer de Schepenen aan *Derck van Harpen*, *Albert van Kalker* ende andere hunne mede-broeders in het *Klerken-huys* te Zwoll hebben opgedragen eenige huysen en hoven, streckende westwaarts aan de Stadts muur met eèn eynde, ende van de Sevenhuyser Strate tot de Beek aan beide sijden van de Strate, mits dat sy binnen twee jaaren daar op hebben moesten een vergadering van Priesters en Clerken, na de wijse van *Heer Florus-huys* tot Deventer, en 't *Klerken-huys* tot Zwoll; ofte dat anders dese gronden weder souden keeren in des Stadts handen. Hoedanige Broederschappen omtrent die tyden in Duytsland en Nederland allenthalven begonnen aan te groei-

groeijen, met toedoen van *Gabriel Biel*, Professor tot *Tubingen*, *Geeraart van Zutveen*, *Christianus Massæus*, *Georgius Macropedius* en andere des tydes berugte Mannen.

De Broeders en Voedsterlingen van dit Huys waren vrije Geestelijke Luyden, geschickt en vaardig om de jeugd te onderwijsen in lesen en schryven [welck laatste haare gemeine tyd-kortinge was] Stoel-vermaaningen ende andere oeffeningen van Godsaligheit: weshalven sy oock door de Burgers seer wierden geliefkoosd. *Georgius Braun*, die wel eer de voornaamste Steden des Werelds heeft uytgegeven, en daar in ons Harderwijck aan de Land- en Zee- kanten heeft af doen teeckenen, geeft voor, dat de Klercken hun oorsprong souden afreeckenen van eenen *Geeraert van Deventer*, die wegens sijn voorbeeldig leven den toenaam had verdient van *de Groote* (*Gerhardus Magnus*) daar by doende, dat hy geleeft heeft omtrent het jaar 1372, ende in het jaar 1384, wesende het 44ste jaar sijns ouderdoms, gestorven en binnen sijn Vaderlijcke Stadt *Deventer* begraven is: waar uyt volgt, dat alhier dese Broederschap al lang moet sijn bekent geweest voor het *Broeder-huys*, 't welck (als voorseid) in den jaare 1441. is opgerigt. Na desen *Geeraert* was gekomen *Floris van Holland*, een Man van Adel, gesproten uyt het Huys van *Arkel*, die in verscheide plaatsen van *Gelderland*, *Brabant*, *Holland*, door onvermoeyden yver en geleerde Predikatien dit Collegie merckelick verbetert heeft. Desen sijn gevolgt *Govert van Kempen*, geleeft hebbende omtrent het jaar 1458. *Aelt van Heyden* en *Herman Arents Smyler*, een Burger-Soon van Harderwijck, naderhand Opsiender van het *Ursulen-* of *Zuyder-Clooster* t' Enckhuysen, die dog het laatste van sijn dagen in ballingschap versleten heeft. Dit

Huys is in het jaar 1572. van sijne Beelden, Boecken en vorder Geestlijck Huysraad berooft; werdende althans beseten by het Quartier van Veluwe, ende onder het opsigt van den *Oeconomus* bewoond door een gereguleerd getal van Studenten, dewelcke aldaar vrye huysvesting, vuyr en licht met verdere vryheden genieten; staande onder de volgende Wetten: *Ordonnantie geëxtraheert uit het Protocol der Schoolraad, na welckers inhoud van nu voortaan de Ordres in het* Fraterhuys *strict sullen onderhouden en nagekomen werden.* 1. *Het Ampt des* Oeconomi *in het* Fraterhuys *bestaat in te besorgen de Huyshoudinge en Regeeringe des Collegie, en sal om sulks des te bequamer na te komen de* Oeconomus *behalven de Collegisten geen Kostgangers mogen houden.* 2. *Des* Oeconomi *Huisvrouw sal gehouden sijn soo wel op Werck- als Sondagen, niet alleen soo lang de* Lectiones *duyren, maar oock als deselve geeyndigt sijn, reyn te maacken en te koocken dat haar van de* Studiosis *sal gebragt worden, als na ouder Gewoonte.* 3. *Jaarlicks sullen 'er tot gebruyck van 't* Fraterhuys *gekoft werden* 80 *of* 90 *gangen goede veen-turf, en twee wagens met hout, en een met rijsen, ofte soo veel meer of minder, als de Heeren Scholarchen* in tempore *na gelegentheid van 't getal der Collegisten sullen nodig oordelen.* 4. *Dat men den turf voor het gemeine vuyr van de Collegisten niet sal mogen uitdeelen, als met de maand October; in welcke maand, als oock in de maand November en Maart deselve sal uitgedeelt werden met de kleine maat, maar geduyrende de maanden December, Januarius en Februarius met de groote maat, wel te verstaan, dat in die ses maanden alle dagen de voorsz. maat maar eens sal gegeven worden, sonder meer en buyten die maat sal niet gevuyrt worden.* 5. *Dat uyt de voorsz. maat 's morgens ten half ach-*

achten, 's middags ten half twaalven en 's avonds ten half achten een vuyr sal werden aangelegt, t' elckens van omtrent een derde part, door een van de Collegisten, die 't selve by beurten sullen waarnemen. 6. *Dat de Collegisten niemant van buyten by het gemeine vuyr sullen mogen brengen om daar eenigen tijd sig op te houden ofte te blyven sitten.* 7. *Dat yder der Collegisten dageliks sal worden uitgedeelt des middags en des avonds voor de maaltijd t' elkens de helfte van drie oort bier volgens een mate, en sal een yder der Collegisten sijn eygen kannetje hebben en gegeven worden.* 8. *Des* Oeconomi *volck sal geholden sijn alle morgens het Saal uit te keeren, tafel en bancken te reynigen, eens ter weeck van boven tot beneden te keeren, als oock der Collegisten Eet-Cas uit te wasschen, tweemaal ter weecke haare Kandelaaren te suyveren, en alle veertien dagen het Saal te schrobben en toe te sien, dat het alles reyn en suyver in het Collegie, en de plaatse daar toe horende, soo veel mogelijck is, gehouden worde.* 9. *De deuren van het Collegie sullen van den* Oeconomus, *en niemand anders gesloten worden, te weten van den* 1 *October tot den* 1 *April des avonts ten agt uyrhen, en van deselve weder opgesloten worden des morgens ten seven uyrhen; en sullen deselve de andere ses maanden gesloten worden des avonds ten negen uyrhen en geopent worden 's morgens ten ses uyrhen, dat 's morgens voor die tijd, nog 's avonds na die tijd de deuren van het Collegie niet sullen geopent worden, als ter oorsaake van bekende noot.* 10. *De Collegisten, die voor het sluyten van de deuren niet in 't Collegie sijn, sullen, behalven een serieuse Censuur door den School-raad te geven, voor de eerste maal een boete betalen voor den Armen van* 3 *stuyvers, ten tweedemaal* 6 *stuyvers en vorders* pro arbitrio Scholastici Consilii; *voorts sal den* Oeconomus *gehol-*

holden sijn daar van de Heeren van den Schoolraad te informeren, alles onvermindert het geene in den voorsz. Articul is gestatueert. 11. *De* Oeconomus *sal op sijn eygen en der Collegisten ligt ende vuyr goede agt nemen, op dat daar door het* Fraterhuys *in geen pericul kome te geraacken; daarom sullen de Collegisten 's avonds ten thien uyr hen ten langsten elck in haar Kamers gaan, haare waterpotten mede nemen, en deselve 's morgens weder op de goot brengen; oock sal elck sijn bed moeten maacken en niet ongeschuddet mogen laten leggen.* 12. *Des* Oeconomi *Huysvrouw sal gehouden sijn aanteeckeninge te doen van 't Lijnwaad, dat sy de waschter sal geven, en sullen de Collegisten alle Sondaags 's morgens met het 2de geluyde elck sijn linnen, dat vuyl is, beneden brengen en de* Oeconoma *ter hand stellen, die verder sal besorgen, dat 't schoon gemaackt en Saturdags daar aan volgende schoon weder t' huys gebragt door de waschter en aan een ygelik het sijne behandigt worde.* 13. *De* Oeconomus *en sijn Huysvrouw sullen goed reguard slaan op de Bedden van het Collegie met haar toebehooren, van gelijcken oock mede op het andere huysraad, en wanneer yts van het selve mogt versleten en gebroken sijn, dadelik daar van den Schoolraad adverteren.* 14. *De* Oeconomus *sal moeten hebben een sleutel van alle Kamers, om daar op te konnen komen na sijn welgevallen, op dat hy soo veel te beter in staat sy goed reguard op den* Studiosi *haar gedragh en meublen der* Oeconomie *te kunnen neemen, deselve ten minsten tweemaal ter weeck te visiteren, en van alles alle halve jaar aan den School-raad rapport te doen, als die vergadert is.* 15. *Des* Oeconomi *volck sal geholden sijn alle halve jaaren, als de lessen geeyndigt sijn, eens der Collegisten Camers te reynigen, 't stroo en bedde in de son te brengen om te verlugten; waar toe haar een*

Vrouw

Vrouw sal bygeset worden. 16. *Des morgens voor het openen en des avonds na het sluyten van de deuren des Collegie sal de* Oeconomus *de Collegisten by een doen komen, om in sijne tegenwoordigheit na het voorgeschreven formulier onder sijn opsigt op een stigtelyke wijse een publijck Gebed haar te laten doen by beurten, en die daar by te late komt, sal verbeuren een boete van* 1 *stuv. die afblijft* 2 *strs. voor den Armen, indien dese geen wettige oorsaack kunnen bybrengen, dewelke sal staan tot erkentenis des* Oeconomi; *alles boven een serieuse correctie, welke van den Schoolraad sal dependeren.* 17. *De Collegisten sullen præcise 's middags ten* 12 *uyrhen en ten* 8 *uyrhen 's avonds ter maaltijd moeten gereet sijn, na welke tijd de* Oeconoma *niet langer op de Potten sal behoeven agt te slaan.* 18. *De tafel sal voor de gesette tyd gereet moeten sijn; 't welck des* Oeconomi *volck sal moeten besorgen: 't welck oock binnen de tijd van een uyrh door deselve sal moeten worden geamoveert.* 19. *Het bekoocken sal de* Oeconoma *na ouder gewoonte moeten besorgen; maar soo ymand yts bysonders wilde bereit hebben, dat sal hy selven moeten besorgen op tijd en plaatse als sulks behoort.* 20. *Dese Articulen sullen altijd konnen werden vermeerdert, vermindert, verbetert, verandert, na dat men vinden sal het beste te wesen en de nood des Collegie het te vereyschen.*

TWAALFDE HOOFD-STUCK.

Van het Minder-Broeders Clooster.

Het Derde Godshuys was het Clooster der *Franciscanen* (anders genoemt *Minder-broeders*, a. *Graeuwe Monniken* ofte *Barre-voeters*) omtrent het jaar 1339. door *Franciscanen. o. Fra-*

...res Fraterrimi vocantur a Buchanano.

door de yverige *Eleonore van Engeland* aangevangen te timmeren, welke nogtans na het verhaal van de Heere *Arent te Boecop* in sijne beschreven Historien eerst na het overlijden van haar Gemaal Hertog *Reinald den Eersten* de Monniken daar in geplaatst solde hebben.

Dit Clooster vertoonde sigh midden in de Stadt tegens over het Raadhuys, met een aansienlijcke Kerck en dubbeld Kerckhof omvangen; daar toe met jaarlickse inkomsten van rogge en dagelickse vrywillige giften soodanig voorsien, dat het daar van ryckelik bestaan kon. Te voren was dit Clooster een vertreck van Broederen toegenaamt *Gaudentes*; dog ten tijde en door bestellinge van den *Hertog van Alva* is het vergunt aan de Broeders *de Observantia*, en met eenige huysen vergroot. Tot dat het in den jaare 1572, by de verovering der Stadt, geheel uytgeplundert en de Kerck gespolieert is geworden; wanneer selfs de Broederen gevangen en niet sonder los-penningen ontslagen wierden. Eyndelik is dit Gestigt door sijn eygen vuyr verongeluckt en de Kerck om ver geworpen. In dese Broederschap waren volgens het bygelove van dien tijd verscheide mannen verligt door den Geest van waarseggery; gelijck dan oock van een verhaalt werd, die den droevigen brand van het jaar 1503. voorseit en het volck tot boetvaardigheit vermaant sou hebben. Edog uyt den Brieff van instellinge sal men best konnen sien, tot wat voor een leven, doen en laten dese Broederen verpligt waren, waarom ik haaren Wet-Brief hier byvoege:

Illustrissimi Domini Di. Arnoldi *Ducis Gelriæ & Juliacensis, Comitis Zutphaniæ, nec non Venerabilium & circumspectorum Virorum & Dominorum Proconsulum Scabinorum & Consulum Oppidi Magnifici* Hardervicensis, *æstuanti & accepto DEO desiderio, super refor-*

formatione Conventus antedicti Oppidi nostri ordinis, per me inchoanda continuanda & stabilienda tam literatorie quam vivæ vocis oraculo ab eisdem recepto inpræsentiarum nunc existendo satisfacere Divina gratia procurante, lætanter omni diligentia cupiens; nonnulla media partim per venerabiles & discretos viros Proconsules & Scabinos oppidi sæpe dicti, nomine & commissione Illustriss. Principis & Domini Di. Arnoldi *Ducis Gelriæ & Juliacensis, Comitis Zutphaniæ, præconcepta, partim per me adjecta, ut hoc sanctum opus inchoatum & plantatum nullatenus evellatur, ruinam & remissionem minetur, sed potius intentionem & incrementum suscipiat, firmiter permaneat, inchoatum continuetur & stabiliatur pro perpetuo duraturum, ut dante benedictionis Legislatore de virtute in virtutem sit profectus, quo gradualiter conscendatur, ut videatur Deus Deorum in Sion, in perpetuæ stabilitionis & permansionis signum & testimonium, Consilio oppidi sæpe dicti prudentissimo, decrevi tradenda & sigillo officii mei munienda. In primis Fratres in Conventu Hardervicensi commorantes stabunt firmiter sub obedientia Ministri Coloniensis & aliorum Prælatorum ab eodem institutorum & instituendorum. Item Fratres Conventus antedicti deinceps habebunt facultatem eligendi Guardianum pro eodem Conventu, juxta Statutum* Benedicti *Papæ Duodecimi, secundum Deum & conscientiam & informationem duorum de Consilio quem minister debet confirmare. In casu quo Consilium Oppidi prætaxati Guardianum pro tempore existentem viderit ad hujusmodi officium inidoneum & insufficientem, tunc, juxta informationem antedicti Consilii & sanioris partis, Fratrem talem debet Minister amovere, & Fratres juxta præfatam informationem ad electionem alterius procedere, & electum Ministro pro confirmatione præsentare. Item Fratres*

 tres

tres inibi commorantes sint expropriati pure de rebus temporalibus & vivant in paupertate pura, secundum Regulæ tenorem & Statutorum principalium & generalium declarationem. Guardianus autem in singulis necessariis quoad victum & vestitum provisionaliter & caritative provideat. Item nullum Fratrem teneatur Vicarius vel Guardianus istius Conventus recipere ad prædictum Conventum pro residentia, nisi purè se velit juxta tenorem Regulæ & Statutorum prædictorum totaliter expropriare. Item nullus alius de Conventu vel ad Conventum prædictum mittit Fratres, nisi Minister Vicarius ejus & Custos; sed hoc debet esse de informatione Guardiani & duorum vel trium Virorum bonorum, bonitatem vel malitiam Fratrum scientium. Item nullus Fratrum Ordinis Provinciæ vel Conventus præfati, in eodem non residens, sub pœna carceris accedat Oppidum terminos & villas Hardervicens. inibi pro negotiis suis permansurus, nisi de beneplacito Vicarii Ministri in prædicto Conventu vel Guardiani. Si quis temerario ausu & infrunito animo contrarium attemptaverit, & per nonnullos Scabinorum vel duorum de Consilio Oppidi prætaxati compertus fuerit, placeat eis, amore Domini nostri Jesu Christi, eundem Guardiano & Conventui prædicto præsentare, in pœnæ suæ receptionem. Item Fratres omnes portent habitus & vestes secundum Statuta Benedicti Duodecimi & aliorum Summorum Pontificum; nec ullus sub pœna excommunicationis contravenire præsumat. Item Custos hujus custodiæ deinceps non gravabit Conventum sæpedictum quoad suas visitationes, nisi requisitus fuerit. Item Guardianus cum suis Procuratoribus singulis mensibus de receptis & expositis faciat computationem coram Vicario, si præsens fuerit, Lectore cæterisque Senioribus. Item quod Minister multum habet intendere, & aliquando con-

tin-

tingit eum in remota abhinc agi; hinc, ne per ejus absentiam vel adventus dilationem incœpta Reformatio regularis vitæ tepescat; dictus relinquet in Conventu Hardervicensi *præfato suum Vicarium Specialem vel in* Conventu Campensi *aut Daventriensi, qui sua auctoritate plenaria fungatur pro prætaxato Conventu Hardervicensi tam in casibus emergentibus vel emersuris. Tandem præter ista reliqui multas Ordinationes apud Guardianum, Chorum, Dormitorium, Refectorium, Portam, Introitum & Exitum, Consecrationem intus & extra exemplarem & pacificam, concernentes; quibus mediantibus hæc sancta Reformatio Dei gratia suscipiet profectum augmentum & perpetuum stabilimentum. Præterea revera cum media præmissa sint sobria justa sancta & pia religionis nostræ multum promoventia & ejus observantiam, & (haut ambiguum) Consilio circumspectissimo & Deo devotissimo, ut spero, grata; Quamobrem obligare debent Ministrum* Coloniæ *pro tempore existentem pro perpetuo hæc eadem servaturum. Quare ex intimis & humillimis ego Frater* Henricus de Werle, *Fratrum Minorum administrationis* Coloniensis *Minister, ac Reverendissimi Patris nostri Generalis Vicarius in eadem Sacræque Theologiæ Magister, Dominos Proconsules Scabinos & Consules deprecor præcordiis, quatenus ipsi eadem sigillo suo confirment ratificent atque muniant, sigillo Officii mei roborata munita & ratificata. Item placet & volo, ut* Fratres Sancti Odomari, *ad unum quaternarium Sacerdotum pro tempore* Conventu *Hardervicensi residentes sub obedientia Ministri* Coloniæ, *sicuti præmittitur, nullatenus per me vel quemcunque me inferiorem inquietentur molestentur nec vexentur; dummodo metas regulares non excedant, sed caritative & favorabiliter tractentur in singulis. Singuli quoque Fratres eorum informationibus salubrib. humiliter acquiescent.*

I 2 In

In den Jaare 1422. verkregen die van dit Convent van de Magistraat de vryheid om langs haaren Hof een Muyr te ſetten op 's Stadts grond, waar tegens ſy aannamen de Grave om haaren hof gaande open en ſchoon te houden; oock toeſtonden, datter een Beecke ſou mogen worden door gegraven, om 't water door haaren hof te leyden; waar van den Brief aldus luyd:

Wy Guardiaan Leſemeiſter en Gemeine Convent des Clooſters Sancti Franciſci *to Harderwijck doen kont allen luyden en bekennen met deſen openen Brieve, dat wy umme nut ende oerbaer onſs Cloeſters voorſz. ende oock umme jonſten en doegeden wille, die ons de Burgemeeſteren Schepenen ende Raet der ſelver Stat voerſz. bewijſt hebben ende nog alle dagen bewijſen, und ſunderlinghe umme dat ſy ons gegunt hebben, dat wy eene Muyre leggen en timmeren moghen buyten onſen hof opter Stadt erve, ſoe hebben wy hun weder gelooft en geloven met deſen openen brieve, dat wy hun die grave, die umme onſen hof geet, ſchone houden ſullen buiten hoiren koſt und ſchade, in dierſelver breedte und diepte eene weteringe to blyven, als die van olds geweeſt heeft. Ende weert oock ſaecke, dat ſy hier naemaels te rade worden, dat ſy eene Beke deur onſen hof leiden wouden, ſoe ſullen Wy hun dat gunnen, dat ſy die leyden und maecken moegen duer onſen hof daer hun dat na oere Stadt oorbaer nutſte en gedelixte dunckt te weſen, ſonder enig wederſeggen, en ſonder argliſt. In kenniſſe deſer voerſz. ſaecken ſoo hebben Wy Onſs Convents Zegel an deſen Brief gehangen. Gegeven in 't Jaar Ons Heeren 1422. des Dingsdags na St. Franciſci dagh.*

Wees-huys.

Hoe deſe Broederen naderhand in den Jaare 1556. een gedeelte van haar Erve hebben afgeſtaan tot een Burger-Weeshuys, ſal ik in het vervolgh op ſijne plaatſe ſeggen.

DER

DERTHIENDE HOOFD-STUCK.

Van de Vrouwen-Cloosteren.

Onder de Jufferen-Cloosters was niet alleen het rijckste, maar oock het aansienlijckste dat van *Agnieten in Galileen* (soo men het noemde) alwaar de Nonnen leefden na het voorschrift van den Oud-Vader *Augustyn*; waar van men al leest voor den Jaare 1438. Dit Geestelijck Gebouw, staande by de Visch-Merckt in den Oosterwijck, wierd verçierd met een schoon getal van Welgeboren Maagden, welcke aldaar van haare Olders onder de tugt en tot het leyden van een afgesondert leven wierden bestelt. Hoewel nu en dan de Minder-Broeders het opsigt hier over hadden; nogtans wierd die sorge gemeinlick aanbevolen aan een Monnick uyt het Clooster van *Windeshem* by Zwoll, 't welk hier van als de Moeder was. Dit aansienlyck Gebouw is in den Jaare 1572. te niete geraackt, dog in het Jaar 1577. door mildadigheit van *Adriaan Vos* en *Margriet van Holger* weder opgebouwt en herstelt, na luyd van seecker old dog onbeschaafd rijmken, alnog voor den ingang in een steen te lesen: *Agnieten Clooster.*

Est Hadriano Vos, Margareta *quoque* ab Holger
Diruta Præsidibus sic reparata Domus.

In het midden van de laatste eeuwe hebben de Heeren van de Magistraat een gedeelte van dit Clooster aan de Academie toegestaan tot een Kruyd-hof.

Het Tweede in waardigheit en rang was het *Catharinen-Clooster*, werdende bewoont door de *Franciscaner* Begijnen [zynde *Observantissæ sub regula tertia Francisci*] staande by de Wal in een Strate, die alnog daar van den naam *Catharinen Clooster.*

naam draagt van *Catharinen-Steegh*; ende wierd in oude tyden doorgaans gehieten *agter Sweers* ofte *Siwarts*, om dat het was gelegen agter de woningen van *Sweer* ofte *Siwart van Wijnbergen*. In den Jaare 1580. hebben de Susters het alinge Clooster, uytgenomen slegts eenige weinige Vertrecken, tot dienst van Kercken en Scholen aan de Stadt opgedragen, werdende thans gebruyckt tot een Academie en woonplaatsen der Professoren; waarom *Poutanus* daar van seit:

Mystarum fuerat, Musarum regia nunc est.
Esse unquam hæ melius num potuêre Deæ?

Weduwen agter Sweers.

Hier tegens over had de Stadt drie Weduwen-huysjes, genaamt *Weduwen agter Sweers*; dog in den Jaare 1555. heeft *Barent ten Start*, met toestemminge van den Raad, die Weduwen daar toe gekoft en bewilligt, dat sy haare Huysjes, raackende aan de plaats van sijne *Janniters*, erflik souden ruymen tot sijn behoef, en gaan wonen in de Weduwen-huysjes, die hy haar in de Strate van *Sevenhuysen* naast het Kercken-huys besorgt en laten maken had.

Franciscaner Vrouwen-Clooster.

Het Derde was het *Franciscaner* Vrouwen-Clooster, staande ter plaatse daar nu des Lantschaps Munte en erve is, streckende tusschen twee Stegen tot aan de Stads Muyr.

Kleine Begynen

Het Vierde was dat der *Kleine Begijnen* (misschien om dat sy kleynder behuysd waren) welke haar verhielden buyten de Stadt in de *Kerck-Strate* omtrent *St. Nicolaas* Kerck-hof.

Susteren van Clara. *Claars-dal.*

Behalven dese leese ik nog van de *Susteren van Clara* (welcke Heilige men segt in het Jaar 1253 te sijn gestorven) mede van de instellinge van *Franciscus*, ende gewoont hebbende by den Toren op een plaats genaamt *Claars-dal* (daar nu de Oude Mannen-en Wees-huysen sijn)

fijn) welck geselschap in den Jaare 1480. met verscheide landerijen en inkomsten is begiftigt door *German Woutersen* Priester en Burger van Harderwijck. 'T is niet onwaarschijnlijck, dat dese *Clarissen* deselve sijn, die voorkomen onder de naam van *Graeuwe Susteren*: omdat men in het oude Kercken-boeck vind, dat het vertreck van de Graauwe Susteren aan vier verscheide Straten uytquam. Dese Susteren hebben oock naderhand haare goederen aan de Stadt overgegeven, waar van nog overig is eene deiling aan den armen.

VEERTHIENDE HOOFD-STUCK.

Van de Gasthuysen van Geertruyd *en den* H. Geest.

Onder de Godshuysen van Harderwijck vind men mede het *Geertruyden Gasthuys* ofte den *Beijer*; daar den vreemde en reysende armen man sijn nacht-rust en gerack vond. Dit Gasthuys was door Godsdienstigheit der Voorouders met een fraay Kerckje voorsien, neffens een Weem of woning van een Priester of Siecken-Trooster. Van de Diensten in dit Kerckje leest men in een Uytspraack tusschen de *St. Nicolaas-Kerck* en dit *Gasthuys-Kerckje* van het Jaar 1336, die ick hier invoege, soo wegens der selver Oudheid, als om daar mede te bevestigen, dat de *St. Nicolaas-Kerck* [gelijk te voren gefeit] lang voor Hertog *Reinald den Eersten* een Kerspel-Kerck is geweest en mitsdien geensints by hem gestigt kan sijn: *Geertruyden Gasthuys of den Beijer.*

Nos Reinaldus *Comes Gelriensis & Zutphaniensis notum facimus universis, quod quum inter Venerabiles Viros Dominos Decanum & Capitulum Ecclesiæ Sanctæ* Mariæ

riæ Trajectensis, & Presbyteros Parochialis Ecclesiæ de Harderwijck *ex una parte*, & Oppidanos & Scabinos in Harderwijk *ex altera*, *super celebratione Missarum & officiatione* Hospitalis *ibidem*, *ac omnibus emergentibus & dependentib. ex iisdem*, *fuisset suborta materia disceptationis*, & *in nos fuerit hinc inde à partib. super eodem negotio compromissum*; *Nos*, *quod hujusmodi Compromissum in nos recepimus*, *volentes finem dictæ disceptationi imponere*, *in his scriptis pronuntiamus ex hac hora perpetuo fore observandum inter partes memoratas*: *Quod celebratio missarum & dispositio dicti* Hospitalis, *quoad Divina & præsertim Missarum solemnia*, & *Presbyteros dictæ Parochialis Ecclesiæ*, & *eidem Parochiali Ecclesiæ pro tempore existenti*, *de cætero pertinebit*. *Unusquisque ex dictis Presbyteris*, *vel alter Presbyter idoneus*, *quem ibidem duxerint ordinandum dicti Presbyteri*, *perpetue vel ad tempus in ipso* Hospitali *Missam*, *horis debitis* & *sine præjudicio* Matris Ecclesiæ, *singulis diebus celebrabit* & *nullus alter sine ipsorum licentia speciali* & *expressa*. *Oblationes vero* & *obventiones Altaris*, *quæ ad dictum* Hospitale *obvenerint*, *ad ipsos Presbyteros prædictos communiter pertinebunt*. *Insuper vero ipsum* Hospitale, *quoad receptionem infirmorum* & *administrationem ac dispositionem corporalem aliorum* & *conservationem dicti* Hospitalis, *ad ipsos Oppidanos*, *seu illum*, *quem dicto* Hospitali *præfecerint*, *pertinebit*; & *de hoc dicti Presbyteri se non intromittent quovis modo*. *Et dicti Oppidani ullos religiosos*, *ad celebrandum ibidem*, *seu etiam moram trahendi perpetue vel ad tempus*, *in præjudicium* Matris Ecclesiæ *prædictæ*, *per se vel per alios*, *non invitabunt vel inducent vel induci procurabunt*, *aut consensum adhibebunt ad hoc quovis modo*. *Et per præsentem nostram pronuntiationem*, *quam volumus* per-

perpetuis temporibus observari, totius disceptationis materiam inter dictas partes, super præmisso negotio vel ipsum tangente quoquo modo, volumus ac pronuntiamus omnino fore sopitam. In cujus rei testimonium Sigillum nostrum præsentibus est appensum. Datum & pronuntiatum Ao. Domini milles. trecentes. tricef. sexto feria sexta post Dominicam qua cantatur Lætare. *Acta sunt hæc in Ecclesia beatæ Mariæ Trajectens.*

Nog leest men in het Kercken-Boeck van het *Gasthuys van den H. Geest*, waar toe de Stadt etlicke opkomsten, en *Evert van Wedechem* ofte *Wenkum* met *Geertruyd* sijn Vrouw in het Jaar 1555. haar nieuwe Steenen Huys, staande in de Hoge-Straat, en uytkomende in de Merckt-Strate, gegeven hebben. *H. Geest Gast-huys.*

VYFTHIENDE HOOFD-STUCK.

Van het Jurriens Gods-huys, Oude Mannen- Wees- *en* Siecken- Huysen.

Tot ondersteuning van lamme, kreupele en gebreckige menschen was niet verre buyten de Stadt een lugtigh en ruym Huys gestigt, op welckers deuren wel eer den gewaanden Heilige en Ridder *St. Joris* of *Jurriaan* stond afgeschildert. Men had hier by oock een klein Kerckje gebouwt, in de wandeling *Jerusalem* genoemt. De eer van dit Gestigt komt den Schipperen en Zeevaarende Luyden van Harderwijck toe, die in den Jaare 1344. daar toe Brieven van consent van Bisschop *Johan* verkregen hadden, van volgenden inhoud: *St. Jurrien.*

Johannes Dei gratia Episcopus Trajectensis dilectis nobis in Christo fidelibus Fraternitatis Nautarum & Mercatorum mare degentium, vulgo dictæ Gilde, *in oppi-*

Oppido de Harderwijck nostræ diœces. salutem in Domino sempiternam. Petitio vestra coram nobis exhibita continebat, quod, cum causa devotionis ac Divini cultus augmentationis Novum Oratorium, *infra limites Parochialis Ecclesiæ dicti Oppidi, fundare erigere & ædificare proposuissetis, in quo temporibus congruis Divina Missarum solemnia possint celebrari; nostrum quoad hoc consensum ac licentiam tribuere dignaremur. Nos vero vestris precibus annuentes, ut dictum Oratorium, secundum vestram petitionem præmissam, construere fundare & erigere valeatis, vobis (salvo jure dictæ Parochialis Ecclesiæ, & alterius cujuscunque) tenore præsentium concedimus facultatem. Nostrarum testimonio literarum. Datum sub nostri appensione sigilli Anno Domini MCCCC quadragesimo quarto mensis Februarii die quarta.*

Oude Mannen-huys.

Naderhant is het verblyf der Oude Mannen en Vrouwen geplaatst in *Claren-dal.* Ende vermits de Gilden van *Anne* en *Joost*, als oock de *Cruys* en *Mey-Gilden*, by de Voorouders gestigt om jaarlickse uytdeilingen te doen aan nood-druftigen, als tot geene ambagten gehorende, in de oude overdragten oock voor geene Gilden wierden geholden; soo hebben de Heeren van de Magistraat in het jaar 1639. deser en andere Broederschappen inkomsten aan het Oude Mannen-huys toegevoegt. Des onaangesien was het Oude Mannen-huys voor eenige jaaren soodanig in sijn saacken verlopen, dat men aan die geene, die 'er nog in waaren, haar gelt heeft weder gegeven ende het Huys selven den bodem ingeslagen; werdende desselfs woningen althans ten deele door Jufferen van de Franse Societeit en ten deele door oude Burgeressen bewoont.

Wees-huys.

In het Jaar 1556. hebben de *Franciscaner Broeders*, die dog overvloed van erve en hof hadden, erflick aan

de

de Stadt gegunt en overgegeven, datse de oude verbrande en bouwvallige huysen en grond aan haar Clooster gelegen (edog sonder præjudicie aan 't regt van den Vorst, die eertyds sijn optreck aldaar had) mogte verbouwen en maacken tot een *Weeshuys*: nadat alvorens den Raad daar toe Brieven van Octroy van het Hof van Brabant had verkregen, vermits de Geestelicken andersints, als de werelt afgestorven, sig selven geen vaste goederen weerloos konden maaken. Tot voortsettinge van dit heilsaam voornemen had de Heer *Johan van Spuelde* twee jaaren te vooren den Schepenen overgegeven een kis je met overgespaart gelt: gelijck oock *Barent ten Stert* Commandeur van 's Heeren-Loo in den Jaare 1555. deselve gifte heeft vermeerdert met eenig gelt en een stuck Lants. Oock liet de Magistraat niet na dit werck met een liberale gifte uyt de Stadts Kiste te beneficeren, als mede eenige Wetten op dit nieuwe Weeshuys te beraamen, waar van men alnog in het Weesen-Boeck vind den volgenden inhoud:

Privilegien van het Weeshuys.

Wy Burgermeesteren Schepenen ende Raad der Stadt Harderwijck doen kond allen luyden und bekennen voor Ons en onse Nakomelingen mits desen openen Brieve, dat Wy op het aansoecken en begeren der Weesmeesteren of der Regenten of Curatoren nu in der tijd des weesenhuys onlangs leden hier binnen instituert. Ind uyt goede gonsten en toeneigingh die wy tot wasdom und geluckelicken voortganck soodanes Godlijcken wercks hebben ind dragen. Irst, gesien hebbende die Ordonn. und willekeuren van gelijcke Huysen in de Steden Utrecht, Amsterdam ind Amersfoort, hebben hen disse volgende Ordonn. und willekeur

keuren uyt die ander alle uytgenomen, und idt tho eewigen daege onverhindert ind onverbroken te onderholden en achtervolgen, accordiert geconfirmiert en gelaeft, accorderen confirmeren en gelaeven hen dat mits desen und niet daer tegen te doen of gestaden gedaan te worden in eenigerley wijse. In den eersten soo sal men geene kinderen in't weeshuys aan nemen dan Poorters kinderen deser Stadt beneden thien jaaren oud wesende, und Vader en Moeder sullen beide aflyvig moeten wesen, und dat geene onechte kinderen, of die van quade pocken, Lasery of dergelijcke aenklevende sieckte gebreck hebben, daer inne sullen outfangen werden. Item dat alle goed, dat by der weesen Olders aghtergelaten sal werden, en daer af de kinderen komen in het weeshuys, sal komen en blyven ten profyte van het selve huys, sonder dat men het selve goet sal eenigsints mogen verminderen tot agterdeel van het weeshuys, und of dat vermindert weer, soo en sullen die weesen-meesteren of Regenten van't weeshuys voorsz. deselve kinderen niet aennemen, of het weer gerepareert. Und daeromme soo wie kinderen in't weeshuys brengen willen, sullen eer de laetste levende van de Olders begraven is, geholden wesen toe roepen de Regenten van't weeshuys, omme die agtergelaten gueden te laten inventariseren. Item die weesen sullen in't weeshuys blieven soe lang als den Regenten guet dunckt. Item oft gebuerde dat die weeskynderen tot eenen ambacht gestelt worden, dat die dan vry ind exempt sullen wesen van den Gilden, geduerende soe lang als sy in't weeshuys sijn. Item wat die weeskynder wynnen mit hoer Ampt te doen of waer sy anders tho gestelt waeren bynnen ofte buyten, dat sullen sy in den weesenhuyse brengen, ind sal den huyse thobehoeren ind daer in blyven. Item sullen die weeskynderen woewall almissen noedichlick behoevende, nochtans dairomb

dechlicks by die straet niet gaen bidden, dan om ongeregeltheit ind allerley quaet dair uth komen mucht tho vermiden, salmen eine bede ter weken ordonniren, of andere billicke middelen daer in voernhemen, als't dienstelick bevonden sal worden. Item die Weesmeisteren Regenten of Curatoren des Huyses ind der weesen in elcker tidt sullen die weeskynderen ind Huysbewaarder van dien ten meynnesten tweemael ter weeck visitiren omb guet regiment tonderholden. Item of die weeskynderen dwyel die in den huyse sijn vererft worden, die erfnisse sal in den Huyse koemen ind dair an bliven ewiglick. Oft weert dat sy mitt angevalle erffnissen dair uth gaen ind des Huyses langer niet genieten wolden als sy in dem vall doin moegen wie voersz. soe sullen sy den huyse oer onderholt ind cost van die tidt, ind na advenant der tidt, dat sy dair in gewoent ind des genoeten hadden, ther bilckheit vernoegen ind daer aff mit die Regenten verdraghen, ind hen dat genoichsam verwissen eer sy die erfnisse sullen moegen genieten. Worde oick ymandt der weeskynderen koemende tot oere behoerlicke jaaren, ind soe lang des huyses genoeten hebbende, dair nha als sy dair uth weren, vererft of anders geryckt, ind worde dieselve afflyvich, giene echte Lijfs-erven naelatende, soe sullen des selven Erfgenaemen ehr sy die erfnis antasten oft genieten, den Regenten des weeshuis betalen twe hondert Jochim-daler, of sy moegen die erffenisse dair voer den wesenhuyse ind Regenten laten, ind dair in oer koer hebben, ende dit allet tho verstaen van waer die kynder ind personen vererft worden, ind waer die erffenisse gelegen mocht sijn, bynnen deser Stadt ind Vryheit, of dair buyten, binnen-lants ofte buyten-lants nergent uytbescheiden. Item alle die in't weeshuys ontfangen werden, sullen op condititien voersz. ontfangen worden, ind die holden ind achter-

achtervolgen ind geene onmundigheit daer tegen genieten sy noch die oeren tot giener tidt. Off oick hier nha by den Regenten des huyses mitter tidt ind by experientie bevonden worden noch eenige andere guede puncten ind wylkoeren tot wasdom ind onderholdinge des huyses ind der kinderen dienlick, ind wy hen die, als desse, toestonden ind confirmierden, willen wy die selve oick geholden ind achtervolgt, ind die in den huyse ontfangen worden, ind des genieten sullen, daer in obligiert hebben, of die nu mede hyr beschreven weeren. In kennisse der waerheit hebben wy onse Stadts Segel an desen Breeff gehangen. In den jaer Onses Heeren viftien hondert ind ses ind viftich postridie D. Catarinæ Virginis & Martis.

Naderhant is dit Reglement vermeerdert met de volgende Articulen:

Puncten en Articulen geordineert by Schepenen en Raadt, om na date deses van den Weesen-Vader ofte Knecht, Vrouwe ofte Maecht, die alrede int weeshuys sijn ofte namaals komen mogen, strictelick achtervolgt te worden.

Eerstelijck, dat sy geen Saadt by haar selven op het Weesen-lant verbouwt sullen mogen inhaalen ofte aanleggen, ten sy eene der weesemren. daar van heeft kennisse en nagesien hoe veel vimme-getal daar bevonden wort.

By wynter tydt als dit Saadt gedorscht wort, sullen sy geholden wesen, alle Manendach als die weesenmren. vergadert sijn aan te brengen, hoe veel saadts in die weke daar uit en op die solder gekomen is.

Dat sy geen Saadt van de solder by die kleine mate oft schepels sullen mogen verkopen buiten kennisse van eene der weesemeesteren.

Oick dat sy geen Pagt-saadt sullen mogen opsolderen, of sy hebben eerst den weesemeesteren gevraagt, of men het

op die merckt ſal mogen brengen om te verkopen, dan of ment ſal opſolderen.

Sullen oick geen Holt van't weeſen landt moegen houwen buiten kenniſſe voorſz. Ende het holt uyt de Boſch ontfangen hebbende, ſullen ſy vragen of ment ten profijte van 't weſenhuis ſal verkopen of ſelven aanleggen.

Oick ſullen die weſemoeder ofte Maecht geholden weſen alle Maandach, als die weeſenmeeſters vergadert ſijn, rekeninge te doen van het verkofte Melck, wat daar van ontfangen is, tegen haeren uytgift, ende dat ſy oick van het melck-gelt het draf betalen ſullen, en het draf-gelt nyet halen uyt den buidell.

Dat oick die weeſenmren. Vrouwen ſullen doen inventariſeren die mobile goederen van Tinnen, Linnen, Bedden en haer toebehoer met alle 't geene daar aan dependeert. Ende die weeſe-moeder ofte maecht ſullen geholden weſen, die weeſemeeſters Vrouwen alle jaar op Pinxterdingsdag te verſoecken, om te komen viſiteren die goederen, of ſy daar ſijn en of ſy beſtandich ſijn om noch een jaer te beſigen. Ende by aldien deſelve daer niet bevonden worden, dat ſy dat ſullen verandwoorden, waer die gebleven ſijn ofte daar voor reſponderen.

Dat ſy oick oer beſte ſullen doen om ſoo veel Vlas jaarliks te ſaeijen en werven als tot de huisholdinge nodich is.

Aldus tot vermindering en vermeerdering van Schepenen gearreſteert opten leſten Mey 1637.

De Heeren van *Tiel*, deſe nieuwe ſtigtinge gewaar wordende, verſogten door Vrind-nabuyrlicke Brieven een affchrift van deſelve Wetten, om haar voorgenomen Weeshuys op gelijcke voet te rigten. In de afgelopen eeuw ſijn de Weeskinderen verplaatſt in een byſonder huys in *Clarendal*.

In

Kinder-huys. In den Jaare 1684 hebben de Heeren van de Magistraat een gedeelte van het tegenwoordige Gasthuys laten appropriëren tot een *Arme Kinderen Weeshuys*, tot alimentatie van Olderloose Kinderen, die volgens de Wetten van het Burger-Weeshuys daar toe niet admissibel sijn; hebbende haaren Huys-Vader en Moeder, onder 't opsigt der Diaconen en Opper-bestier van twee Heeren Over-Provisoren uyt de Magistraat, ende staande onder haare bysondere Ordonnantie en Reglement, als in het *Instructie-Boeck* te sien.

Pesthuis. Voor de Siecken en die met pestilentie of lasery behebt waren, hadmen voor de Nicolaas-poort op de Holtcamp een *Siecken-huys*, voorsien van een *Medicinæ Doctor* en *Apotheker*, die met vryheit van wagt en andere voor-regten begiftigt waren. Dit Siecken-huys heeft in den jaare 1585. nog gestaan; dog is naderhand verplaatst binnen de Stadt in de strate van *Seven-huysen*, daar de Klercken wel eer haare Kerck hadden.

SESTHIENDE HOOFD-STUCK.

Van de Raad- *en* Gevangen-Huysen.

Raad-huys. Het Stadt-huys is van tijd tot tijd by verscheide stukken aan een gekoft, waar van ik nog verscheide Opdragten in het Kercken-boeck gelesen heb. Het selve is in den brand van 1503. seer beschadigt, dog evenwel den Gevel staande gebleven tot aan het jaar 1620, wanneer het selve veel netter dan te voren is opgemaackt ende gebragt in die forme, daar wy het nog onlangs in gesien hebben; zynde verdeelt in een *Raad-huys*, *Richthuys* en *Wijn-huys*: waar van de inscriptie aldus luyt:

Instaurata fuit, quam cernis, Curia, mille
Cum numerarentur sexcenti annique decem bis.

Op den 17 Mart 1726. hebben de Heeren van de Magistraat geresolveert het Wijn-huys te maken tot een Raad-Camer; welcke nevens der Gemeens-luyden Camer en Wage over de seven duysent guldens heeft gekost, sonder eenig beswaar van de Stadt. Boven de Deur leest men het volgende Opschrift:

DEO
&
JUSTITIÆ

Sacram hanc ædem, olim ex diversis ædificiis exstructam, Anno ad interitum Urbis fatali M D I I I. *flammis exhaustam, Anno dein* M D C X X *restauratam, hoc Senaculo sine ullo Civitatis dispendio adornare decrevit Reipublicæ Hardervicenæ Senatus* XVI. *Calend. Aprilis Anno* MDCCXXVI.

Coss. { ANTONIO VAN WESTERVELT.
HENRICK BOONEN.

Ædil. { PETRO OOSTERBAAN.
DRE JACOBO WINTER VAN DE GRAAFF.

Om aan te toonen de liefhebbery van onse Voor-Ouderen, en haare lust tot de Justitie en Politie, kan ik niet ongemeld laten de Devisen en Op-Schriften, waar mede dit Stadthuys van buyten en binnen verçiert is. Sijnde de Peuy beschreven met dese volgende Spreucken:

I. *Privatorum obliti publica curate.*
II. *Principium discordiæ est commune suum facere.*
III. *Protegit hanc Urbem, qui protegit omnia,*
CHRISTUS;
Quam bene sub tanto Numine tutus eris?
IV. *Conservatio Civitatis Unio.*
V. *Discite Justitiam, qui judicatis terram.*

Boven de Richters-Banck staat: *Alteram partem audite.* Op de Olde Raad-Kamer staat boven het Portaal: *Curia dat curas.* Voor de Schoorsteen: *Nec prope, nec longe.* Daar tegens over: *Æstate frigeo, hyeme caleo.* Behalven eene voortreffelijcke Schildery, verbeeldende *Cambysen* en den onrechtveerdigen Rigter.

Daar benevens siet men aldaar de Af-beelsels van de Prinsen van Oranje in levens grootte en in Borst-Beelden, ende van andere.

Gevangen-huysen. Ten tyden, als dit Vorstendom was eene affonderlycke Lantschap ende met de Hollanders en andere Nabuyren veel te worstelen had, waren alhier verscheide Gevangen-plaatsen: als eerstlick den *Gevangen-Toren* aan de voet van de Wal, sijnde geweest, soo het schijnt, een gedeelte van het Westersche Block-huys. Ick vinde aangeteeckent, dat tot diergelijcken gebruyck oock wel eertyds is gehouden geworden een hoog Gebouw op den Broederen by de Pomp, daar nu de verbrande of ledige plaats nog van is. Oock plag de *Luttike-Poort* (welcke ten tyde van *Philips den Eersten*, Koning van Castilien, ende van Hertog *Carel* van Gelder de Stadt voor een Block-huys verstreckte) een Gysel-plaatse voor Uytheemsche, die alhier gearresteert zynde geen Borge konden stellen, te sijn; als mede een Gevangen-plaats van Inheemsche, die eene vergeeflijcke baldadigheit had-

hadden aangerigt. Tegenswoordig ſijn de ordinaire Gevangen-huyſen onder het Stadt-huys.

SEVENTHIENDE HOOFD-STUCK.

Van de twee Block-huyſen *en de* Droſten *of* Bevelhebbers.

Het *Weſter Block-huys*, anders het *Oude Block-huys* ofte den *Burgt* genaamt, ſchijnt geſtigt te ſijn door *Reinald* Grave van Gelder, omtrent ofte voort na het jaar 1310, ſoo als ik afneeme uyt ſeeckeren Brief, in de weeck na *Quaſi modo* van 't ſelve jaar geſchreven, waar by Schepenen ende Raad aan den Grave opdragen ſeecker Erve en ledige grond beſijden de Veſten van haare Stadt. Hoewel *Pontanus* de bouwing hier van aan *Reinald* den Eerſten Hertog toeſchrijft, ende ſulks eerſt op het jaar 1342; 't welck ik dan aldus te ſamen brenge, dat dit werck by Grave *Reinald* is begonnen ende by Hertog *Reinald* voltoyt. Dog dien ſelven Schryver vergrypt ſig ſeer, als hy deſe Stigting t' huys brengt op het *Ooſter Block-huys*, als mede dat hy het *Weſter Block-huys* het *Nieuwe*, en het *Ooſter* het *Oude* noemt. Welcke misſlag oorſaack heeft gegeven, dat de afteeckenaars deſer Stadt in deſelve dwaling ſijn gevallen. Na het voorgeven van den Heere *Brinck* ſoude met 'er tyd dit Gebouw geheel ſijn vervallen al voor de Nederlandſche onruſten. *Weſter Block-huys.*

Het Block-huys aan het *Ooſter-eynde*, het *Nieuwe* ofte de *Schants* geheeten, liep met eenen hoeck in Zee, ende is in 't jaar 1539 met bewilliging van den Raad gemaakt door *Willem van Cleve* Hertog van Gelre, ter oor- *Ooſter Block-huys.*

ſaacke

saacke van een oploop en mishoegen tusschen de Magistraat en de Borgery. Dit toonen Ons de eygen woorden van het Verdrag *a.* door Vorst *Willem* uitgewerckt, die seggen: *Dat sijne Vorstelycke Genade op aansoeck en begeerte sijner Bannerheeren Ridderschap en Steden, met voorweten en believen van Schepenen ende Raad, voort treffelijcke van de Gemeinte, ten laatsten de Vestenisse te maacken had bewilligt.* Want het geene *Maurits Marissen* en *Pontanus* aanteeckenen, als soude Hertog *Carel* in het jaar 1519. een nieuw Block-huys binnen de Stadt hebben laten maken, gelove ik verstaan te moeten werden of van het versterckenv an de *Luttike Poort*, of liever van het verstercken en vergroten van den Ouden *Burgt*. Dit Ooster Block-huys was eerst een Aarden Huys, dog is omtrent het Jaar 1556. door Keiser *Carel* mercklick verbetert en Stadtwaarts uytgeset. En mitsdien is die gissing van *Pontanus* alhier wederom seer mis, als hy de Slegting hier van brengt tot het jaar 1578; want op den 8 van Somer-Maand 1578. is *Joseph van Arnhem* van wegen Hertog *Matthias* en den Stadthouder *Johan van Nassouw* daar over tot Drost gestelt, en eerst eenwyle daar na in sijn Ampt getreden. Oock is nogh in den jaare 1580 het muur-werck van het Huys bestadet te hertimmeren door bestier en last van die van de Rekeninge in Gelderlandt. Maar het is hier mede soo gelegen, dat in den Wijnmaand des jaars 1581. de Raden en Reeckenmeesters op sterck aanhouden der Burgery, en de toestemming der Nymweegsche en Veluwsche Quartieren, hebben toegestaan, dat men het Slot naast de Stadt soude nederwerpen, en de Raden *Sander Bentink* en *Gerlaech van der Capellen* gemagtigt, om over dese af-breeking te staan en te besorgen dat alles wel toeging. Dese plaats draagt thans de naam van *Thomas-gat*, alwaar

a Siet het Hooft-stuck van *Gemeins-luyden.*

alwaar men nog siet verscheide onder-aerdsche gemacken. Oock vind men aldaar nogh teeckenen van het oude *Peelen-Poortje*, aldaar geweest sijnde langh voor het oprigten van de Schants, waar van ik hier voren breder heb gesproken.

Brinck verhaalt, dat de Vorsten op de Block-huysen steeds een Slot-bewaarder hebben gehad; dan ik vinde daar van geen bescheit voor den tyd van Hertog *Carel* van Gelder. Ick vind eerst in het jaar 1517. *Dirck van Keppel* Bevelhebber; in 't jaar 1521. *Willem Borre*, Heere tot Indoornick; *Brant van der Schuyr*, Bewindhebber over het Krijgsvolk in het streng beleg van den jaare 1528; *Johan van Lynden*, gemagtigden Stadthouder binnen *Harderwijck*, in de jaaren 1531. 1535. en 1537. (Dat *Carel* op den 19 van Wijn-maand 1533. aan *Herman van der Hell* last heeft gegeven, om dese Stadt te beschutten en te bewaren) Insgelijks wert in 't jaar 1537. *Godert Schenckbier* opgehaalt als Stadtholder tot Harderwijck en van de Zee-strand. Dese hadden hunne woonplaats op het Oude Block-huys. Maar in tyde van Hertog *Willem van Cleve* is op den 29 van Oogst-maand 1541. tot eerste Drost en Bewaarder over het nieuwe Huys gestelt *Sweer van Voorst*, welcken, vermids hy Spaans gesind was, omtrent de Bloey-maand 1543 is opgevolgd *Vyt van Munster*, die tot den jaare 1546. onder de heerschappy van Keiser *Carel* daar gebleven is. Na sijn overlyden is op bevel des Keisers Drost geworden *Henrick van Holthe*, die te gelijck Bevelhebber van Elburg was. Nog werd ick door olde aanteeckeningen onderrigt, dat *Fredrick van Zuylen van Nyvelt*, Drost van de Neder-Veluwe, in seeckeren Brief, geschreven op den 30 van Somer-maand 1572. (weinig dagen voor dat de Stadt aan Grave *Willem van den Berg* wierd overgegeven) wert

Slot-Bewaarders.

wert genoemt *Drost tot Harderwijck*, en gelast over de militie aldaar de revue te doen. In 't Jaar 1566. of te voren is *Otho van de Sande* alhier tot Drost verkoren, den welken, om sijn wrevelmoedigen handel en fugt tot de Spanjaards van kant geholpen, in den Somer-maand des jaars 1578. (als geseit) is opgevolgt *Joseph van Arnhem*, een Inwoonder van Harderwijck; in wiens tyd het Huys is ontvest. Eyndelijk is in den Hoy-maand 1586. door *Leicester* alhier voor Stadtholder gesonden *Ian Peis*, een Engelsman, met sijne Mackers *Lucas Hiddinck* en *Edsard Grevinck*.

AGTHIENDE HOOFD-STUCK.

Van de Lantschaps-Munte.

Regt van Munte.

IN den Jaare 1282. heeft Grave *Reinald van Nassouw* van Keiser *Rudolf* het regt van Keiserlijcke Munte te slaan binnen Arnhem verkregen, volgens het *Diploma* te lesen by *Pontanus in Historia Gelriæ lib. 6. sub A. Chr.* 1282. *pag.* (*m*) 159. 'T welck by *Rudolfs* Nasaat *Adolf van Nassouw* is gestand gedaan, met byvoeging, dat hy de Munt-winckel van *Arnhem* tot *Ruermonde* of *Harderwijck*, en van hier na sijn welgevallen wederom tot *Arnhem* mogt verplaatsen. In gevolge van welcke overgifte de Munt dan oock wercklik is verplaatst, en binnen *Harderwijck* gelegt volgens een besegulden Brief van Hertog *Willem* van den jaare 1379. luydende als volgt:

Verplaetsing.

Willem van Gulich, *Hertoghe van Gelre en Greve van Zutvenne. Wy bidden U, Burgemeister Schepen*

ende

ende Raid onser L. Stadt van Harderwijck, alsulick geld, als wy doen munten in uwer Stadt, viertigh Groote voor enen ouden Schild, ende halve Groote, Brabandsche ind Hollandsche na beloop; dat ghy die nu en naasten Sondaghe wilt doen gebieden in uwer Kyrken, dat mallich dat geld van den anderen neem; by eenre pœne van vyf ponden. Ende soo wie dat weder zegede, also ducke als dat geschiede, willen wy dat ghy dien afpeyndet vyf pond; drie tot Ons behoef, ind twee tot Uwer behoef. Des en wilt niet laten alsoo liefals wy u zijn. Gegeeven tot Nymegen onder onsen Zegel bynnen aen desen Brief gedruckt, in't jaar Ons Heeren 1379. des Vrydaghes na St. Martens dagh.

Ende sijn alhier geslagen niet alleen *Grooten*, maar oock andere goude en silvere penningen; waar van *Willem* Grave van 's Heerenberg, Stadtholder deser Lantschap, op den 11. van Wintermaand des jaars 1582. aan de Heeren van de Magistraat deser Stadt by missive versogt, gelet sijn binnen Harderwijck geslagen geld in stoffe, gewigt en waardy soo goed was, als dat gemunt was onder den Stempel en het Wapen van het Vorstendom, en daar voor by de Veluwsche Schouten en Ontfangers wierd gehouden, dat sy 't selve insgelicks daar voor holden wilden en onder haare Burgery invoeren. Sijnde dit gelt geslagen onder des Stadts eygen Wapen; soo als oock *Nymegen* en *Arnhem* in die tyden onder haare eygene Wapenen gelt hebben geslagen: tot dat omtrent den Jaare 1584. deses Vorstendoms en Graafschaps Munte by beraaminge en goed duncken der Heeren Staaten binnen dese Stadt is vast gestelt. *Penningen met Stads-Wapen.*

De Munt-winckel wert thans geholden in't Clooster der Graeuwe Susteren, ende behoort tegenswoordig in eygendom aan de Lantschap. *Plaats.*

Munt-meesters, Muntmeesters vind ick geweest te sijn *Jacob en Isaac Halewijn, Iohan Wyntgens,* Burgermeester tot Campen, *Geeraart Sluysken, Johan van Brienen, Lambert Ridder, Hendrik Cremer; Arnold Henrick Feith, Jacobus de Vos.*

Met byvoeging, na ouder gewoonte, van een Waardain en Essajeur, waar van dese op de stoffe en geene op het gewigte agt geeft.

Dese Munt is met twee voortreffelijke Gunst-Brieven voorsien, waar van in de eerste by Hertog *Reinald* van Gelder op Sondag na aller Apostelen dag des Jaars 1340. verleent aldus staat: *En voirts so is te weten, dat wy hebben gegeven, geven en willen, dat onse vursz. werkluyden ende Munteren ende alle die geene die sijn van den Sermente van Braband, werkluyden ende Munteren, werckende ende niet werckende, sijn ende blyven altoos vry ende quyt, over al binnen onsen vursz. Landen, sy ende haar goed, van allen settinghen, van allen beeden, van allen forfaicten ende misdaden, van allen tollen, unde van allen heyschen ende causen. Ende hebben hen gewillekoert ende gegeven, dat sy niet en sullen worden gecorrigeert, noch gehouden te antwoorden aen eenigen Rechten binnen onsen vursz. Landen, anders dan aen oeren Prevoost ende Geswoeren. Ende willen, waer't dat die vursz. werckluyden ofte Munteren misdaeden in eenige dorpelicke misdaed, daer sy haer lijf aen verbeurden; dat dat corrigeren soude ende rechten onsen* Drossaerd *ofte onse* Baillu *van onse vursz. Lande, ende niemant anders. Ende om dat wy begeeren ende willen, dat die vursz. puncten ende dingen vast ende gestadig blyven sullen, ende wel gehouden in gueder trouwen, sonder eenigh wederseggen van Ons ofte ymant anders van onsent wegen; Soo hebben wy dese letteren gesegelt met onsen Zegel &c.*

Privilegien.

De

De andere van Vrouwe *Megteld*, Hertogin van Gelre, Gravin van Blois en Zutphen, gegeven op den dag van *Processus* en *Martinianus* des jaars 1374. is van volgenden inhoud: *Voorts hebben wy gegeven, ende geven ende willen, dat onse vursz. werck-luyden ende Munteren, die sijn van den Sermente van Brabant ende van Hollant, te wercken ende Munten in onse vursz. Munten; dat sy daer inne te gader wercken ende onverscheiden ende des wercks, by beheete onses Meysters, verbeydende sijn ende blyven altoos soo lange als hy werckt ofte doet wercken. Daarom soo willen wy, dat sy hebben alsulcke huyre, als men in Vranckrijck ofte in Brabant ofte in Hollant heeft, waar op dat sy naast wercken en snydende sijn. Voorts soo willen wy, dat sy blyven vry ende quyt, over al in Onsen Lande van Gelre ende van Zutphen, sy en haar goed, van alle Schattonge ende geboode, van alle forfaicten ende misdaed, die sy binnen onse vursz. Lande doende ofte misbeuren. Uytgesondert vrouwen-kragt, doodslag, moord oft diefte. Ende dat sy oock tol-vry varen mogen met haaren aanlaen ende Catteelen; uytgeseyt daar sy openbaar Coopmanschap mede hanteren. Ende hebben gewillekoert ende gegeven, dat sy niet sullen gecorrigeert wesen, van saacken die geschijen, dan van onse Prevoosten ende Gesworen der vursz. Munte; uytgescheiden de vier saacken als vursz. is. Ende waar 't, dat sy daar inne, ofte in eenige Dorpelicke saacke misdaaden, daar sy lijf of lid an misbeurden; dat soude rigten onse Amptman van Gelre of van Zutphen, of anders onse Amptman daar 't onder geschiede, ende anders niemant. Ende om dat sy willen, dat alle dese puncten wel gehouden worden, sonder eenigh wederseggen van Ons, ofte van ymant anders van onsent wegen; soo hebben wy desen Brief doen besegelen met onsen Segel. Gegeven tot Salt-Bommel &c.*

M Om-

Jurisdictie. Omtrent het poinct van Correctie en Straffe der Muntgesellen heeft het Hoff Provintiaal op den 24 Juny 1721. by missive aan de Heeren van de Magistraat gegeven de volgende verklaringe: *Dat al wat binnen de Munte word gedelinqueert by ymant van de Munte, waar over men geen lijf of lid verbeurt, staat aan de privative correctie van die van den Semente der voorsz. Munte: dog al wat buyten de Munt word gedelinqueert by ymant van de Munte, sonder eenig onderscheit of het Crimineel is of niet, gehoort aan de privative cognitie en judicature van den Ordinaris Rigter.* a.

a. Siet het Privilegie-boeck circ. fin.

NEGENTHIENDE HOOFD-STUCK.

Van de Oude Stads-Schoole *en haare* Leeraars, *en die tegenswoordige* Veluwsche Schole.

Oude Schole. Binnen Harderwijck is overlang geweest een seer berugte gemeine Schole van Latynsche Leerlingen, selfs al voor ofte ten tyde van Vrouwe *Eleonore.* Men vind aangeteeckent, dat in den jaare 1441. door *Henrick van Brienen*, *Ernst van Harderwyck* en *Liefard Voet* binnen Hattem is aangenomen *Mr. Herman van Schurrenburgh* op voorwaarden, dat hy te houden had drie hondert uytheemsche Scholieren, en te gelijck den Choor-dienst sou besorgen, *gelijck sijne Voorvaderen tot Harderwyck dat plagten te doen*; sullende op 't eerste jaar genieten taghtigh en daar na hondert Klinkerts.

Waar toe mede dient het gemeine en geloofwaardig seggen, datter in den brand van het jaar 1503. ongeveer drie hondert en vyftig Latynsche Leerlingen verbrand en verongeluckt souden sijn. Synde alsoo dese Schole

ge-

gehouden als het *Centrum inter vicinas gentes*, ende als een *Mercatus bonarum artium*; waar toe uyt alle oorden van Gelderland, Holland, Overyssel en Vriesland te samen vloeyden veele Lief-hebbers der Edele Konsten, ende sulx om den roem van de Geleerde Leeraars en Opsienders, die gemeenlik neffens haar hadden vier Onder-Meesters. Van welcke Opper-Leeraars ik een korte rolle hier by voege, opdat haare namen en verdiensten bewaard mogen werden. Na *Schurrenburg* is tot desen dienst beroepen *Jan Veerman* in den jaare 1450; Mr. *Johan van Naarden* in het jaar 1495; *Jan Wylsinck* ofte *Wissinck* in het jaar 1511; van *Johan Vos*, een Burger-kind alhier, werd gewaagt op 't jaar 1545; *Henrick Dillenburg* is in het jaar 1548. tot Opper-Leeraar en te gelijck Stadts *Medicinæ Doctor* aangenomen. Na wien gekomen is *Petrus Guynellus*, *a.* een Harderwijcker; *Vinandus Crucius*, *b.* *Justus Bellus*, *Petrus van Zevener*, inwoonder van dese Stadt, en *Nicolaus Edanus*, een stigtelijck Poët; *Hannert van Gamen* is in dese bedieningh getreden in het het Jaar 1571; *Barent Winterinck*, *c.* insgelyks geboren in Harderwyck, in het jaar 1574; *Reinerus Sarcerius* in het jaar 1576, die naderhant tot den School-dienst beroepen is tot Utrecht, settende sijn plaats alhier over aan *Peter Nul*; *Henricus Betuleius* in 't jaar 1594; *Thomas Dinslaken* in 't volgende jaar, en *Rudingensis* in het jaar 1599. Onder dit getal behoort nog *Joost Byl*, een fraay Poët, sonder dat my de tyd sijner bedieninge bekent is.

Opper-Leeraars.

a. *Edidit Ao.* 1554. *Commentarium de* Doctrina & arte Demonstrandi.
b. *Scripsit* Erotemata in Universam Dialecticam, *Ao.* 1562. *vulgata Daventriæ per Richardum Pafradum.*
c. *Evulgavit* Progymnasmata in Latinæ Grammaticæ Etymologiam, *eodem Ao, impressa Daventriæ.*

Om te weten, welcke Wetenschappen van ouds alhier geleert, en wat vryheden den Scholieren vergunt wierden, stelle ik hier by een stuck van seecker Placaat by de Magistraat deser Stadt in het jaar 1540. uytgegeven, luydende aldus: *Ubi praestantissimi quiqui Oratores, Historici, Poëtae, quae ad Grammatices utriusque linguae praecepta, rei Dialecticae rationem & Rhetoricum artificium faciunt, diligentissime ac purissime docebuntur. Praeterea si bellis aliisque id genus malis (quae Rex Regum avertat) Civitas Harderwicensis affligatur; tantam Scholasticis omnibus, tam exteris quam Civibus, immunitatem ejusdem Civitatis Senatus dabit, quantam quisque apud parentes domi esset habiturus.* Dit heb ik te meer aangetrocken, om dat daar uyt niet duyster blijckt, datter al in het jaar 1540. een Druckwinckel binnen Harderwijck is geweest, toen 'er volgens de gedachten van *Sliechtenhorst* in Gelderland geen eene elders bekent ware.

Nassouwse Schole.

In den jaare 1600. hebben de Edele Mogende Heeren Staaten des Quartiers van Veluwe op eenen Lantdag binnen Zutphen geresolveert binnen Harderwyck op te rigten eene Latynsche Schole, ofte liever de Oude (welcke door den gestadigen overloop en vrese van vyand seer vervallen was) te brengen op een beter voet, om alsoo de Geldersche *Martiale* gemoederen door den soeten omgang met de vreedsame Sang-Godinnen allengskens te versagten. Ende vermits Prins *Maurits van Nassouw*, onder wiens Stadthouderschap dese nieuwe Schole gestigt was, daar toe veele aanleidinge had gegeven, heeft hy deselve met den naam van *Gymnasium Nassovicum* vereert. Tot welckers aanwaschen en goeden voortganck het haare gecontribueert hebben die geleerde Opper-Leeraars, welcke van tyd tot tyd tot Recto-

res

rer aldaar sijn beroepen geworden: waar van den eersten was *Iodocus Hoeingius*, geboren van Onna in het lant van der Marck; na hem in den jaare 1637. *Iohannes Levinius*, te voren *Conrector*; in den jaare 1641. *Ianus Erasminus*, voor heen *Rector* tot Tiel; in den jaare 1644. *Franciscus Iacobus Kochius*, Leeraar in de Geneeskonst, die dese bedieninge heeft afgestaan, wanneer in den jaare 1647. daar toe beroepen is *Rutgerus Hermanides*; in wiens plaats in den jaare 1667. is gekomen *Iohannes Munckerus*; den welken is gevolgt *Petrus van Thiel*; in den jaare 1680. *Abrahamus van Berkel*; voorts *Conradus Nuberus*, *Iohannes Scherpezelius* en *Wilhelm Bertram Mylaeus*.

Het bestier deser Schole is by twee Heeren Curatoren, daar toe by de Heeren Staaten deses Quartiers aangestelt, (welcker Namen ik alhier niet melde, omdat deselve, te gelijk sijnde Curatoren van de Academie wegens het Veluwsche Quartier, in het volgende *Hoofdstuck* sullen werden gemelt) en twee Heeren Scholarchen uyt de Magistraat, die t'samen met gewoontlijcke assumptie van den *Rector* den School-raad uytmaaken.

Voor eenige jaaren de Scholen wat gerepareert sijnde, is in plaets van het vorige daar voor in wit marmer gestelt dit Opschrift, de tyd-en lot-gevallen der Schole in het kort uytdruckende:

DEO
&
STUDIIS HUMANITATIS
SACRUM

Illustre hoc Gymnasium Anno CHRISTI [illegible] *fundatum*, *Anno* [illegible] *à crescentis celebratum Stu-*

diosis advenis supra discipulos indigenis Anno CIↃIↃLII. *deflagravit cum totius urbis trecentorum et quinquaginta discipulorum pernicie, postmodum Anno* CIↃIↃCXL. *instauratum ab Ordinibus Tetrarchiæ Veluvicæ Anno* CIↃIↃCII. *illustris Gymnasii nomine insignitum à Mauritio Nassovico* Gymnasium Nassovicum *dictum, tandem in præsentem formam redactum est DD. Curatorum mandato Anno* CIↃIↃCCVIII.

In den jaare 1729 is dese Schole van binnen en buyten seer opgehaalt en vercierd, onder andere met een seer fraaye dubbelde *Cathedra* met een gehemelte seer fraay gesneden.

TWINTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Academie.

Hoge Schole.

Verheffing tot een Academie.

Nessens de Laage hadden de Heeren Staaten van 't Quartier van Veluwe in den jaare 1600. alhier mede gestigt een *Hoge Schole*, die van het Frater-huys naderhant is verplaatst na het *Catharinen* Clooster. Edog alsoo het sig liet aansien, dat dese *Hoge Schole* door gebreck van nodige middelen tot onderhoud der Professoren haar verval en ondergang naderde; Soo hebben de Edele Mogende Heeren Staten deser Provintie op den 1 Juny 1647. binnen Zutphen op Requeste van *Seger van Arnhem* en *Iohan van Wijnbergen*, als Curatoren, geresolveert die voorsz. Schole tot eene Provintiale aan te nemen; ende daar toe te beroepen twee *Professores Theologiæ*, twee *Professores Iuris*, een *in Medicina*, een *Historiarum & Eloquentiæ* ende een *in Philosophia*; tot onderhoud van dewelcke een jaarlicks *tantum* by de drie Quartie-

ren

ren is beraamt en vast gestelt: behalven nog eenige vryheit van Impost volgens resolutie van den 11 Augusti 1648. van een oxhoofd Wijns en ses tonnen Biers voor yder Professor en publijck Student; 't welck op den 13 Juny 1649. is verhoogt ten reguarde van yder Professor tot twee oxhoofden Wijns en vysthien tonnen Biers. In den jaare 1651. begonnen de Heeren Staaten van 't Nymweegsche Quartier te difficulteren in het betalen van haare *quota* in de subsidie deser Academie, en de saack liep van tyd tot tyd erger; soo dat de Heeren Staaten der Provintie op den 24 April 1675. resolveerden de Academie af te stellen en de Professoren te laten uytsterven. Edog is deselve op voorspraack van Konink *William* gl. ged. als Erf-Stadtholder op den 19 July 1692. herstelt. 'T is wel te dencken, dat dit Privilegie der Stadt Harderwijck by allen met geen goed oog werd aangesien; egter heeft de Lantschap selfs op den 7 October 1653. wel willen verklaren, *dat het Academie aan de Stadt Harderwijck niet gevoeglik ontnomen en elders geplaatst kan werden, als sijnde aldaar geplaatst by een beseguld Octroy, 't welck niet wel kan werden ingetrocken.* Ick soude aan het goede oogmerck van de Lant-Vorstelijcke Hoogheit geagt konnen werden te kort te doen, indien ik den Leser alhier onthield het *Diploma*, waar by dese Quartierlijcke Hoge Schole tot een Provintiale Academie is verheven, en de Wetten, waar op dese Universiteit rust; soo niet de eene en andere in den jaare 1727. op nieuw met den druck waren gemein gemaackt.

Omtrent het jaar 1616. was op het aanraden van Prins *Maurits* mede eene openbare *Beurs* ofte *OEconomie* alhier opgerigt tot onderstand van Veluwsche en, by gebreck van Insaaten, vreemde Studenten. Den invoer van soodanige Huysholdingen en houden van gemeine Beurs.

tafel prijst en beschrijft *Lipsius a.* aldus: *Pro Collegio substituite mensam communem. Ita suadeo, ad Germanorum aliquot Principum exemplum, qui in Academiis (utamur voce trita) subsidium hoc subtiliter & utiliter invenere paupertinæ Juventuti. Domum aliquam à se præbent, instruunt, nec eam nimis laxam. In hac Oeconomum cum familia collocant, cui cura nulla præter eorum, quæ ad victum. Conveniunt cum eo certis legibus, & fere istis. Domum hanc tibi & familiæ habeto. Iuvenes cottidie ad mensam recipies quadragenos, quinquagenos; pro obsonio viritim quid pendent? Et fere in septimanas convenit de pretio aliquo minuto: idque unum onus (excipio, quod cubiculum sibi quisque parat) incumbit juventuti. Singuli, inquam, pro obsonio obligantur, cætera liberi & immunes. Sed id quoque leges suas accipit, quantum & quale ab Oeconomo detur. Iam Rectoris & Professorum illa cura est, qui ad hanc mensam admittantur, qui admissi rejiciantur &c. mihi crede, non alia res sumptum minus grandem habet, fructum magis certum &c.* Maar dese Oeconomie is in den jaare 1641. afgeschaft, en des selfs huysinge gemaackt tot twee woningen voor de Professoren *Theologiæ & Iuris*, *Cloppenburg* en *Cup*, volgens resolutie van de Gedeputeerde Staaten des Quartiers van Veluwe van den 23 July 1641.

a. In Epist. ad *Paulum Busium.*

Als nu dese Schole, te voren maar van twee by den Quartiere van Veluwe verordente Heeren Curatoren voorsien en geregeert geweest, (met namen *Frederik van Sande*, Raad en Stadtholder der Leenen, *Arent Tulleken*, Burgermeester van Arnhem, *Iohan Fontanus*, Predikant tot Arnhem, *Henrick van Essen*, Raad, *Henrick Feith*, Burgermeester van Elburg, *Carel Bentinck*, Raad, *Iohan van Wynbergen*, Raad en Burger-

Curatoren

mee-

meester van Harderwyck, en *Seger van Arnhem*, Lant-Rentmeester des Vorstendoms Gelre en Graafschaps Zutphen) nu tot een Provintiale Academie verheven ware, hebben de Quartieren van Nymegen en Zutphen insgelijcks yder twee uyt den Haaren genomineert, ende alsoo werd de Academie geregeert en besorgt door ses Heeren Curatoren, die my in dese ordre voorkomen: *Joost Vygh*, Heer van Ysendoorn, Raad, *Arnold de Bye*, Burgermeester van Bommel, *Wolter de Rhode van Heeckeren*, Heer van Roerlo, *Gerhard Casijn van der Hell* tot de Wiltbaan, Burgermeester van Zutphen, Raad, *Zeger van Arnhem*, Lantrentmeester van Gelderland, *Johan van Wynbergen*, Burgermeester van Harderwyck, Raad. Sijnde by vacature gesuccedeert uyt het Quartier van Nymegen: *Johan van den Steen*, Burgermeester van Tiel, *J. van Lith de Ieude*, *Caspar van Els* tot den Boelenham, Raad, *Leonardus Essenius*, Burgermeester van Bommel, *Iohan van Weelderen*, tot Valburg, Amptman, Rigter en Dijck-Graaf des Ampts Nederbetuwe, *Adriaan van Lynden*, Heere van Neder-Hemert, Borg-Graaf, Rigter en Dijck-Graaf des Rycks van Nymegen. Uyt het Quartier van Zutphen: *Georgius Ripperda*, Heer van Verwolde, Eerste Raad, *Robbert van Heeckeren*, Heere van Enghuysen, Raad, *Iohan van Essen*, Burgermeester van Zutphen, *Alexander van der Capellen* tot den Boedelhof, Richter der Stadt en Ampts Doesburg, *Henrick van Laar*, Heere van den Lichtenberg, *Henrick van Rouwenoorth*, Heere van den Uylenpas, Extraordinaris Raad, *Evert Ian Benjamin van Goltstein*, Burgermeester van Zutphen, Reeckenmeester. Uyt het Quartier van Veluwe: *Wulf van Haersolte*, Heere van Yrst, *Siward van Wijnbergen*, Heere van Olden-Aller, Burgermeester van Harder-

 wijck,

wijck, *Peter Noijen*, Raad, *Steven van Delen*, tot Crum-seler, *Antony van Westervelt*, Burgermeester van Harderwijck, *Alexander van Dedem*, Heere van Vosbergen en Werf-horst, Richter van Oldebroeck.

Professoren.

De *Professoren*, die sedert den jaare 1600 haaren arbeid in dese Hoge Schole en daar na Academie hebben aangeleit, zijn de volgende:

In Theologia & Linguis Orientalibus.

Anthonius Thysius, die van hier is beroepen tot Leiden. Op wien in den Wijn-maand 1619. is gevolgt *Constantin L'empereur van Oppyck*. By wiens tijd aan *Iohan van Mandeville* is toegestaan de Hebreeuwse Taal binnen deuren en by absentie van *L'empereur* opentlijck te leeren. Wanneer *L'empereur* sijn Voorsaat na Leiden volgde, is *Henrick van Diest* in den jaare 1627. in sijn plaats gestelt; die naderhant door die van Deventer is van hier gelockt. *Iohan Kloppenburg*, een Man van groot verstand, en uyt dien hoofde een gemeinsaam Vriend van den Grooten *Salmasius*, van den Briel, daar hy als Predikant stond, alhier beroepen, is kort daar na vertrocken na Franeker. Welcken in de Hoy-maand 1644. is opgevolgt *Abdias Witmarius*, die na een kort verblyf is gegaan na Groeningen. *Iohan Falkenier*, en Ceulenaar van geboorte, is van den Predick-dienst te Geneve beroepen tot Professor in dese Nieuwe Academie. *Henricus Floquenius*, tevoren Predikant tot Embden, vermaard door sijn *Tabulæ Theologicæ*, heeft de Academie tot een braaf Leeraar en de Kerck tot een goed Predikant verstreckt. Na wien vervolgens sijn beroepen tot Professoren *Michaël Wolpherdus*, *Paulus Colonius*, *Samuel van*

Diest

Dieſt, *Wilhelmus Wilhelmi*, *Albardus de Raad*, *Iohan Meijer*, *Bernhard Sebaſtiaan Cremer*, *Petrus Ens.*

In Jure & Ethica.

Iacobus Varnerius, de eerſte Hoog-Leeraar van de Romeinſche Wetten, geboortigh van Elburg, heeft (ſoo men ſeit) eenige geleerde Aanteeckeningen gemaackt over *Iulius Cæſar*; en is in den jaare 1621. in ſijn Vaderlijcke Stadt begraven. *Bernhard Sutholt*, geboortig van den Ham, is in de Somer-maand des jaars 1622. alhier ingeleyt; een Man in het oog en na de werelt, ſeer vaardig met tong en pen, gelijck ſijne *Diſſertatien* over de vier Boecken van *Iuſtinianus* genoeg aantonen. Maar, gelijck een hoogdravend gemoed de gemeine fault is in meer dan gemeine verſtanden, ſoo heeft oock in deſen Man de eerſugt ſijne deugden bedorven, ende ſijne wiſpeltuyrigheit hem voor een valſtrick gedient. Want hy gaf ſig, om ſijne Staat-ſugt te koeſteren, over aan den raad van Paapſe Leeraars der Academie tot Ceulen en den Kelner tot Putten: waarom hy, eerſt voor een tyd geſuſpendeert ſijnde van ſijne bedieninge, om de ſchande van ſijne geheele ontſettinge voor te komen, in de Lente-maand des jaars 1625. ſijn dienſt nedergeleit ende ſig na ſijn Vaderland begeven heeft, daar hy met een ontydig berouw in de bloem van ſijn leven ſchielik is geſtorven. Op hem volgde *Lambert Goris*, Soon van den Cantzler van Gelderland, die op den laatſten Mey 1625. is beveſtigd. Dan niet lang daar na is hy tot *Syndicus* verſogt by die van *Nymegen*, daar hy oock op den 18 van Somer-maand 1651. is overleden; nalatende ſoodaane getuygeniſſen van ſijnen yver in het navorſſchen der Vaderlantſche Regten

door sijne geleerde Schriften, dat hem sijne Landsaten daar voor niet genoegh konnen dancken. *Everhard Balck* is wel in den Oogst-maand 1625. toegelaten om openbaarlik te lesen, maar eerst in Mey 1626. in sijn Leeraars-ampt bevestigt. Synde kort daar na in den jaare 1628. binnen sijn Moeder-Stadt *Deventer* overleden. Hy heeft uytgegeven een bekend geleerd Boeckje *Electa Iuris*, ende een verklaaringe van *l. quisquis. C. ad L. Iul. Majest.* *Gerhard van Bronckhorst*, Soon van den vermaarden *Everhard van Bronckhorst*, is in het uytgaan van de lente in den jaare 1628. tot het Professoraat verheven. *Anthonius Matthæus* op den 10 der volgende Somer-maand; een Man, die sijn Vader in naam en geleertheit gelijck was; sijnde te gelijck een Schoon-Soon van den Geleerden *Pontanus*. Weynig jaaren daar na wierd hy tot Professor t' *Utrecht* beroepen. *Willem Kup*, een burger van *Zalt-Bommel*, is in de Lente-maand 1634. in plaats van *Matthæus*, en na eenige jaaren van hier na *Franeker* beroepen. *Ioannes Christenius*, *a.* van geboorte een Holsteiner, is van *Deventer* alhier beroepen, om te strecken tot een çieraad en steunsel van deese Academie. Syne Schriften over de *Instituta Justiniani Imp.* en sijne *Quæstiones Matrimoniales* sijn aan de Geleerde Wereld genoeg bekent. *Peter de Greve*, alhier beroepen, was een Jongman van grote verwagtinge vermits sijn groot verstand en neerstigheit, ende heeft met sijne Schriften een goeden naam naargelaten. Na dese sijn gevolgt *Arnoldus Schonè*, *Theodorus Triglandus*, *Iohan van der Does*, *Iodocus van Gesseler*, *Antonius Schulting*, *Iohan Ortwijn Westenberg*, *Wilhem Best*, *Arnoldus Rotgers*, *Iohan Fredrick Wilhem Pagenstecher*, *Gotfrid Mascouw*.

a. Vita ejus, ut & *Henrici*, *Diestii*, *Balkii*, *Isendoorni*, obiter descripta exstat in *Daventria Revii*.

In-

In Medicina.

Na dat de Quartierlijcke Hoge Schole tot een Provintiale Academie is verheven, is allereerst tot Professor *Medicinæ* beroepen *Iohan Andries Smits*, te vooren *Medicus* aan het Hof van den Keurvorst van Brandenburg; die door sijn onverwagte en schielicke dood oock 't allereerst van dese Academie een rouwig affscheid heeft genomen, en door de Heer *Cornelius Tollius* met eene openbaare Lijck-reden betreurt is geworden. Op hem volgde *Franciscus Iacobus Kochius*, t' effens Stads *Doctor*; en na deselve *H. Smetius*, *Cornelius van Zyll*, *Theodorus van de Graaff*, *Ernst Wilhem Westenberg*, *Bartholomæus de Moor*, *Ioannes de Gorter*.

In Artibus Liberalibus.

Iohannes Isacius Pontanus, een Deen van Geboorte, dog van afkomst een Nederlander, *Doctor Medicinæ* en belesen in alles, heeft in het begin eenige Roomsche Gedenck-Schryvers [sijnde selfs naderhand Historie-Schryver van Deenmarcken en Gelderland geworden] en in het vervolg het Boeck van *Magirus de Physica*, als mede den Aerdschen en Hemelschen Kloot van *Robert Hues* uytgelegt. Hy heeft sig gedurende sijn gantsche leven binnen Harderwijck opgehouden, ende is aldaar in den jaare 1638. overleden. Sijne Wercken sijn bykants dese: *Itinerarium Galliæ Narbonensis. Analecta Critica. Animadversiones in Macrobium. Disceptationes Chorographicæ. Originum Francicarum libri sex.* (quod *Præstantissimum Opus* vocat *Petrus Scriverius*) *Historia Urbis Amstelodamensis. Historia Danica & Gelrica. Poëmata Latina. Mare Publicum. Commentarius in Globum Rob. Hues. Observationes in varios Scriptores*

ptores Romanos., Poëtas ac Historicos. Epistola adversus Franc. Sweertium &c. Jacob Zevekoot, Verwantsgenoot en Navolger van den Grooten *Daniël Heinsius*, is in den Herfst 1626. hier aangekomen tot onderwysinge van de jeugd in de Welsprekentheid. Een Man seer ervaren in saacken van Staat en Oorlog, en de Regten wel verstaande. Hy heeft niet veel, maar wel geschreven, te weten, *Latijnsche* en *Nederlandsche Digten*, daar onder eenige Sinnebeelden en Treurspellen, alle seer helder, geestig en vloeijende; dan nog Aanmerckingen over het leven en bedryf van *Julius Cæsar*, volgens den draad van *Suetonius*; als mede over de Boecken van *Florus*. Hy is op den 17 van Lente-maand 1642. alhier overleden, sijnde sijn Leven, soo ik meine, ten deele beschreven by *Valerius Dresselius*. *a*. *Anthonius Deusing* is in de Winter-maand 1639. getreden in de plaats van *Pontanus*, en heeft daar na oock over de Beginselen der Genees-kunde gelesen; sijnde mede Stadts *Doctor* van Harderwijck: tot dat hy van hier na Groeningen is beroepen. Daar en boven verneme ik, dat in den jaare 1623. aan *Samuel Snetlagen* is toegestaan tweemaal des weecks de Reden-konst in het openbaar te leeren, dog sonder tractament of belooning; als mede, dat in den jaare 1646. *Gerhard van Thiel* gepermitteert is de Kerckelijcke Historien en Poëten uyt te leggen. *Gysbert van Ysendoorn*, geboortig van Ede in de Veluwe, heeft als Professor in dese Academie de Edele Konsten gedoceert. Sijne Schriften hebben hem na sijn dood doen leven; onder anderen sijn *Effata Philosophica, Logica* & *Physica*, daar en boven had hy den naam, dat hy alle de Wercken van *Aristoteles* (als men seit) had opgegeten. *Georgius Hornius*, een Groot Godsgeleerde, ende in leven de deugd en sedigheit selven;

a. In *Bibliotheca Belgica*.

veel; want van sijne nagelaten Schriften genoegsame getuygen sijn; als sijne nauwkeurige Aanteeckeningen over de Heylige Geschiedenissen van *Sulpicius Severus*, *Origines Americanæ*, 't *Bedryf van Thomas Fairfax*, ende sijn Werck van de *Paltsgraven van den Rhijn*, de Vorsten van sijn Vaderland, beneffens sijne *Tyd-beschryvinge van alle Rijcken en Gemeine Saacken*. Hy is in den jaare 1644. in plaats van *Boxhornius* na Leiden beroepen. Hebbende alhier tot een Opvolger *Rutgerus Hermannides*, daar van hier voren reets is gesproken. *Cornelius van Thiel*, een Harderwijcker van geboorte, ende een Man wegens sijne groote bequaamheit seer geagt by yder een, die eenigen omgang met hem had. *Cornelius Tollius*, geboortig van Rhenen, eertyds een leerling en daar na een Navolger van *Gerardus Vossius*, heeft in sijne bloeijende jaaren alle de Schatkisten der Griecken doorsogt en haaren honigraad uytgesogen. Hy heeft uytgegeven, in navolging van *Ioannes Pierius Valerianus*, een Tractaatje *de Literatorum Infelicitate*, als mede twee Griekſche Schryvers, *Palæphatus* (handelende van de Fabulen der Poëten) en *Cinnamus* (beschryvende eenige Keiseren van Constantinopolen) door hem vertaalt en met Aanmerckingen en Uytleggingen verçiert. Desen, nadat hy de plaats van *Hornius* had ingenomen, en tot sijn Huysvrouw gekregen de Dogter van de Heer *Kant*, Burgermeester van Gouda, is voort daar na door drie bysondere siekten aangetast, overwonnen en alsoo overleden. Men schreef sijn ontydige dood daar aan toe, dat soo ongemeine begaaftheid van verstand, lichaam en seden geen duyrsaamheit kon hebben, volgens de spreucke van *Martialis*:

Immodicis brevis est ætas & rara Senectus.

In sijn plaats trad sijn Broeder *Alexander Tollius*, die door

door sijne bequaamheit de rouw en het verlies van den Overledene eeniger maten versagtede, als wien hy in bloed en geleertheit de allernaaste was. Na dese sijn gekomen *Nicolaus Hobokenius*, ... *Coutier*, *Jan Coenraad Nuberus*, *Gerhard Wijnen*, *Adrianus Relandus*, *Cornelius van Houten*, *Theodorus Iansonius van Almeloveen*, *Ioannes Cunradus Rung*, *Cornelius Sieben.*

EEN EN TWINTIGSTE HOOFDSTUCK.

Van het Collegie van Burgermeesteren Schepenen *ende* Raad.

De Stadt dus verre in haar uytterlijck wesen hebbende beschouwt, sal de ordre vereisschen, dat wy het Bestier van deselve gaan ondersoecken. Het eerste Collegie van Regeringe is dat van *Burgermeesteren Schepenen ende Raad*; een Magistraat, (sonder roem gesproken) die van oude tyden af soo Agtbaar is geweest, als eenige in Gelderlant, en die haar gesag, de eer en regten der Stadt ende het beste der Burgerie altoos volstandelik heeft weten te bewaren en te betragten: waar van sig nog wel eenige Proef-stucken in dit Werck sullen doen sien en opdoen. Om de Regering deser Stadt van haaren beginne af te kennen, sal men niets beter konnen te borde brengen, als den Brief door de aanwesende Heeren van de Wet in het jaar 1538. aan die van Nymegen geschreven, die ick tot dien eynde alhier laat volgen:

Magistraat.

Na alder herkommen gewoente ende usantie deser Stadt pleegh dat Regiment alhier to wesen van achtienen, an drijen delen gedeylt; waar van die twee deel, als XII, dat jaar langh Schepenen waren, op die klock wachtende; ende

Forme der Regeering.

ende die andere ses Raaden, die men boden liet alsse komen solden. Ind van die XII. Schepenen weren paer en paer, een olde ende een jonge, by beurten dat jaer Burgermeisteren ende Richteren. Ind tenden den jaer worden die ses Raeden voorsz., als andere principaele uit der Gemeynten, ende soo kooren die XII. Schepenen voorsz. die ses Raeden wederom; of, was daer eenighe doot of onbequaem, een ander in der stede; of, weren sy alle onbequeem, ses andere uytter Gemeynten, die dan Schepenen worden. Ind soo ginck daer van den eersten twaelven wederom ses af, die dan Raeden weren; ende soo voort van jaer tot jaer, dat id geen eeuwigh of erfraed en was. Dan wanneer ymant ongeschickt daer toe was, of sich versuymden; dien mogt men, wanneer hy Raed was, to huys laten blyven, ind een bequeemer in de Stede kiesen. Welkoer regiment van olde tyden herwerts geduyrt heeft, tot dat onse Gen. L. Heere in den jaere XXVIII. jongstleden, mit Ruyteren ende Knechten hier binnen sijn G. Stadt komende, ende Toorne en Poorten innemende, den neesten S. Pouwel *daer an zulx dede veranderſaeten. Te weten, dat sijn G. den alden Raed aboleerde, ind over al XII. wederom stelden, die dus lange geregiert hebben. Ind van die XII. kooren sijn G. alle jaer twee Burgermeisteren, die dat jaer lanck Burgermeister weren; ende alle jaer hadde sijn G. dat an sich beholden die zelve to veranderſaeten of toe laten. Oik is van den XII. onlangs eener gestorven, ind ener outmand, ind der anderen tienen zinnen twee mit oorlof, en twee sonder oorlof, uit de Stadt (contrarie hoeren eedt) nu nuelinghs getooghen &c.*

Conform desen Brief vind ik in het Oude Keurboeckje, dat over den jaare 1568. door den *Grave van Megen* als Stadtholder sijn aangestelt achthien Schepenen, daar van in dat jaar twaalf hebben geregeert ende ses stil-

O gestaan.

gestaan. Ende dese forme en ordre van Regering heeft alsoo geduyrt tot den jaare 1578, wanneer op den 12 July Heer *Johan Grave to Nassauw, Cantzenellebogen* &c. als Stadtholder de voorige by de Spaansche Regeering aangestelde Magistraat haares Eeds heeft ontledigt, en de Schepenen gebragt op het getal van thien, herstellende die geene, die bevorens by de Spaansche Regeering ontset waren, soo verre deselve nog leefden ende haare residentie in dese Stadt hadden.

Eed der Schepenen by des Vorsten tyd.

Dat ghy een jaer na desen daghe rechte Schepen wesen zullen, den Hertoghe van Gelre to helpen tot sijnen rechten, ende de Stadt van Harderwijck tot hoeren rechten, rechtegichtinge to doen, die Stadt to vesten na uwer maght, een recht oordeel to wijsen tusschen twier mannen taele, buyten den Duynen niet to vaeren a. *t' en zy by consent der Schepenen, die breucken to nemen nae den rechten, ende die soene to maeken na der verhaelinghe. Ende wie dat sijn Poortrecht overgift sonder nootsaecke, den en suldy nummer weder ontfangen vur uwen Poorter. Ende weer 't zaecke dat eenigh Schepen ofte Raed ontweeke, als sy eenighe brieven ofte booden van der Stadt kreeghen, by 50 Ryders, die zult ghy helpen uytmaenen. Ghy zult richten den rijcken gelijck den armen, den vreemden gelijck uwen maeghen. Ende dat suldy laeten om lief ofte leet, ofte om geenrehanden saeken wille, ende to heelen alle dat heelbaer is.*

In

a. *In volgende tyden stond:* buyten de geunieerde Provintien niet toe vaeren. *Den* 9 *Aug.* 1689. *wert de Heere Burgermeester* van Dedem *op sijn Hoog-Welgeb. versoeck gepermitteert buyten de seven Provintien te reisen. Edog den* 6 *Febr.* 1690. *is geresolveert dese periode uyt den Schepeneed te ligten.*

In den jaare 1578. hadden Schepenen sig nog by een particulieren eed verbonden, de Stadt *voor*-en *by-standig* te sullen sijn; daar tegens die samentlijcke Gemeints-luyden, Gildemeesteren, Hop-luyden, Vendrigs, Bevelhebbers, Rotmeesters, gemeine Burgers en Ingesetenen sig by ede verpligteden, *den Schepenen te gehoirsamen, en van deselve niet te scheyden of te wycken, sonder eendragtelik ende gelijckelik deser Stadt toe bewaeren und voorstaen tegens* Don Joan van Oostenryck, *allen Spanjaerden, oeren aenhanck und allen des Vaderlants vyanden, ende mit und by den anderen toe heffen ende leggen, lijf, goed ende bloed op toe setten by die* Pacificatie van Gent *und daer op gevolgde* Union *te blyven &c.*

Daar na hadmen alhier een *Erf-Raad*, hebbende by haar selfs de Keur van nieuwe Schepenen; welcke somwylen thien, elf, twaalf, derthien en in de jaaren 1658. en 1659. veerthien neffens drie Raaden sterck, ende alsoo aan een vast getal niet gebonden waren. Waar uyt wieders alle twee maanden twee gestelt wierden tot Burgermeesteren in der tyd, die de voorsittinge en omvrage hadden; oock de Breucken in haar Præsidie vallende mosten innen en suyveren, half tot der Schepenen en half tot der Stadt behoef. Dese Schepenen hadden wederom de volgende *Departementen*, twee aan twee, dat is, eene uyt de hoge en eene uyt de lage bancken te samen, als *Werck-meesters*, *Weyde-meesters* (die toen mede, anders als nu, de sorge des gepoots was aanbevolen) *Haven-meesters*, *Straat*-en *Beeck-meesters*, *Kerck-meesters*, *Gasthuys-meesters*, *Over-wees-meesters*, *Kiste-meesters*, *Opsienders over de Weduwen en Vicarien*, *Scholarchen* en diergelyke. Oock waren 'er twee W*aardeins* over de Lakenen, waar van de Eeds-formule hier vorens *pag.* 8. geinsereert is. **Waardeins.**

Gelyck de Schepenen alle jaar haaren Eed vernieuwden, waaromse oock *Eenjaerige Schepenen* wierden genoemt; soo waren die Raden oock niet langer in haaren Eed, als een jaar, sweerende daarom aldus: *Dat gy een jaer na desen dage regte getrouwe Raedsluyden der Stadt van Harderwyck wesen sullen, haer beste te raden en toe doen, by dage en by nachte, ende toe heelen al dat heelbaer is.*

Ten tyde des Stadtholders was de Regeering drie-jaarig, staande derselver continuatie of dis-continuatie aan het believen des Erf-Stadtholders. Na wiens dood sonder Lijfs-erven de Borgery sig heeft aangematigt het af-stellen der doemaalige Regenten en aanstellen van Nieuwe: voorts vast gestelt eene drie-jaarige Regeering, die t'elcken drie jaaren op *St. Paul* van haar Eed ontslagen ende eene nieuwe keur onderworpen waren.

Tot dat de Edele Mogende Heeren Staaten deser Provintie, siende hoe schadelijck sulks was voor het Gemeine best [*als waar door het Gesag, den Overheden in de Steden competerende, seer wierd verswackt, en genoegsaem vernietigd, de* Justitie *en* Politie *buyten train en de* Finantie *buyten executie gebragt*) by Placaat van den 21 October 1717. hebben gelieven goed te vinden die *Triennale* Regeerings-forme af te schaffen, de Regenten te ontslaan van den Eed op soodane tydelijcke Regeeringe gedaan, en voorts te statueren en te ordonneren, dat alle Regenten sullen sijn haar leven lang, sonder te konnen werden ontset, anders als by regtelijcke Sententie. Werdende de openvallende plaatsen by de Gemeinte ende Gildemeesteren en Gecommitteerden uyt de Gequalificeerde Gildens vervult.

Keurdags. Den gewoonen Keurdag plagh oud-tyds te sijn op den Sondag na *Pauli* bekeeringe; ten ware dien dagh selfs

quam

quam op een Sondag, wanneer die Keur geschiede *ipso die Pauli*. En dan was men gewoon dese volgende Geboden af te lesen:

Die Schepenen verlengen alle vrede een jaar na desen dage. Geboden.

Voirt soo gebieden die Schepenen, dat elck Schipper en Voerman sijn Koopman seylen en voeren sal aen die merckt of plaetse daer hy hem geloost heeft, by 40 pondt.

Voirt soo gebieden die Schepenen, dat niemand kopen sal geroofd goed, gestolen goed of gevonden goed, by 40 pondt.

Voirt soo gebieden die Schepenen, dat niemand spreecken sal onhoeselik op Heeren, Fursten en Steden en sonderlinge op die Schepenen van Harderwijck, by 40 pondt en Schepen-klaeringe.

Voirt soo willen die Schepenen die Willekeuren, die daar beschreven sijn, geholden hebben ter tyd toe sy die metter Buyrsprake veranderſaten.

Insgelijks wierd de Stads Willekeur eens of andermaal des jaars by Klock-slag afgelesen en aan de Gemeinte gepromulgeert, op dat niemand eenige onwetenheid mogt hebben voor te wenden. De publicatie van voorstaande Geboden geschiet nog jaarlicks des Sondags na *Pauli*: maar vermits deselve de Willekeur een-jaarig verklaart, steunende op de een-jaarigheit der vorige Schepenen; soo wil ik wel in bedenken geven, of soodane Publicatie in eene Perpetuele Regerings-forme niet beter wierd agter gelaten, en aan onse, gelijck andere Stadt-rechten, gelaten de magt van eene altoos duyrende verpligtinge.

De Ordinaire Regt-dagen sijn *Maendag*, *Woensdag* en *Vrydag*; wanneer alle Saecken van Politie en Iustitie werden verhandelt by de præsente Leden, dog niet minder sijnde als seven. De Vacantien werden gehouden I. *Van Pauli tot den* 1 *Februarii*. II. *Van Reminiscere tot Lætare*. III. *Van Palm-Paschen tot acht da-*

dagen na Paschen. IV. Acht dagen voor en na Pinxteren. V. Van den 12 Juny tot den 26 dito. VI. Van den 13 July tot den eersten Maandag in Septemb. VII. Acht dagen voor en na het eerste Hoogtyd in September. VIII. Van den tweden Woensdag in October tot veerthien dagen daer na. IX. Acht dagen voor Kersmis tot den eersten Maendag in Januario. X. Als den Thinsheer sit, om sijne Thins, Heeren-guldens en verdere geregtigheden te ontfangen. XI. Terwijl overleden Schepenen of haere Vrouwen boven aerde staen; uytgesondert den Keur-dagh. Edog by aldien eenige extraordinaire Stadts saecken voorquamen, ofte dat eenige parthyen, niet konnende wagten, den Schepenen yts noodwendigs voor te dragen hadden, sal den Burgermeester in der tyd den Schepenen extraordinarie *mogen doen vergaderen; gelijck oock parthijen vry sal staen den Richteren* extraordinarie *in de Banck te vorderen, volgens olden gebruycke. Aldus geresolveert en gearresteert op den 5 Januar. 1722.*

Naamen der Schepenen en Raden.

Tot slot van dit Hoofd-stuck sal ick hier by voegen de Naamen van die geene, welcke als Schepenen en Raden dese Stadt hebben geregeert sedert den jaare 1560, sijnde soo verre als het Olde Keurboeckje gaat: *Peter Herbertsen. Wolter Ryckſen. Marten Coelwagen. Jan van Cranenburch. Sweer toe Boecop. Jan van Vanevelt. Johan Voet. Gerrit Maurissen. Lambert Brinck. Brant van Delen. Ernst Witten. Iacob Hegeman. Werner van Grol. Sweer van Hoeclum. Hermen van Aldenbarnevelt. Reiner Wolf. Hademan van Wijnbergen. Wilhem van Wijnbergen. Wolf van Ommeren. Gerrit van Cranenburch. Ioost van Bronckhorst. Willem Bentinck. Iacob van Harderwijck. Henrick van Zevener. Hessel Albertsen. Willem Reijersen. Gerrit Hollderp. Ian Grol. Beert Aertsen. Gerrit Bosch. Willem Greve. Peter*

Styp.

Styp. Toenis Harmsen. Ian Woltersen. Wolter Berger. Willem Vos. Willem Velick. Segewolt ten Heerensteur. Goert van Cooth. Ian Willemsen van de Wall. Evert van Dompseler. Reijer van Vanevelt. Aert Noijen. Wilt van Broeckhuysen. Gerrit Voeth. Derck Voeth. Iohan Coelwagen. Henrick van Essen. Gerrit van Arler. Philips van Spuelde. Rutger van Haersolte. Wolf Segersen. Iohan van Wijnbergen. Warmelt Bengher. Pilgrom Petersen. Geerlof Voeth. Amelrinck Brinck van Vanevelt. Ghysbert van Wenckum Pannekoeck. Iohan van Wijnbergen. Gysbert Ripperbant. Arent Wolffsen. Iacob van Brienen. Casijn van der Hell. Iohan Goltstein. Reiner van Vanevelt. Celeman van Ommeren. Henrick van Brienen. Syward van Wijnbergen. Paul van Arnhem. Wilhem van Hoeclum. Goesen die Baeck. Casijn van Spuelde. Iacob Voeth. Gerrit Voeth. Arnt van Hoeclum. Alphert Brinck. Henrick van Cranenburch. Henrick van Meurs. Gerrit van Wenckum. Coenraed van Dedem. Henrick van Essen. Simon van der Meyden. Derck Voeth. Brandt van Middachten. Wolter van Wijnbergen. Gerhard van Hoeclum. Albert Voeth. Diderick van Halewijn. Ernst Brinck. Dirck van Ommeren. Gerrit Witten. Henrick Gansneb genaemt Tengnagel. Iohan van der Hell. Iohan van Wijnbergen. Otto van Spuelde. Henrick van Essen. Iacob van Ommeren. Iohan van Dedem. Roderick Voeth. Otto Schrassert. Evert van Delen, van Laar. Iohan Schrassert. Iohan van Hoeclum. Frederick van Zuylen van Nyvelt. Iohan Alphert Brinck. Gerrit van Dompseler. Iohan Witten. Otto Gansneb genaemt Tengnagel. Geerlich van Essen. Sywerd van Wijnbergen. Otto Schrassert Otts Soon. Iurrien van Ingen. Iohan Schrassert. Herman van Spuelde. Fredrick van Zuylen van

Ny-

Nyvelt. Coenraed van Dedem. Engelbert Schraffert. Nicolaes van Delen, van Laar. Roelof van den Clooster. Dibbolt Feith. Iohan van Halewijn. Daniel van Heerde. Antony Lodewijck Struyck. Theodorus Triglandius. Cornelis van Dulmen. Pauwel Sluysken. Gerhard van Holthe. Arent Brantsen. Iacobus Hasselaer. Iohan de Beijer. Iohan Greuter. Iohan Aalsen. Alexander van Dedem. Aalt van Hoolwerf. Engelbart Edinck. Iohan van Vanevelt. Sybert van Griethuysen. Lucas Wilhem van Essen. Steven van Delen. Wolter van Spuelde. Iohan Pannekoeck. Iohan van der Hell. Iohan van Brienen. Rutger Focanus. Wilt Ian van Broeckhuysen. Arnold van Dompseler. Roederick Schraffert. Iohan Schraffert. Sybrandus Brantsen. Henrick Suyck. Arent van Thiel. Andreas Feith. Herman Rampen. Iohan Burchard Wolffen. Egbertus Berger. Wilhem van Holthe. Franck Suyck. Ian Luyten. Lambert Ridder. Derck Boonen. Johan Moyen. Wilhem de Gruyter. Arent Rouw. Iacob Schraffert. Henrick Geltsayer. Peter Oosterbaan. Antony van Westervelt. Leonard van Heteren. Wolterus Elspeet. Ioachim Iohan Geltsayer. Iacob Winter van de Graaff. Andreas Apeldoorn. Henrick Boonen. Arnold Pronck. Iohan Schraffert, Raad.

TWEE EN TWINTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Keur en Magt der Gemeens-luyden.

24. *Gemeens-luyden.* Van *Gemeens-luyden* vind ik geen gewagh in eenige Schriften voor het jaar 1490. Toen ter tyd, als Gelderland lag onder de Borgoensche Heerschappy, en dese Stadt met veele schulden en Ruyteren beladen was, heb-

hebben de Schepenen vier en twintig goede Mannen uyt de elf Gildens goedwillig toegelaten, die t' allen tyden, geroepen sijnde, in den Raad moesten komen en na haaren eed tot des Stadts nutte helpen raden. Belovende de Schepenen buyten die vier en twintig geen krijgh te sullen aanvangen, ten ware het geheele Lant in oorlog raackte, nog des Stadts inkomsten te beswaaren of vervreemden, nogh eenige nieuwe Ongelden over de Burgery in te voeren. Voor dien tyd hebben de Schepenen het bewind van alle Saacken alleen gehad, en de geheele Burgery en alinge Gemeente alleen vervangen, sonder ymant ergens in te kennen; gelyck het *Kercken-boeck* doorgaans uyt-wyst. Naderhant is het voorseide getal door Schepenen vermindert tot twaalf; welcke jaarlicks na *Pauli* by Schepenen werden genomineert uyt een dubbeld getal door de Gildemeesters der Gequalificeerde Gildens aan de Magistraat gepræsenteert; by welcke nominatie die Gildemeesteren den volgenden eed doen: *Wy nu ter tijd Gildemeesteren sweeren ind geloven, dat wy kiesen ind noemen sullen ind willen uyt den gemeinen Burgeren, die sijn van Gilden of niet, vier en twintig opregtige, onbesaemte, eerlicke ind onsens wetens die bequemste* (thans leest men *bequeme*) *Burgers, die wy den Schepenen præsenteren sullen, daar uyt die Schepenen twaalf nemen ind aensetten sullen, die dan in gemeinen Stadts saecken der Gemeinte nut beroerende dit jaer op ervorderen ind begeren des Raeds mit raden helpen, doch sich anderen Raedt noch Schepen saecken niet onderwinden sullen. Soo helpe ons GOD.* Die twaalf Gemeensluyden, uyt dit dubbeld getal gekoren, sweeren tegenwoordig met eenige veranderinge van het Oude Formulier aldus: *Wy gekoren Gemeensluyden, door de gequalificeerde Gildens op-geworpen, beloven en sweeren*

Twaalf

Nominatie.

Eed der Ge-

 de

meens-luyden. *de regten en Privilegien der Stadt en Burgery in allen deelen nevens de Agtbare Magistraat te willen helpen maintineren en handhavenen, om de extraordinaire lasten, soo veel mogelyck is, ten beste der Burgery te helpen weeren; dog, als de nood sulcks vereyscht, de saecken te willen helpen behandelen soo als ten nutte des Lants noodsakelijck sal sijn, en te heelen al dat heelbaar is. Soo waarlick helpe ons GOD.* Uyt dese twaalf Gemeensluyden werden jaarlicks gekoren twee Rentmeesteren, een by Schepenen en een by de Gemeente [anders als in vorige tyden, wanneer de Rentmeesteren van de Schepenen alleen gekoren wierden *a*] welcke met twee van het vorige jaar des Stadts inkomsten en renten ontfangen, en daar van op ordre van de Magistraat uytgeven, doende jaarlijcks van Ontfanck en Uytgave haare reeckening. Den Eed, die sy te doen hebben, is dese:

Rentmeesteren.

a. Siet het olde Formulier van den Eed der Gemeensluyden in 't Keurboeckje.

Eed.

Ick belove en sweere de Stadt Harderwijck houw en getrouw te sullen sijn, Stads pagten, renten en opkomsten sonder aansien van personen getrouwlick en opregtelick te sullen invorderen en ontfangen, en niet weer uyt te geven, als op voorige resolutie van de Heeren van de Mastraat, ende voorts alles te sullen doen en naekomen, dat een vroom en regtvaardig Rentmeester schuldig is te doen, volgens de Instructie daar toe sijnde. Soo waarlick helpe my GOD ALMAGTIGH.

Instructie.

De Instructie der Rentmeesteren is in den jaare 1727. gebragt in de volgende forme:

1. *Het getal der Rentmeesteren sal bestaan uyt vier personen als van olts.* 2. *De Rentmeesteren sullen alle Stadts middelen, pagten, renten ende inkomsten trouwlick moeten invorderen; en wel toesien, dat niemant meer dan een jaar en het lopende jaar verschuldigt is, of sullen in cas van wanbetalinge van verdere jaaren de debiteuren*

een

een pant door een Roeydrager doen af haalen, en by haare reeckeninge aan de Heeren van de Magistraat overgeven pand of pantkeringe. Ende ten opsigte der Verpondinge, waar van den Ontfanck thans by de Rentmeesteren geadministreert wert, ende die thans gesuyvert is tot den jaare 1721. *inclusive, sullen de Rentmeesteren over den jaare* 1727. *moeten sorge dragen, dat de Verpondinge* 1722. *voor den* 1 *October aanstaande aanbetaalt en voldaan is; ende sal vervolgens werden voorgekomen, dat niemant meer dan vier jaaren Verpondinge verschuldigt zy. Tot welcken eynde na verloop van den* 1 *October. de gebreeckige sullen werden gewaarschouwt, dat binnen agt dagen betalen, en by geen betalinge de verschulde parcelen sullen wercklick werden gepubliceert, om tegens seeckeren dag, ten minsten* 14 *dagen daar na, te werden verkoft.* 3. *Voorts sullen de Rentmeesteren volgens het formulier van den Eed generalick sweeren en beloven, dat sy in alles het beste van de Stadt sullen betragten, ende in het bysonder de Finantie haar toevertrouwt getrouwlick waarnemen en daar omtrent sig met alle vlyt en sonder onderscheyt van persoonen gedragen.* 4. *Tot het waarnemen van het Rentampt sullen de Rentmeesteren vaceren in den Somer alle Maandagen en Saturdagen na den middag van half twee tot vier uyrhen, en in de Winter alle Maandagen, Donderdagen en Saturdagen als voorsz., holdende van den Ontfanck en Uytgave goede en accurate aantekening.* 5. *Geene penningen sullen uyt den Ontfanck genomen en uytgegeven mogen werden, 't zy van Arbeitsloon, geleverde materialen, hoe die genaamt mogen werden, als op Ordonnantie van de Magistraat; sullende de Quitantien werden geset onder de Ordonnantien en Resolutien, of daar aan vast werden gehegt met expressie van den betaalsdag, ende by het verhoren van de Reke-*

 ninge

ninge in haare ordre geproduceert, en na behooren gevonden werdende aangenomen en doorslagen worden. 6. *Dog staande Tractamenten en Jaarlikse Renten sullen op bloote Quitantien voldaan mogen worden.* 7. *Dog sal geen betalinge in baaren gelde anders als aan de Kiste gedaan worden.* 8. *De Rentmeesteren sullen t'allen tyden op gesinnen van de Magistraat geholden sijn een pertinenten staat van haar Ontfanck en Uytgave over te geven, ende jaarlicks van haare Administratie te doen Reeckening bewijs en reliqua.* 9. *Op de stricte observantie en nakominge deser Articulen sullen de aankomende Rentmeesteren den volgenden Eed doen:* Ick belove en sweere &c. (*uti supra*) *Aldus by Schepenen onder voorbehold van desen ten allen tyden nader te mogen amplieren, verbeteren en veranderen, geresolveert en gearresteert den 22 Jan. 1727.*

Maar om duydelik te weten, hoe verre de Gilden en Burgery aan elkanderen en die Gemeinte aan de Magistraat sijn gehouden, kan niets beter dienen als de Verbonds-Brief en het Verdrag na een meenigte van onlusten en verwerringen in den jaare 1539. door tusschenspraacke van Hertog *Wilhem van Cleve* en Gedeputeerde uyt de Lantschap tusschen Raad en Gemeente gemaakt, waar uyt den Leser veele geheymen der saacke in het brede sal ontdecken:

Reces aangaande die Kiesinge der 12. en die Noeminge der 24.

Verdrag tusschen Raad en Gemeente.

Als sigh hier bevorens etlicke twist, schelingen ind gebreecken toegedragen tusschen den Eersamen Burgermeesteren Schepenen ind Raadt der Stadt Harderwijck ter eenre ind der Gemeinte der selver ter andere zyde, daar inne die Gedeputeerde van der Ridderschap ind Steden

 der

der drier Quartieren Nymwegen, Zutphen en Arnhem den 17 Mey Ao. XXXVIII. een Afgescheit gededingt ind verraempt der volgens durch den Doorluchtigen Hoiggeboorn Fursten ind Heeren, Heeren Wilhelmen *Hartougen tho Gelre, Gulich, Cleve, ind Bergh, Greeven tho der Marck Zutphen ind Ravensberg, Heeren toe Ravestein enz. mijne gnedigen Heeren, op onderdanig aanhalden, bidden ind begeren gemelter Burgermeister, Schepen ind Raadt ind der Gemeinten den 17 dagh July Ao.* XXXVIII. *toe sijnen F. G. eerster inkomst toe Harderwijck op der huldinge confirmiert ind bestedigt vorder inhalts opgemelten Recessen, ind ener daar innen etlicker unverstandt gevallen, daar na ferner afgescheiden dorch Hoichgemeltes unsers genedigen Heeren Raade, Diener ind geschickten opgericht ind gemaackt, die doch niet achtervolgt sonder mercklick daar tegen gedaan, alsoo dat sijn F. G. om frundlicht eindracht en bestendigen vrede tusschen gemelte sijner F. G. Onderdaanen in geroerter Stadt Harderwijck to maaken, op onderdaanich aansoecken der selver sich mit sampt verordenten Bannerheeren, Ritterschap ind Steden der Quartieren Nymegen, Zutphen ind Arnhem, itzont wederom binnen die voorgeroerte Stadt Harderwijck persoenlick ergeven, ind aldaar die gebreecken to beiden deilen grontlich verhoort ind allen vlyt voorwenden laaten, daar mede die vurgenomde gebreecken in der gueden ind fruntlich hedden mogen neder gelecht worden, welcks ener nae voelen flyt moehe en arbeit soo wall by sijner F. G. ind sijner G. Raden als oick van den Verordenten der Lantschap furgekiert unt standen; Alsoo dat beide parthien die selvige gebreken allenthalve aan sijne F. G. ind Bannerheren ind Verordenten vurgn. entlick gestalt ind verbleven daar inne toe geschien nae den meesten reden en billickheit, dat tot nut ind walfaert*

 sijn

sijn F. G. der Stadt Harderwijck ind alinger Lantschap dienlich were, ind hebben daar op sijner F. G. mit toedoen der vurgen. Verordenten Banerheren Ritterschap ind Geschickten der Steden ind mit believen consent ind bewilliginge vurberoerter Burgermeister Schepen Raadt ind Gemeinten desen naevolgenden affgescheit geven laten.

Tom yersten als in den vorigen opgerichten Recessen nootdruftig versehen, dat sich die Burger onder ein ander fruntlich ind eindrechtlich halden ind niemant eenigen moetwil ofte twedracht aanrichten soll by vermydonge swarer penen ind hoichster ungenade mijnes Gnedigen Heeren, ind ever gemelte Burger ind Ingeseten mirchlich daar tegen gedaan, ind sich tot oproer ind widderwerdicheden bewegen laten, ind alsoo in voel wegen in hoichgedachtes mijnes genedigen Heeren Hoicheit ind Oebericheit gegrepen in daar aan thom hoichsten gebreuckt; Soo will doch sijne F. G. uit angeborne Furstlicher mildicheit den gemeinen Burgeren ind Ingesetenen vurgen. sulcks ditmaal genedichlick naelaten ind vertigen. Doch uitgenomen etlicke personen, die sijn F. G. noemen ind sy irer begangenen verhandelonge halver toe recht stellen ind daar op van oen genoichsaam burgschap nemen laten will toe ider tijdt den rechten toe folgen ind genoich toe doen.

Tom anderen sullen die Burgermeister Schepen ind Raadt die itzont sijn in oeren stant verblyven ind yder Man goede stracke Iustitie ind onpartylick recht gedijen laten, vermogens der Recessen ind oeren eide ind geloeften, ind wie wall etliche der selven onordentlick ind niet wie sich behoert in den Schepen-Stoel gesatt, soo sullen doch die selvige ditmaal daar by gehalden ind confirmiert werden, ind diewiel anderen tegen dat Reces ind sonder erkentenis des Rechten uit den Schepen-Stoel gestalt ind gehalden, sullen die selvigen in die eerste erle-

dichte plaats wederom tot Schepenen gekoren ader mit recht gewraackt werden. Soo oick eenich van den Schepen aflyvich ofte mit recht uit den Schepen-Stoel gesatt wurde, sullen die Schepen altijdt einen anderen daar toe bequeem aan die Stadt kiesen ind verkiesen, vermogen der verclaronge toe Arnhem durch die Lantschap daar op ergangen.

Thum darden soo die twelf Gemeinsluiden widder die Recessen over dat jaar oere Officien continueert en sich oick sus niet vermog der selvigen geholden, sonder mircklich daer tegens gedaen, sullen die selve oeres ampts ontsatt ind anderen in oer plaats verordent ind gestalt werden.

Daar mede ever vortaan altijt doegelicke ind bequeme personen tot Gemeinsluiden gesat, die mijns genedigen Heeren ind der gemeiner Stadt nut ind walfaart forderen, oick den gemeinen frommen Burgeren tot eindracht raden ind stuiren, sullen die Gildemeisteren in der tijdt (daar in Sint Joris Gilde mede begrepen sall wesen) vier ind twintich unbefaamte froem ehrlicke Burger uit der Gemeinten alle jaars kiesen, ind die selvige mijnen genedigen Heeren ader sijner G. Bevelhebber binnen Harderwyck jaarlicks presenteren, daar uyt alsdan hoichgedachte myn genedige Heer ader sijner F. G. Bevelhebber twelf nemen sullen, die dan in gemeinen Stadts Saecken der Gemeinte nut berorende van den Raadt gefordert ind daar inne mit toe raden begeert werden, doch sich anderer Raadts ind Schepen saacken niet onderwinden, allet nae vermog der opgerichten verdrege ind Recessen.

Ten vierden naedem voell misbruicks int uitgeven der Renthen ind Opcomsten der Stadt widder der Recessen furgevallen, soe sullen nu voort aan uit de twelf Gemeinsluiden vier gecoren werden, nementlick twe van Burger-

meister

meister Schepen ind Raadt ind twee van den twelven Gemeinsluiden die by der Kiste sitten ind in bywesen der Stadt Gesworen Secretarien boeren uitgeven rekenschap doen ind sich vermogen der Recessen halden.

Tom vijften sullen die Gilden die van alts te wesen plegen, in welken Sint Jorgens Gilde ind Sint Peters Gilde niet uitgesondert dan mit daar in begrepen sijn, blyven ind onderhalden werden, doch dat Sint Peters Schutterie, diewiel die in korten van nyes aangevangen, aff sijn.

Die vurgen. Gilde sullen sich nyet by ein anderen vergaderen off Gildespraack holden, dan een yder in saacken oere Gilde betreffende, ind nyet in mijns Genedigen Heeren Stadt off Lant saacken, id weer dan dat sy van Burgermeister Schepen ind Raadt daar toe geeist en gevordert wurden.

Id sullen oick gene Schutterien off private personen eenige versamelinge maacken met veentgen wapender handt off anders daar uit eenige commotie twedracht off conspiratie verrijsen mogt.

Tom sesten nadem dat Tractaat toe Nymegen upgericht onder anderen vermelt, dat die gene soo boven manieren van rechten uitten oeren gesat widerom restitueert werden sollen, ind etliche uit der Stadt ind oeren goede verbannen sijn, sonder erkentenis des Gerichts, die sich som rechten erbieden, sullen die selve wederom in die Stadt ind oere gueder komen, ind geleden werden. By alsoo dat sy yder man toe recht staan, ind den rechten genoich doen ind nymandt en sall daar en boven sonder manieren van rechten mit woorden oder werken besweren ader belasten.

Ind sullen Burgermeister Schepen ind Raadt yder man geboerlick onpartylick recht wedervaren laten, stracke Justitie holden, die vrommen beschutten ind beschermen ind die moetwilligen straffen ind broecken nae recht ind Stadt-

Wille-

Willekeuren ind nymandt daar inne verschoenen. Dergelijcken sullen oick die twelf ind gemeine Burger ind Ingeseten der Stadt Harderwijck voorgen. gemelten Burgermeister Schepen ind Raadt in geboirlicken saacken gehoor geven, ind daar idt van noden aan den Burgemeisteren ind Schepenen op oere aansuecken die handt daar aan helpen holden ind behulp doen dat die doegent voorgetogen ind die ondoegent ind moetwill gestraft werden, ind alsoo onder malkanderen lieflick ind frundlicx converseren ind leven. Welcke sy der maten toehalden toe beiden deylen itzont wederom gelooft gesekert ind gesworen hebben by penen ind straff lijffs ind goedes, ind ingefall ymandt hy weer rijck of arm daar tegen dede off doen wurde, sall geiner Burgerlicke vryheit off geiner furgenade mijns genedigen Heeren gebruicken off genieten.

Id sullen oick die vorige Recessen in den articulen die hier inne nyet verandersaat sijn in yrer weerdt ind macht blyven, ind off in dem ader dessen Recess eenige puncten voorfielen die in twijffel of onverstandt getogen werden mochten, sall aan mijnen Genedigen Heeren gelangt ind sijner F. G. erkleronge daar over gewardet werden.

Soo dan die irthommen twist ind schelingen toe meermaalen van Hoichgedachten mijnen Genedigen Heeren selfs ind van sijner F. G. Raden ind Geschickten der Lantschap mit beswerlicken moehe ind onkosten wie vurgeroert verleken verpeent ind beeidt, ind doch durch grote verbitteronge der gemoeder altijdt unverstandt daar inne gevallen dat die Recessen nyet gehalden sijn worden, wie oick die verbitteronge noch nyet gelescht sonder sich daachlicx mehret, hebben Verordente Banerheeren Ritterschap ind Stede die voorsorge, dat in aff wesen hoich beromptes mijns Genedigen Heeren dese Recess even soo weinich als die andere geholden solle werden, daar uit

 der

der alinger Lantschap ind furnemelick der Stadt ind gemeinen frommen Burgeren alhier verderflick ind onverwintlicker schade ind verloop verrijsen mocht. Ind daarom oick in aanseong dat dese Stadt op de Frontieren gelegen, voor goedt ind nodich aangesehn oick onder de inlicx gebeden, dat sijn F. G. eine Fort a. *oder vestenis alhier innemen ind verwaren laten wolle.*

a. In't Keur-boeckje staat *Port*.

Dwiell sy geenen anderen ind bequemer wech tot erhaldinge der Recessen freden ind eindracht bedencken konden.

Ind wie wall sijne F. G. liever gesien, dat alle twist onder malkanderen nedergelacht ind alsoo die fruntschap geplant ind onderhalden weer worden; doch dewiel sulcke wie vurgen. nyet konde getroffen werden, heeft sijn F. G. op aansoecken ind begeren sijner F. G. Verordenten Banerheer Ritterschap ind Stede mit voorweten believen ind consent Burgermeesters Schepenen ende Raadt voort fromme ind der treflicxster van der Gemeinten tom besten die vestnis toe laten maacken genedichlick gewilligt biss soo lange dat alle die twist ind schelongen verkoelt ind vergeten, ind Hoichberompte mijn Genediger Heer Bannerheeren Ritterschap Stede ind Lantschap des Furstendombs Gelre en Graafschap Zutphen oick Burgermeister Schepenen en Raadt deser Stadt Harderwijck fur guedt aangesehn ind erkennen dat der vestenis nyet langer van noden sy. Hier mit sullen beide parthien ind sus alle gebreken ind twisten wie obgeroert gescheiden ind verleken sijn.

Dieser Affgescheide ind Recessen sijn drie gelijckluidende, der ein in mijns Genedigen Heeren Cantzley verbleven, die ander Burgermeister Schepen ind Raadt, die darde der Gemeinten alhier mit mijns Genedigen Heeren Secreet Segel versegelt overgelevert is. Geschiet ind gegeven toe Harderwijck op den negenden dach des maendts Octobris Ao. negen ind dartich.

Als

Als in den derden artyckell deses opgerichten Recess onder anderen aangetogen dat die Gildemeisteren uit den Gemeinen Burgeren vyer ind twintich oprechtige onbefaamte eerlicke Burgers jaarlicx kiesen ind Hoichgedachten mijnen Genedigen Heeren presenteren sollen vermog desselvigen artyckels, indever van noden, diewiell in etlicke Gilden voel in etlicken weinich personen sijn, dat ordnung gemaackt werdt wie voel personen van yderen Gildemeister opgeroerter mate gekoren werden sullen, dar mede in toekomenden tyden daar uit geen unverstant off gebreck verrijse, soo heeft Hooch-gemelte mijn Genedige Heer mit toedoen der Verordente Banerheeren Ritterschap ind Steden daar op genedichlick erkleronge gedaan ind ordnonge gemaackt, dat hinforder die Gildemeesteren Sint Loien *een, die Gildemeisters der* Mandemakers *een, die Gildemeisters der* Wullewevers *twe, die Gildemeisters der* Snyders *twe, die Gildemeisters der* Bylhouwers *twe, die Gildemeisters der* Linnewevers *twe, die Gildemeisters van* St. Peter *twe, die Gildemeisters van* Sint Barbaren *twe, die Gildemeisters der* Dragers *twe, die Gildemeisters van de* Kremers *twe, ind Gildemeisteren* St. Jorrien *ses, maacken toe samen vyer ind twintich personen, kiesen noemen ind presenteren sullen, wyder inhalts deses Recess, ind die twelf blyvende Gemeinsluiden sullen nae umganck des jaars affgaan, ind alsdan in den tween naastvolgenden jaren nyet keesbaar sijn, ind daar na wederom gekoren ind aangenomen werden moegen. Doch soo die tijdt verlopen ind die gewoentlicke Keur op* Conversionis Pauli *uit ind aangeet, sullen die Gemeinsluiden die nu gekoren werden, verblyven bis* Conversionis Pauli *over een jaar als men schryven sall ein ind veertich, dan daar na sal altijt die Keur ind presentatie wie vurgeroert van jaar toe jaar geschien. Dat. ut supra.* Wilhem

Des anderen daags is dit Reces by Gildemeesteren en Gemeinsluyden beëdigt.

DRIE

DRIE EN TWINTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van den Schout.

Schout de Eerste na de Magistraat.

DAt ik op de Magistraat heb laten volgen het Collegie der Gemeinsluyden, is geschiet wegens de nadere betreckinge, welcke die twee Collegien in het Politycke en Burgerlycke te samen hebben. Andersints is het klaar, dat in saacken van Justitie den *Schout* de rang toekomt immediate na de Magistraat; soodanig dat hy sig in Beleidingen, en daar sijn Ampt gerequireert wert, voegt by den jongsten Schepen, als uyt het *Privilegieboeck* baarblyckelick. *a.* Wat vorder sijn Ampt betreft, is den Schout alhier buyten den Raad, ende oock gehouden eed te doen aan de Magistraat over de onderhoudinge van des Stadts rechten en vryheden. Weshalven, wanneer des Konincks Raden *Godart Pannekoeck* en *Peter van Appeltoorn* in het jaar 1567. hier een bevel overbragten van de Vrouwe van Parma, waar van het Opschrift hield aan *Schout Burgermeisters Schepenen en Raad*, de aanwesende Burgermeesteren *Wulf van Ommeren* en *Lambert Brinck* (hoewel in de allerheetste vervolginge) den selven brieff, als het recht van den Raad en olden gebruycke nadeelig, geweigert hebben aan te neemen of te openen, anders als in des Schouts af-zijn en onder protest *de non præjudicando* op den rug des briefs gestelt. Eertijds plagh den Schout eens ter weecke de Banck te moeten spannen, ten overstaan van twee onbesproockene Keurnoten of Gerichts-mannen. Dit geschiede wel eer by klimmender Sonne, onder den blaauwen Hemel, voor het Raadhuys of in sijn eygen Woonstede,

a. Fol. 199. verso in pede.

Sijn Ampt.

Banck-spanning

ſtede, tot dat in het jaar 1636. hem door de Heeren van de Magiſtraat wiert toegeſtaan Gerigt te houden in der Schepen Rigt-banck, en by koud weder in de Camer. Edog om net te weten, hoe ſig alles in den vorigen tijd heeft toegedragen, als mede, waar in de Zee-rechten des Scholt-ampts beſtaan, ſal ik den Leſer mede-deilen een *Ordinantie* a. *des Scholt-ampts der Stadt Harderwijck, ſoo dat bedient is van* Henrick Haan *Scholt*, Warner *ende* Willem van Honſeler *ſedert den jaare* 1551. *aan* Honſeler *verkoſt den XV. Aprilis.* a. Privilegie-Boeck Fol. 193.

Item ten eerſten, want ymant den Scholt van doen heeft om toe laten Beſaten doen op goeden ofte ymants perſoon, ſal den ſelven geholden ſijn den Scholtus, eer hy over de gote geet, te geven ſijne gerechtigheit, toe weeten een Mingelen wijns, toe betalen mit 2 ſt. 4 pen. Ten were den Scholt met den, die de Beſatyng wolde laten doen, toe vreden were, ende ſal dan met den Scholt gaan daar die perſoen is toe beſetten ofte die goeden daar op hy die Beſatyng wolde gedaan hebben.

Item ſoe een perſoen gearreſtiert were, en hem mit rechte woſte ofte vermeenden toe verdedigen, ſal hy ſijn actie verborgen, ende men ſal hum op een behoorlicke wijſe die bancke ſpannen, ende die aanlegger ſal die Gerigtscoſten moeten betalen wes ter tyt het proces volleyndet is, ende ſal ſijn Aanſpraeck met ſijn beſcheyt ſchriftelick inbrengen. Ende den Scholt ſal opteyckening doen op wat dach ende tijt ende by wat Gerichtsluyden die ingecomen ſijn. 3. *Item ſal den Scholtus die bancke ſpannen by climmender ſonnen mit twe onpartydige borgers goet van naem ende faam, onder de blauwen Hemel vort Stadthuys ofte hoet int jaar nae den tijt gelegen is, ende voor die Gerichts-coſten van een yder banckſpanninge ſall den Schout ontfangen eene Taacke wyns toe betaalen mit* 7.

 ſtrs.

strs. half voor den Gerigtsluy ende half voor den Scholt, alles nae older gebruycken. Ende soo't proces ten oordeel gecondert is, sal den Scholt die parthyen of heten gaan ende mit sijn Gerigtsluy bespreecken om daar in toe wysen, ende soe den Scholt mit den Gerichtsluy daar in wesen ende de parthyen met het gewies niet tho vreden en waren, sullen sy mogen appelleren aan den Schepen, mits toe betalen een Taacke wyns voor den Scholt mit den Gerichtsluy, ende den Scholt sal't proces mit dat daar in gewesen is mit die Gerichtsluy in den Gerichte brengen. 4. Item so ymant gearresteert were het sy frouw off mans persoon, en sal niet uyt het arrest mogen gaan, hy hebbe voor eerst sijn partygen die hem hebben doen arresteren voldaan, ende sal in sulcken gevall gehouden sijn hem toe ontsetten, met gelycke Mingelen Wyns als voersz., ende ginck hy daar en boven ende dee aan den Scholt geen ontsetting, sall hem den Scholtus daar nae voor een olt Schilt mogen aanspreecken. 5. Item soo ymant waar die besating ontgink, den sal hem den Scholtus een olt Schilt off nemen als hy hem weder in de Stadt krycht ofte inder Stadts Vryheyt, ende en sal hem niet weder laaten gaan voor ende alleer hy hebbe voor eerst voldaan die hum hadde doen beseten, ende daar hy over ontweken was. 6. Item so ymant besat worden, ende hy seyde en waar niet arrestabel, hy weer een Dienstman ofte in 's Heeren dienst, sall nochtans op sijn authoriteit niet moegen uyt der besaat ontwycken, voor hy sulcx met recht verdegen. 7. Item so ymant beset worden voor Schade ofte Schult, ende geen borge aanstonts en hadde toe stellen ende den hum dede arresteren op sijmplyster arrest niet vertrouden toe gaan, sall hy den Scholtus een old Schilt geven, den sal hum alsdan versekeren ofte burge leveren, wester tyt hy voldaan heeft dat men op hum te seggen hebben. 8. Item so

ymant

ymant beset worden voor sekeren schult ende hy die niet ontkende, ende nochtans geen gelt om betalen hadde, sall hy veertien dagen tyt eysschen om alsdan betaling te doen, mits dat hy burge stelt daar die parthye meden tho vreden sint ofte sal in de arreste die veerthien dagen ofte so lange hy tyt genieten kan, blyven staan ende geloven aan handen des Scholtus op sijn bestemden tyt by verlos een olt Schilt toe betalen, sal alsdan komen als hy betaalt heeft ende doen hum ontseten mit twe str. ende noch gelijcke twe str. aan den Scholt voor sijn opteyckenyn. 9. Item ofte die partigen mit sulcke hant-tasten ofte belofte niet tho freden en weren ende hy wolde gerigtlicke burge gestelt hebben, sal die burge voort aan des Scholts handen in presentie van twee Gerichtsluyden geloven soo sy des dan mit den anderen verspreecken, ende den Scholt sal die gedane belofte aanstonts opteyckenen, waar van hy sal ontfangen 6 strs. half voor den Gerichtsluy. 10. Item so ymant besaat ofte arrest leet doen op waagen karren ofte aan peerden, sall hy hebben een Mingelen Wyns als voorss. en off besaate voor die paarden karre ofte wagen geen burgen en had toe kriegen ende die parthye niet en vertroude op die gedane besaat ende die Schult so groot were dat een paard niet genouch daar voor en ware ende den Scholtus moste die paarden uytslaan ende in een herberge stellen, daar die versekert ende in goet bewaar weren, sal den Scholtus een olt Schilt hebben, ende en slouch hy niet meer uyt die wagen als een paart een halff Schilt als voorss. 11. Item so die Scholtus arrest doet op peerden, wagen, gerede penningen ofte eenige uytheemsche goeden, sal hy na den gedanen arrest binnen den tyt van veerthien dagen die weet daar van laten gaan aan den geenigen die de goeden competeren ofte toekomen, ende die weet sal men den geenen voor hoofts doen, durch een gesworen

sworen ofte van den E. Gericht beëdet toe sijn, ten waare hem die Scholtus die weet selfs voor hoeft dede ende die weet gedaan sijnde, sal men aanstonts die dach aanteyckenen wanneer die weet gedaan is, om voorts laten toedoen nae rechts behoor. 12. *Item want die weet binnen lants an einen gedaan wort, sal die weet holden toe compareren binnen vierthien dagen nae des weets ontfanck, ende buyten Lants ses weecken, alles nae older gebruycken, ende so die weet den Scholtus montlick aan die partygen dede sal hy daar van ontfangen 6 st. voor sijne gerechticheyt, ende maackte een schriftelicke wete besegelt daar voor sal hy ontfangen 12 sts.* 13. *Item want ymant beset worde vrouw ofte mans-persoon om getuygenis der waarheyt, en solle sy niet uyt arrest ontwijcken by verlos een olt Schilt, voor en alleer sy hebben haar waarheit ende wetenschap geseit van 't gene haar gevraacht wort ende dat sy daar van weten, ende die Scholt sal die banke spannen mit borgers die lesen ende schryven.* 15. a. *Item alle uytheymsche questien wegens Broecken ofte Gerichtsbreucken, Coeren sullen durch den Scholtus met Arresten ingevordert worden, voort gene dat men op hem toe seggen hebben toe verborgen, om alsdan hum mit recht aan toe spreken, soo hy hum weet toe verdedigen ofte te verdragen, mit toe betaalen die boete na behoor half toe vordel die Burgermeijsters in der tijt ofte die Koermeijsters elx in 't sijne, ende die andere helft voor den Scholtus.* 16. *Item want den Scholtus arrest doet op uytheijmsche goederen in kisten tonnen besloten, sal den Scholtus mogen doen openen ende inventariseren, wat voor goeden daar in bevonden worden, om alsdan daar op toe laten gescheen als na rechts behoor.* 17. *Item want eender een ongeluck ofte misslach dede buyten het Vorstendom Gelre, sal hum den Scholtus geley moeten toeseggen ende geven,*

a. *Soo staat 'er; dog is een abuys in de nummer.*

soo

soo verre geen klagt en komt van moordaat, mits voorweten die Burgermeysters in der tijt, dat geley sal hy winnen mits toe betalen anderhalven golt gull. ofte een Olt Schilt in specie, ende den Burgermeesters in der tijt elcks een Taacke Wijns. 18. Item alle Dootslagers dat vremdelingen sinnen ende haar in deser Stadt ofte vryheyt begeven, sal den Scholt uyt den naam ende van wegen deses E. Gerichts van 's Heeren wegen sijn remissie afeysschen tot genougen des E. Gerichts. 19. Item alle Uytheymsche goeden gestolen ofte gevonden sal den Scholtus aantasten ende in bewaar holden, wes ter tijt die vervolget ende met goet bescheyt aangesproken worden van die sulcke genomen ofte verloren hadden, mits toe betalen den Scholt sijn bergloon van den XX. penn. na dat die geestimeert worden weert te sijn met die oncosten die den Scholt daar op ofte om gedaan mochte hebben, ende soo die verjaarden ende verdaagden ende giemants en vervorderden, sullen die na alle rechten den Scholt vervallen sijn, een deel tot behouf der Stadt, een deele d' Armen, en derden deel den Scholt. 20. Item dat oock giemants hum onderstaan en sall het sy Burger ofte Uytheymsche ymants te Vervolgen, die hun etwes ontdragen ofte mit onrecht mede genomen mochte hebben, et weer dan koe ofte peert ofte wat sunsts mochte sijn ende dienselven in dessen Stadt ofte Vryheyt bequemen ofte vonde, sall sijn hant daar niet aan slaan om hun selfs toe rechten met dreygen ofte slaan, om 't selve by hun bevonden worde toe nemen, dan hum mit den Scholt die goeden met recht of doen eysschen ende aantasten ende laten na rechts behooren.

Die Heerlickheyt *ende Vryheyt des Scholt-Ampts voorsz. van wegen des Heeren.*

21. *Item dat den Scholtus van 's Heeren wegen van alle beswaricheyt ende lasten, die gemeine Burger moeten dra-*

gen, vrygeholden sal sijn, alles na olts. 22. *Item dat den Scholtus soo een der gevangen in deses Stadts Gericht were ende men hum mit den Meyster of Scharprichter dede versoucken ofte examineren, sal den Scholtus van wegen des Heeren hem mede ofvragen ende neersticb ondersoucken op die articulen ende puncten, daar op hy aangegrepen ende geapprehendeert is.* 23. *Item soo sal den Scholt, want een Misdediger van den E. Gerichte verwesen worden toe sterven, ofte hoe dat die Sententie mochte vallen, geholden sijn het Gerechte van 's Heeren wegen toe vryegen ende den rinck slaan na rechts behoer, ende gebruycken der Justitie.* 24. *Item soo eender in deser Stadt ofte Vryheyt doot gesteecken of vermoert worden ende een E. Gerichte daar op gehaalt worde, sall den Scholt van wegen des Heeren die wonde besien ofte die klederen, daar den steeck door gegaan is, den E. Gerichte vertoenen, ende die Vrunden of vragen, weel sy in den dootslach leggen ende wat clacht sy doen ende vragen.* 25. *Item dat den Scholt op Marckte dagen des avonts den Beygert in't Gasthuys sal versoucken ende ondervragen, wat voor gasten sy sint, ende of sy oock haar moetwillich tegens die Vader ende Moeder des Gasthuys strevelen ofte aanstellen tegens die Ordonnantie des huyses, ende off daar oick sinnen die baven haare bestemde dagen tegens wille van de Gasthuys-Vader ende Moeder daar inne blyven ende dat hy deselve daar uyt sal hieten gaan, soo niet, het E. Gerichte sulks te kennen geven.* 26. *Item dat die Dienders des Gerichts den Scholtus assistentie ende behulpelick behoren te sijn in saacken daar hy die van doen, na gelegentheyt sijns Ampts, mochte hebben voor haar behoorlijck loon.*

Van de Zee-rechten des Scholtampts voorss.

27. *Item dat oock hem gymatts ondersstaan, en sal het [illegible]*

F *Schip-*

Schippers Visschers ofte Schuytluy, Vytheemsche ofte Inwoonders, eenige goeden soo by groot onweer ofte storm den Schippers ofte Coopmans ontdryven ende sy by der Zee verliesen ende verlaten moeten, aan toe haalen aan hare schepen ofte schuyten, om die selve toe verbysteren ofte onder duyms hier ofte op eenige plaatsen die selve toe vercopen, om alsoo den Schipperen ofte Coopluyden den 't afgegaan mochte sijn, niet van hare goeden en beboren te beroven, dan sullen schuldich ende gehouden sijn die selve goeden den Scholtus aan toe brengen ende in sijnder bewarender hand toe leveren, die haar na de gelegentheyt van haar aanbrengen sall contenteren. 28. *Item dat die Scholtus alsdan die aangebrachte goeden in goet bewaar sal nemen, ende opteyckening doen, op wat tyt ende wat voor goeden die sinnen, om want die selve vervolcht worden toe restitueren, mits goet bescheyt daar van te brengen ende betalen alsdan den Scholtus sijn behoorlijck bergloon ende verschoten costen.* 29. *Item dat den Scholtus gehölden sal sijn die geberchde goeden uyt die Zee aangebrocht ofte op stranden gevonden mochten werden, het sy wat het were soo veere het berchlick ofte weerdich om toe bergen weer, een jaar en dach sal moeten bergen ende onderholden alles voor behoorlick berchloon, soo die binnen den voorsz. jaar mits brengende daar van goet bescheyt sal mogen wederom aantasten ende neemen tot sijnen fordeel.* 30. *Item off ymant het sy Burger ofte Vrembd eenich goet in strande vonde, 't weer Ancker, Cabel, Sweert ofte Roer der gelijcke, ende 't selve had etlicke jaaren in de strant gelegen ofte geseten, soo dat het boven præscriptie weren, sullen sy dat selve nochtans haren Scholt aanbrengen, die als dan daar in sal doen na behoor.* 31. *Item en sall geenen vremden het sy Boer ofte Burger eenige gestrande ofte gevonden goeden in Zee al-*

haer uit heymelick ofte onder duyms verkopen, den sy wolden seggen op andere plaatsen gecoft ofte gevonden toe hebben, ende nochtans durch onweer des Schippers ofte Coopluyden untdreven ende afgegeen weren, sullen sy voor eerst daar beschcyt van toonen, dat sy deselve goeden van haaren Scholt daar sy onder beboren gecoft hebben ofte van den die de afgegaan mochten sijn het sy dan Coopluy ofte Reyders, soe sulks niet, sal den Scholt op sijn recht de hant daar aan mogen slaan. 32. Item oock en sal hem giemant underslaan gedronckene menschen aan den Strande gedreven ofte in Zee gevonden worden, toe spolieren plunderen ofte berovven an gelt ofte clederen, ofte die selve aanroeren, hut sy Vrouw ofte Man, voor ende aleer by die Scholtus daar op gehaalt heeft, den als dan sijne gedaante ende gestalte, wat clederen gelt ofte anders hy by hum heeft ofte bevonden word, opgeteyckent heeft, sal hem den Scholtus eene kiste kopen ende op't gewijde laten begraven, ende wat aan gelt clederen by hum bevonden worden, sullen die Vrunden mogen halen ende tot haar namen mits betalende die onkosten. Item voorts alle olde gebruycken ende naberlicke coustumen ende wat M. G. Heeren hier voort voer goed in ordonneren tot haaren gelieven tot verbetering des Scholtampts ende ter eeren der Stadt Harderwijck.

Nadere Instructie. Omtrent dese Ordinantie is eenige veranderinge gemaackt by de Nieuwe Instructie in den jaare 1626. in de Camere van Reeckeninge t'Arnhem geformeert voor den Scholt *Pouwel Sluysken*, sijnde van desen Inhoud:

Privilegie-b. fol. 198. *Ten Eersten sal den Scholtus voorn. des Lants Hooght. ende gerechticheit bewaren ende een yderen des gesinnende goet recht ende vonnisse laten wedervaren. 2. Sal die proceduren Civil en Crimineel item informatien ende examinatien selfs in persone ofte door gemechtiger bywonen*

3. In

3. *In het spannen van de bancke sal holden den olden gebruycke ofte door twee Schepenen ofte Coernoten na gelegentheyt.* 4. *Alsoo aan de Magistraat van Harderwyck van vonnisse ter leger Bancke gegeven geappelleert wort, sal hy die bedingen aldaar gevallen aan eenen Ordel-wyser besteden, die daar op by sittende Gerichte ofte na wichtigheit van saacken met voorgaande beleringe sal recht hebben te doen, blyvende die beswaarde parthy haar appel aan hoger Gerichte onbenomen.* 5. *Sal aan de Magistraat der Stadt Harderwyck eed doen, volgend 't olde formulier, ten opsigte van onderholdinge der Stadts privilegien.* 6. *Sal die breucke in sijn Ampt vallende, daar af hy schuldig is te reeckenen, neerstelicken en terstont na die daad invorderen sonder dissimulatie, op pœne van arbitrale correctie.* 7. *Sal geholden sijn alle jaar daartho ontboden sijnde reeckening ende bewijs te doen in de Camere van Reeckeninge alhier tot costen van deser Lantschap, maackende goede distinctie van alle die breucken daar af hy schuldig is te reeckenen ende sonder ytwes te verbergen ofte tot sijnen profijte te genieten op arbitrale correctie.* 8. *Van de voorsz. breucken sal hy Scholtus genieten volgens 't olde gebruyck.* 9. *Eyntlick sal hy alles doen wat een goed ende getrouw Scholtus schuldig is ende behoort ingevolge van sijn Commissie ende 't gene hem tot des Lantschaps dienst nae eysch van saacken ende tyts gelegentheit geordonneert sal worden, ende dit alles by provisie.*

Aldus gedaan in de Camere van de Reeckeninge te Arnhem ende den Scholtus gelevert den 29 Aprilis 1626. stilo veteri, was geteeckent: *C. van den Sande.*

Dienende tot verdere opholderinge van het geene van ouds en vervolgens heeft plaats gehad, het volgende

Berigt door Schepenen van Harderwyck gedaan aan eenige Heeren Gecommitteerde Raden en den Momber deser Lantschap op versoeck van den doemaeligen Scholtus deser Stadt:

Privilegie-Boeck. Fol. 199.

Die Schepenen der Stadt Harderwyck geboort het voorgeven van de E. Heeren Gecommitteerde Raden ende Momber deses Furstendoms op't versouck van den Scholtus der selver Stadt gedaan, blyven voor eerst by haar E. van olts wel hergebragte possessie willekeuren ende costumen. Ende nopende die gemoveerde swaarigheden, geven ter antwoort :

Op't 1. poinct van Civile Arresten, dat haar E. wel verstaan dat den Scholtus van wegen des Heeren die arresten op uytheymsche personen ende goederen competeert, waar inne hem noyt bespieringe gedaan is, mits daar van nemende als sijne predecesseuren van olts genoten ende ontfangen hebben, ende niet meer. 2. Soo veel de Judicature ende kennisse van deselve aangaat, dat't selve der Scholten-Gerichte competeert, waar inne hem oock noyt bespieronge gedaan is, voorbeholdens parthyen haar appel aan den Gerichte deser Stadt volgens den olden gebruyck. 3. Van de ongeuyterde Processen, dat die selve by den overleden Scholtus met sijn Coernoten sich beswaart vindende daar inne te wysen bovengebracht waren, dewelcke daar op sententie van desen Gerichte versogt hadde, soo dat men den Scholtus tegenwoordig daar inne niet conde kennen ofte deselve Processen uyt desen Gerichte laten gaan. 4. Van Executie der sententien by Scholten-Gerichte gewesen, verstaan die Schepenen, dat die executie der selver op Burgers (als Burgen voor uytheymschen) niet door den Scholtus, die daar over geen gesag heeft, dan door Schepenen-Gerichte volgens den olden gebruyck moet geschieden. Dan dat den Scholt ende parthyen

thyen voor desen Gerichte mogen comen om waarschouwinge en executie te versouken. 5. Nopende die Coernoten, dat den Scholtus daar toe mach gebruycken sulcke personen buyten 't Schependom die 't hem goed dunckt ende als van olts gebruyckelick.

Soo veele belangt die Criminalia *ende voor eerst die Apprehensie van de uytheymsche delinquanten, dat die Burgermeisteren in der tyd met haare Dienaars die apprehensie van olde tyden altyt sonder bespieringe gedaan hebben, waar by oer E. hen vorder gedencken te verblyven. 2. Dat den Scholtus van olts in 't examineren der selver by die Richters gekent is ende vorder niet, waar in hem ook geen bespierounge sal gedaan worden. 3. Nopende die Gestolen ende Gevonden goederen dat alsulcke behoren gerestitueert te worden die gene d' welcke de selve ontnomen ende ontvreemt sijn, ende by aldien de selve buyten de Jurisdictie deser Stadt genomen zijnde, binnen 's jaars volgens de Instructie niet vervolcht worden, dat den Scholtus deselve soude competeren. 4. Van uytheymsche Driftgoederen, indien die aan strand comen dryven, dat den Scholtus deselve tegens behoorlicke loon van olts mag bergen. 5. Toucherende die Beleidinge ende visitatie van de nedergeslachte doden, dat den Scholt plaatse nemen ende in 't gaan sich mach vougen by een van de jongste Schepenen, waar in hem noyt verweygeringe gedaan is. 6. Dat die uytheymsche Vecht-breucken ende andere moetwilligheyt soo in als buyten Vrije Merckten den Scholtus mach in vorderen, om half by de Stadt ende half by den Scholten geprofiteert te worden, mits dat hy deselve sal nemen na die Willekeur deser Stadt ende na den olden gebruycke. 7. Ende belangende die Keuren, dat gene Scholten oyt gesag gehad hebben over deselve, dan dat Schepenen ende Gemeinte volgens den olden gebruyck ende na die Wille-*

keur

keur deser Stadt daar toe Keurmeesteren hebben, aan de welcke die breucken derselver oock vervallen sijn. Aldus gedaan den 7 Octobris 1628.

Tegenswoordig wert het Scholt-ampt bedient op een nadere Instructie in den jaare 1653. door de Heeren van de Magistraat, als tegenswoordige Pantholderen des selven Ampts, beraamt; waar by den Schout wert aangemerckt als die geene, die het Scholt-ampt in haaren name verwalt. Sijnde dese Instructie aller eerst beedigt by Doctor *Otto van Heteren*, en luydende aldus:

Laetste Instructie.

Nader Instructie beëdicht by Doctor Otto van Heteren, *die Schepenen ende Raad der Stadt Harderwijck als tegenwoordige Pantholders tot eenen Scholtis hebben geëligeert om in haren name het Scholt-ampt te verwalten.*

Privilegie-Boeck. Fol. 202.

Eerstelick sal den Scholtus alle jaar op Pauli Maandag sijn ampt comen præsenteren aan Schepenen ende Raadt ende by continuatie als dan aan handen van de Burgermeisteren in der tyd den Eed vernieuwen soe tot onderholdinge van de Stadts Privilegien, olde welhergebrachte Possessie, Willekeuren ende Coustumen, als specialik van dese Ordinantie.

Sal van's Heeren wegen d' arresten op uytheemse personen en goederen doen, die Civile Proceduren by wonen ende een yder goed recht laten wedervaren 't sy in persoon ofte door een gemagtigde daar toe by de Magistraat aangenomen ende beëdigt, allet na older gewoonte ende op ordre daar over beraamt ofte nader te beraamen.

Int spannen van de bancke sal hy holden den olden gebruyck met twee Coornoten uyt de burgery, goed van naam en faam, die lesen en schryven connen ende daar toe bequaam sijn, ende dat onder den blauwen Hemel voor 't Stadhuys of in den Beneden-Camer na de gelegentheidt des tyds.

Alsoo

Alsoo aan de Magistraat der Stadt Harderwyck van vonnissen ter Lager-bancke gewesen geappelleert wort, sal hy die bedingen aldaar gevallen aan een Ordelwyser bestaden, die daar op by sittende Gerichte ofte na gewigtigheit van saacken met voorgaande beleronge sal recht hebben te doen, blyvende de beswaarde parthy haar appel aan Hoger Gerigte onbenomen.

In welcken cas den Scholtus in persone binnen 24 uyrhen na 't gedane appel 't Proces met alle Stucken daar toe gehorende, als oock de Consultatien, daar na gewesen, alle verpitsiert in den Gerichte of aan handen van de Br. in der tyd sal overleveren.

Wanneer Sententie tegens Inwoonders voor haar selfs of tegens deselve als Burgen voor uytheemsche gewesen ende binnen behoorlicke tyd daar van niet geappelleert is, soe sal den Scholtus met parthy voor Schepenen Gerichte mogen comen om waarschouwinge en executie te versoecken na den olden gebruyck.

Den Scholtus vermag geen Volmagten te passeren. Geen Burgtogten aannemen, wanneer Burgers voor Uytheemsche Borge worden, dan die mede voor Schepenen sijn geschiet.

Vorders sal sig in geenerley wyse bemoeijen met apprehenderen, examineren of condemneren van uytheemsche delinquanten noch sig aanmatigen eenig recht aan gestolen of gevonden goederen, gelyck oock niet aan Vegtbreucken ofte Keuren

Dan uytheemsche Drift-goederen, die aan strand comen dryven, sal den Scholtus na older gewoonte tegens behoorlick bergloon, van 20 penningen een van de waardy, daar toe van olts staande, bergen mogen.

Gelyck oock Verdronckene Menschen aan strande gedreven off in Zee gevonden niemant spolieren of aanroeren

S sal,

sal, voor dat den Scholtus daar over gehaalt sy, die als dan sijn clederen gedaante gelt of anders, dat by hem gevonden wort, opgeteeckent hebbende hem een kiste sal kopen en laten begraven, ende wat aan gelt, clederen &c. by hem bevonden wort, sullen die Vrinden mogen na haar nemen, mits betalende de oncosten ende voorts alles volgens des Scholt-ampts olde Zee-rechten.

Toucherende de Beleidinge ende visitatie van de vreemde nedergelagte doden, sal den Scholtus plaatse nemen ende in het gaan sig mogen voegen by de Iongste Schepenen.

Sal van Banckspanninge en anders niet meer nemen als van olts gewoonlick ende de Magistraat nader by Ordinantie beramen sal.

D' uytheemsche Civile Gerigts-breucken sullen door den Scholtus met arresten ingevordert worden, half voor de Schepenen ende half voor de Stadt.

Soo ymant vreemd in de Stadt of Stadts Vryheit dood gesteken wierde ofte vermoort ende den E. Gerichte daar over gehaalt wierde, dan sal die Scholtus de wonde besien of die clederen, daar die wonde door gegaan is, den Gerigte vertoonen, ende die Vrunden aff vragen, wie sy in den Dootslagh leggen ende wat clagte sy doen? ende naar gedane clagte seit de Burgermeester, de Heere de Byle, de naaste Vrinden de Slach, voort tot des Heeren genade.

Soo een vreemd of uytheems misdediger gestraft ofte verwesen wiert, sal den Scholtus van 's Heeren wegen de rink slaan.

Ende sal den Scholtus met kennis ende toestaan van de Burgermeester in der tyd des Stadts Dienaars als de sijne gebruycken mogen.

Voorts sal sich reguleren na dese Instructie ende wat Schepenen ende Raad vorder ordineren sullen tot haarer gelieve, eere van Stadt en Scholt-ampt.

Eed

Eed des Scholtis.

Dat gy een jaar na desen dage een getrouw Scholt wesen sult der Stadt van Harderwyck, tot haaren rechten privilegien ende gewoonten, ende u voorts in alles reguleren na die Instructie by Schepenen beraamt en u voorgelesen, dat sult gy laten om lief of om leet en om geenderley saacken wille: Soo waarlick helpe u God. Den lesten October. 1653.

Dit ampt is bekledet door volgende personen. *Henrick Mulart* in het jaar 1452. *Gerrit van Grol* 1463. *Pilgrom Grol* 1467. *Ian Grol* 1492. (in wiens tyden *Weym van Byler* van des Stadts wegen op het Scholtampt had staan 180 Rhynsche guldens, die in het jaar 1531. op nieuws door *Warner van Grol* aan *Arent van Byler* sijn verseeckert) Op 'tselve jaar werden mede Schouten genoemt *Reiner van Esse* ende *Weghe Wolters*, ende *Weghe* wederom 1494. . . . *Capelle* 1505. en 1510. *Warner van Grol* 1514. en 1527. die in 't jaar 1529. en naderhant in den Raad geweest is. *Henrik Arentsen Haan*, in de wandelinge genaamt *Magere Heyn*, 1542. en 1543. In 't jaar 1551. vind men dit Schout-ampt onder de naam van *Richter-ampt* verkoft of verpandet te sijn aan *Warner* en *Willem van Honselaar*; van welcken *Willem* oock gewaagt wert op 't jaar 1557. *Iohan van Huessen* 1561. *Andries Roest* 1566. *Willem van Sonsbeeck* 1571. *Wilhem van der Nykerck* 1572. *Coenraad van Tongeren* 1578. *Pauwel Sluysken* in 't jaar 1626. aangestelt by Prins *Fredrick Henrick* (in welck jaar op den 28 *Maart* de Stadt heeft ingelosсht de Pant penningen, waar mede dit Scholt-ampt beset was, tot hondert en vyftig *Arnoldi* guldens, gerekent op 15 stuyvers het Stuck, volgens uytspraack van den Hove van Gelder-

Scholten.

 lant)

lant) *Geeraard Sluysken* 1627. *Otto van Heteren* is op toestemminge van de Magistraat in den jaare 1653. op den Lantdag binnen Zutphen tot Scholt aangestelt, en na hem *Dirck Rouw* 1657. Dr. *Gerhard van Souten* 1662. *Bernhard Pannekoeck* 1672. *Andreas Ardesch* 1677. *Dr. Gerhard van Holthe* 1679. *Burgermeester Wolter van Spuelde* 1694. *Dr. Leonard van Heteren* 1706. *Wilhem Ravensberg* 1715.

VIER EN TWINTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Gilden *en sonderling van* St. Joris.

Schutterijen. VAn oude tyden sijn binnen *Harderwijck* bekent veele Gilden en Schutterijen, alle seer rijck en wel begiftigt. Dese Gilden sijn meest genoemt na de een of andere Heilige, als *Catharine*, *Anthonis*, *Onse L. Vrouwe*, *Franciscus*, *Rochus*, *Joost*, *Sebis*, *Barber*, *Severyn*, en andere. Behalven verscheide Gilden van Ambachten, waar van yder sijn af sonderlijcke Vryheit en wetten heeft, welcke by de Regeeringe bevestigt en sonder des selfs toedoen niet verandert nog vermeerdert mogen werden.

S. Ioris Gilde. Van allen was in aansien en vermogen het voornaamste het Gilde van *St. Joris*, welker verscheide weldadigheden aan de Stadt bewesen wel verdienen, dat men van desselfs Constitutie alhier wat breder spreecke. Soo magtig en te gelijk mildadig was dit Gilde, dat het in den jaare 1639. tot het opmaacken van een Steyger vier hondert, en daar na tot het maken van den Haven ses duysent guldens heeft gegeven. Dese Broederschap bestond uyt het puyck der Burgeren, is omtrent het jaar

1461.

1461. ingestelt, ende met sulcken ernst voortgeset, dat in 't selve jaar op eenen dag seven bysondere Personen by Gerigtelijcke Willekeur in plaats van uytterste wille alle haare Goederen daar aan gemaackt hebben: 't welck naderhandt by veele andere is gevolgt; niet anders als of de Kercken en andere Godshuysen reets versadigt waren. Haare Gilde-brieff luyd aldus:

In den jaar onss Heeren MCCCCLXII. up ten Wonsdagh to vast-avond sint de Gildemeisters ende gemeen Gildebrueders van S. Joriens Gilde mit malkanderen overdragen ende overgekomen to houden alle alsulcke punten ende overdragten alsse hier na beschr. staan, soo dat vur Schepen ende Raad overgegeven is ende daar up Schepen ende Raad den Gilde vurg. eenen besegulden brief gegeven ende toegelaten hebben, dat die Schepen in oer Stadt-boeck oock hebben doen beschryven ende registrieren mit allen den punten ende vurwerden uit dese bueke, soo dat van punte to punte hier na beschreven volghet.

1. *Item soo en sal men niemant anneemen tot een Gildebrueder, hy en zy onser Stadt Burgher.* 2. *Item zoo en sal men niemant ontfangen in Sunte Joriens Gilde, dan buyten-lant-vaarders, alsse Schippers, Koipmans, Stuyrmans, Bootsmans, Schypmans, ende Tymmermans, die Schepen tymmeren; ende guede onbesproken mannen ende burghere die daghelyx up ter straaten gaan, ende geen handwerck en doen.* 3. *Item soo en sal men geen Gildebrueders anneemen in S. Joriens Gilde, dan up ten vast-avond als sy hoer Gildebier drinken ende soo wie tot een Gildebrueder angenomen wurd, die sal dan terstond up leggen ende betalen an handen der Gildemeesters VIII Vlamsche Grooten.* 4. *Item soo sal elck Schipper elkes jaars to reyse gelt geven twee vlems grooten, ende een ygelick Koipman II vlems grooten, een Stuyrman eenen*

S 3 *vlems*

vlems gr., een Schypman en een Bootsman elck ½ grooten Ende soo wie uyt ten lande gaan ende Gildebrueders sint, die sullen reyse gelt geven na beloope. 5. Item soo sal men alle jaar up ten vast-avont drinken dat Gilde-byer. Ende wie dan niet mede en drinckt en up ter straten geet, die sal geven een Buddraagher. Ende soo wie dan van huys is ende niet mede en drinckt, die sal geven een butken als hy by huys komt. 6. Item soo sal elcke Weduwe, die in den Gilde is, geeven een olt butken jaarlix to keersse gelde. 7. Soo magh een Gildebrueder eenen gast in dat Gildehuys, daar men dat Gilde-byer drinkt, mede brenghen; ende die magh mede drinken, elkes daghes umme eenen Klimmer; ende niemant van onsen Burgheren daar mede to brengen to drinken die in dat Gilde niet en is. Ten were dat die Burgher onse Gilde begeerde; ende geliefde den ons dan te ontfanghen, soo sal die geven alsse andere Gildebrueders geven; ende en geliefde ons den niet te ontfangen, soo sal die Burgher elkes daghes geven eenen vlemschen grooten den Gildemeysteren vuer sijn verdrynk. 8. Item tot wat tyden die Gildemeisters Gildespraake houden willen, soo sullen sy elken Gildebrueder eene weete laten aan sijn huys, daar hy woenachtigh is, of an sijn mont. Ende soo wie dan ter Gildesprake niet en komt ende binnen der Stadt were, die verbuerden elk twee vlems grooten, ende daar geine pande vuer to weygheren. Ende weer 't oik saeke, dat eenigh Gildebrueder den anderen up eenre gemeene Gildespraaken, ofte up sulken tyden als men sunte Joriens Gildebier drinckt, eenige schelde- ofte onredelicke woorden geeven, die verbeurde tot ellicker reysen een vat byers; ende sloeghen sy malcanderen, soo souden sy verbeuren elck twee vaten byers; ende dat up to leggen, eer sy weder in dat Gilde souden komen moghen. Ende en deeden sy des niet ter

Gil-

Gildemeisters maaninghe, soo en salmen die vuer geen Gildebrueders houden ende uit den bueke doen. 9. Voirt meer, soo en sal men nyemand anneemen tot een Provener Onss Gilde vurgen. die Provener sal eerste gaan eer hy in de Proven geet, vuer twee Schepen ende updragen ende verthyen van allen guede, rede ende onrede, ruerende ende onruerende, alsse die dan heft ende hem ankommen magh; behoudelick hem sin nootdurft to nemen van sijnen guede, soo langhe hy leevede; 't en were saake dat ennig Provener ennig gued angeerft ende anbesturven wurde; soo magh die Provener, by consent der Gildemeesters, mit sijnen anbesturven guede gaan uitter proven; beheltlick S. Joriens Gilde to behouden dat selve gued dat hy hen vuer opgedraaghen ende overgegeven heft. Ende bleve oik deselve Provener in den huyse vurg. ende en ginge daar niet uit, soo sal alsulck gued als hy heft en achter lit, komen up S. Joriens Gilde ende up niemant anders, ende dat van stonden an als hy vererft is to vesten, indeen dat huys hof erve of eygen gued of jaar rente sy, beheltlick hem den bruyckwere van den guede, die renten daar af to beuren, soo langhe hy leevede. 10. Voirt meer, soo en sal men niemant anneemen tot een Provener onsen Gilde, hy en zy vier jaar lank onse Gildebrueder geweest; ende dat en sal men tot geener tijt doen dan up ten vastenavont als men dat Gilde-byer dryncktt; ten were sake dat St. Joriens Gildemeisters en gemeine Gildebrueders angeleght wurden van eenighen hoeren Mede-Gildebruederen, die merkelijck S. Joriens Gilde to hulpe komen wouden mit guede; soo moghen die Gildemeesters mit den gemeenen Gildebrueders, up eenre gemeenre Gildesspraacken, die sy dair up houden sullen, den anneemen tot een Provener; ende daar up sullen sy ten beyder sijden brieve geeven ende neemen. Ende hier up soo sal men

een

een ygelick Gildebrueder an sijn huys of an sijn mont doen bieden ten gildesspraken to komen. 11. *Item soo en salmen in die Proven niet meer anneemen, dan twee Vrouwen.* 12. *Item weer 't saake dat eenig Provener sijn Gilde overgeeve van heeverdijen ofte umme ander saacken wille daar hem die Gildemeisters inne beschuldigen mughten, die en solde der Proven niet weder genieten.* 13. *Item als eenig Gildebrueder sterft, soo sulle alle die Gildebruedere den volghen ter Kercken, ende over den to offeren, by eenre peenen van twee vlems grooten.* 14. *Item soo salmen elckes jaars up ten eersten wonsdagh in den vasten eene gemeene begenckenisse doen van alle onse Mede-Gilde-Bruederen ende Gilde-Susteren, die doot ende gesturven sint, daar over to offeren; elck by eene keure van een pond Wasses.* 15. *Voirt meer salmen elkes jaars up ten Dinxdach tot Vast-avond kesen ende setten twee nyhe Gildemeisters, totten anderen tween Gildemeisters die daar dan anblyven. Ende soo sullen die twee oudtsten Gildenmeisters, die dan of gaan, rekenschap doen den anderen vier Gildemeisteren van haar jaar; ende die twee oudtste, naaste den geenen die dan rekenschap doen sullen, sullen dan een jaar bueren en niet meer, ende daar die Proveners van to besorghen.* 16. *Item weer 't saake dat ymant van onsen gildebruederen tegen eenige deser punten deede, sigh verhoverde ende die versmaade, die en sal men var geen Gildebrueder houden ende uiten boeke doen.* 17. *Item dese vuersz. punten ende overdraghten hebben die Schepen gegost ende toegelaten Sunte Joriens Gilde, tot hoere verklaringen ende wederseggen.*

Maar wanneer in den jaare 1679. de Stadt met ondraaglycke lasten, voor een groot gedeelte heen komende wegens schulden in den Franschen tyd door nood gemaackt, beset was; waar door de Stadt sonder het uyt-

vinden

vinden van prompte remedien tot haare totale ruine moest vervallen; hebben de Heeren van de Magistraat, na verscheide opereuse besoignes met de Gesworen Gemeinte geholden, het redelijckst en aanneemlijckst geoordeelt de goederen der Gilden van *St. Joris*, *de Pot*, *St. Toenis*, *Sacraments* en *Catharinæ* (welke den Haven nog had overgelaten *a.*) onder seeckere articulen en conditien daar toe te emploïeren: 't welck men sijn Hoogheit sou voordragen en daar toe sijn Stadtholderlijck consent versoecken. Wiens Approbatie mitsgaders het Reglement van deselve Reformatie luyt als volgt: *Sijn Hoogheit hebbende gesien en overwogen het geene aan deselve is geremonstreert by Burgermeesteren Schepenen en Raad der Stadt Harderwijck aangaande de swaare schulden, waar mede deselve Stadt is belast, mitsgaders de voorslag by gemelde Burgermeesteren Schepenen ende Raad aan sijn Hoogheit gedaan, omme tot ontlastinge van de voornoemde Stadts Finantien en afdoeninge der voornoemde schulden te employeren de goederen van de respective Gilden aldaar ten tyde van het Pausdom gestigt, mitsgaders deselve Gilden te reformeren naar eisch van de jegenwoordigen tyd en gelegentheit volgens en in conformiteit van seecker Reglement by gemelte Burgermeesteren Schepenen ende Raad geconcipieert en by gemelte sijne Hoogheit geapprobeert, luydende als volgt:*

a. Siet pag. 36.

Reglement ende Redres en Reformatie der Gilden binnen de Stadt Harderwijck.

De Gilden van St. Joris, de Pott, St. Teunis, het Sacrament *en* St. Catharinæ *te samen te brengen ende in een Gilde te converteren. Daar uyt de giften aan den Armen te continueren. Als oock de dagen van Teeringen en Vrolijckheit. Ende soo daar Gildebroeders gevonden*

mogten werden die het Gilde niet aanstaat, sullen haar ingeleyde penningen konnen wedereyschen en bekomen. Ende sal een yder die aan den Gilde voldoen kan met kennisse van Schepenen admissibel sijn, mits betalende als een nieuwen inganger en Gildebroeder eens voor all sonder jaarlicks schottel-gelt 20 gl. Het getal van de Gildebroeders sal evenwel 't getal van vyftig personen niet mogen excederen, en die 'er meer in mogten sijn, sal men laten uytsterven. D'administratie van de goederen te laten aan des Stadts Rentmeesteren, ende de overige te verkopen tot betalinge van Stadts schulden ten overstaan van twee Schepenen om alle nae-bedencken weg te nemen en Stadts beste in alle manieren te bevorderen.

Authoriseert hier mede Burgermeesteren Schepenen ende Raad voorn. om de Reformatie voorsz. te mogen doen, mitsgaders de goederen voorschr. in het toekomende te doen administreren en beneficeren in diervoegen, als het voorsz. Reglement is medebrengende. Actum tot Hoogh-Soeren den 28 *Aug.* 1679. en was onderteeckent: *G. Prince D'orange.* en met sijn Hoogheits Segul gemunieert. Lager stond: *Ter Ordon. van sijn Hoogheit.*

C. Huygens.

'Tis ligtelik te begrijpen, dat dese Reformatie niet en vond de goedkeuring der respective Gildebroederen, waarom oock deselve de executie daar van, soo veel haar doenlick ware, tragteden te beletten; dog, wat sy daar tegens inbragten, moesten dog eyndlik haare Gildemeesteren voor Gecommitteerden uyt de Magistraat en Gesworen Gemeinte doen reeckening en reliqua, ende de effecten haarer Gilden overleveren: sijnde het eenigste, waar mede sy sig hadden te besadigen, dat de Heeren Gecommitteerden wierden geauctoriseert om die Gildemeesteren te vereeren met een tractament na

discretie;

discretie; als in 't *Resolutie-boeck* van den 13 *October* 1679. breder te vernemen. Daar na, als door dode van Con. *William*, Erf-Stadtholder, gl. ged. de Burgerie sig nevens de keur der Magistraat oock het opbrengen der vier en twintig weder aanmatigde, volgens het *Reces* van 1539, is die van *St. Joris* Gilde verder benomen het recht van een ses-tal te mogen opbrengen, ende het selve gegeven aan de Schippers, Voerluyden en Gequalificeerde Borgers. Soo dat de Gildens, welke yder twee tot Gemeinsluyden opwerpen, tegenswoordig in ordre sijn de volgende: *St. Loo* Smeden, *Nicolaas* Kramers, *Erasmus* Snyders, *St. Paul* Mandemaackers, *St. Peter* Visschers, *Crispin* Schoenmaackers, *Christoffel* Dragers, *St. Verus* Linnewevers, *Willebrord* Bylhouwers, Schippers, Voerluyden en Burgers.

VYF EN TWINTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Burgery.

De Ingesetenen deser Stadt sijn doorgaans van eenen gemeinsaamen omganck, voornamentlick omtrent de Letter-Jeugd. Ende vermids de Laacken-bereydery hier overlangh heeft opgehouden ende na Hollant is overgegaan; soo behelpen sy sig nu meerendeels met de Visch- Hout- en Coorn-Coopmanschap, de Scheeps-vaard en den Land-bouw. *Inborst der Inboorlingen.*

Haar oude Spaarsaamheit is afneemelijck uyt de eerste Willekeuren en Wetten, op het allernaauwste bepaalende, hoe veel Wijns de Schepenen mogten verschencken by de Keur van nieuwe Raden, by 't onthalen van Vreemde Heeren, de Geestlijckheit op Hoogtyden, de Gilden *Suynigheit.*

op de gewoontlijcke By-een-komsten, de gemeine Burgery op de Bruyloften, Kraam- en Rouw-maaltyden. Haare sorgvuldigheit omtrent de behoeftigen blyckt uyt soo veele mudden Koorn, die alhier jaarlicks aan den Armen werden uytgedeelt, mitsgaders haare weeckelyckse Deilingen en verdere Armen-beursen. Van haare Godsdienstigheit geven genoegsaame blijck het stigten en begiftigen van soo veele Godshuysen, Gilden, Altaren, waar van het *Kercken-boeck* vol is. Ende van haaren yver tot de bescherming van het ware Gelove heb ik niet anders by te brengen, als dat de Harderwijckers de eerste sijn in Gelderland, die met gevaar van lijf en goed de Beelden hebben verbroocken, de Papen en geschooren Kruynen verjaagt, de Ziel-dwang verbannen ende het jock beyde van *Romen* en *Spanjen* van haaren hals geworpen.

Sorge voor den Armen.

Gods-dienstig-heit.

Maar gelyck volgens het voorverhaalde Handvest van Vorst *Arnold* binnen het Schependom geene onvrye erven meer te vinden sijn *a.*; soo mogen oock in de Stadt geene Hof-horige of Dienstbaare Luyden tot Burgers worden aangenomen, uyt kragt van twee onderscheiden Handvesten, het eene gegeven by Graaff *Otto* in 't jaar 1231. en 't andere vernieuwt by *Reinald* in het jaar 1348. Weshalven het een gebruyck is, wanneer ymant sijn Burger-regt staat te winnen, dat de Burgermeester hem vraagt: *Off hy oock ymants eygen is?* ende *off hy eenige voor-vhede heeft?* Ende soo hy op dese Vrage *neen* andwoord, seit den Burgermeester: *Lieget hy hem hier in, soo wil hy hem weder liegen.* Dit is na allen schijn by de Vorsten alsoo buyten bedongen, op dat sy en andere Heeren door soodane Burgerschap haar gesag over het Keurmoedig volck niet verliesen souden; als wel uyt het Handvest van Hertog *Reinald*, in het *Seven en twintigste Hoofd-*

Geene dienstbaare mogen Burgers worden.

a. Siet pag. 13.

Reden daer van.

Hoofd-stuck geinsereert, afnemelijck is, in de woorden: *Id en zy by consent der geener ofte des geenen den sy toebehooren.* Om de Diaconie niet tot laste te sijn, heeft den Raad in den jaare 1638. gewillekeurt, dat niemant tot het Burger-recht sou werden toegelaten, wiens goed geen hondert Rijcksdaalders waardig sy, en die niet en belove binnen vier jaaren den Arme Solder, Godshuysen en Ingesetenen niet lastig te sullen vallen: brengende daar boven genoegsaame blijck uyt van sijn goed gedrag. 'T welck by hem voldaan sijnde, doet hy den volgenden Eed: *Dat ick de Staaten van Gelderlant sal holden voor mijne regte Landsheeren, een getrouw Burger sal wesen der Stadt Harderwijck, haar beste sal doen, haar ergste sal schutten by dage en by nachte, na myner macht. Soo helpe my GOD.*

Hoeveel ymant moet besitten.

Borger-eed.

Hadden de Harderwijckers de hoedanigheden, hier voren haar toegeschreven, sy hebben oock by meenigte van voorvallen getoont, dat sy niet minder kloeck waren in de Wapenen. Tot welckers bewijs ik alhier van eenige Oorlogs-helden sal melden, die binnen Harderwijck hebben aan de borst gelegen. Onder Hertog *Carel* werden in de Historien genoemt *Warner van Grol*, eerst Schout en daar na Burgermeester deser Stadt, die omtrent het jaar 1527. Bevelhebber was over de Huysen *Hoevelaack* en *Eembrug* by Amersfoort; en Hopman *Aalt van Harderwijck*, die in het jaar 1528. binnen het belegerde *Hattem* den Vorst (wiens Raadsman hy mede was) en het gemeene Land seer goede diensten heeft gedaan. Boven allen steeckt met de naam soo wel als de daad uyt *Wolter Hegeman*, *a.* die door het bloot gerugt van sijn naam en aankomst sijn vyand verschrickte. Onder andere Helden-daden heeft hy in het jaar 1578. met een grote *bravure* voor Deventer niet alleen de wercken

Kloeckheit in de Wapenen.

a. *Graecis ἡγύμενος denotat Ducem belli.*

ken voor de brug verovert, maar oock de Brug selfs door het vuyr vernielt. *b.* Behalven dat hy het Stedeken *Anholt* en de Burght van *Hattem* (die door de twee *Montfoorden*, Vader en Soon, aan de Vyand was overgegeven) heeft ingenomen. Eyndelik is hy in het beleg van *Bronckhorst* met een knoop, in plaats van een koegel, uyt een huys door een deserteur, die te voren onder hem gedient had ende hem kende, geschoten, dat hy twee dagen daar na in het Leger daar aan stierf. Men seit van hem, dat hy sijn volck al te veel vryheit liet: waarom een yder sig voor het selve niet genoeg had te wagten. Oock was haare gagie niet groot, soo dat haar de nood somwylen wel drong om de handen uyt de mouw te steecken; waar van nog op den huydigen dag het spreekwoord onder ons overig is: *'t is van* Hegemans *volck, taptse wel, maar borgtse niet.* Als seecker man hem klaagde, dat sijn volck hem *bykants alles* had afgenomen, sou hy geantwoord hebben, *niet te geloven, dat sulcks door sijn volck gepleegt was, wijl dat gewoon ware* niets *agter te laten.* Oock mag sich dese Stadt beroemen tot het berugte beleg van *Oostende* t'effens uytgelevert te hebben vier Hoofd-luyden, *Henrick van Brienen*, *Gijsbert van Wenkum Pannekoeck*, *Jan van Wijnbergen* en *Arent van Brienen van Hell*; welcke twee laatste haar leven daar voor verloren hebben. Hier toe behoren oock *Johan Voeth*, Ritmeester, *Wolter van Brienen*, Overste en Gouverneur van *Embrick*, ende *Johan van Wijnbergen*, Collonel en Gouverneur eerst van *Rijnberck* en daar na van *Sluys*. Insgelijks is in Harderwijck geboren *Willem van Nassouw*, eerstgeboren Soon van Vorst *Maurits van Nassouw* uyt *Mevrouwe van Mechelen*, die naderhant om sijn edele deugden en afkomst is geworden Admiraal van Holland, en in

b. *Revius in sua Daventria.*

het jaar 1626. in het ſcherpe beleg van *Grol*, kort voor de overgave, is dood geſchoten. Op wiens dood ſeecker Dichter dit veers heeft gemaackt:

> *Naſſovium dum terra ſibi, ſibi vindicat æquor;*
> *Has Cœlum lites ſolvit, utrique negat.*

SES EN TWINTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van het Hoog Gebod.

Harderwijck committeert in alle Hoge Collegien.

Hoge Gebod.

Harderwyck ſend niet alleen Gecommitteerdens op de Lants en Quartiers Vergaderingen, Lant-gerigten van Veluwe en Veluwen-zoom, Camer van Finantie, uytſettinge der Verpondinge, als mede op haare beurte in alle de Hoge Collegien van het Gemeine Land: maar, het geene wel het aanſienlyckſte is, heeft van onverdenckelycke tyden gehad, geoeffent en gehandhaaft het *Hoge Gebod.* Uyt kragte van 't welcke haaren Raad met de Gemeinte maacken haare Wetten en Willekeuren, ſonder den Vorſt of ſijne Raden daar over te verſoecken. Haare Jurisdictie ſtreckt ſig uyt over Civile en Criminele ſaacken. In het Schependom mogen geene Gerigtelycke Handelingen of Konden vervaardigt werden, als ten overſtaan van Schepenen onder de hand van haaren Secretaris. In het byſonder vind ik aanmercking waardig, dat ſeeckere Gevolmagtigde des Keiſers, genaamt *Jurien van Berlyn*, omtrent het jaar 1561. binnen Harderwyck is gekomen met bevel-brieven van 't Keiſerlycke Camer-gerigt tot Spier, om Kondſchappen te beleggen tegens *Willem van Cleve*, geweſen Hertog van Gelre, wegens ſommige goederen aan het Ryck behorende en in den jaare 1543. door de Har-

Konden.

der-

derwyckers op Zee aangehaalt; dan alsoo hy van gedagten was sulx by hem selfs buyten toedoen des Gerigts te doen, by den Raad is afgewesen, als sulx strydende tegens de rechten en gewoonten deser Stadt: waar van hem een acte onder Stadts Segul wierd mede gegeven tot sijne verandwoordinge. Waar op oock gevolgt is, datter nieuwe brieven van den Keiser aan den Raad sijn afgesonden, ten eynde de Heeren van de Wet selfs de getuygen voor haar wilden doen komen ende haare verclaringen aan het Camer-gerigt oversenden. Het selve bejegende den Momber deses Vorstendoms, komende in het jaar 1562. door ordre van 't Hof alhier, om kondschap in te winnen over seeckere persoon, 's nachts in een put gesprongen ofte verongeluckt. Edog Schepenen waren overbodig de Rigters aan hem te verleenen, om die getuygen te examineren en onder ede te doen deponeren; gelyck oock geschied is, de verclaaring by den Secretaris geteeckent sijnde. Hier over is door de Raden des Konincks in den jaare 1562. aan den Raad deser Stadt wel afgesonden desen scherpen Brief: *Dewyle in egeenen anderen Steden deser Landen gelycke weygerongh geschied, und noch onlangs binnen die Hoofdsteden* Nimmegen *en* Arnhem *behoirlycker wys gesien, dat Commissarisen uyt den Hove van Brabant aldaar, in zulken saiken van partyen, getuygen geboort en geëxamineert hebben. Derhalven men immers in saake sijner Majts. geen weygerongh to doen en behoorde. Und is daaromme nochmaals in stat dick hoigst bemelter Kon. Maj. onse gesinnen, dat U Eers. hem der selver Gerigtsbode leenen, om sullicke getuygen by sich selfs (sijne commission na) hooren en examineren laten; hem daar en teyndens doende uyt leistende alle sullike behulpe, forderongh und bystand, als doch sulcks eenen sijner Majts.* Commissario

to

to geschien mit alle fueghe eyght und gebeurt. Of woe noch 't selve geweigert wordet, willen wy uwe Eers. niet verhalden, dat wy die Hertoginne to Parma &c. *daar af denken to verstendigen* &c. Edog sijn des onaangesien de Heeren van den Raad der Stadt Harderwyck van haar oud en wel-hebbend regt geen hayr-breet afgegaan.

Wanneer in het jaar 1604. den Rentmeester van Veluwe *Johan van Goltsteyn* binnen de Stadt Aard-en plaatsgunning versogt, om Thins-recht te plegen en uytvordering te doen door den Overpander na Thins-recht met behulp van een Gerigts-dienaar, hebben die van den Raad hem 't recht wel geopent, dog het executeren der wanbetaalders niet anders toegestaan als na gebruyck deser Bancke. *Thins-recht.*

Tot meermaalen vindmen in de *Kercken-Privilegie-* en *Resolutie-boecken*, dat den Raad deser Stadt niet alleen aan de buytenlandsche Letter-jeugd, maar oock aan verscheide Steden en Heeren Vrygeleide hebben toegeseit en daar over soo binnen als buyten lants menigvuldige verbonden gemaackt, sonder de Hoge Overigheit of het Gemeine Land daar in te begrypen. Oock aan particulieren vry Acces en Reces verleent, sonder eenige bekommering van arrest of aanspraack onderworpen te sijn; onder anderen den 11 Juny 1662. *Vrygeleide.*

Men is niet gewoon eenige saacken voor de Magistraat hangende te laten avoceren, volgens Handvest van den Rooms-Konink *Henrick* den Ingesetenen van Gelderland verleent, tot tweemalen by sijn Keiserlijcke Majesteit bevestigt, en opgevolgde Lantdags Recessen. *Avocatie.*

Oock sijn de Burgeren beregtigt, dat sy op geene Lading-brieven behoeven te trecken buyten het Schependom nog voor andere Heeren te compareren. Ten *Evocatie.*

V waare

waaresulcks tot dienst van de Justitie van de Magistraat versogt en by deselve geaccordeert en geordonneert wierde. *a*. Soo als nog in den jaare 1717. het Hof Provintiaal by Missive van de Magistraat heeft versogt oversending van eenige Burgers, om als getuygen te werden geconfronteert tegens eenige delinquanten in 's Hoves gevanckenis sittende, onder toesage eener kostelose remissie.

Impositien. Doet hier by tot een preuve van Hoogheit, dat de Schepenen met haare Gesworen Gemeinte veeltyds, de nood sulx vereisschende, Impositien hebben uytgeset op Bieren en andere Specien; soo als ik nog in 't bysonder leese, dat deselve in den jaare 1552. het Mout-gelt met den aankleven van dien hebben ingevoert voor een jaar, en in de Kerck doen veylen en verpagten: als mede den Accys op de vreemde Bieren en Wynen verhoogt tot herbouwing van des Stadts Muyren, Poorten enz.

Ledige Erfnissen. Heerlose goederen en Ledige Erfnissen komen doorgaans aan den Vorst van den Lande; maar ik vinde in de *Resolutie-boecken* deser Stadt verscheide exemplen van dat Erfnissen van overledene sonder Vrinden door Schepenen geadieert en aan de Stadt gekomen sijn. Drie soodaane gevallen werden aangehaalt op den 17 Januar. 1642. alwaar ten gevolge van dien de Magistraat aan eenen *Otto Willems* ordonneert binnen ses weecken te leveren Inventaris van sijnes Vrouws naelatenschap, die men berigt wierd sonder Vrinden overleden te sijn.

Apprehensie. Omtrent het Criminele heeft het Gericht van Harderwyck niet alleen binnen haare Vryheit de vrye apprehensie van alle misdadigers: maar 't is yts bysonders, dat men by twee onderscheiden Handvesten van Hertog *Frederick van Brunswyck* in het jaar 1478. ende van *Henrik van Swartzenburg*, Bisschop van Munster, (beide als Voorstanders van den Lande van Gelre) aan die

a. Siet ook Resol. B. d. 29 Maert 1680.

van

van Harderwyck vind gegoft, dat ſy ymant, die haar aan lyf of goed geweld dede, van buyten haare Vryheid in de Stadt mogten haelen ende aan den Vorſt of ſijnen Amptluyden tot ſtraffing overgeven. Dewyl deſe Brieven beide van eenen inhoud ſijn, ſal ick daar van eene alhier laten volgen: *Wy Frederich, van den gnade Godes tho Brunswyck ind Lunenborg, Hertogh, Vurſtender des Hertoghdoms tho Gelren ende der Graafſchap to Zutphen, doen konde ende bekenne; dat wy onſe getrouwe onderſaaten, de beſcheyden Luyde, Schepen ende gemeynen Burgheren der Stadt Harderwyck hebben begnadigt, ende overmijts deſen onſen brieve begnaden: off daar ymant waare, die hon aan oer lyff of gued geweld deden, dat ſy de halen moghte in de Stadt Harderwyck, ende thoeven an ons of onſe Ampt luyde, na den begangen gewelt dé te ſtraffende. Behelt lick ons ende die Heerlickheyt de gebroecke. To oorkonde hebben wy mit onſen rechten weitenheyd onſe ingeſegel an deſen brief doen hanghen, na Godes gebort 14 in 't acht en ſeventichſte jaar, amb Mandaghe na Lucie.* Per Dom. Ducem, præſentibus de Conſilio *Winando de Arnhem*, *Theodorico de Horſt* & *Bartholdo de Oberge*, Militibus.

De Stadt is niet gewoon haare geapprehendeerde delinquanten te remitteren tot de plaatſe haares misbedryfs. Daarom hebben Schepenen in het jaar 1601. ſeecker gevangen Vrouws-perſoon op verſoeck van het Hof niet anders willen laten volgen, als na gedane verſeeckering, dat ſy tegens een ander gevangen gehoort ſijnde aanſtonts ſou werden terug geſonden. Noch vindmen, dat ſy op ſeeckeren tyd die van Nymegen eenige gevangenen tot Arnhem hebben tegengeſonden, die na gedane verhoor wederom herwaarts ſijn gevoert. En daarom, wanneer ſulcke overgifte in latere tyden beleeftheits hal- *Remiſſie.*

 van

van is geschied, heeft de Magistraat altoos daar van genomen behoorlicke *acte de non prajudicando*. *a.*

Hals-regt. Dese Staat heeft het Hoog Hals-Gerigt, sonder Appel; schoon haare Sententien in Civile saacken thans het Appel sijn onderworpen. Mijns oordeels eene verkeerde saacke; als of'er aan het tydelijke goed meer was gelegen, als aan het lijf en leven van een Mensch, om 't welcke all, 't gene in de werelt is, geschapen en voortgebragt is. In Gelderland hebben de meeste steden Hals-en Burgerlyck-recht te samen; immers sy hebben het selve meest in den beginne vermogens haare Stigting-brieven en opgevolgde gebruyck gehad. Tot dat den *Hertog van Alve* door slinckse streecken dit regt sogt te onderkruypen en te vernietigen; latende tot dien eynde circulaire brieven aan de Steden en bysondere Heeren afgaan, om haar gepretendeert Hoog Gebod en Iurisdictie te bewysen, in gedagten dat sy uyt vreese souden agterblyven. Daar by gelastede hy alle Wethouders, dat sy neffens sijnen bloed-raad souden wysen over het leven der soo genoemde Ketters, veeltyds haare eygene Ingesetenen, Nabuyren ende Bloed-verwanten. Niet om dat sy daar over een vrije erkentenis tot behoudenis der t'onregt beschuldigden souden hebben; wijl sy, soo sy al durfden haare gedagten vry te uytten, dog geensints het meerder getal der Bloed-raaden konden overstemmen: maar om deselve daar door te bewegen om haar wettig recht af te staan of te ontkennen. Hy nam binnen Harderwijck desen kants waar, dat den Schepen-stoel in het jaar 1569. was bekleed met Keurnooten, die nieuwlicks by sijnen Stadthoulder uyt de Paapsche, daar by slegte Burgery waren aangestelt, ende niet stercker als ses in getal: in vertrouwen dat sy of door ontsagh of door onkunde haar goed recht souden hebben laten varen. Maar dese waa-

a. Siet Resol. B. d. 23. Jun. 1686. ren

ren eghter soo weeck en flauwhertig niet, om dien Dwingeland, wiens loosheit sy merckten, sulcks toe te geven. Derhalven gaven sy daar op door haaren Secretaris *Zeveuer* in substantie dit Andwoord in geschrifte: *Dat sy niet anders konden bevinden, dan dat het Gericht tot Harderwijck van alle euveldaders, geene uytgesondert, eene vrije aanvangh en heghtenis was hebbende. Die dan by de eerste gelegentheit door de Richteren in der tyd in 't bysiju van des Conincks Schout ofte gemeine Schepenen mondelick wierden ondersogt ofte na eysch van de daad door den Scherp-regter gespannen ende genepen. Ende indien men hen verburging gunde [waar over het Gerigt alleen had t'erkennen] moesten sy stellen ten minsten twee genoeg ge-erfde wahr-borgen voor sulken opspraack als men tegen haar wilde te werck stellen. Dan soo men de misdaad seer swaar bevond, was men gewoon geen borgtogt toe te laeten; gelijck in saacken van geraackte Hoogheit, Menschelijcke of Godlijcke; van Moord, Moord-brand, Falsche Munte en Getuygenisse, Kerckenroving, Tovery, Kraam-schendig, Vrouwen-kracht en diergelijcke: met name als de schijnbaare daad daar was. Anders hielt hem het Gerigt aan den Borgen, die sig ontslaan konden mits den saackweldigen wederom leverende in bewaarder hand. Als dan wierd getreden tot Lederecking voor den Richteren, die hun belydenis in 't wit begrepen aan de overige Schepenen overbragten. Dan, wanneer men niet by scherp verhoor, dan op gewoontlijcke wijse met den quaad-doenderen voortvoer, en wierd tegens deselve gantsch geen aanspraack gedaan voor de Banck; dan de Schepenen steldese (na de grootheit van de beschuldiging) tot smertelyke ondervraging, ofte kendese vry op de Camer, ende niet voor de Banck. Ende was de beclaagde nooddurftig uytstel ongeweygert om te andwoor-*

woorden, na hun eygen begeeren. Voort meer, wierden de Kondschappen beleyt by hunne Vrienden en Maagen, ofte by de Misdoenders selfs, wan sy verborgt waren, dog niet anders als uyt de naam en ontheet des Gerigts; 't welck oock wel selfs de getuygenissen liet vervorderen, ofte door aanmaaning-brieven daar naa vernemen aan de Rigters en Wethouders van andere Steden of Plaatsen, daar sy sig opgehouden ofte misgrepen hadden. Ende soo na voorig ondersoeck bleeck, de gevangene swaarlick betugt ofte schuldigh te wesen aan 't beklagh; wierden sy op de smert-banck gelegt, en wyders voor de samentlijcke Schepenen op de Camer gestelt, los en ongeboeyt, om hun misbedryf en bekentenis aan te hooren; welcke soo sy alnog gestand deden, wierden sy verdoemt, daar na voor de Vierschaar geleyt, en haar misdaad de gantsche Gemeinte, na Klockluyding te hoop komende, voorgelesen. Ende indien sy dan nochmaals by haar woord bleven, wiert het vonnis, te voren by de alinge Schepenen geschept, door den jongsten Richter in der tijd afgekondigt van de Vierschaar; sonder dat sy eenige Heeren ofte Hoven om stuyr of raad behoefden aan te roepen. Ende wierden gerecht met Roeden en Brand-merken, met Strop, Swaard, Vuyr, Water, ofte op eenige andere wijse na de verdienst van de misdaad; ende sulks op plaatsen van olds daar toe beraemt. Het Gericht vermogt mede, na gewoonte, met sommige quaad-doenders (als Echtbreeckers, Falsche Getuygen en diergelijcke) sich te laten versoenen en afkopen; sonder ymants anders toestemming dieshalven te soecken ofte te derven. Tot vast maacking en bevestiging van dit haar recht wierden overgelevert (behalven een rolle van alle Graven, Vorsten en Stadthouders van Gelre, welke successivelick de Vryheden van Harderwyck hadden besworen) een menigte van Condschappen, ende oock beschei-

ſcheiden uyt de *Richter-boecken*, aangaande verſcheide misdadigers van het leven ter dood gebragt in het byſijn en aanſien van de Raden ſelfs des Hertogs van Alve. Sy bragten daar by, dat onlangs des Konincks Raden in Gelderland hun eygen Scherp-richter (als by geval de Stadt daar van niet voorſien was) den Schepenen hadden toegeſonden, onder geen ander beding, als dat ſy hem onbeſeerd en koſteloos wederom t' Arnhem ſouden leveren. Sy allegeerden mede, dat een Moordbrander en Tovereſſe aldaar verbrand waren, ſonder ymants erkentenis als der Schepenen. Dat drie Mannen, wegens verradery tegens de Stadt voorgenomen in den Herfſtmaand 1541. met het Swaard en Kerckhof op der Vrinden bede waren begenadigt. Als mede dat twee Domeſtycken van den Droſt *Sweer van Voorſt* door Burgermeeſteren Schepenen ende Raad met de ſterke hand weg gehaalt, in des Stadts boeyen geſet en op den 7 van Grasmaand 1543. onthalſt en gevierendeelt ende de ſtucken uytgehangen waren. Daar is nog een oud geſchrift, ontworpen als Gelderland nog een Graafſchap was, 't welck meld, dat omtrent Harderwyck een moord gedaan ſijnde door eenige Hollanders van *Ackerſloot*, die van deſen Raad na ſcherpe onderſoecking van de daad en naaſoecking der daders, een van het pligtige geſelſchap hebben gevat en het hoofd laten afſlaan: ende dat ſy daar na vernemende dat een mede-pligtige ſig tot *Hamburg* ophield, twee Raads Vrinden derwaarts geſchickt hebben, die den ſchuldigen van daar na Harderwyck bragten, daar hy geſleept en op een rad geſet wierd, nevens nog eenen anderen, die van den vorigen beklapt was.

Deſe Criminele Iuriſdictie is behalven andere Exemplen meer, als 't verbranden van *Naele Aelts*, den Scherprigter en anderen, oock genoeg afnemelijck door dien *Scherp-richter.*

Har-

Harderwyck van olds af plag voorsien te sijn van een bequamen Scherprichter; dien sy haaren Nabuyren veeltyds leenden. Sulx dat Schepenen, wanneer sy in den jaare 1558. van een Scherprichter ontbloot waren en soo schielick geen anderen wisten te bekomen, voor seeckeren penninck met den Scherprichter van Campen sijn over een gekomen, om in voorvallende saacken dese Stadt te dienen buyten letsel van die van Campen.

Lant-winning

In de oude Archiven is ervintlyck, dat seecker man, ten tyde en uyt last van Vorst *Willem van Cleve* uyt de Stadt sijnde gebannen, in het jaar 1547. Cantzler en Raden heeft gebeden om Lantwinning, om binnen Harderwijck een Erf-huys te verburgen en sijn recht waar te nemen; ende dat de Keiserlijcke Raden dese bede niet mogten bewilligen sonder sig alvorens daar over te beraden met den Raad deser Stadt, met versoeck van te willen overschryven de redenen, die sy daar tegens mogten hebben. Ende te voren in het jaar 1543. heeft de Vorst van Oranje *Renè van Chalon*, als Keyserlijcke Stadtholder, voor een ander Burger, die mede onder Hertog *Willem* uyt de Stadt was gevlugt na Vranckrijck en aldaar nageschreven en lang vast gehouden, den Raad alhier versogt, dat sy hem weder in genade wilde aannemen ende in de Stadt laten, indien 'er niet anders tot sijn last ware, als dat hy te voren Keysers sijde had gehouden. In het jaar 1563. schreven Schepenen aan 's Konincks Raden by haar van ouds gebruyckelyck te zijn: *Dat sy in haar Stadt en Lantpaelen een handdadiger mogten beleyden tot wederroeping en niet in onwil van den Lant-Vorst. Dan wanneer den Vorst ymand Lant had gegeven ofte in de Stadt gehengen konde, en wierd de Stadt hem niet geweigert soo verre hy hem met minne versoende.* Van dit Geleyde te gunnen blyckt oock klaarlijck uyt de Ordinantie des Scholt-ampts hier voren geinsereert. *a.* Ick

a. Hier pag. 128. art. 17.

Ick vinde in de *Resolutie-boecken* een meenigte van Resolutien, waar by Schepenen hebben ingetrocken vorens gedecreteerde Bannissementen, en de gecondemneerdens voor de exspiratie der selver weder in de Stadt gelaten; als den 14, 25 en 27 Jan. 1643. 21 Oct. 1644. 2 Dec. 1650. 29 Oct. 1652. 3 en 12 Jan. 25 Apr. en 31 Oct. 1655. 18 en 22 Jan. 1658. 22 Jan. 1662. 26 Aug. 1663. 6 Jun. 1664. en vervolgens meer. Oock een Sententie van Geesseling en Bannissement gemitigeert en verandert in Bannissement alleen. 22 April en 18 Nov. 1650. Ja, dat verder gaat, op den laatsten Januar. 1666. *post meridiem* heeft de Magistraat aan eenen *Borr Jansen* na een ses-jaarige ontwyckinge en gedaane moedsoeninge verleent Remissie van een Doodslag, mits betalende veertig H. Ponden en de kosten. Luydende de Acte van Remissie aldus: *Alsoo* Borr Jansen *leyder God vechtender hant een doodslag heeft begaan, waar over hy ongeveer ses jaaren de Stadt en Vryheit ontweecken is ende met de naaste Vrunden van de nedergeslage gemoedsoent heeft, ende want hy daar van een hertgrondig berouw ende leetwesen heeft betoont, soo ist dat Schepenen hem Remissie toestaan en accorderen mits desen, ende dat hy hem voorts reguleren salna de gedane Soene ende betalen veertig Ponden en de kosten daar over gedaan; sullende alsdan tegens Paschen alhier binnen mogen komen.* Ende, wil ymant een exempel van older tyd, wanneer in het jaar 1578. drie boosdoenders by sententie van den Raad van Harderwyck veroordeelt en twee reets geregt waaren, is den derden op aansoeck van een Vrouw-mensch, hem tot een Egte-man begerende, van de straffe bevryd en los gelaten. *a.*

Aggratiatie.

a. Siet pag. 158.

X SEVEN

SEVEN EN TWINTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van Zutphensche Vryheit *en andere Voor-rechten aan Harderwijck verleent of bevestigt by Hertog* Reinald *in 't jaar* 1340.

Zutphensche Vryheit.

In *Goeds naemen Amen. Wy* Reinaut *by der genaden Goeds Hertoghe van Gelren, Greve van Zutphen, maaken kond ende kennelijck allen Luyden, die desen Brief suelen sien of hooren leesen, ende bekennen oppenbaerlick; dat wy, by onsen vrijen wille ende mit gantsch vuerraad, den wy hier op gehad hebben mit onsen Gesworen Raade ende mit Onsen Vrienden die hier na beschr. staan in desen Brieve, verleynt hebben ende gegeeven, verleenen ende geeven mit desen Brieve, Onser L. Stad van Harderwyk ende alle Pourteren van Harderwyk, die daar Pourteren geweest hebben van auden tyden tot hier toe, die daar nu Pourteren sijn, ende hier naamaals daar Pourteren werden suelen, sijn sy gebooren ofte ongebooren, erflicke eeuwelicke ende ummermeer voort after den date des Briefs, alle Vryheit ende alle recht, in allen manieren ende in allen saeken, die onse Stadt van* Zutphen *ende die Pourteren van Zutphen tot hier toe gehad hebben, ende huyden op desen dagh hebben ende gebruycken, volkoemelick die Vryheyt ende dat recht eeuwelicke ende ommermeer vredelick te behouden.*

Merckten.

Vort meer, soo hebben wy onser Stad van Harderwyk ende den Pourteren van Hard. aldaar gegeeven Jaarmerkede *ende* Weeck-merkede.

Ende dese voors. Vryheyd ende recht hebben wy gegeeven onsen Pourteren van Harderwyk ende der Stad van

Har-

Harderwijk voorſ. dat uytgeſcheyden ende uytgenomen dat ſy geyne eygen luyde tot Pourteren ontfangen en moghen, id en zy by conſent der gener ofte des genen den ſy toebehooren. Ende ook en ſullen ſy niemand, die buyten haare Stad-Vryheyd woent, tot haaren Pourteren ontfangen, dan die van auds Pourteren geweeſt hebben ende dien 't angeboren is.

Ende mede uytgeſcheiden ende uytgeſeet, dat die Pourteren van Harderwijk voorſz. ſullen geeven ende betaalen Water-tolle, *alſſe ſy te vooren gedaan hebben ende te doen pleeghen.* **Water-tol.**

Ende alſſe wy ofte Onſe Nakomelinghe tot Hard. komen, ende daar blyven willen twee nacht oft drie; ſoo ſuelen die voorn. Pourteren van Harderwijk Ons die wyle hoy ende ſtroe, tot onſer Peerden behoef ende Ons geſins, geeven ende leveren ſonder gelt, gelijck dat ſy tot hier toe ſchuldig weren, wanneer wy oft Onſs Nakommelinghe van hoer des doen geſinnen ende eyſſchen. **Defroyement van den Vorſt.**

Vort, ſoo hebben wy geloeft ende geſekert, gelooven ende ſekeren in goeden trouwen, voor Ons ende onſe Nakommelinghe, der Stad en Pourteren van Hard. voorſz. ende hebben 't mede ten heylighen geſwooren omme die meere veſtigheyd alle die vorſs. Stucken, dat wy hoen alle de de vorſs. Vryheyd ende recht, in allen manieren alſſe vorſs. is, volkomelick ende wal hauden ſuelen, ende die en geenſints te breeken nogh te krenken. Ende gebieden mede alle Onſe Ampt-luyde, die op Veluwe of anders waar in Onſen Lande geſeten ſijn, van Onſer weghe, ende willen 't ernſtelicke, dat ſy Onſe Stadt ende Pourteren van Harderwijk vorſs. in aldus gedaen recht ende vryheyd, die wy hoen gegeeven hebben alſſe vurſs. is, vrijelick ende ſonder ſwaerniſſe laten gebruycken ende ſy daar inne ſterken ende hauden. Alle argeliſt in deſen vurſs. punten **Beſweering der rechten.**

 ten

ten uytgescheyden. Hier aene ende over, daar dit geschiede, waren mit ons, alsse Ons geswooren Raed, Her Johan van Wyetfliet *Heere van der Glaersvelt, Her* Giselbrecht *Heere van Bronckhorst, Her* Johan van Kulenburgh *Ridder,* Udo van Meeckeren, *ende onse geswooren Schepene van onse Steden, die op dese tyd mede onse geswooren Raed sijn, alsse van* Nymegen, *van* Zutphen *ende van* Arnhem, *ende anders viel goeder luyde Onser Vrinde. In orkonde ende vestigheyd alle der vorss. saeken hebben wy* Reinaut *Hertoghe van Gelre, Greve van Zutphen vorss. Onse Segel by onser rechter weetentheyd an desen Brief doen hanghen. Geschied en gegeven tot Nymegen in 't jaar Ons Heeren* 1348. *op derthien dagh.*

Betalinge vande Zutphensche Vryheit. Op *Valentyns* dag daar aan volgende bekende *Reinald* van den Raad van Harderwyck, ter saacke van het voorschreven Zutphensche regt, ontfangen te hebben twee duysend en vyf hondert pond kleiner penningen, soo hem aangetekt waren door *Uden van Meeckeren, Everard Vyfpenninck, Servaes van Arlaer* en *Mr. Claas van der Steeghe*; scheldende de Schepenen daar van los ende quyt.

Den voorstaanden Brief komt meerendeels over een met dien Latynschen van Grave *Otto de Anno* 1231, soo als deselve hier vorens in het *Tweede Hoofd-stuck* geinsereert staat; alleenlick dat desen wat verder gaat, en met eenige poincten vermeerdert is.

Zutphens man alhier gearresteert. *Slichtenhorst* in sijne bysondere Schriften over dese Stadt verhaalt, dat in de afgelopen eeuwe een Burger van Zutphen binnen Harderwyck met arrest bekommert sijnde, de Heeren van de Magistraat van Zutphen voor hem waren ingetreden, sustinerende haarer Stadt Burgeren binnen dese Stadt niet arrestabel te sijn. Dat de Magistraat van Harderwyck daar op sig beroepende op

op dese twee *Handvesten* had geandwoord, dat twee, een en 't selve Voorregt hebbende, sig daar van op den anderen niet mogten bedienen; ofte dat in allen len geval de Harderwyckers dan oock binnen Zutphen vry van alle besettinge behoorden te sijn; met welck bescheyt de Heeren van Zutphen die saack hadden laten vaaren.

AGT EN TWINTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Hanse-Vryheyd *der Stadt Harderwyck.*

Onder de Steden, die in de Duytsche *Hanse*, *a.* dat is, Verbond sijn, is 'er in Gelderland geene, die *Harderwijck* in ouderdom en vermaartheit overtreft, resorterende onder den Kreyts van *Colen*; welcke Stadt door den Raad van *Lubeek* eerst verwittigt, den bestemden vergader-dagh by haare missive bekent maackt aan *Nymegen*, met bylage van de te verhandelen poincten en saacken van beswaar. *Nymegen* schrijft verder aan *Arnhem*, en *Arnhem* aan *Harderwijck* en de andere Veluwsche Steden. Alhoewel oock veeltijds niet alleen die van *Colen*, maar oock *Lubeck* en andere Hanse-Steden, wel aan *Harderwijck* alleen, ofte aan *Harderwijck* en *Elburg* tegelijck, afsonderlijcke Boden en Brieven hebben laten afgaan, met bygaande Hoofd-stucken, waar over den Hanse-dag ware uytgeschreven.

Harderwijck een lid der Duytsche Hanse.

 Hoe

a. Hansa *quorundam Mercatorum est Collegium, qui eisdem juribus & privilegiis vel immunitatibus ex condicto fruuntur. Et in hujusmodi societatem cooptatæ Civitates* Hansaticæ *vocantur. Ita legitur* in Mantissa ad Nic. Burgund. Cons. Flandr. thes. 2. vers. Spectat etiam.

Haar contingent inde Hanse-schulden

Hoe veel hoger in het dragen der gemeine Hanse-schulden *Harderwijck* was aangeslagen als *Elburg*, is afnemelijck daar uyt, dat in het jaar 1591. dese Stadt van de alinge Bondgenoten wierd aangesproken voor 1200, en *Elburg* maar voor 480 dalers.

Comparitie ten Hanse-dagen.

Alhoewel nu Harderwijck, als aan de Zee-vaart wel het meest gelegen, meest tyds door haar eygen Volmagtigers den Dagvaard tot *Lubeck* heeft by gewoont, onder anderen nog in het jaar 1615, ende doenmaals in de duysent dalers over Gelderland omgeslagen hondert en seventhien guldens heeft gedragen; oock nochmaals daar op versogt is in den jaare 1628; soo heeft sy egter, soo om de onveiligheit der wegen, als swaare kosten, als mede vermits het geringe voordeel, dat sy daar uyt voor sig te verwagten had, wel eenige andere Steden gemagtigd ofte sig geexcuseert.

Brieven van Hanse-Steden.

Ende is ter Secretarie deser Stadt nog een gantsche bundel van Brieven te vinden, by de Oosterische Steden *Lubeck*, *Rostock*, *Wismar*, *Hamburg*, *Colen* en andere aan *Harderwyck* geschreven, ende allerhande saacken dog meest Koopmanschap en Zee-saacken betreffende. Behalven ontelbaare Affcheiden en Beraamingen van de Hanse-vergaderingen, soo tot *Lubeck*, als binnen *Upsal* in Sweeden, te *Londen* in Engeland, binnen *Colen*, *Neder-Wesel* en *Antwerpen* gehouden. Oock affchriften van de Vryheden, den Hanse-steden in *Brabant* en tot *Antwerpen* door wylen *Johan* en *Anthonis*, Hertogen van Brabant, gegunt, ende in het jaar 1561. by Koning *Philips* bekragtigt; neffens het Verdrag, 't welck de Hanse-steden in het jaar 1581, meest wegens den handel van de Engelsche Laackens, met de Koningin *Maria* hebben getroffen.

Resolutien.

Vryheden der Hanse-Steden.

Van gelijcken heeft dese Stadt in haar bewaaring een weder-

wederkleed van de merckelijcke Voorrechten, die de gemeine Hanse-steden genieten in *Deenmarcken*; daarse onder anderen hadden hunne eygene Voogden, Wetten ende bysondere *Vitten* ofte Landstreecken, voorts ambagten mogten doen en winckel houden van droge en natte waaren; regtende blauw ende bloet, met hand ofte stock, sonder volkomene wonden. Hier onder is een *Handvest*, gesegelt by *Waldemar*, Koning van *Deenmarcken*, in 't jaar 1376. door Koninck *Olaus*, ende oock door *Christiern* in de jaaren 1469. en 1471. bevestigd en vermeerdert, ende nogmaals door de volgende Koningen in de jaaren 1507. 1513. en 1524 geconfirmeert. Daar by komende een Brief van Koninck *Christiaen* verleent in het jaar 1557. Ten laatsten vindmen alhier een gedenckwaardigen en seer minsaamen Brief, waar by *Hacquyn*, Koninck van *Noorwegen* en *Sweeden*, in het jaar 1370. de samentlycke Hanse-steden opweckt en aanlockt tot het bereysen van sijne Rycken; believende en gunnende onder anderen: *Soo eenig Koopman tegens sijne of sijner Rijcken insettingen quame te breucken, dat in sulcken geval alle desselfs deugdelycke schulden van de overentsighe goederen souden afgaan en voldaan werden, eer de Koninck yet van de boeten mogt te het wesen.*

Maar opdat een yder sien kan, wat voordeelen en vrydommen Harderwyck met de andere Hanse-steden gemein heeft, sal ik het *Handvest* en *Concordaat* van Koninck *Waldemar* van den jaare 1376. den Leser alhier mededeelen:

In Godes namen, Amen. Witlick sy allen den genen die desen Brief sehen oder hooren leesen, dat wyr Henninck von Rudtbusch *Hovetman des Rykes tho Dennemarken*, Nicolaus *Ertsbisschof tho Londen Wijl- Bisschof tho Odensehe*, Nicolaus *Bisschof tho Rotschilde*, Johan

Handvest van Co. Waldemar.

Johan Tutbach *Hovetman tho Werdengerburgh*, Vicke Molticke *Hovetman tho Nebbe*, Jacob Oleffen, Bent Bugge *Hovetman tho Holtbeke*, Otho van Budelsbach, Iungel Hovet, Jacob Nicolff. *Hovetman tho Seheborgh und tho Ets und* Peter Valke *Knaapen, Rathgever unses genedigen Hern des Hoghgebornen Hern und Fursten, Koning* Waldemar, *des Rijkes tho Dennemarken, bey heete willen und volbert unses Hern vorbenoempt, und mit unses selven wolbedachten mode und freijen wille, und mit rade des meynen Rijkes, upen gedragen und gededinghet hebben eine gantsse vaste stede eeuwighe soin, und alle des Krijgs-scheydinghe und tweidraght, die gewesen seint twisschen unsen Hern vorbenoemet, sijne Rijke, seinen mannen und hulferen uf eine sijde, und den Steden, als* Lubecke, Rostock, Stralsund, Gripeswold, Wismer, Stetein, Kolberge, Nijensturger, Colne, Hamburg *und* Bremen; *in Preussen* Kolmer, Thoren, Elving, Dantzich, Koninxbergh, Brunsbergh, *und allen den Steden in Preussen gelegen; in Lysland* Rige, Derpst, Revel *und* Parnow, *und andere Steden gelegen in Lyslant; ahn der Zuyder Zehe*, Kampen, Deventer, Utrecht, Zwol, Hasselet, Groningen, Sirickfehe, Brele, Middelburgh, Arrenmude, Harderwich, Zutphen, Elburgh, Staveren, Dordrecht, Amsterdam, *und daar tho allen den anderen Steden, Burgheren, Koopluyden und oeren gesinden, die mit in eren Orloghe begreepen seint und in oeren rechten, op die andere zeyde, in aller weys als hier na geschreeven stait.*

Namen der voornaamste Hanse-Steden.

Vrye aanlanding in Deenmarcken.

1. *To dem ersten, dat alle Burghere, Kopluyden und oere gesinde ende die in oeren rechten seint, mughen soken dat Ricke tho* Dennemarken, *und dat Land tho* Schone, *in allen enden und yeghen. Und dat sy mughen tho Landen und tho Water fhaeren und kheeren in allen jeghen*

mit

mit eren gueden und Kopenschap, ohn jenigerley hinder tho bruckende wes sy hebben, und oere Kopenschap tho oven. Doch ihren tollen tho gevende who sy des von recht plichtigh seint, alsse hier na geschreeven steit.

2. Ock scholle sy den Zehestrand menelicken frey hebben in allen Ricke tho Dennemarken, und in allen landen des gantschen Rickes tho Dennemarken, tho eeuwige teyden, von allen Schifbruckighen guede, id hette Wrake oder Sehe-vund, oder who id hette, in dieser weysen. Wehre dat jenighe leude von dessen vorbenoempten Steden Schif-broekigh worden in jenigen ende des vorben. Rickes oder Landes, oder ere Schif-broekige gud wreke, edder who id genoemd worde, tho deme Ricke und Lande vorben. Im jenighen enden der Landen tho dreve edder queme; dat gud mughen sy bey sich, edder mit hulpe anderer leude, berghen edder berghen laten, und prucken des na eren willen sunder hinder. Were ock, dat sy arbeyts-leutte behof hetten, die mughen sy winnen umb ihre penningen, war sy die hebben mughen, sonder broeke oder hinder, dat schal ock nicht wesen iegen unsen Hern ten Koningh und dat Ricke und eren Ampt-leuden. Were ock, dat alsodanigh schifbrakigh gud tho dessen vorsr. Ricke oder Lande zuslughe edder dreve, und die lude verdrunken oder vergaen worden; dat gud schal die negeste Voghet adder die dar weldigh ist, berghen laten. Und wes des geberghet word, dat schal hy mit witschap breder verluyden, im die negeste Kerke bringen laten und laten dat beschreyben wat des guedes sey, und bewaeren dat trauwelicken tho der hand der erven oder der ienen, die dat gud mit rechte forderen mughen. Who sy binnen jar und daghe bewysonghe bringen mit ihrer Stad-breve dar sy Burghere inne seint, dat sy rechte erven seint tho den selvighen gude, edder dat sy dat mit recht forderen mughen, den schalmen dat Schip-breuckige goederen.

 and-

andworden und leveren, und geven den arbeydes leuden redelicke lohn. Wehre ymant in dessen vorsproockenen Ricke edder Lande, die sigh alsötaenighes schif-brekigh-guds underwunde und dat nicht weddergeeven wolde denne de dar recht tho hadde, dat schalmen righten an sein hoghest na rechten und dat mit nenen gude tho legeren, und denne ock nene genade to doende, ane fulbort des klegers, sunder argelist; und geben dat gud weder den die dar to recht heft. Were ock dat ienige Schiper anker edder roir staen leite ihm der zehe edder haven van nodweghen; dat magh hy luchten oder luchten laten sonder broeke tho seiner behoif wen hy wil.

Gebod van eygen Vooghden over brucken. 3. Vort mehr mughen die Steden vorsr. eres selves Voghedden setten op oeren Vitte tho Schoner und tho Valsterboden, und who sy Vitten hebben tho Dennemarken. Und die Voghede mughen richten over alle die mit ohn op den Vitten ligghen, und vort over alle ere burghere und ere gesinde, sy ligghen wahr sy ligghen; und alle saeke broeke tho richten, ane saeken und broeke die na Lubischen rechte gaen im hals und im hand, und ane vollenkommene wunden, die mit eggen und mit ordenen wracht sein. Denne wer dat welk Stad ho her bewiesunghe hedde, mit des Konings breve tho Dennemarken de schol des bruiken.

Wie onder deselve staen. 4. Vort mehr, magh op oeren Vitten mit hen ligghen, wen sy des gunnen von den de von oldinges mit en gelegen hebben. Und schulen bruyken dese leudt rechts und freyheyds, des sy bruyken.

Recht-Saecken. 5. Vort mehr, schalmen niemand laeden (dat Kallen im Deutschen rechte hette) voor dat Denische rechte. Wilmen weure schuldigen vor seinen Dudeschen Voghede, mit seinre Stad-rechte.

6. Vort mehr, wolde me wem schuldiger umme tichte, den scholmen schuldigen vor seinen Dudeschen Voghede, die schal ehn richte na seiner Stad-rechte. 7. Vort

7. *Vort mehr, mugen sy hebben op eren Vitten* ses Kroghe; *op welker Vitten tho* Bere *und tho* Mede *met* Wein *magme tappen, und setten op den Vitten who men wil und is dar nicht von plichtig.* *Herbergen.*

8. *Were dat ienige* Vitte *verbauwet were, dat die Stadt bewysen mugt, mit breve edder mit ehren oldesten Borgeren die op dat Lant komen; dat bauw schalmen afbrecken. Were dat me dat mit willen nicht af brecke, soo mag die Voghet op des Vitten id is, edder seine Burgere, dat afbrecken, sonder broeke. Ock scholen ore Vitten blyven und wesen in ehren staden als sy ihe gewesen hebben, dat sy beweisen mugen mit breven ader mit ehren oldesten Burgeren die op dat lant kommen.* *Verbouwen van Vitten.*

9. *Vort mehr, mugen sy menlicken off oeren Vitten verkopen* Wand *und* Leinen Wand, *bey Laken, edder bey Reppen, edder bey Stuven, sonder broeke.* *Van allerley Nering.*

10. *Vort mehr, mugen sy in den Wandbodem scheyden* Wend *und* Leinen Wand, *bey der elen, und geven von iegelyck bodem einen schell. groote und nicht mehr.*

11. *Vort mehr, mugen die* Knaken-houwers, Kremere, Schomechere, Peltsere *und allerley Amptleuden bruyken ere veylinge und oeres ambachts, und geven von einer itzlicken bodem einnen schill. groote und nicht mehr. Dit is tho verstaende von den die op ten Vitten nicht liggen.* *Ambachten.*

12. *Vort mehr, mugen dese voirsr. Burgere und Koplude menlicken hebben egene* Schuyten *und Vische der tho Schone, und mugen der bruiken und vischen na ehren willen, und geven dar von ein ietzlicke schute einen schill. groote und nicht mehr, deweile dat sy dar wesen willen. Ock mugen sy menlicken egene* Waghen *hebben, und ehres vorwerx bruken na erer willen, und geven von ein ietzlicken wagen achte groote, und nicht mehr, dweil dat sy dar wesen willen.* *Eygen Vaertuygen.*

13. *Vort*

Omvallen des wagens. 13. *Vort mehr, were dat ienig* Waghe *ummestortede und schade dede, den Wagen mit den Peerden mag men behalden bei denne guede, alsoo lange wente den Kopman vor seinen schade volschehen is.*

Veer-Paard. 14. *Vort mehr, waner und wen dat veerpeerde theyen mugen, der schalmen von geven eine halve Schonische Mark die genen die dar tho gesattet worden. Were dat by schade dar an dede die dat gued uf fueret, den schade schal by den Kopman wedder leggen. Dat twee Peerden teijen mugen, dat mag een iewelik Kopman op fueren laeten, soo se sachtest mag.*

Wapenen dragen. 15. *Vort mehr, mach ein iewelik Kopman up und utsschepen wan hei wil, des id bei dage sey. Ock magh ein iewelick Kopman seine* Wapenen *draegen, wen hey op dat lant komt wente in seine Herberge; des geleicken wente hey weder tho schepen gehet, sunder broke. Broke hey ock dar an dat hey dar boven seine wapene droge, dat schal hy beteren mit einer mark Schones.*

Laden. 16. *Vorth mehr, mag ein iewelik Kopman schepen bord aver bord uit einen Schepe ind dat ander, in den Haven des vorss Rickes und Landes sonder broeke.*

Eygen Pramen en Ligtschuiten. 17. *Vort mehr, mugen sy hebben ere eigene* Praemen *und Luchter-Schuyten, und geven von den Pram eine Schonische Mark, und von der Luchter schutte eine halbe Schonische Mark. Und dar mede mugen sy op und uthschepen, wen id hen even komt.*

Den eenen niet te brenken voor den anderen. 18. *Vort mehr, schal niemand voor den anderen beteren; mer we dar bruckt der schal vor sich selven beteren. Ock sal nene des anderen entgelden. Ock sal nein Knecht seines Herh gud vorslaen oder verbrecken.*

Weggelt. 19. *Vort mehr, vorede de Kopman ienigh gud twisschen* Schonere *und* Valfter-boden, *dar gift men nicht af. Mer wenme id anders forede binnen landes op Wagenen, so gift de Wagen ein artich-penningh.*

20. *Vort*

20. *Vort mehr, wehre dar ienigh Voghet dem Kopman gud afkopen wolde, dat schal he eme afkopen nicht tegen des Kopmans wille, alles alsoo als dat gud dar selvest genghe und geeve ist, und schal dat wel betzaelen.*

Niemant sijn goed af te dwingen.

21. *Vort mehr, scholonses Hern de Koninghs nye* Munte *nicht ehr uitgaen ehr achte daghe van St. Michaelis daghe. Och schal ein iewelick Kopman kopen mit des Koninghs Munte. Broke dar wen ahn den me dar openbaere begreepen, die schal dat beteren mit vyf Mark Schonisch. Och schal den Lindenmarke die tho* Valsterboden *ist, wesen up der* Sundischen Vitten *dar hey tho gewesen heeft und anders nergent.*

Munte.

22. *Vort mehr, dit is die* Tolle *den allerley gud geben schal. Tho dem ersten, van* Heringh *binnen landes, von der last* 20 *Schonische penningen. Den Heringh den me schepet umme landes durch der Orisund, die ist nennen tollen plichtigh; mer dat Schip dar men den Heringh in schepet, dat geeft tho tollen elven Schillingen grot, 4 groten min, mit grote, edder mit Englische edder mit Lubischen penninghen, alsse de genghe und geeve seint, tho betzaelende; daer mede ist die Heringh frey. Von einre last* Soltes *von dem lande* 20 *Schonische penninghen tho tollen. Ein deker* Offenhude *edder* Kohude *thein Schonische penningen. Von einre tonnen* Butteren 20 *Schonische wein-penninghen. Desgleichen* Heunigh *und alle vette waeren* 20 *Schonische penningen. Eine tonne* Kovleisches *vyf Sc. penninghen. Ein* Pferd, *dat boven* 20 *marken gekauft is, twee ohre; ein Pferd, dat beneden* 20. *mark gekauft is, twee arteich. Ein stuck* Wandisch *von twentich Lakenen edder dar boven schal geven zwee ohre tho thollen. Ein stuck Wandisch beneden* 20 *Lakenen ein ohre tho thollen. Vor* Matten, Bedden, Kleydere, *und vor* Kisten *derft men neinen tollen geeven.*

Toll.

Duytsche Oorden buyten de Vitten.

23. Vort mehr, alle Deudesche Kopleude, die daar tho Schonore und tho Valsterboden eyghen orden hebben, die schollen des bruken frey und onbekroen seyn. Dat is tho verstaen op der Deutschen Orden, die buyten den Vitten light.

Erfnis.

24. Vort mehr, were dat iemand storve in den vorbenombden Ricke und Lande; soo magh 'er Duydesche Voghet, edder wer die moghenste von ein isst, des doode mans gud antworden den rechten Erfgenaemen. Edder weren dar neine Erfgenaemen iegenwoordigh, soo magh he dat gud fuhren tho lande unt antworden dat den die dar recht tho hebben.

Bevestiging van vorige Privilegien.

25. Vort mehr, schal dese brief nicht hinderligh wesen alle eren anderen breven und fryheitten, der se, oder ienigh erer, von Koningen von Dennemarken hebben; und der schollen sy brucken, und die schollen bey ehrer voller maght bleiven. Und alle dese vorss. Vryheyten die schal wesen to eeuwighe teiden. Und dar beneven schalme nemant beschatten, und ock nicht mehr afeyschen; und einen iewelicken tho laetende bey alle den rechte und freyheyte als voirss. steit. Und dar magh men geeven einen Lubeschen vor twee Schonische.

26. Vort mehr, alles des vorbenoemden stucken und articul, und ein iewelik bey sich, loven wyr bey erhren und trowen, ohne argelist, vor unsen Hern de Koningh vorbenoemet unde seine nakhommelinghe, und vor alle inwoenere des selven Koninghricks tegenwordigh und thokommende, dat dat tho eeuwighen teyden den vorbenoemeden Steden und oeren burghere Kopleuden und gesinde, veste stede und ungebreckeligh gehalden schal worden, ohne ienigerley hulpere der beyde Geistlichen und weltlich.

Alle tweedragt bygeleit.

Vort mehr, schal mit diese vorben. stucken alle tweidracht und schelinge die twisschen unsen Hern den Koningh und den Ricke tho Dennemarken up eine zeyde und den

den vorben. Stede und Burgheren up die andere zeyden, gewesen hebben scholen, geleecken und geseet wesen tho eeuwighen teyde. Und durch mehrer bewarunghe willen und sekerheyt; soo hebben Wyr Henning van Rudesbusch, *Hovetman des Rickes tho Dennemarken, und Ritter und Knaepen mit den Hern Erts-Bisschope und Bisschope vors. unse ein iewelicken sein ingesiegel vor diesen brief, mit witschap und willen angehenghet, die gegeven ist und geschreven ist tho dem* Stralsunde *na Godes bort druttein hunderd Jahre und tho deme seventighst iahre, des negesten daghes na Godes Hemmelfahrt. Und wante dese soehne und alle dese vorss. Stucken und Articulen gededing het und maket seint, mit gantzen willen witschop heyte und volnkommener wolbarth unsers L. Heeren und Elder Vaders Koningh* Woldemars [*denne God genedigh zy*] *vorss., de he alle besegelt heft mit seinen ingesiegele dar die Krone an steit; soo volborten wy sie alle, und ein iewelick bey sich, und strenghen sie, und boven an desen brief dene Rhatmannen der vorben. Steden, eren Burgheren und menheit, und allen den die in ehrer indragt und verbunde mit ehen begrepen seint, die selve sohne und degedinghe, ihm allen stucken und articulen alsse hier vorschreven staen, stede vast unde ungebrocken tho holdende, tho eeuwighen teyden. Und hebben tho teugenisse bekantnussen und mehrer bewarrunghe unse groote Insiegel, mit ganzen willen und witschop, na rede und volbarth unser liever getruwer Her* Henrich von Rudbusch *&c.* Nicolaus *Erts Bischof &c.* Johan Wittekop *Hovet man tho Wittekelde und tho Hadersleve, Rhatgever und Man, ahn diesen brief gehenghen laeten, die gegeeven und geschreeven ist tho* Kershoro *na Godes bort drutteinhondert jaere ihn den sechs und seventichst jhaere, ahn unser L. frauwen avend als se tho hemel fohre.*

Maar

Harderwycks bysondere Privilegien.

Maar behalven de voor verhaalde Voor-regten, welke Harderwijck met de andere Hanse-Steden gemeyn heeft, is dese Stadt nog voorsien met verscheide aansienlycke Privilegien, soo in den *Orisond* als het Land van *Schonen*, welcke haar inwoonders in de verledene tyden ten deele met gelt gekoft, ten deele door haare verdiensten in haar geduyrigen aantogt verkregen hebben. Synde aldaar soodanig gesien, dat men in olde Stucken bevind, dat de Harderwyckers met gestreecken Zeylen (volgens gebruyck) haar tol tot *Helsingoer* hebbende betaalt, meest vry sijn voorby gevaaren, en aan alle Koninklycke Bevel-hebbers gelast haar nergens op te houden ofte te moeyen, als wel aan andere Schippers meermaals gebeurde. Alle dese Voor-regten vindmen nog op schriftelyck begeeren van de Magistraat deser Stadt, en mondelyck versoeck van de Heere *Otto Schraffert* in Haar Hoog Mogende vergaderinge gedaan, bescheidentlik in-bedongen, herhaalt en vernieuwt in het Erflyck Verdragh op den 13 van Oogstmaand des jaars 1645 in *Christianopolien* gesloten tusschen de Rycks-Raaden van Koninck *Christiaan* de Vierde en de Gesanten der Vereenigde Nederlanden. Maar gelyck de Heeren vande Magistraat deser Stadt in den jaare 1646. hebben goed gedagt die Privilegien, by olde Koningen van Deenmarken losl. mem. verleent, ende naderhant by Tractaat tusschen Koninck *Christianus* IV. en die Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal in voorseiden jaare 1645. geconfirmeert, te doen versamelen, soo als deselve by elkanderen sijn geplaatst agter de *Geldersche Geschiedenissen* van *Slichtenhorst*; Soo aghte ick het oock wel dienstig aan deselve alhier plaats te geven, en dese *Beschryvinge van Harderwijck* door 't defect van soo 'n considerabel gedeelte haarer Voor-rechten niet te ontçieren:

Confirmatie.

Ericus

Ericus Dei gratia Danorum Sclavorumque Rex, omnibus præsens scriptum cernentibus salutem in Domino sempiternam, notum facimus universis, quod nos exhibitoribus præsentium viris providis & discretis, dilectis nobis Oppidanis de Harderwyck *unum locum, qui* Fijt *dicitur, in nundinis nostris* Skanor, *in latitudine & longitudine prout per Dominum* Johannem Kannæ *dilectum fidelem nostrum, presentibus civibus nostris Lundensibus & Thræloborgh, mensuratus est, damus perpetuis temporibus inhabitandum, & ordinandum tempore nundinarum ibidem, pro ipsorum & suorum successorum libitu voluntatis. Per gratiam nostram districtius inhibentes, ne quis advocatorum nostrorum vel eorundem officialium, seu quisquam alius cujuscunque conditionis aut status existat, prædictos Oppidanos vel eorum successores, contra tenorem præsentis præsumat aliqualiter molestare, prout indignationem nostram & ultionem Regiam voluerit evitare. In cujus rei testimonium sigillum nostrum præsentibus est appensum. Datum in Castro nostro Helsenburgh Anno Domini MCCCXVI. Dominica proxima ante festum Michaëlis Archangeli in præsentia nostra.* a.

Translaet.

Erick by der gratien Gods der Denen en Wenden Koninck, allen die desen sullen sien saluyt, doen kondt eenen yegelijcken, dat wy toneren deser den voorsichtigen ende discreten luyden onsen lieven vrienden den Ingesetenen van *Harderwijck* op onse merckt tho *Skanor* een plaatse geven, die genoemt wordt *Fijt*, soo lanck

Z ende

a. *Diergelijk een brief is op den zelven dagh en plaets ook gegeeven aan den burgheren van* Zutphen.

ende breedt, als deselve door onsen lieven getrouwen de Heer *Johan Kanne*, in tegenwoordigheyt van onse burgeren van *Lundon* ende *Threloborg* gemeten is; om die plaatse ten eeuwigen dagen voor haar ende haaren nakomelinghen ten tijde van de merckten te bewoonen, ende aldaer alles te doen ende ordineren na haar wil ende believen. By onse ongenade op 't hoochste verbiedende, dat sich gene van onse Voochden, der selver Bevelhebberen ofte yemandt anders, van wat staat off conditie hy solde moghen zijn, onderstaan sal de voornoemde Stede-luyden off haeren nakomelingen tegen den teneur van desen eenichsins te bemoeyen, soo geerne hy onse onghenade ende Koninckliijcke straffe sal willen ontgaan. In kennisse der waarheydt is onsen zegele aan desen brieff gehanghen. Gegeven in onsen Casteel tho Helsenburgh, in 't jaar ons Heeren M CCC XVI, op den naesten Sondagh voor 't feest van sinte Michael Archangel, in onse teghenwoordigheyt. *Ende was bezegelt met een groot wit wasschen zeghel, hangende aan een rood ende blauw zijden snoerken.*

Omnibus præsens scriptum cernentibus Ericus *Dei gratia Danorum Sclavorumque Rex, Dux Esthoniæ, salutem in Domino sempiternam; notum facimus universis, quod ob reverentiam & honorem viri nobilis & illustris, Domini* Reinoldi *Comitis* de Geldria *nostri dilecti consanguinei & amici, & ob sincerum affectum quem ad ipsum gerimus & habemus, nos ipsius burgenses de* Harderwyck, *ad regnum nostrum cum ipsorum navibus & mercibus accedere cupientes, sub nostra pace & protectione recipientes specialiter defendendos, concedimus eisdem libertates & gratias infra scriptas: Primo videlicet, quod si dicti burgenses de* Harderwyck *in nundinis*

nostris

nostris Skanor aliqua fortè delicta perpetraverint, pro eisdem delictis justè, legaliter & gratiosè debeant judicari, secundum earundem jura & consuetudines nundinarum. Item quod, cum dicti burgenses pro causis eis forsitan imponendis suis se purgare debeant juramentis, idiomate theutonico vel alio quod sciverint, & liberè uti possint, nec pro eo, quod librum in manibus suis, in quo jurare tenebuntur, qualitercunque velint tenuerint, rei vel convicti aliquatenus habeantur, dummodo alias legaliter se excusent. Item quod pro quolibet Coggone, quem ad prædictas nundinas Skanor adduxerint, a. & pro omnibus rebus quas ibidem posuerint, in eundem triginta duos solidos sterlingorum de Anglia ad telonium solvere tenebuntur. Item quod pro alecibus & aliis rebus, quas forte portare & deducere voluerint in aliis navibus alibi in b. Daniam vel Alemaniam, telonium solvere tenebuntur sicut cæteri mercatores. Item quod in Nyborgh pro quolibet packet panni non nisi dimidiam marcam den" cupreorum, & pro quolibet * Termyng panni duas orbe den" cupreorum ad telonium solvere tenebuntur. Item quod in Thomborch consimile telonium dare debent. Item quod Slansloviæ & Roskildis, si aliqua ibidem vendiderint, pro illis debent solvere unum solidum den" cupreorum qui Torghortogh † vocatur, pro quo, si nil ibidem vendiderint, erint c. convicti; pro quolibet tamen curru quem ibidem habuerint, cum rebus in regnum vectis unum solidum ‡ cupreum dare debent. Item quod si

* Ternynck.

† Torghortorgh.

‡ den cupreorum.

a. *In literis Zutphan. hoc loco ista interseruntur:* qui ad partem Australem, quod vulgariter *Ummelandt* dicitur, abinde abire proponit.

b. *Dictæ literæ habent* Daciam.

c. *In Zutph. legitur melius:* erunt quiti *i. e. absoluti & indemnes.*

Burgenses prædicti naufragium forte (quod absit) passi fuerint infra limites regni nostri, bona & res ipsorum vivi per se & alios, quos ad hoc prece vel precio obtinuerint, possint liberè salvare, nec antea nobis cedant, quàm ab hujusmodi juvaminibus fuerint derelicta. Unde per gratiam nostram districtius inhibemus, ne quis Advocatorum nostrorum eorundemque Officialium, seu quisquam alius cujuscunque conditionis aut status existat, memoratos burgenses de Harderwyck, *contra has libertates & gratias eis à nobis indultas, in personis aut rebus audeat aliquatenus molestare, prout indignationem nostram & Regiam effugere voluerit ultionem. In cujus rei testimonium sigillum nostrum præsentibus est appensum. Datum* a. *Wordingborgh Anno Domini millesimo trecentesimo sexto decimo, die beatorum Apostolorum Petri & Pauli, in præsentia nostra.*

Translaet.

Erick by der gratiën Gods der Deenen ende Wenden Coninck, Hertoch van Esthonien, allen die desen sullen sien saluyt; Doen kondt eenen yegelijck, dat wy (om d'eere ende waardigheydt van den edelen ende doorluchtighen Heer *Reynald* Grave van Gelderlandt, onsen seer lieven neef ende vriendt, ende om die oprechte genegentheyt die wy hem toe dragen) sonderlinge in onse vrede ende beschermínghe nemen alle sijne Burghers van *Harderwyck*, welcke met hare schepen ende waaren in onse Rijck begeeren te komen, deselve geven nabeschreven vryheden ende gratiën: Namelijck ten eersten, soo 't gebeurde dat de voornoemde Burgers van *Har-*

a. *In instrumento Lupb. est:* Datum Wormeeburgh anno D. M ccc xvi. in die beati Laurentij Martyris in præsentia nostra.

Harderwyck op onse merckt tho *Skanor* eenich misdaadt begingen, dat sy daar voor rechtvaardelijck, wettelijck ende gratieuselijck sullen geoordeelt worden, nae rechte ende gewoenten van de marckt. Desgelijcx soo de selve Burgers yet mochte opgeleydt worden, daar van sy haar met eede moeten purgeren, dat sy sulcx vryelijck mogen doen in duytsche off andere taal, die sy verstaan, ende dat sy geensints als schuldich of verwonnen geacht sullen worden, om dat sy een boeck in de handen hebben geholden, daar in sy zweeren moeten, soo sy haar maar anders wettelijck vry spreecken. Voorts dat sy van elck Cogghe-schip, daar mede sy aan de voornoemde merckt tho *Skanor* komen, ende voor alle waaren daar mede sy d'selve aldaar wederom beladen, sullen tho thol betalen twee ende dertich schillingen sterlingh Enghels: Dan voor haarinck ende andere waaren, soo sy voeren ende verbrengen willen met andere schepen, elders in Denemarcken of in Duytslandt, sullen sy den thol moeten betalen als andere koop-luyden. Dat sy tho *Nyborch* voor elck pack Laken niet meer als een half merck copere † den", ende voor elck termingh laken twee orhe copere den" tho tol betalen sullen. Ende oock gelijken tol in *Thomberch*. Voorts dat sy tho *Slansloo* ende *Roskeld* yetwes verkoopende, daar voor betalen sullen een schillinck copere den" die genoemt wordt *Torghortogh*, daar van sy vry sullen wesen, soo sy daar niet verkoft sullen hebben. Doch sullen evenwel van yeder wagen, die sy daar gehadt ende in 't Rijck gebracht hebben, een coperen schillingh geven moeten. Eyntlijck soo 't gebeurde, dat gemelde burgers ('t welck Godt verhoede) schip-broeck quamen te lijden binnen de limiten van onse Rijck, dat als dan, die noch in 't leven zijn, selfs of door anderen, die sy daar toe ter bede

† *Penninghen ofte duyten.*

bede of voor loon aannemen, de goederen ende waaren vryelick ſullen ſalveren moghen, ende dat de ſelve ons niet vervallen ſullen zijn, voor dat ſy van haar verlaten ende geheel buyten all ſulcke hulpe zijn. Verbiedende op 't hoochſte ende by onſe ongenaede, dat ſich gene van onſen Voochden, der ſelver Bevelhebbers of yemant anders, van wat ſtaat ofte conditie hy mochte zijn, onderſtaan ſal den voorgemelte Burgers van *Harderwyck*, tegens deſe vryheden ende gratien hun van ons verleent, aan perſoonen ofte goederen op eenigerley wyſe moeyelijck te vallen, gelijck ſy onſe ongenaede ende Koninckliјcke ſtraffe ſullen willen ontgaan. In kenniſſe der waarheyt is onſe zegel aan deſen brief gehangen. Gegeven tho Wordinburgh, in 't jaar onſes Heeren MCCC. ſesthien, op den dagh der heylighe Apoſtelen *Petri & Pauli*. In onſe tegenwoordigheydt. *Ende was met een wit waſchen zegel hangende aan een rood ende groen zijden ſnoerken bezegeld.*

W*Aldemarus Dei gratia Danorum Sclavorumque Rex, Dux Eſthoniæ, omnibus præſens ſcriptum cernentibus ſalutem in Domino ſempiternam: Conſtare volumus univerſis tam præſentibus quam futuris, quod nos diſcretos viros præſentium exhibitores burgenſes de* Harderwyck, *regnum noſtrum cum ſuis mercimoniis viſitantes, ſub noſtra pace ſuſcipimus & protectione ſpecialiter defendendos, eos volentes favoris & gratiæ prærogativa proſequi ſpeciali, ipſisque cupimus & a. denunciamus omnes gratias & libertates, quas temporibus Domini* Waldemari *quondam Regis Danorum progenitoris noſtri claræ memoriæ, dignoſcuntur liberius habuiſſe; videlicet*

a. In Zuph. eſt: dimittimus. c. habere concedimus.

cet a. *quandocunque & quotiescunque alicubi in regno nostro, in* Skanor *vel alibi, cum navibus suis applicuerint, naves suas possint secure exhonorare, & bona sua (sive in sale, seu in pannis laneis vel lineis, aut in cera vel in vario opere fuerint, seu in aliis mercimoniis quibuscunque, quocunque nomine censeantur) ad terram & suas bodas vel hospitium pro suo libitu voluntatis libere deducere, & non debeant per Advocatos nostros super hoc, nec per aurigas, qui dicuntur* * Wounkarle, *nec per nautas, qui* Zoekarle Præmekerle *vel* Schutoman *nuncupantur, nec per aliquos alios quomodolibet impediri.* † *Et dicti nautæ & aurigæ, prout cum ipsis convenerint, bona eorum ducant, impedimento quolibet procul moto. Item si aliquis auriga vel nauta bona ipsorum per suam incuriam destruxerit vel madefecerit, ipse debeat ea, prout rationi consonum est, emendare. Item omnia, quæ sub pondere vendi solent, possint in ipsorum bodis sive* b. *vicæn vendere & alienare, & cum statera Coloniensi & pondere debito trutinare. Item vinum quod personaliter apportaverint,* c. *possint in suis vicæn ad clepsedras vendere & alienare. Item nullus* ‡ *forpugh emat apud littus maris ultra dimidium plaustrum alecium, sicut amissionem omnium, quæ sic emerit, duxerit evitandam. Item nullus emat alecia in aquis, sed si aliquis incausatus fuerit quod alecia in aquis emerit, ipse tertia manu se purgabit, & hac de causa convictus Advocato nostro tantum tres*

* Wagenkerle.

† *Sed.*

‡ vorprangen *aut* vorprenger.

a. *Lit. Zutph. habent:* quod quicunque & quotiescunque alicubi in regno nostro portus seu ripas cum navibus suis applicuerint.

b. Unten *vel* sitten. *Scribendum* vitten, *ut paret ex literis Regis Alberti.*

c. *Possint libere ad terram ducere & in suis vitten &c.*

tres a. murelden tamen emendabit. Item de omnibus & singulis querimoniis & controversiis ac læsionibus, quas * inter ipsos Burgenses de Harderwijck mutuo commiserint, Advocatus † proprius in Skanor habeat discutere & judicare, nisi hujusmodi læsionis emenda ad vitæ vel manus amissionem se extendat. Item si ita contigerit, videlicet si aliquis alium interfecerit, aut gladio, securi, lancea seu cultello sive aliquo alio armorum instrumento secando vel trudendo vulneraverit, seu hasta, baculo sive lapide percutiendo membrum fregerit aut ad effusionem sanguinis vulnus inflixerit, de hujusmodi ‡ Advocatus noster, qui est & qui pro tempore fuerit, habeat judicare. Item si aliquis ex ipsis aliquem †† Danum pro debitis novis vel de aliquibus annis præteritis incausaverit, Advocatus noster ipsi de Harderwyck dicta debita sua vel leges terræ, sine aliqua mulcta aut aliquo ejus damno, adjudicabit. Item nulli de Harderwyck * damnatio aliqua asscribatur, nisi pro causa, quæ ad amissionem vitæ vel manus se extendat. Item si ita contigerit, quod absit, quod alecia non capiantur nec in ‡ Skanor salsentur, quilibet dato suo † thorghorebngh auctoritatem habeat, bona quæ adduxerit absque telonio libere deducendi. b. Item si alicubi infra regni nostri terminos naufragium passi fuerint, Advocatus noster, seu aliquis alius cujuscunque conditionis aut status existat, ipsorum bona nullatenus impediat, vel se de ipsis nullatenus immisceat, quamdiu ipsa bona personaliter per se vel per alios, quos

* quæ emerserint.
† ipsorum proprius.

* hujusm. causis.
†† Dacum.

* denominatio.

‡ nostro districtu.
† Torghortingh.

a. Tres marcas denariorum Skanensium emendabit.

b. Item si dictos Burgenses de Suthfelt vel aliquem ipsorum naufragium (quod Deus avertat) in nostro regno pati contigerit, jus naufragii quod ab antiquo habere consueverant eis volumus esse salvum, & illæsum omnimodò conservare.

quos ad hoc concessivè vel conductivè habere poterint, valeant de naufragio deliberare. Item si aliquis ipsorum ligna sive carpenta sua in Skanor *vel alicubi alibi in regno nostro deposuerit, navemque suam cum aliis mercimoniis onustando abcesserit, ipse cum redierit dicta ligna sua absque impedimento recipiat, & ea, soluto suo* thorgherehngh, *absque omni alio theloneo libere deducat. Item si aliquem ex ipsis infra regni nostri terminos decedere contigerit, consanguineis suis & hæredibus suis non præsentibus, bona sua apud unum fidelem & discretum illius Civitatis vel loci, ubi decesserit, sub bonorum testimonio* * *sequestrentur usque ad diem & annum. Si aliqua ex illis bonis tam diu durare non poterunt sine damno, in alia bona durabilia convertantur, & simili modo sequestrentur. Et si veri hæredes ipsius aut ipsorum tutor, si minoris ætatis fuerint, pro hujusmodi bonis repetendis infra prædictum terminum venerint cum bonorum sufficienti testimonio, ipsis præfata bona resignentur & libere assignentur absque ulla difficultate. Si verò præfati hæredes aut ipsorum tutor infra præfatum terminum non venerint, sæpè dicta bona nobis cedere debeant liberè possidenda, prout exigunt leges terræ. Item nullus ipsos, super eorundem* † *vicæn in ipsis bodis sine eorum voluntate destruendo aut ab ipsis aliquid abstrahendo, impediat aliqualiter vel molestet. Item exactores, qui* ‡ Silekreuer *dicuntur, non debent propter opus diei festivi ephippia alicujus aurigæ bona ipsorum ducentis auferre vel desumere quoquo modo. Item nullus bona sua amittere debeat propter alterius pugnam vel delictum. Item theloneum equorum maneat prout fuerat ab antiquo, nisi quis equum emerit pro sua propria sella, cum quo intendit per terras ad propria remeare, & tunc pro tali equo dato suo* thoreherechnogh *liber* * *est & excusatus. Item liceat ipsis la-*

* *in tuto loco.*

† *vitten in ipsis bodas s. e. v. construendo.*

‡ *Sylakrangare, Sylakrangara.*

* *sit.*

laſtadia ſumere in littoribus maris ubi volunt. Item Vitelonea Caggonum maneant prout fuerant ab antiquo. a. *Ut autem hæc omnia per nos, noſtros Advocatos & Officiales in perpetuum firmiter obſerventur, præſentes eiſdem literas ſigilli noſtri muniminе roboratas contulimus in teſtimonium & evidentiam firmiorem. Datum Wordingburgh anno incarnationis Dominicæ milleſimo trecenteſimo vigeſimo ſexto, quinta feria proxima ante diem nativitatis beatæ virginis. Teſte Domino* Gerrardo, *Comite Holſatiæ & Stormariæ, illuſtri avunculo noſtro prædilecto.*

Tranſlaet.

W*aldemarus* by der gratien Godts der Deenen ende Wenden Koninck, Hertogh van Eſthonien. Allen die deſen ſullen ſien ſaluyt. Doen kondt eenen yegelijcken, dat wy den diſcreten luyden, thoneren deſer de burgeren van *Harderwyck*, die met hare waaren of koopmanſchap in onſen Rijck komen, onder onſe vrede en beſcherminge nemen. Ende dat wy willende de ſelve ſonderlinge boven anderen onſe gunſt ende favoer bewyſen, haar toeſeggen alle genaaden ende vryheden, die ſy ten tyde van Heer *Waldemar* voor deſen der Deenen Koninck, onſen Groot-vader loffelijcker memorien, liberalijck gehadt hebben: Te weten, ſoo wanneer ende ſoo dickwyls als ſy in onſe Rijck in *Skanor* off elders anders met haare ſchepen aangekomen zijn, dat zy dan onbeſchroomt haare ſchepen ſullen loſſen mogen, ende dat ſy haare goederen (be-

a In diplomate Zutph. hæc inſuper habentur: *Jus etiam ligna ſcindendi cremalia in noſtris ſylvis ſeu nemoribus juxtà ripas maris, ſicut ab antiquo habere conſueverant, ipſis volumus integraliter obſervari.*

(bestaande in sout, laken, wullen of linnen, in wasch of eenige andere waare, kremerie of koopmanschap, wat ende hoe die genaamt mogen worden) vrijelijck als 't haar belieft, sullen mogen brengen aan landt, aan haar boden en Logien: sonder dat haar daar over eenige verhinderinge sal mogen aangedaan worden, nog door onse Voochden, wagen-lieden, die daar heeten *Wounckarle*, Schippers die men noemt *Zoekarle*, *Pramekarle* of *Schuytemans*, noch door ymand anders, op wat manier 't solde mogen zijn. Ende de vooornoemde schippers ende wagen-lieden sullen sonder eenige verhinderinge de goederen voeren ende brengen, gelijk sy aangenomen hebben. Voorts soo eenig voerman ofte schipper door sorgloosheyt haare goederen verwaarloosde of nat maakte, die sal sulks, als reden is, wederom beteren. Alle waaren, die by gewichte verkoft worden, sullen sy in haare huysen of logien veralieneren, verbuyten ende verkopen mogen, ende deselve mogen wegen met Ceulsche schaal ende behoorlijck gewicht: Desgelijcks wijn, die sy selfs mede brengen, mogen sy in haare kroegen by de kannen of logijs-maten verkoopen ende slyten. Wyders gene *Forpugh* sal boven een wagen vol haring moghen koopen aan dee zee-strant, by verbeurte van al 't geen hy daar gekocht heeft. Ende niemandt sal in 't water harinck mogen kopen, ende die beschuldigt wordt harinck in 't water gekoft te hebben, sal sich met getuygen moeten purgeeren, ende die daar aan schuldigh gekent wordt, die sal sulcks beteren aan onse Voogd met drie murelden. Alle quæstien ende verschillen, die de burgers van *Harderwyck* onder malkanderen hebben, sal haaren eygen Voogd of Scholtus in *Skanor* oordeelen ende decideren: ten waren saacken daar men hals of handt aan verbeurde, waar van, als oock soo 't gebeurde

 dat

dat d'een den anderen doodt sloegh, of met een degen, bijl of lancie, mes oft ander geweer, met houwen of stooten, verwondeden ofte met een spiesse, steen of stock, een lidtmaat brack, ofte den anderen bloedt-wonde, alsdan sal oordeelen onsen Voogd, die daar is en in der tyd zijn sal. Soo yemandt van haar een Deen voor schuldt, die nieuw of in eenige voorgaande jaaren gemaakt is, aanspreekt, soo sal onsen Voogd den *Harderwijcker* die schuldt na landts wetten sonder eenige boete ofte schade toe-kennen; ende men sal geen *Harderwijcker* condemneren, als over saacken, daar hals ende handt aan hangen. Soo 't gebeurde ['t welck Godt verhoede] dat geen harinck gevangen noch in *Skanor* gesouten wierde, soo mag een yegelijck sijn goederen, die hy mede gebracht heeft, vryelijk, sonder toll te betalen, vervoeren, mits gevende sijn *thorkerehugh*.

Voorts soo sy ergens binnen de limiten van onsen Rijck schip-breuk lyden, soo sal onse Voogd of yemandt anders, van wat staat ofte conditie hy mochte zijn, gantsch geen verhinderinge aan haare goederen mogen doen, noch die voor hem aantasten, soo lange sy deselve persone-lijck selfs of door anderen, die sy daar toe te huyr of bede kunnen bekomen, bevryden kunnen van schip-breuck. Voorts soo yemandt sijn hout of rol-wagens in *Skanor* of elders anders in onsen Rijck op-gelegt heeft, ende sijn schip met andere waaren ende koopmanschap belaaden hebbende, vertrocken ware, die sal als hy we-derkomt, 't vernoemde hout, sonder verhindering, we-derom krygen, ende vry weder vervoeren mogen, ge-vende alleenlijck sijn *thorkerehugh*, sonder eenigen ande-ren tol te betalen. Wyders soo 't gebeurde, dat yemandt van hun luyden binnen de limiten van onsen Rijck quame te overlijden, ende sijn vrienden of erfghenamen niet

pre

present waren, so sullen dessels goederen by een getrouw discreet man van die Stadt daer hy over-leden is, met getuygenisse van goede luyden, jaar ende dagh gesequestreert blijven; soo eenighe van die goederen soo langhe niet konden goet blijven, soo sal men daer voor sonder schade ander goedt dat duyren kan sien te krijghen, ende 't selve gelijckerwijse sequestreren. Ende so dessels rechte erfgenamen of momberen (soo sy minder-jaerig waren) om de selve goederen wederom te krijgen, binnen den gestelden tijdt komen, met genoechsame attestatie van goede luyden, sal men hen deselve goederen vryelijck ende sonder eenighe zwarigheydt over-geven ende ter handen stellen; Dan soo de voornoemde erfgenamen of der selver mombers binnen den gestelden tijdt niet en komen, sullen de meer-gemelte goederen ons toekomen, ende wy sullen deselve dan rustelijk besitten, nae de wetten van 't landt. Item niemandt sal haer over haer logien, tegen haer wil, met om-stooten, wech nemen of anders, hinderlijck of moeyelijk moghen vallen. Ende de Maners, die genoemt worden *Silekreuer*, sullen een wagen-man, die op den vier-dagh haer goet voert, den zadel of ander decksel van de paerden niet nemen moghen. Niemandt en sal sijn goedt verliesen voor een anders gevecht of misdaedt. De Paerde-tol sal blijven als van olts, ten ware yemandt een paerdt kofte, om daar mede selfs wederom nae sijn landt te rijden, dat paardt sal hy vry hebben, mits betalende sijn *thoreherechnogh*. In de zee moghen sy haar last en ladinghe in-nemen waar sy willen. Den tol van de Kogghe-schepen sal blijven als die geweest is van olts. Ende op dat alles door onse Vooghden ende Amptluyden ten eeuwigen daghen vastelijck geobserveert ende onderholden moge werden, soo hebben wy, ten waren oorkonde ende vaster stedigheydt,

 daar

daar van gepasseert dese onse brieven, ende deselve met onsen zeghel bevestícht. Gegeven tho Wordinghburgh, in 't jaar nae de menschwerdinghe onses Heeren M. CCC. XXVI. de vijfde ferie voor de geboorte van de heylighe Magrit; tho getuyghe van Heer *Gernit* Grave van Holsteyn ende Stiermarck, onsen seer lieven ende doorluchtigen Oom. *Ende was bezegelt met een groot uythangend groen zegel aan een rooden ende groenen zijden staert.*

Wy *Albert* van Godts genaden der Sweden und der Gothen Koninck und Heere des Landes toe Schonen: bekennen ende betuygen openbaarlick in desen brieve, dat wy, nae raade ende mit volboert onser Bisschoppe ende onses Rades, voor ons ende voor alle onse Erven ende naekoemelingen, ende wel voordaghten beraden moede, dessen naebeschreven bescheydenen luyden, als den Schepenen und Raadtmannen, burgheren ende der gantscher meenheydt der Stadt van *Harderwijck* und alle oeren hulperen, die in dessen krijge ende behulpen sint, gegeven ende gelaten hebben, und geven ende laten hen in dessen brieve, dessen naebeschreven vryheydt, eenwichlijcken ende bruyckelijcken toe besittende ende toe hebbende. Toe dem yersten, dat oiren burgeren, koopluyden ende gesinden moeghen soecken dat Rijcke toe *Denemarcken*, ende dat landt toe *Schoonen* (waar wy, der die onse des voornoemde Rijckes ende landes, binnender tijdt als wy metten voorben. Steden in der vorbindinghen sitten, die wy nu niet en hebben, mechtich werden) ende datse moghen toe water ende toe lande varen ende keeren in allen den jeghenen mit oire goede ende koopenschop, ane * jenigerley hinder to bruken desse

hebben,

* Dat is, sonder eenigerley hinder.

hebben, ende ere koopenſchop toe oebenen. Oick ſcolen ſy den zee-ſtrandt meenlicke vry hebben in dem Rijcke toe Denemarcken ende in allen den lande toe Schonen, to eeuwighen tijden, van alle ſchipbroickighen goede, idt hete *wrack*, oder *zevondt*, edder woe idt hete in deſſer wijs. Ware dat jenighe luyden van deſſen voorbenoemde Stede, oder oren hulperen, ſchip-broeckigh worden in jenighen enden des voorbenoemde Rijckes oder landes, oder oren ſchipbrockighen goet wrack, oder woe idt genoemt worde, toe dem Rijcke ende lande voorbenoemde in jenighen ende der lande queme, oder dreve; dat goedt moghen ſy by ſich oder met hulpe ander luyden berghen oder berghen laten, ende bruycken des nae oiren wille, ſonder hinder. Ware oock dat ſy arbeydens lude behoef hadden, die maghen ſy winnen om ere penninghen, waar ſy die hebben moghen, ſonder breuke ende hinder, und en ſcall oick nicht weſen teghen ons ende onſe Ampt-luyden. Ware oick dat ſoodaanigh ſchipbroeckigh goedt to deſe voorbenoemde Rijcke ende lande toe-ſloege oder dreve, ende die luyden verdroncken oder vorgain waren, dat guedt ſal de negeſte Voget, oder die daar weldich is, bergen laten, ende wat des geberget werdt, dat ſal he mit wiſſchoppe bedener luyden in den negeſten kercken brenghen laten, ende laten dat beſchrijven wat des guides ſy, ende waren dat trouwelick to der handt der erven, oder den jenen die dat guet met rechte vorderen maghen. Woe ſy binnen jare ende binnen dage bewijſinge brenghen mit oerer Stadt breve daar ſy burghers inne ſint, dat ſy rechte erven ſint toe dem guide, oder dat ſy dat met rechte vorderen moghen, den ſal men dat goet antwerden onbeſworen, ende gheven den arbeydens luyden redelijck loon. Ware yemant in deſen voorbenoemde Rijcke oder lande, die ſich alſoodanichs

nichs goedts onderwonde met onrechte, daar sal men over richten aan sijn hogesten, ende gheven dat guet weder den die daar recht toe heeft. Voort meer moghen die voorsz. Stede oires selves Vogede setten op oren vitten toe *Schoenvre* ende toe *Valsterboden*, ende woer idt ein evene kompt in all dem lande toe Schonen, ende die Vogede moghen richten over all die jene, die mit hen op oren vitten liggen, ende voort over all ore burgere ende ore gesinnen, sy liggen woor sy liggen, ende alle saecke ende broeck toe richtende, ane saecke ende brueccke die nae Lubischen rechte gaan in hand ende in hals. Voort meer mach op oiren vitten ligghen mit hen wien sie des gunnen, van den die van oeldiges mit en gelegen hebben. Voort meer sal men niemandt laden (dat *kallen* in Duytschen rechte heet) voor dat *Duytsche recht*, maar wilmen yemandt schuldighen, den sal men schuldigen voor synen *Duytschen Vogede*, die sal em richten nae syner Stadt rechte. Oick we den anderen schuldiget ombeticht, dat sal de Duytsche Voget richten nae syner Stadt rechte. Voort meer moghen se hebben op oren *vitten* eyghene kroege, vnd moegen daar op tappen mede wijn ende bier, ende zijn daar niet aff plichtich. Were dat jenegher Stadt vitte verbouwet weer (dat die Stadt bewijsen magh mit breve odere mit oren oldesten burgheren, die op dat landt komen) dat bouw salmen aff-breecken; ware datmen dat mit willen nicht aff en breecke, soo mach die Voget, op des vitte idt is, oder sijne burgeren dat aff-breecken sonder broecke. Oick scholen ore *vitten* blijven ende wesen in oiren Steden alsse ye geweest hebben, dat sy bewijsen moghen mit breve oder met oiren oldesten burgeren, die op dat landt komen. Voort meer moghense gemeenlijcken op oeren vitten verkoopen wandt und lijnwandt by laackenen oder

Viii

oder by repen, oder by ſmuenen, ſonder broecke. Voort meer moghen ſy in den want boden ſnijden wandt vnd lijnwandt by der ellen, vnd en ſint daar niet aff plichtich. Voort meer moeghen ſe ſchoemaacken, kremere ende knoocken houwen, ende allerley amptluyden bruycken, oere veilinghe ende oirs Ampts, ende en ſint daar niet af plichtich. Voort meer moghen hebben ghemeenlicke de voorbenoemde Coopluyden eygene ſchuyten ende viſſchere daar toe Schonen, ende mogen der brucken ende viſſchen nae oiren willen, ende gheven daar van een yewelicker ſchuyten eene halve merck Schones, ende nicht meer, dewijle datſe daar weſen willen. Voort meer moghen ſe hebben gemeenlicke eygene wagenen die Koopman, ende geven van yewelicken waghene een halff merck Schones, ende nicht meer, dewijle dat ſe toe Schoonre ende toe Valſterbode zint, ende oires voerwerckes te bruycken in vreden. Voortmeer ware dat jenich waghen binnen ſturckte ende ſchaden dede, den waghen mitten peerden mach men beholden by den goede, alſoo lange went den Koopmanne voor den ſchaden volſcheen is. Voort meer want ende wije dat vier peerde teen moeten, daar ſalmen van gheven een halve merck Schones, den jegen die daar toe gheſet werdt. Ware dat hy ſchade daar aan dede, die dat goedt opvoert, den ſchaden ſal hy den Koopmanne wederleggen. Wat twee peerde op teen moghen, dat mach een yeghelick opvoeren laten, alſoo he ſachteſt mach. Voort meer mach een yeghelick Koopman op vnd wt ſchepen wan he wil, des idt by daghe ſy. Oick mach een yewelick Koopman ſyne wapene dragen, wan he op dat Landt coemt tot in ſyn herberghe, deſgelicx wan hy weder toe ſchepe geet, ſonder broecke; breucke he oock daar an, dat hy daar boven ſyne wapenen droeghe, dat ſal he beteren

 mit

mit ener merck Schoensch. Voort meer mach een yewelick Koopman schepen boort over boort, uyt enen schepe in dat ander in, den havenen des voorbenoemde Rijckes ende Landes, sonder broecke. Voort meer moghen se hebben eigene prame ende lichter-schuyten ende geven van den pramen ene halve merck Schoens ende van der schuyten twee orhe, daar mede mogen se op ende uytvoeren, wan idt en evene compt. Voort meer en sal niemant voor den anderen beteren; men we se breckt, die sal voor sich selven beteren; daar en sal oick niemant des anderen ontghelden. Oick en sal men nyen *torgartich* gheven; oick sal neen Knecht synes Heeren goedt vorslaan oder vorbreucken. Voort meer voerde de Koopman eenich goedt binnen Landes van den eenen merckede inden anderen, daar sal men nijnen tol afgeven. Voort meer en sal des Koeninges niwe munte nicht eer gaan eer acht dage voor sinte Michiele. Een yewelick Koopman sal koopen mittes Conincks munte; breucke daar we aan, den men daar mede openbaar begrepe, die sal dat beteren mit vijf marck Schoons. Oick sal den binnen marcket, die toe *Valster-boden* is, wesen op den *Zundischen vitten*, daar het ye geweest heeft, ende anders nerghen. Voort meer is dit die tolne, den alderleye guyt geven sal: Toe dem eerste, van *heringe* binnen landes van den last twintich Schoonsche pennongen; den herinck die men schepet ongelandt door den Orisont, die en is nijnes tolnes plichtich, mer dat schip daar men den herinck in schepet dat gift toe tolne elven schillinck grote, vier grote min, daar mede is de herinck vry; van eener last *soltes* inne lande twintich pennonghen Schones toe tolne; een deker *ossen huyde* oder *koe huyde* thien Schoonsche penninghen; een pondt *speckes* to tolne thien Schoonsche penninghen; een tonne *koe vleysches* twee penninghen

to

to tolne; een tonne *boeteren* toe tolne thien Schoonsche penninghen; voor een levendich *runt*, datmen over die zee vueren wil, thien Schoonsche penninghen; een *schijmmeze* twintich Schoonsche penningen toe tolne; een *peert* toe tolne dat boven twintich marck gekoft is, twee orhe; dat peert dat beneden twintich marck gekoft is, twee artich; een stucke *wandes* van twintich lakenen oder daar boven, sal geven tho tolne twee orhe; een stucke wandes beneden twintich lakenen eenen orhe to tolne. Voort meer alle Duytsche koopluyden, die daar toe *Schoonvrede* ende toe *Valstertbode* op hene erde hebben, die scolen der brucken vry ende onbeworen. Voort meer, weert dat yemandt storve in den voorbenoemden Rijcke ende lande, soo mach oer Duytsche Voeghet, oder wie mogenste van en is, des doodes mannes goet antwoorden den rechten erffnamen; oder weeren daar neine erffnamen tegenwoordigh, soo mach he dat voeren te lande, ende antwoorden dat den de daar recht toe hebben. Voort meer sal dese brief niet hinderlijck wesen all oeren anderen brieven ende vryheydt, die sy van Coningen hebben, ende der scolen se brucken, ende alle dessen voorschreven vryheydt scall wesen toe eeuwighen tijden. Vnd toe tuyge aller voorschrevene stucke, hebben wy Koninck *Albert* voorbenoemde, mit volboort onses Rijckes Rade, onse ingesegele, mit onser naeschreven Raid-geveren ingesegele, gehenget an dessen brieff. Voort meer wy *Karle Vleffsz van Tuffunn*, *Timo Gallen*, *Kaerle Wolffon van Wolffsum*, *Andrees Iecopsen*, *Erick Kaarlessen* Ridder, *Erwijder Gustavesz*, *Hasse Tunissen* vnd *Winne-wijder Findessen* Knapen, betuygen, dat wy over dessen voorschreven dadingen zijn gewesen, ende dat ons desse dadinghe voorbenoemde wittelijck zijn; ende des toe tuyge hebben wy onse ingesegele mit

 onses

onses voorbenoemde Heeren Koningh *Alberts* ingesegele gehenget an dessen brief, die gegeven is toe *Valsterboden*, nae Godes buert drutten hondert jare, in den acht en t'sestegeste jare, in sante Jacobs dage des heylige Apostels. *Was volzegelt met negen zegelen uythangende aan dubbelden franchijnen stertes in witten wassche, volkomen wesende ende ongevicieert.*

Extract uyt het Privilegie-boeck der Stadt HARDERWYCK.

VOor *Gerrit* ende *Dirck Voeth* tuichde *Ian Willemsz van de Wall* olt omtrent LXIX. jaren ter instantie van de Gerichte, dat omtrent vijff off ses en dartich jaren geleden hy getuige als diender gewoont heeft in de Zont by den Tollener des Conincx van Dennemarcken omtrent vijff jaren lang, ende dat hy uyt monde van den Tollener sijnen meister selffs gehoort ende verstaan heeft, oock selffs gesien, dat doen ter tijdt aldaar ses *Harderwycker* schepen, soo van hier door den Zondt naer Oosten als oock weder-komende ende vertolt wesende, buiten allen anderen schepen (die daar uyt verscheiden Provincien lagen ende vast geholden worden) vry sonder eenig hinder oder ophaldinge gepasseert ende oere reysen vervolgt hebben: Sulcx dat syn Heer den Tollenaar tegens hem deposant gesproocken; *Geldersche quack, uw Hertog Karel van Gelder heeft een grooten steern by mijn Heer die Coninck, dat die Harderwijcker alsoo vry buyten allen anderen schepen varen mogen.* Dat oock daar nae hy getuige, als syn eygen koopmanschap drijvende, verscheydentlyck soo toe *Valsterbode*, toe *Schoenen*, *Nellebog* ende elders daart hem beliefde, mit waren ende

de koopmanschap gehanteert heeft, ende dat hem van niemandt aldaar eenige beswaringe, letsel oder hinder is voorgekomen. *Actum* onder behoorlijcken eedt den 2. May 1594.

GErrit Ribbe olt omtrent LXXVIII. jaren, tuychde, dathy deposant omtrent LIX. jaar geleden, hy heeft beginnen te varen by eenen Schipper *Klaas Kuyse* burger alhier, naar Oosten door de Zondt, als op Koninckxbergen, Danswijck, Riga ende elders, ende dat selve gecontinueert ende gepleecht by den selven schipper den tijdt van seven jaren, ende altijdt door de Zondt buyten andere schepen, midts betalende oeren toll, vry ende sonder eenich letsel gepasseert. Wijders verklarende, dat hy aldaar in 't landt zijnde van verscheyden wel gehoort heeft, *dat die burgeren van Harderwyck aldaar inde Zond zoo toe Schoonen, Valsterbode ende elders buyten anderen seer geprivilegieert zijn geweest. Actum* onder eedt als voren op den 2. May 1594.

Extract uyt die Archiven van Hollant, van Privilegien der Nederlandsche Steden in Deenemarcken.

GELDERLANDT.

Vidimus van Coninck *Erichs* brief voor die Stadt *Harderwijck* van Anno 1316. Van den selven Coninck oock Anno 1316. Item van Koninck *Woldemar* 1326. Item Coninck *Aelbrecht*: 1368.

Extract uyt het Register der Resolutien vande Ho. ende Mo. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden.

Dominica den 2 April 1645.

ONtfangen een missive van de Heeren Burghemeesteren, Schepenen ende Raadt der Stadt *Harderwijk*, geschreven aldaar den 17. Marty lestleeden, ende daar neffens copie van seecker Privilegie by den Voorsaten hoochloffelijcker memorie van den Koninck van Denemarcken, voor hondert ende meer jaren, aan den Burgeren ende Ingesetenen der Stadt *Harderwijck* verleent: Versoeckende die gemelte Heeren Burgemeesteren ende Raadt, in effect, dat aan de voorschreven Stadt de voornoemde Privilegien, op occasie van de aanstaande handelinge met Denemarcken, door haar Ho. Mo. directie mochten worden geconfirmeert, ende de *jouïssance* van dien geaccordeert. Waar op gedelibereert ende in goede achtinge genomen wesende de mondelinghe recommandatie van den Heer *Otto Schraffert*, op dat subject in haar Ho. Mo. Vergaderinge gedaan; Is goet gevonden ende verstaan, dat dese saacke geseponeert sal werden ter Griffie van haar Ho. Mo. ter tijdt ende wijle toe, dat op het concept van de ampliatie ende veranderinge op d'Instructie van de Heeren extraordinarie Ambassadeurs na Sweden ende Denemarcken, den 16 Marty lestleden ter Vergaderinge van haar Ho. Mo. gelesen, finalijck sal worden geresolveert, om alsdan de Heeren haar Ho. Mo. Ambassadeurs in Denemarcken te lasten, die gedesidereerde confirmatie te bevorderen, ten eynde de gemelte Stadt ende burgeren van dien het effect daar van mogen genieten. *D. van Hogendorp.* vt.

Accord. met 't voorschreven register.

Corn. Musch. 1645.

Ex-

Extract.

SAl Acte van *non praejuditie* voor de Heeren Ambassadeurs in generale terme worden geformeert by't besluyt van't Tractaat met Denemarcken, dat de Privilegien en gerechtigheden der respective Steden van desen Staat int voorschreven Erff-tractaat vermelt; en andersints van de oude Koningen van Denemarcken ende Noorwegen verkregen, door de voorschreven handelinge niet sullen verstaan worden te zijn verkort ofte eenigsints geprejudiceert, maar te blijven in haar geheel, ende insonderheyt dat van de Stadt *Harderwijk*, hier neffens gaande, onder n°. 10.

Geextraheert uyt d'Instructie vande Hog. Mog. Heeren Staten Generaal der vereenigde Nederlanden, hier bevoorens gegeven aan de Heeren der selver extraordinaris Ambassadeurs, tot het uytvoeren vande tweevoudige Ambassade aan de Kroonen van Sweden ende Denemarcken respective.

CORN. MUSCH. 1645.

Extract uyt het Tractaat tusschen Christiani 4. *Coninck-licher Maj. van Denemarcken en Noorweghen &c. Rijcks-raden ende Commissarien ter eene, ende die Ambassadeurs van de Hog. Mog. Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, over die Tollen ende Commercien door den Sondt ende in Denemarcken ende Noorwegen, besloten in Christianopolien den* 13 *Aug.* 1645.

DIe Privilegien vnd gerechtigheyten der respective Stadte der Vereenigten Niederlanden, in Tractaat van Spyr vermeldet, vnd sonst von den alten Conighen von Denemarck vnd Norwegen aussgegeben, sollen nicht ver-

verstanden werden, dass sie durch diese handelungh verkurtzet sein noch einigerley wise prejudicirt, sondern zu bleiben in ihren geheyl, alss vor diesem, vnd vnter andern die von der Statt *Harderwijck.*

Door ordre van Burgemeesteren, Schepenen ende Raadt der Stadt Harderwijck *alle de voorschreven Brieven ende Extracten gecollationeert ende accorderende bevonden met haare originalen.*

J. SCHRASSERT Sec.

NEGEN EN TWINTIGSTE HOOFD-STUK.

Handvest van Koning Eduard *van Engelant, dat die van Harderwijck binnen sijn Rijck voor eens anders misbedrijf of schulden niet mogen beset of gevangen worden. Ende van gelijcke vryheden, die sy elders meer hebben.*

Eduardus *Dei gratia Rex Angliæ, Dominus Hiberniæ & Dux Aquitaniæ, omnibus ad quos præsentes Literæ pervenerint, Salutem. Sciatis, quod ad rogatum illustris* Reinaldi *Ducis Gelriæ, fratris nostri carissimi, volentes homines Villæ suæ* a. *de* Herderwick *favore prosequi gratioso, concessimus eis, quod ipsi aut eorum bona seu mercandisæ pro alienis transgressionibus, debitis, conventionibus seu contractibus, infra regnum nostrum nullatenus arrestentur, capiantur seu graventur. Ita*

a. *Villa de Herderwick, sicut & Villa de Londres & ejusmodi, more Gallico, apud Scriptores istius ævi passim occurrunt.*

Ita tamen, quod pro transgressionibus, debitis, conventionibus & contractibus suis propriis & plegiariis infra idem Regnum juri pareant, ut est justum. In cujus rei testimonium has literas nostras fieri fecimus patentes, pro nostro beneplacito duraturas. Datum apud Antverpiam XVI *die Decembr. Ao. regni nostri* 13. Subscriptum: *Per ipsum Regem.* Onder aan hangt een groot Segul, hebbende aan de eene sijde het beeld des Koninks.

Diergelijcke Vryheit hebben de Grietmannen van *Franekerdeel* in het jaar 1323. aan die van *Harderwijck* geschoncken. Die van *Enckhuysen* in het jaar 1526. Als mede die van *Amsterdam*, *Monickendam* *a.* en andere; nevens die van *Colen* in het jaar 1360. aan alle Geldersche. *Diergelijcke Vrybeden elders.*

a. Siet het 34. Hoofdstuk.

DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van den Heymraad over de Arcke-Mehen; *Uytsettinge in de Ampten* Nykerk, Putten *en* Ermelo; *Opgraven der Stads Gragten, ende den Holt-Rigter in* Uddeler Heghe.

Alsoo de Ingesetenen van Harderwijck sterck sijn geërft in den *Arcke-Mehen*, de beste Wey-hoeck van de Veluwe; soo hebben deselve van overlang het regt gehad en geoeffent, om een bysonderen Heymraad uyt haar midden te stellen, die met Dijck-Graaff en verdere Heymraaden van *Nykerck* en *Putten* de Schouw voert over den dijck, en andere besluyten der Erfgenaamen uytvoert; uytwijsens eenige Overkomsten op den 5 van Schrickelmaand 1588. ten overstaan van Heeren Commissarien uyt het Hoff van Gelderland, de Hee- *Heymraad van Arcke-Mehen.*

 ren

ren *Gerlaeck van der Cappellen* en *Gerard Voeth*, en andere tyden meer gemaackt. Ende off wel de Harderwijckers dat regt van den beginne af niet gehad hebben; soo hebben sy dogh al in den jaare 1482. by Keiser *Maximiliaan*, toenmaals Hertogh van Gelder, verkregen, dat sy sig dien Dijck onderwinden mogten; blyckelyck uyt het navolgende Handvest:

Harderwijckers beregtigt tot het mede-bewind van den Dijck.

Maximiliaan *by der gratie Goids Hertoghe van Oostenrijck, van Bourgoignen, van Lothr. van Brabant, van Limburgh, van Lutzenburg ende van Gelre; Grave van Vlaanderen, van Artoys, van Bourgoignen, Palatijn van Henegouwen, van Holland, van Zeeland, van Namen ende van Zutphen, Marck Grave des heleghen Rijcks; Heere van Vrieslant, van Salins ende van Mechelen; allen den geenen, die dese onse letteren sullen sien, Saluit. Alsoo onse lieve ende getrouwe ondersaten die Buerchmeister Schepenen ende Raad van onser Stadt van Harderwyck, uiter naame van den Burgeren ende gemeene Inzeetene van dien, hebben ons te kennen gegeeven; hoe hier voortijds wijlen onse Voirsaaten Hertogen van Gelre den van der* Nykerke *ende* Putten *gonden ende consenteerden in't lant van* Arke-mede *Dyk te mogen maacken ende dat selve lant van* Arke-mede *mit dijken ende graven te onderhoudene; daar toe sy een Dijk-Grave ende drie Heymraaden stellen souden; welk Dijkgreve ende Heymraade souden mogen setten sestien Knapen gegued to* Nykerke *ende* Putten *voorsr., ende diewelke sestien knapen alle jaaren op hueren eed eenen anderen Dijk-Grave ende drie Heymraaden setten ende kiesen souden. Ende hoewel dese dingen over seker lange jaaren wel ende deugdelicken onderhalden sijn geweest, na uitwijsinge van sekere openen besegelde brieven hier af gegont by onsen Voirsaaten voorsr.; nochtans soo geschied nu dagelicks hier*

inne

inne groot gebreck, overmits dat die van Nykerke *in hande des Hertoge van Cleven zijn, ende oik anders; soo dattet voorsr. land van Arke-mede onbedyckt ende onbegraven blijft; waar by die van* Harderwyck *voorsr., die welke daar inne seer geerft sijn, groote ende bederffelijcke schade hebben ende lijden, ende staat te besorgen (indien die voorsr. Dyken niet onderhouden en sijn) dat 't voorsr. lant van Arcke-mede t' eeuwege dagen bedorven sal blyven (alsoo sy seggen) ons oitmoedelik biddende, dat, aangesien 't guend dat voorsr. is, ons gelieve hen te gonnen ende consenteeren, dat sy, na uytwysen van de voorss. brieven, eenen Dyk-Grave ende drie Heymraaden setten mogen, die in Arke-Mede gegued sullen sijn, ende dat die voorss. Dyk-Grave ende Heym-Raade sestien Knaapen kiesen sullen, ende voorts doen als die voorss. brieven dese dingen inhalden ende begrijpen. Waar omme wy (overmerkende die saaken voorss. ende oik om die voorsz. Burghemeysteren ende Schepenen, Burgheren ende Inseetene ende Inwoenende onse voorsz. Stad van Harderwijck te besorghene van schaden, die sy by gebreeke van provisie hebben en lyden moghten) den selven van Onser Stadt van Harderwijck geneeghen sijnde tot heurluyden beede, hebben geoctroieert ende gegont, octroieren ende gonnen henluyden, geevende oorlof ende consent; dat (omme die welvaert, bewaernesse ende onderhoudinghe van den voorsr. Lande van de Arcke-mede, naevolghende den inhoudene van de voorsr. brieven, daar af hier boven mentie gemaikt is) sy sullen mogen setten stellen ende kyesen eenen Dijk-Grave ende drie Heymeraede, in Arke-mede gegued sijnde; Ende dat die voorsr. Dijk-Grave ende drie Heymraede sullen moghen kiesen sestien knaepen, daer toe goed ende nut, daer af die tien sullen wesen uyt onse voorsr. Stadt van Harderwijck, oik gegued sijnde in Arcke-mede*

 voorsr.,

voorsr.; te weetene, vijf in den Ampt van Putten, ende vijf in den Ampt van Nykerke, ende de andere sesse uit beyde de Ampten van Nykerke ende van Putten, gegued sijnde [gelijck voorsz. is] in Arke-mede; welke sestien personen des anderen jaers eenen nieuwen Dijk-Grave ende drie Heymraade sullen mogen kiesen, indien 't henlieden goet dunckt, na uitwysen der vooorss. opene brieven; ende voorts die Dyken te haldene, te schouwen buiten ende binnen, die beeken te onderhoudene, die laake ende den Hoelker-weg up te doen graaven, ende dat water uit den Lande ende in der Zee te leydene; in sulker maniere dattet geen schade en doe den geenen, die in Arke-mede geërft, als nut ende oirboer dunken sal, dwelke gedaan sal wesen mitten klocken-slagh van Veluwen. Ende of daar ymande voorsr. wimeligh of onwilligh inwere, dat die voorss. Dijk-Grave ende drie Heymraade die selve onwillige sal mogen dwingen te doene 't geene des hy gehouden were van doene; dewelke Dyk-Grave ende Heemraade gehouden sullen sijn onse Hoogheyd ende Heerlikheyd hier inne te bewaaren, onse broeken en böeten te beurne t' onsen behoef ende profijte, ende daar af ons guede rekeninge ende bewys te doen, als 't behoren sal en sy des versocht sullen wesen. Soo ist, dat wy ontbieden ende beveelen onsen Stadthoudere Generaal onss. Landen van Gelre ende Graafschap van Zutphen, mitsgaders allen anderen onsen Justicieren Officieren ende Ondersaaten, wien 't aangaan magh, dat sy ende een yegelick van henlieden den Burgeren Inseetene ende Inwoenende onser voorss. Stad van Harderwyck doen laten ende gedoogen van desen onsen octroye oorloof ende consent, in der manieren ende alsoo voorss. staat, vulkomenlicke ende vreedelick gebruycken ende besitten; sonder henlieden hier inne te doene eenigh belet of wederstaat ter contra-

rien:

rien. Want onse geliefste sulk is. In getuygenisse van den welken saaken soo hebben wy hier up doen stellen Ons Signet mit Onse Wapenen. Gegeeven in Onse Stad van Bruysfel den laatsten dagh van December, in 't jaar Onss Heeren 1482. Onderstond: *By mynen Heere den Hertoge. Ter relatie van den Raade.* Ende was geteeckent: *De Comines.*

Nogh is het kennelijck, dat in de Ampten *Nykerck*, *Putten* en *Ermelo* geen Uytsettinge van Verpondinge moge werden gedaan, als ten overstaan van twee Gecommitteerden uyt de Magistraat van Harderwyck.

Uitsetting in Nykerk Putten *en* Ermelo.

Soo als ik mede op de Secretarie gevonden ende gelesen heb verscheide olde Brieven, waar uyt blijckt, dat de Opgesetenen der voorseide Ampten oud-tyds verpligt waren tot het helpen onderhouden en opgraven der Gragten deser Stadt. *a.*

Gragten door die selve op te graven

Eyndelick is dese Stadt mede beregtigt om een Hout-Richter te hebben in het *Uddeler-Bosch*. Derhalven leest men in de Maal-rechten, op den 25. van Grasmaant 1607. by de Gemeine Maal-luyden en Erf-genaamen tot Elspeet beraamt, daar van aldus: *Item men sal tot dese Heghe stellen twee Holtrichteren, eene uyt Harderwijck, ende eene uyt de Uytheemsche Maelen. Ende sal die Byle altyd bewaerd worden by den Holt-Richter tot Harderwijk.*

Holt-Richter in Uddeler-Bos.

a. Siet oock 't Privilegie boek fol. 129.

EEN EN DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Gruyt, Water- *ende* Land-Tol *tot Harderwyck.*

Gelijck de Bieren eertyds onder de Noordsche Volckeren seer gemein waren, (volgens het geene *Virgilius in sijn Landbouw* daar van getuygt, seggende:

Bieren by de Noordse Volckeren gemein.

 Hi

Hi noctem ludo ducunt, & pocula læti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.

By *Slichtenhorst* aldus vertaalt:

Sy speelen all den nacht, en queelen op de banck,
Nabootsende den Wijn door Gruyt en Peere-dranck.)

ende van deselve tot onse Voor-Ouders sijn overgebragt; soo heeft oock den Vorst van den Lande daar op geset eenen accijs of Impost *de Gruyt* genaamt. *a.* In het jaar 1399. op Sondag na *Gregorius* heeft *Udo de Bose*, Rentmeester des Lands van Gelder, de *Gruyt* aan den Raad deser Stadt verpagt ses jaaren lang voor 390 ponden. En *Arent van Leijenberg* Ridder, insgelijcks Lant-Rentmeester, op *Margarieten* avont 1405. wederom voor ses jaaren, en voor 390. ponden, een oud Schild voor drie ponden gereeckent. In 't jaar 1418. op Vrydag na *Reminiscere* heeft *Reinald van Gulich*, in tegenwoordigheit van *Johan Schellart van Obbendorp*, Hofmeester, ende *Gijsbert van Mekeren*, Lantrentmeester, de Gruyt aan de Stadt verpagt agtien jaaren lang voor 410. jaarlicksche ponden; na verloop van welcke tijd de Gruyt weder staan sou op sulcken gelt als voorheen, te weten een vat binnen gebrouwen Bier op twaalf kleine penningen, ende een vat Buyten-bier alhier vertapt werdende op vier en twintig penningen. In 't jaar 1421. Donderdags na *St. Jan den Doper* bekent *Reinald*, in 't bysijn van den Rentmeester *Obbendorp* ende den opperste Rentmeester *Gijsbert Pieck*, voor 2800 geleende Rhynsche guldens de Gruyt aan de Stadt verset te hebben, gevende haar magt die te hogen en te laagen twee jaaren lang. ende in het jaar. 1444. is de vorige Leening door Hertog *Arnold* verhoogt met twee hondert Overlandsche guldens, welcke alnog by de Lantschap niet gelosecht sijn. Ende na dien tijd wert geen verpagtinge offte beleeninge meer gevonden: als dat *Arnold*

Gruyt verpagt aen de Stadt.

a. Siet Slichtenhorst Geld. Gesch. ad An. 1246.

nold

wold in 't jaar 1457. op Maandag na *Martens* Vier-dag alle ongelden op den Dranck en Smalle Thienden binnen de kruyssen en vryheit gelegen erflick aan de Stadt heeft versegult ende overgegeven.

Smalle Thienden.

Den Vorst van den Lande had alhier in vorige tijden sijn Tol en Weg-gelden; welcke Hertog *Reinald* aan *Geerhart van Tellicht* had verpagt voor seven en twintig ponden; ende in het jaar 1419. aan *Herbert Koek* voor seven jaaren. In 't jaar 1424. heeft *Arnold van Gelder* de pagt daar van overgedaan aan de Stadt thien jaaren lang voor vijftig ponden. Wat en waar van onder de naam van Weg-gelt wert betaalt, blijckt uyt het volgende *Extract* uyt deser Stadt Privilegie-boeck fol. 165. *Wechgelt van een Peerd, dat door die vryheyt gaat, een halve stuyver. Van een Osse, een Koe, oock een halve stuyver. Van een Verken een oortjen. Van een Schaap een oortjen. Arnhemse Karre een doit. Overysselsche Karre, van Dotichem en Doesburgh komende, elck een stuyver. Van elck Paard in de wagen comende van Utrecht, Amersfoort ende Wageningen een halve stuyver.*

Tol en Weg-gelt.

Wat *Ter Schuir* heeft vertolt, is alhier vry, ende wat alhier vertolt heeft, is *Ter Schuyr* vry. Edog goederen, die vertolt hebben, sijn geen Wegh-gelt schuldig; namentlick, het geene te water gaet geeft *Tol*, ende het geene door de vryheit wert gedreven, betaalt *Weg-gelt*. Edog sijn hier van geeximeert *de drie Hoofd-Steden van Overyssel, Amsterdam, Alckmaar* en *Stavoren*.

Den *Roer-Tol* ofte Schip-Tol is een stuyver, en wert by het Quartier verpagt. Waar van die van *Embrick* en *Hasselt* wel eer gesustineert hebben vry te sijn; maar het bewijs van dien heb ik tot nog toe nergens gevonden.

Roer-Tol.

In den jaare 1597. *in December* is binnen dese Stadt oock geplaatst een Comptoir voor den Ontfang der Con-

Convoijen en

voyen

Licenten. voyen en Licenten na 't exempel van andere Steden en plaatsen van doortogt.

TWEE EN DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Tol-vryheit *der Harderwijckers door Gelderlant.*

Water-tol. In de jaaren 1231. ende 1348. hadden Grave *Otto* ende Hertog *Reinald* in seeckere Brieven voorbeholden, dat de poorters van Harderwijck, gelijck te vooren, *Water-Tol* solden betalen. Ende alhoewel Hertog *Willem* van Gulick, als Voogd van sijn oldste Soon *Willem*
a. Siet Privilegie boek fol. 25. Vorst van Gelder, op *Matthæus* avont 1372. *a.* in een Brief aan dese Stadt aldus schrijft: *Voort meer, want sy Zutphens regt hebben behalven Water-tolle; soo hebben wy oen verleenet ende gegeeven Water-tolle vry ende quijt te varen te lande ende te water, als die Stadt van Zutphen heevet und gebruycket in allen punten*; met bygaande beloftе, dat sijn Soon, soo haast hy mondig ende syner saacken magtig wierd, sulcks solde bevestigen; soo heeft egter die Jonge Vorst naderhand geen meer vryheden besworen of toegestaan dan sulcke, waar van de Stadt in besit was ten tijde van sijn Voorsaat Hertog *Eduard.*
b. Siet Privilegie boek fol. 38. & verso. Vervolgens bevinde ick, dat Hertog *Arnold* in het jaar 1423. *b.* sijne Tollenaaren in Gelderland gelast heeft, de *Harderwijckers* onvertolt te laten vaaren met hunne goederen; ende in het volgende jaar sijn Ampt-luyden, *Geerlaak van Aferden* tot Lobede, *Claas Vijgh* tot Nymegen, *Dirck Hessel* tot Tiell, ende *Evert van Balveren* tot Salt-Bommel bevolen, de *Harderwijcker* Burgers vry te laten op den Ouden Tol, tot sijn wederseggen.
Tol-vry door Gelderlant. Dog in het jaar 1435. heeft Hoog-gedagte Vorst

de

de Ingesetenen van *Harderwijck* door geheel Gelder-lant, soo wel te water als te lande, Tol-vry verclaart; mits vertonende Tol-teeckenen en bescheyt van haar eygen goed. *a*. In de jaaren 1557. ende 1574. hebben voor Schepenen van *Harderwijck* verscheyde Inwoonderen gesworen, noyt t' *Arnhem* op den Vorstelijcken Tol yts betaalt te hebben, dan door loutere dwang, by groten haast en onder protest. Sulcks dat des Konincks Raden na rijpe deliberatie in het jaar 1577. *b*. daar over aldus hebben gesententieert: *'t Hof heeft den voorsz. Tollenaar geordonneert, die Burgeren van* Harderwyck *(na inhald der voorgaander Ordin. van den 29 Decemb. Ao. 58. en het Appnt. van den 29 Sept. Ao. 74.) tol en onraats-gelt vry te laten passeren.* Blyvende de *Harderwyckers* alleenlik verpligt volgens 's Hoves schryven van den 10. van Schrickelmaant 1559. *c*. sig te voorsien van een besegulde Burger-brief; die volgens de gewoone formule aldus luyt: *Wy Burgemeysteren Schepenen ende Raed der Stadt Harderwijck doen kondt en tuyghen met desen openen Brieve, dat N. onser Stadt Burgher voor jaar ende dagh geweest, ende als noch is, alhier sijne principaele residentie, huys, vuyr ende roock houdende, daar benefsens alle gebeurlijcke steur van Contributien, en anders, der Stadt doende. Ende heeft by sijnen Burger-eedt voor ons verklaart, dat hy op desen synen Burger-brief egeenderhande goet voorby de Tollen (daar op die Burgers van* Harderwijck *vry sijn) noch die wachten van dien, vuyren noch doen vuyren sal, dat eenige Borgeren, die niet gelijcke Borger-brieven als desen geworven hadden, of dat eenigen onvryen personen toebehoort, ofte aan deselve verlooft, verkocht ofte toegeseyt is, daar oock eenige onvrye part ofte deel in hebben, ofte dat hy sunst met eeniger hande loose koop ofte practiquen van anderen, on-*

a. Siet Privil. Boek. fol. 39.

Vorstelijcken Tol t' Arnhem.

b. Siet Privilegie-B. fol. 96 verso.

c. Siet Privilegie-B. fol. 131

 se

fe Borgeren niet sijnde, aan hem verkregen hadde: Begeeren daar omme aan allen Amptluyden op den Tollen, sy willen gedachten onsen met-Burger met sijne vrye goederen op onser Stadt-Rechten, Privilegien ende Vryheyden Tol-vry passeren laten, geduerende desen Borger-Brief voor dit loopende jaar und langer niet: daar aan geschiet Ons vrientschap. Oorkonde onser Stadt secreet Zegel beneden op 't spatium deses gedrukt. Ghegheven den....

a. Siet Privilegie-B. fol. 92.

Tien à twaalf getuigen *a.* verklaarden insgelijcks, dat sy den *Egmondsen*, nu *Anholtsen* Tol tot *Arnhem*, altoos waren verby gevaaren, sonder selfs permissie gevraagt te hebben, ofte aangesproken te sijn om eenigen onraat. Ende is sulcks in het jaar 1574. by den Raad tot Nymegen (daar dit verschil by arrest litispendent ware) na voldongen proces alsoo verstaan en uytgesproken tusschen *Diderik van Bronckhorst en Batenburg*, Heere tot *Anholt*, ende seeckere Burgerse van *Harderwijck*.

Kraen-gelt te Arnhem

Wat het *Kraan-gelt* tot *Arnhem* betreft, daar van hebben in den jaare 1549. twee Burgers met eede getuygt, dat sy verscheide jaaren tot Arnhem en opwaarts, uyt ende in de Stadt, hadden verkeert, ende noyt gehoort, dat die van *Harderwijck* van Wijn-Steen ofte anders, als sy de Kraan niet gebruyckten, Kraan-gelt aldaar verschuldigden, ofte hen oyt was afgevordert.

Tol tusschen Arnhem en Nymegen.

Daar sijn nog andere Condschappen, *b.* die seggen, dat die van *Harderwijck* al mede geen Tol behoefden te geven tusschen *Arnhem* en *Nymegen*.

Tol tot Nymegen.

In het jaar 1557. *c.* hebben voor de Magistraat van *Arnhem* vijf Schippers onder eede getuygt, dat de *Harderwijckers* van haare goederen aan den Tollenaar tot *Nymegen* geen onraats penningen betaalden.

b. Siet Privilegie-boeck fol. 92 & seqq. *c.* Siet Privilegie-B. fol. 90.

DRIE

DRIE EN DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van Tol-vryheit en andere voorbaaten tot Embrick, Dotechem *en te* Hunnep.

Vermogens Segul en Brief van die van het *Marien* Godshuys tot Utrecht *de Anno* 1571. *a.* en onverdenckelyck gebruyck, met veele Condschappen bewijsselyck, hebben die van *Harderwyck*, het sy datse in haar eygen ofte andere Schepen sijn, vryheit op der selver Domheeren Tol tot *Embrick*, ofte waar die anders gelegen mag sijn of verplaatst werden; mits nogtans, dat sy hebben aan te leggen en bewijs toonen van de hoedaanigheit en menigte der goederen; op pœne van andersints agterhaalt en geboetet te werden na Tol-recht. Maar ick weet niet, dat die van *Harderwyck* ergens grooter eer en treffelycker voorregten van ouds genoten hebben, dan binnen de Muuren ende onder het klockenslag van deselve, eertyds Geldersche, *b.* nu Cleefsche Stadt *Embrick*. Tis wel wat sonderlings, dat sy aldaar van alle Tollen en verdere ongelden altoos sijn vry geholden; maar het gaat veel verder, dat, wanneer die van *Harderwyck* aldaar komen merckten, de Burgers van *Embrick* selfs van de Stadts bancken op de Merckt

Vryheden te Embrick.

a. Siet Privilegie-B. fol. 117.

b. In een oude Chronijck van Holland berustende in de Bibliotheeck van Harderwijck vind men een Verklaring van de Leenen onder Utrecht gehorende, en daar in onder anderen desen Articul: *Die Voochte van Gelre (want 't noch geen Graefschap en was) is des Bisschops Meester Jager, en houd van den Sticht te Leen die halve Stede van Emmerick met sijnen toebehooren, ende die andere helfte hout die Kercke van Utricht &c.*

moeten wycken en ruymte maacken voor die van *Harderwyck*, als blyckt uyt den brief onder des Stadts secreet Segul geschreven op Saturdag na Bisschop *Marten* des jaars 1541, sijnde van volgende inhoud: *Eersame, Wijse &c. Etlyke Onser Burgher, die in uwer Eirs. Stad oerer naetinx halven verkieren, hebben Ons to kennen gegeven, woe sy aldaer in uwer Ers. Stad ind daer omtrint ein tijt lank mit ongewoentliken* Brug-gelt *ind* Tegen-jaagen [*wie men't noemt*] *merklik beswеert sijnt worden, dat oen bedunkt onbilligh to wesen. Aengesien uwer Ers. Burgere ind Ingesetenen, die alhier bynnen* Embrick *oerer naeringh halven verkieren*, van allen accysen ind ongeld (*soo doch die Burgere ind Ingeseten alhier gelden ind dragen moeten*) *allerdyngh* bynnen ind buiten *Embrick* in unsen Klocken-slagh altyt fry gehalden, *oik alsoo vurgetaighen ind frundlick tractierd sijnt worden, ind noch werden*, dat, wanneer die selve mit oerer veyl waar hier ten Merckt komen, die unse van der Stad benken opten merckt entwijken, *ind den selven uwer Ers. burgheren ind Ingesetenen stad geven moeten. Sulde sig ummer demna eyghen, datse unse Burgheren ind Ingeseten gelijckfals by uwe Ers. fry gehalden wurden; ind dat oen daer aen niet hynderen sul moghen, dat men vyl licht wijl seggen, uwer Ers. Burgeren ind Ingeseten moeten sulke Brug-gelt ind Tegenjaegen selve draghen ind gelden, daer omb sullense onse Burgere daer toe oik verpligt sijn; soo, im wederspil, onse Burgere ind Ingeseten van oerer waer accijse ind ongelt alhier geven moeten; ind uwer Ers. Burgere daer van allenthalven gevrijet sijn, ind vry gehalden werden &c.*

a. Siet Kercken boeck. In den Somermaant 1541. hebben vier Burgers onder eede verclaart, *a.* dat sommige van haar wel vijftig jaaren agter een met karren op *Colen*, *Wesel* en andere Steden

geva-

gevaren hadden, en dat sy, door *Dotechem* komende, noyt waren opgehouden om daar goed af te setten, merkt te holden en te verkopen, ofte dies halven yts in 't klein of groot te geven. Hier op siet seeckeren Brief van *Johan* Grave *van Nassouw*, Stadt-holder van Gelderlant, in het jaar 1579. aan dese Stadt geschreven, van desen inhoude: *Ersame Wijse und L. besondere. Wy hebben u Schryvens ontfangen, und niet nalaaten willen, also bald ons up 't selvige to urkonden und volkomelicken to informieren. Welcken volgens die gestaltenis der maeten gevonden hebben, dat wy stracks deenen van* Dotekum *geschreven en bevolen hebben, dat sy voortaan alle koop- und voerluyden, tonende schyn und bewijs hoere goederen eenmaal behoorelicken verlicent to hebben, sonder vorder bekommering und molestatie passieren laten. Twelk wy u ter antwoord etc. Datum Arnhem den 28 October. 1579. U goede gunner und frund.* Johan Graaf Zu Nassouw, Katznellebogen. *Tot Dotechem.*

Aangaande den Tol *ter Hunnep* op de paal-scheiding van Overyssel, welcke dese Lantschap sig aaneygent, vindmen seeckeren Brief in de Somermaant 1615. by den Raad deser Stadt aan die van de Reeckeninge in Gelderland geschreven, meldende, dat ongeveerlick seven jaaren geleden twee hunner burgers by den Tollenaar van des Lantschaps Tol *ter Hunnep* aangehouden sijnde, door die van de Reeckeninge bevolen sou sijn geweest aan geseide Tollenaar, dat hy de *Harderwijckers* vry ende ongemoeyt sou laten passeren. *Ter Hunnep.*

VIER EN DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Tollen in Hollant. *En andere voorregten binnen* Amsterdam *en* Monnickendam.

Tol door Holland.

Die van *Harderwijck* geven van alle haare goederen, die sy brengen uyt Zee opwaarts, het *hondertste mark:* maar van alle waaren, die sy van boven nederwaarts voeren ('t sy den Rhijn, Waal, Maas, Yssel of andere wateren af) betalen sy als andere vreemde luyden; conform het volgende Handvest van Graaf *Willem:* *Wy Willem, Grave van Henegouw, van Holland, van Seeland, en Heere van Vriesland, maken kond allen luyden dat wy den gueden luyden van* Harderwijck *sulke gratie gedaan hebben; dat alle de geene, die poorteren sijn te* Harderwijck *ende binnen* Harderwijck *woenen, van zulker goede als sy uiter Zee brengen in onsen lande, ons niet meer geven en sullen te Tolne, dan* den honderſten penningh. *Maer van allen anderen goede, dat sy brengen sullen uite Braband, uiter Graafſchap van Gelre, uit den Bisdom van Utrecht ende in anderen Landen, of dat sy kopen in Vlaenderen, of in onsen Lande, daer sullen sy ons afbetalen haeren rechten Tol, als sy te haer toegedaan hebben. Sonder argelist. Dit sal geduyren t'onsen weederseggen. Gegeven in den Haghe op S. Margrieten dag in 't jaer ons Heeren* 1331.

Tol-Vryheit tot West-Vrieslant toe.

In den jaare 1306. had *Willem,* Grave van Henegouw en Hollant, aan die van *Harderwijck* vergost, dat sy Tol-vry mogen vaaren met hnnne waaren tot in West-Vrieslant, vier maanden nae sijn wederseggen. *Wy Willem, Grave van Henegouw, van Holland, van Zeeland, ende Heere van Vriesland, maeken kond alle den geenen,*

die

die desen brief sullen sien of horen lesen; dat wy, by raade ons Raedes, onse Lant te beteren ende om dienst ende om vriendschap, die ons de goede luyde van Harderwich *doen sollen, hebben die voerseyden luyden van* Harderwich *sulke gratie gedaen, dat wy hem oorlof hebben gegeven, alle den geenen die Poerters sijn tot* Harderwich *voorzeyd, tollen vry te vaaren met haare koepmanschap an onse Land van West vrieslant ende met haaren Schepen. Dit wille wy dat geduyre vier maand na dat wy hem dit wederseggen. In orkonde desen brieve besegelt met onsen segele. Gegeven tot Alebrechts-berghe in't jaar ons Heeren duisent driehondert ende sesse, Sonnendaghes na Paschen.*

Men vind oock, dat eenige Burgers van *Harderwijck*, die binnen *Amsterdam* in den jaare 1538. voor des Stadts schuld waren bekommert, door den Raad aldaar sijn vry gesproken en ontslagen. Dog voor all moet ik alhier melden, hoe dat de Heeren van de Regering deser Stadt *Amsterdam* tot onderhoudinge van een sincere mutuele vrindschap ende correspondentie op den 26 July 1713. hebben opgeheven en gedodet het recht van *Issu* of *Exue*, wegens erfnissen of goederen, door het veranderen van woonplaatse uytgaande na *Harderwijck* en de Jurisdictie van dien, als uyt den volgenden Brief met meerderen te verneemen: *Wy Burgermeesteren en Regeerders der Stadt Amsterdam, als ten desen specialijck geauthoriseert sijnde by resolutie van de Heeren ses en dertig Raaden deser Stede van dato* 8. *Septemb.* 1682. *doen cond een igelijck dien 't behoort en desen aangaan zal, dat, tot onderhoudinge van een sincere mutuele vrindschap ende correspondentie, het recht van Issue off Exue, 't welk dese Stadt onwedersprekelick van de ingesetenen van de Stadt* Harderwijck, *over uytgaande Erffenissen ende nalatenschappen, benevens alle andere, met dewelke daar over niet en is geaccor-*

Arrest voor Stads schulden opgeheven.

Recht van Issu met Amsterdam gedodet.

cordeert ofte verdragen, mitsgaders van de ingesetenen van dese Stadt na de Stadt Harderwijck *metter woon gaande, wegens het veranderen van haar domicilie, is competerende, eeuwiglijk en erffelijk zal zijn en blyven gemortificeert en vernietigt, gelijck het selve gemortificeert en vernietigt werd by desen, sulcks dat niemand van de Ingesetenen en Inwoonderen, onder het gesagh en de jurisdictie van de Stad* Harderwijck *behoorende, tot eenigen tyde gehouden sal zijn, nochte geconstringeert mogen werden, om over het Recht van* Exue *off* Issue *iets te betalen, wegens de uytgaende Erffenissen en Nalatenschappen, op hem, 't zy* ex testamento *ofte* ab intestato, *gedevolveert; gelijk ook niemand van de Ingesetenen en Inwoonderen deser Stede en de Jurisdictie van dien, sig metter woon na de Stad* Harderwijck *transporterende, gehouden sal sijn wegens het veranderen van sijn domicilie, iets te voldoen, hoe dickwils en menigmalen 't selve zoude mogen geschieden, maar dat alle de voorsc. wedersijdse Ingesetenen respectivelick van het geene voorsc. staat sullen sijn en blijven gelibereert. Des t' oirconde hebben Wy deser Stede Segul hier onder gedruckt, en dese door een van onse Secretarisen doen ondertekenen desen 26 July Ao.* 1713. was getekent: *J. Hees.*

Vryheit tot Monikendam. In den jaare 1542. hebben die van *Monikendam* overgegeven, dat de Ondersaten van Harderwijck voor Lants of Stadts saacken binnen haare Stadt niet sullen behoeven te andwoorden, dan alleen voor haar eygen schulden; waar van het Handvest aldus luydt: *Wy Schout Burgermeesteren Schepenen ende Raede der Stadt van Monnickedam doen kond allen goeden luyden ende bekennen voor ons ende onse nakomelingen mits desen iegenwoordigen openen brieve, dat wy met volbedachten voorraad, consent ende wille ons treffelickslen van den ge-*

gemeenten, tot onderhoudinge aller goeder nabuirlicke vrundschap eendraght ende vrede tusschen ons onsen burgeren ende inwoenderen, ende der burgeren ende inwoenderen der Stadt van Harderwijck *met der selver Stad Burgermeesteren Schepenen Raad ende Gemeentsluyden eendrachtelicken overgekommen ende verdraagen binnen, ende ons ende onsen nakom. daar omme overgegeven hebben; Dat die Burgheren, ondersaaten ende inwoenderen der Stad van* Harderwijck *van nu voirtaan niet gehouden sullen wesen, voor Land-Stad-of diergelijke zaake, binnen onser Stad ende bewinde in rechte te responderen; dan alleenlijk elcks voor sijn selfs private ende propere schulden ende zaaken, ende nergent anders voor. Ende dat wy ende onse nakomelingen tot geenre tijd toestaan zullen, den burgheren ondersaaten ende inwoenderen der Stad van* Harderwijck *vurss. boven die voirgeroerde vurwerden overkomst ende verdraght eenigerley wijse gearresteerd of beswaard te worden. Alle fraude ende deceptie uitgesonderd. In kennisse der waarheyd hebben wy onsen vurss. Stads Zegel an desen brief gehanghen, in 't jaar onses Heeren* 1542. *ultima die Aprilis.*

VYF EN DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Koter-Tol; *ende Vryheit in* Overyssel *tusschen* Harderwijck *en* Groeningen.

Uyt den volgenden Brief en Compromissoriale Uytspraack van 't jaar 1291. blijckt, wat die van *Harderwijck* in het op-en af-komen aan den Tollenaar tot *Deventer* verpligt sijn te betalen voor yder Schip; mits dat sy met eede verklaren geene goederen elders t'huys *Tol tot Deventer.*

 beho-

behorende geladen te hebben. *Universis præsentia visuris, Judex, Scabini, Consules nec non universitas Civium in* Daventria, *Salutem in Domino sempiternam. Cum quædam materia quæstionis dudum inter nos & Oppidanos de* Harderwich, *super theolonio dicto* Cotertolne, *verteretur, assignatis articulis hinc inde diversis, finem quæstioni tandem imponere gestientes, in Illustrem Virum Dominum* Reinoldum *Comitem Gelr. ex voluntate utriusque partis extitit compromissum, ut quicquid dominus Comes de theolonio prænotato diceret ac ordinaret, observaretur inviolabiliter utrobique; qui compositionem & ordinationem suam edidit in hunc modum. Quælibet navis de* Harderwich, *parva sive magna, quibuscunque rebus vel mercibus honerata, theolonario Daventrensi solvet, in ascensu suo duos denarios cum obulo Daventrensis monetæ pro tempore tunc dativæ, et similiter duos denarios cum obulo in descensu prædictæ monetæ; & sic absque molestatione in pace ac libere pertransibit. Si vero theolonarius, vel aliquis nomine suo, aliquem de* Harderwich *impetere vellet, quod bona alicujus alienigenæ deportaret; inde theolonium persolvet, vel dominus navis statim, in nave sua vel foras, juramento suo se poterit expurgare, & bona fore sua, & quod plus solvere quam prædictnm est minime teneatur. Nos vero dictam ordinationem ratam & gratam habentes, rogavimus honorabilem Virum Dom.* Johannem *Trajectensem Electum, ac Dom. Præpositum Ecclesiæ Daventrensis, sigillis suis una cum sigillo Civitatis nostræ, in testimonium, præsentem litteram roborari. Dat. anno Domini Millesimo ducentesimo nonagesimo primo, feria sexta post diem Paschæ.* Zijnde dese Uytspraacke en Overgifte volgens daar by gedane belofte door volgende confirmatoire Acte by absentie van den Bisschop bevestigt: *Honestis*

nestis viris & Discretis, Judici, Scabinis, Consulibus totique universitati in Herdervic, *Scabini ac Consules Daventrienses quicquid dilectionis poterunt & honoris. Tenore præsentium recognoscimus & dilucide protestamur; Quod nos promisimus vobis firmiter, quod literas super ordinatione seu compositione inter vos ex una parte & nos ex alia super theolonio, quod dicitur* Coter-tolle, *edita, conscriptas sigillo Domini nostri Episcopi futuri, quam cito venerit & possimus, parabimus sigillari. In cujus rei testimonium sigillum nostrum communiter duximus præsentibus appendendum. Datum Ao. Domini.* MCCXCI.

Tol-Vryheit tot Meppen, Swart-Sluys *en tot* Groningen *toe.*

Noch heeft de Stadt bewijsdens, dat haare Ingesetenen van haar Vee of andere goederen noyt Tol hebben betaalt tot *Meppen*, nog tusschen *Groeningen* en *Harderwijk*, nog Turf-tol tot *Swartsluys*. Ja dat in het jaar 1530. *a.* de Magistraat deser Stadt met haare voorschriftelijcke Brieven heeft te wege gebragt, dat aan seeckeren haaren burger is weder gegeven een Philips-gulden, hem van sijne Ossen afgedwongen. Ende in het bysonder sijn de *Harderwijcker* Schippers altoos vry geweest tot *Hasselt*; waarom oock die van *Hasselt* in een Brief van den jaare 1570. versogten ontslaging van twee Hasseltse Schepen alhier voor Roer-tol aangehouden, om reden, dat haare Burgers een menigte van jaaren daar van waren vry gehouden, *gelijck oock de Harderwijcker Schippers tot Hasselt wederom vry gehouden wierden.*

Item tot Hasselt.

a. Siet Kercken boeck.

SES EN DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van Jaar-en Vrije- Merckten.

Jaar-en Weeck-Merckten.

Voorheen is geseit, hoe in 't jaar 1231. by Grave *Otho*, en naderhant in het jaar 1348. by *Reinald* dese Stadt is beschoncken met Jaar-en Weeck-merckten; welcker ty-

tyden en dagen uyt het volgende Placaat te vernemen sijn:

B*Urghermeysteren Schepenen ende Raadt der Stadt Harderwijck doen te weten allen ende een yegelick die desen sal voorkomen: Alsoo onse Stadt van olde onverdenckelijcke tyden met twee vrije Jaar-merckten, yeder veerthien dagen geduyrende, versien is: De eerste in den Vasten, beginnende op Sondagh* Reminiscere, *synde den tweeden Sondagh in den Vasten olden styls, ende eyndighende op Sondagh* Lætare, *synde den vierden Sondagh in de Vasten. Ende die tweede in den Somer, welcke van nu voortaan sal beginnen, in plaats van den eersten, op den* 12 *dagh Junii, ende eyndigen op den ses en twintighsten desselvigen maants; sullende nochtans, als van olds, d' eerste Leer-merkt alleen geholden worden op Dingsdagh na* Oculi *ofte Dingsdachs voor Mid-vasten, ende die tweede Leer-merkt op den sesten Junii: Ende d' eerste merckt van Paarden, Koeyen, Ossen, Schapen, Verckens ende andere levendige haave in de Vasten op Woensdach naa* Reminiscere, *synde den derden Woensdach in de Vasten, ende die tweede merckt van Paarden ende levendige haave den thienden Junii: Alle voorschreven daghen te rekenen naa den olden stijl: Ende soo 't alsdan Vier-dach waare, op den eersten Werck-dach daar aan volgende, ende voorts op volgende dagen, soo lange de vrye-merck duyrt, alle daagen, merckt van botter, kaase ende allerley andere waaren, koopmanschap ende kramerie. Ende dewijl wy sien dat de selve Jaar-merkten eenichsints komen te verslappen ende te vervallen: Soo hebben wy goedt gevonden midts desen te verkondigen ende eenen yegelick te doen weten, dat men de voorschreven Jaar-merckten, Leer ende Beestenmerckten op daghen en tijden voorsz. precieselick sal holden: Ende dat*

dat alle die gene, welcke op de voorsz. Jaar-merkten ende daghen in onser Stadt sullen gelieven te komen, aldaar merckt holden ofte besoecken, met lijf ende goet gevryt, geleydt ende beschermt sullen sijn ende blijven, den tijdt dat de merckt duyrt, ende der selver merckten vryheden, gelijck andere Jaar-merckten, gebruycken ende genieten, ende van olts gewoonlijck. Oirkonde onses Stadts-zeghel op't spacium deses gedruckt. Op den 27. May 1689. Lager stond: *Ter Ordonnantie van deselve.* En geteeckent:

Gerrit van Holthe Secret.

Vryheden.

Ick vinde aangeteeckent, dat die gene, welcke op de geseide tijden alhier waren gekomen, om te merckten of te besoecken, drie dagen voor en na elcken merckt-dag met lijf en goed gevrijd wierden. Tot dien eynde pleegde men een wit houten kruys aan de Poorten te hegten; om daar mede den Buyten-luyden te waarschouwen, wanneer en hoe lang de Vrye merckt duyrde. *Niet voor Quaaddoenders.* Dit is klaar, dat de Vrye merckt geen vryheit geeft aan quaaddoenders; ende wie op Vrye merckten vegt, verbeurt volgens het oude gebruyck en Willekeur sijn regter hand of anders 40. H. P. *Nog voor Inheemsche.* Oock komt dit regt van Vrye merckt den Inheemsche niet te stade tegens een Uytheemsche, maar mag den laatste tegens den eersten altoos sijne rechtsvorderinge in het werck stellen.

SEVEN EN DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van het Stapel-recht en Afflag *van de Visch, en verdeven aankleven van dien.*

Afflagh *ofte* **Opflagh.**

Het Handvest, waarby Hertog *Arnold* dese Stadt met dit voornaame Voorregt begiftigt heeft, is van den volgenden inhoud: *Wy* Arnout *van der genaden Gaits Hertoge van Gelre ende van Gulick ende Greve van Zutphen doen kondt, soo die van* Neerden *nu een ongewoenlick Stapel-recht van den Visch angehaven hebben, ende nyet lyden en willen dat men eenigen Zee-visch, die in Hollant gevangen wort, ende landen willen tusschen Muyden ende Campen, anders waar halen en sall dan binnen der Stadt van* Neerden, *daar onsse landt, ende neme lick onsse Stadt van* Harderwijck *by verderfflick werden solde, wurde dat niet verhuedet noch wederstain. Ende want wy dan van goeden gronde ons herten daar toe geneycht sijn onsser Stadt van* Harderwijck *bystandt te doen alsulx te wederstain, soo bekennen wy voor ons onse erven ende naacoemelingen, dat wy gelaaft hebben ende gelaven mits desen onssen brieve onse Stadt voors. te halden in haire alde gewoenten van der Visscherien so daar altijt geweest heeft, ende geven hem dog op't nye den* Opslach *van den Vische, die landen sal tusschen* Muyden *ende* Campen, *so dattmen geynen Visch door onssen bedryeve te water of te lande voeren en sall, dan tot* Harderwijck *ankompt, ende weert saacke dat yemant van onssen ondersaaten hier tegen dede, die solde verbeuren datt guet ende die uitlentsche Kompman daar solde men van nemen te lande van Tolle van elcken voet van den Peerde eynen alden Schilt, ende van der benyen Vischte water eynen halven alden Schilt. Ende dit soelen wy*

wy bestellen mit Onsser Amptluiden in Betuwe en in Veluwen, datt dit dus gehalden sall werden. Ende weert saake datt onsse Amptluide des nyet en deden, ende versuimden die broicken ende Tolle van Onsser wege te nemen, soo oorloven wy Onssen burgeren ende ingesetenen van Harderwijck *ende consenteren mit desen brieve, dat sy dan selver die luide ende visch te water ende te lande anhalen moegen, van onsser wegen tott onsser behouff. Ende daar aff soelen sy hebben den derden penninck die daar aff queme voor hoeren kost. Ende vele in der selver anhalingen ende toetast enich ongevall doottslage ofte wondingen sonder opsatt, daar mit en soelen onsse ondersaten van* Harderwijck *nyet tegen ons broecken noch misdoen. Ende weert oich saacke, datt die van* Neerden *onsse ondersaten van* Harderwijck *op ter Zuider Zee berooftden, vingen off anhaalden, datt oorloven wy hun te weeren ende hoin an die van* Neerden *weder te verhalen buten onssen taren. Beheltlich doch hieren thynden, oft somwijlen yemant mit enigerhande Visch an off binnen onsser Stadt van der* Elborch *ankoemende off anvaarende wurde, datt sall men moegen doen, ende den oich van dane halen ende voeren, ende des en soelen hoen onsse Stadt van* Harderwijck *noch nyemandt van hoin wegen te water of te lande kroeden noch onderwinden. Ende mede off somwylen van noitswegen enich Schip mit Zee-visch geladen an onsen Zoom van Veluwen anqueme, dat die den Visch muchten veuren door onsen bedryve sonder broecken. Ende all sonder argelist. Oorkundt onss Zegels van onsser rechten weten ende gueden wille an desen onssen Bryeff gehangen. Gegeven in den jaar onss Heeren dusent vier hondert drie en veertich op ten Sonnendach Estomichi.* Op die plycque stond: *Per Dominum Ducem præsentibus de Consilio.* Elberto de Alphen *Dno. de Hoenpell nec non* Johanne de Boit-

Boitbergh *Marschalco Hæreditario Gelrens.* Ende was besegelt mit des Fursten Zegel uithangende in rooden Wassche aen dubbelden Fransijnen sterten.

Oneenigheit met Naarden.

Dit Privilegie hebben die van *Harderwijck* altoos met handen en voeten vast gehouden, ende in het begin daar over een heeten krijgh gevoert met die van *Naarden* in Goyland, welcke in den jaare 1442. begonnen in het volgende jaar tot haar voordeel geeindigt is. Van welcken strijd ik alhier moet laten invloeyen het geene ick daar van verhaalt vinde by *Slichtenhorst* in sijne aanteeckeningen over dese Stadt, die aldus schrijft: *Op dit jaar (namentlick* 1442.) *hebben die van* Naarden *om het hebben en houden (waar om onder de menschen de meeste wrevel en knibbeling sijn) over hoop gelegen met die van* Harderwijck, *en ten beyden sijder de streng sterck getogen. Op den dag van Franciscus, als men bestaat den Wijting en Schelvisch te vangen, schickten die van* Naarden *haar volck uyt met een Baardsse op haar vermeint Stapelrecht, en overweldigden toenmaals op de Zuyder Zee ende etlijcke dagen daar na veele Schepen met viss geladen, niet teffens maar een voor een. Dese buyt maackte haar de tanden waterig, ende eenen nieuwen moed in haaren boesem. Op Victors avont vertoonden sy haar nochmaals voor de Stadt, ende namen met gelyck geluck en stoutigheid twee Schepen die uyt de open Zee quamen seylen. De Schepenen van* Harderwijck *door dese maare en driftigheit opgeweckt ende bangh sijnde dat oock die van* Naarden *mogten hebben aangevaart meer van haar Burgeren en Schepen die na* Vriessant *waren; brogten door klocken-slagh haar inwoonders voort op de been ende in de wapenen ende overheerden wederom die twee Schepen, waar in die van* Naarden *uyt haar vaartuygh hadden overgeset acht mannen; die te gader binnen* Harderwijck *in burgers huysen sijn gesekert, hebbende*

hebbende eerst ten heyligen geswooren, in dese huysen te sullen gaan, noch daar uyt te gaan dan met weten en ontheyt van Burgermeysters en Schepenen. Uitgenomen dat deser gevangenen een korts daar na is ontslaagen op de bede van die van Amsterdam, om dat het haar Poorter was. *Die van* Naarden *niet minder in de weer noch op haar hoede sijnde, vingen eerlangh noch een* Harderwijcker *Burger, dien sy sekerden tot haar maaning binnen* Naarden *in te komen. Terwijl het gaaren alsoo geschoren was, hebben de Wethouders van* Harderwijck *(voor meerder onheylen die hier uyt mogten suyren, ende voor de Borgoense maght en trotsheit, maar boven al voor verloop van neringh, de zenuw en siel van haare Stadt, beducht) allenthalven naar de rondom geseeten Steden en Eylanden van Holland, welker vyandschap sy mede vreesden op den hals te haalen, als* Amsterdam, Wesop, Monickedam, Yedam, Hoorn, Enkhuysen, Medenblick, Texel *en* Wieringen, *sorgvuldige Brieven af sonderlicken doen afgaan, welke wy (vermits sy den grond en voortgangh van dese onrusten naackter open leggen) raadsaam hebben gevonden hier neffens te stellen:*

Harder-wijck *de Stapel van Zee-Visch.*

Eirs. L. Vrienden. Als ghy wel weeten mogen, dat die van Neerde *by hoer opgeschreven en gelegt hebben eenen ongewoentlicken Stapel van allen Zee-visch, die in Holland, Kennemerland en West-Vriesland gevangen word, ende willen dat die vuersz. Visch tusschen* Mueden *en* Kampen *nergent landen sal dan tot* Neerde; *daar op die van* Neerde *een wijl tyds mit eenre Baardsen op ter Zuyder-zee ende vuer onse Stadt veel Schepe mit Visch gelaaden genomen, ende die tot* Neerde *aangebrogt, ende hebben mede eenen onsen Burger, geheeten* Evert van Erck, *die met Visch gelaeden van der Schillinck quam, tot* Neerde *mit sijnen Visch angebrogt, ende den gesekert binnen*

 Neer-

Neerden *weder yn te komen na der tijd binnen drie weken, of daer 40 Rhynsche gulden te seinden, daer by Burghe vuer setten moste; dat ons, L. Vriende, seer verdrietelick steet te lyden, angesien des gemeenen Koopmans, die sick mit den Visch te behelpen plight, vryheyden ende gueder ouder gewoenten, soo doch een yegelick Koopman tot desen daghe toe mit sijnen Visch heft moghen vaaren waar 't hem geliefde; Ende want dan, L. Vriende, wy ende onse Burghere daar by tot groten schade komen souden, ende wy den gemeenen Koopman by sijnen Vryheyden ende gueden ouden gewoenten geerne souden helpen houden na allen onsen vermogen; soo denken wy dat te wederstaan, mitter hulpe Goids, mit ten besten dat wy kunnen, ende willen onse vrienden mit roey-Schepen op ter Zee schicken, omme onse Burgheren ende den gemeenen Koopman, die sick mitten Visch behelpen, te geleyden ende te beschudden, op dat een yegelick vaaren moghen mit sijnen visch an die merckt daar 't hem gelieft. Ende of 't dan, Lieve Vriende, alsoo gebeurde, dat onse Vriende (het weer van weders- of waters- nood of anders) uw Stad of Land versuekende worden; soo begeeren wy vriendelick van uwen liefden, die onse, die alsoo by u quemen, uw Stad en Land te willen gunnen, die te beschudden ende te geleyden, veyligh of ende an, hoeren pennynk daar te verteeren. Ende of die onse eenighe huede vuer uw ende die uwe hebben souden; begeeren wy op u guedlick, beschreven antwoord by desen onsen Boode, daar wy ons na moghen weeten te richten; Ons, L. Vriende, wederomme niet spaarende des wy u te lieve vermoghen. Onse Heere God zy mit u. Geschreven Saturdag post Victoris & Gereonis A°. 42.*

Aan de andere zijd hadden oock die van Naerden *(wegen eenighe, huns oordeels, onbehoorlyke tollen ende anhaalinghe van gevangens, over de Geldersse en met name*

men

men die van Harderwijck *misnoegd sijnde) hun Lant-Vorst* Philips van Burgondien *ter ooren gelopen, ende hem afgebeeden een vermaan-schrift van den volgenden inhoud:*

Onsen L. ende Gemynden Vrienden, Burgemeisteren Schepen ende Rayde der Stede van Harderwijck.

L. ende Gemynde Vriende. Onse Stede van Nairden *heft onsen Getruwen Gouverneur ende Rayde van Hollant klaaghelick getoont, dat ghy van hem hebben wilt te tollen van eenen peerde* IV. *Vranckrijxe Schilden, dat ghy unlanx alsoo upgeset hebben; ende dat eenighe uwe Burghere eenigh van hunluyden* up onser Stroom *gevangen ende angehaalt hebt binnen uwer Stede, ende daar of onder Burge gebrogt; 't welke al saaken sin die alsoo niet en behooren, indeen dat alsoo is. Ende want Ons onse ondersaaten van deen ende gelyken saaken staat te beschudden ende te versien; soo begeeren wy an u, dat ghy sulke ongewoenlicke ende ongevoeglicke tollen up hem geset of laat, 't geent dat ghy daar mede afgenomen hebt weder geven wilt; ook mede, dat ghy hoer Poorteren, alsoo gevangen, ontslaan ende van de Borgtochten quijt schelden wilt, sonder kost of schade. Ende wes uwe meyninge is daar yn te doen, des begeeren wy uw beschreeven andwoord by den selven Boode daar wy ons nae richten moghen. Onse Heere God zy met V. Geschreven op ten 13 dagh in October.*

Op Lucien avond 1442. *deden die van* Harderwijck *Vorst* Philips *wederom berigten, ontkennende op die van* Naerden *eenigen alsulken tol geset te hebben; dan alsoo die van* Naerden *nieuwlicks hadden opgerigt een ongewoenlicken Stapel van allen Zee-Viss, die in Holland en West-Vriesland allenthalven wierd gevangen, willende dat tussen* Kampen *en* Muyden *die Viss nergens sou landen dan binnen* Naerden; *soo had de Vorst van Gelder (als in sijne landen Paus en Keyser sijnde, ende die soodaane Koop-*

manschappen in sijn gebied mogt verbieden of toelaten als hy wilde) in Velouwen en andere sijne gewesten een Tol gelegt op allen Zee-vis, die men daar door voeren wilde ende binnen Harderwijck *niet gehaalt en was: te weten op elken voet van een Paard een oud schild ter uitvaart, ende oock soo veel ter wederkomst: sulx dat het in haar vermogen niet en stond dit te veranderen of af te doen. Dat daar en boven die van* Naerden, *om haar Stapel-recht met geweld en dwangh voort te setten, eerst van de vyandschap een aanvangh hadden gemaakt, ende voor haare Stadt by nacht en dag op de rede gelegen, de Schepen aldaar besogt en gedrongen naar* Naerden *te varen, ook ettelijke van hunne burgers gegijselt. Sulx dat by haar luyden (om de vryheyd van de Zee ende het volker-recht staande te houden, ook hunne burgeren te quyten) tegen die van* Naerden *niet dan noodweer en pandkeering was voorgenomen. Doch indien sijne Hoogheyd door sijnen Land-Voogd en Raad in den Haagh die van* Naerden *soo wist te bekallen, dat sy den koopman met sijn Vis en andere waaren, na oud gebruyck, vaaren lieten, elk ter stede ende aan de merkt die hem best gaade, ende de* Harderwijckse *burgeren van haar hechtenis quyt scholden; sy waren overboodigh die van* Naerden *insgelijks te ontkommeren.*

Als de saaken soo tussen beyden stonden, hebben die van Harderwijck *op't volgende jaar* 1443. *in den Schrickelmaand soo een voorslag gedaan; Dat, te weten, die tot* Harderwijck *gevangen sittende Naerdenaers uytstel hebben souden tot* 14 *dagen na Paassen, mits dergelijke vrydom wervende voor die van* Harderwijck *tot* Naerden; *sullende de beloofde penningen van verborging mede soo langh onbetaald blyven. Ende mogten die van* Naerden *dit niet erlangen, soo souden sy t' samentlijk inkomen acht dagen na L. Vrouwen naastkoomende, in sulke gestaltenis als*

ſy nu waren. Middelerwijl en vergaten niet de Heer van Lalaing *ende de overige Borgoenſe Raaden tot het beſtuyr van Holland &c. geſtelt, by die van* Harderwijck *nu andermaalen aan te kloppen, wanneer ſy geen beſcheit vernamen op hun verſoeck, ende dat die van* Naerden *tot hun grooten koſt en ongerijf noch ſittende bleven; ſpijtelyken ophaalende dat door deſen handel de gunſt en vriendſchap tuſſen beyde Vorſten te kort geſchiede, ende ſtijf en ſterck vermaanende, dat men binnen de eerſte* 14. *dagen de Naerdenaers van haar banden en ſchade ſoude ontheffen, ofte dat ſy naar andere middelen dachten om te ſien. Die van* Harderwijck *ſchreeven te rug, gelijk te voren aan Hertogh* Philips; *daar by doende, dat ſy met die van* Naerden *geern ten dage wilden komen op veylige plaatſen, ende aldaar tuſſen beyder vrienden taal geven en nemen wes van rechts en eeren wegen behoorde. Dan eerlang is de voorige eenigheyd tuſſen deſe Nabuyrige en nydige Steden herſtelt, ende de Vede bevreedigd; geenſints tot achterdeel of verkleyning van onſe Stad, vermits ſy tot allen geluck de meeſte gevangens in haar bedwang hadde. Sulx betuigt ſeker geſegeld Handveſt, by den Raad van* Harderwijck *afgevaardigt op deſe wijſe:*

Wy B. S. en Raad der Stad van Harderwijck *bekennen mit deſen openen Brieve, dat wy quijt geſcholden hebben ende quyt ſchelden die Burgeren ende Inwoenre der Stad van* Naerden *van alſulke loften als ſy an onſen handen gedaan hebben; ende ſchelden mede quijt hoer borgen, die de Burghere ende Inwoenre van* Naerden *an onſen handen geſet hebben, vur alſullick geld alſſe daar die burgen vur geloofd hebben. Behoudelick dat een yegelick vur ſich ſelven betaalen ſal alſullick coſt-geld als hy ſchuldig is. Ende die burgere van* Naerden *ſoelen voirtaan mit ons, ende die onſe mit hen, ſich mogen behelpen onder malkanderen, onbelet van eenigen ſaaken die vur deſen daghe umme deſer*

ſaaken

ſtaken wille geſcheed ſijn. Oorkonde onſs Segels op 't ſpatium des Briefs gedruckt, in 't jaar Onſs Heeren 1443. op S: Bonifacius dagh.

Oneenigheyt met Amersfoort *en* Buntſchoten.

Vervolgens verneem ik niet, dat die van Harderwijck in het genot van dit haar Voor-regt by ymant eenigen hinder is toegebragt voor den Spaanſchen Oorlog; onder welcken die van *Amersfoort* en *Buntſchoten* getragt hebben deſe Stadt daar in te benadeelen. Dog waar tegens die van Harderwijck ſig eerſt met bewijs van haar goedhebbend recht gewapent hebben; daar by bleecke, datter noyt voor de Spaanſche onluſten eenige geſouten of geſtoocken Viſch, komende Zeewaarts van de Eylanden, plagh te landen tot *Amersfoort* ofte daar omtrent in het Sticht van Utrecht, ten ware de Schippers, wegens 't ys en weder, *Harderwijck* niet konden aandoen; ende dat niet te min by ſulcken ongeval deſe burgers altoos van hier op *Amersfoort* ofte *Muyden* met wagens en karren waren gereyſt, den Viſch door hun Afſlager opentlick hadden verkoft, ende vervolgens met haar eygen geſpan en vaartuyg over de Veluwe te merckt gebragt: ſonder dat eenige andere Koopluyden ſig met deſelve viſchſchepen hadden bemoeyt. Dat ſy desgelycks den viſch hadden afgeſlagen binnen *Elburg*, tot *Nulde* ende *Hoophuyſen*, ende ſelfs binnen *Harderwijck* Viſch, die tot *Muyden* geland was. Sonder dat oyt eenige Viſch door de Veluwe of Betuwe had mogen werden vervoerd, die niet alvorens op den Afſlagh alhier geweeſt ware. Als nu die van *Amersfoort* en *Buntſchoten* des onaangeſien voortvoeren met die van Gelderlant en Overyſſel Viſch toe te ſenden, hebben die van den Raad deſer Stadt de Amersfoorders geciteert voor het Hof van Gelderland; en deſe niet willende erſchynen, eyndelik metter daad door het vaſt houden der karren en paerden,

als

als insonderheit in den jaare 1631. door den Schout van Barnevelt op speciale last van den Lantdrost *Sweer van Apeltorn*, en in den jaare 1633. door twee Gecommitteerdens uyt den Raad en twee uyt de Gemeynte tot *Lunteren*, sig selven by haar goed recht gemaintineert: waar in deselve oock door de Lantschap sijn gesterckt, verkrygende van deselve last aan den Lantdrost van Veluwe, om de Amersfoorders en Buntschoters daer over ten platten Lande te bekommeren.

Hoe beroemd de Visch-Coopmanschap van *Harderwijck* van olde tijden is geweest, is wel ligtelik af te nemen daar uyt, dat dese Stadt langen tijd te voren met de leverancie der Zee-visch tot behoef van des Vorsten Tafel is bevoorregtigd geweest; sulcks dat de vreemde en alle andere tot hunne af-breuck in dit stuck geen vooor- of onder-koop vermogten te doen. In seecker geschrift den Grave van Holland toegesonden staan onder anderen dese woorden: *Voert is dit der goeder luyden seggen van* Harderwijcke *jegen Jan Jacobs Soone ende sijnre gesellen, dat sy Visch jegen hun koften als tot's Graven behoef van Gelre, daar zy hun eene mark an te schaden worden, die sy hun bekennen.* Hier toe dient mede, dat in den jaare 1303. de Schepenen en alinge Gemeinte van *Harderwijck* tot vergelding van het recht van den Telvisch, by Grave *Reinald* van Nassouw, den eersten van die naam, geschoncken, beloofden, wanneer ende soo lang den Grave van Gelder of sijn Naasaat tegen den vyand te velde lag, dat sy drie Carren van twee paarden getrocken en geladen met seeckere soorte van Visch, ofte (by gebreck der selver) met andere Visschen, weeck op weeck aen hem souden leveren; als mede alle ses dagen een Tafel-geregt van Visch; indien sijn G. hem verhield binnen *Harderwijck*; waar van de Originele Brief luyt als volgt:

Har-derwijk *levert de* Zee-Visch *tot des Vorsten Tafel.*

Uni-

Universis præsentes literas inspecturis nos Scabini Consules et tota Communitas in Harderwijck *notum facimus, attestantes publice in his scriptis, quod, cum discordia verteretur inter dilectum Dominum nostrum, Dom.* Reynaldum *Comitem Gelriæ, ex una parte, et nos ex altera, super ministratione piscium oppidi nostri* Harderwijck, *dicta vulgariter* Tel-visch, *et idem Dominus noster Comes Gelriæ prædictus suum jus, quod in dicta ministratione piscium habebat, nobis dedit ad communem usum Oppidi nostri* Harderwijck; *ob talem donationem à præfato Domino nostro Comite nobis factam, vice versa eidem Domino nostro Comiti promittimus firmiter per præsentes, quod, quandocumque Dominum nostrum Comitem Gelriæ vel suos hæredes ad aliquam expeditionem cum armis sive guerram ire contingat, nos ipsi Domino Comiti Gelriæ vel suis hæredibus in qualibet hebdomada, durante tali ipsius Domini Comitis vel suorum expeditione vel guerra hæredum, dabimus in perpetuum tres carrucas cum piscibus bene oneratas; qualibet carruca habente duos equos trahentes. Quos siquidem pisces habere non poterimus, tunc nos ad valorem piscium, in qualibet hebdomada dum pisces dare debemus, ipsi Domino nostro Comiti vel suis hæredibus pisces dabimus, ut est dictum. Nihilominus etiam dum prædictum Dominum nostrum Comitem Gelriæ vel suos hæredes apud* Harderwijck *esse contingat; tunc nos ipsi Domino nostro Comiti vel suis hæredibus dabimus in perpetuum eidem, singulis sextis feriis, unum ferculum in piscibus. Et ut hæc rata maneant, nos Scabini Consules et tota Communitas dicti Oppidi* Harderwijck *præfato Domino nostro præsentes literas dedimus, sigillo Oppidi nostri* Harderwijck *firmiter roboratas. Datum Ao. Dni mill. trecentes. tertio, quarta feria post nativitatem Mariæ.*

Want hoe sterck de Vis-nering wel eer binnen *Harderwijck*

wijck gedreven wierd is mede klaarblijckelyck uyt een Brief in den jaare 1545. door *Jan van Kets*, Drost, nesfens Schepenen en Raad des Lands van der *Schelling* gesonden aen de Heeren deser Stadt, waar in sy bekennen, dat *Harderwijck* de Stapel was ende lang was geweest van den Visch, en dat sy noyt een andere Merckt souden besoecken. In het jaar 1563. schreven Schout B. S. en Raad der Stadt ende Eylant van *Texel*, in danck ontfangen te hebben seecker Gebod tot *Harderwijck* afgekondigt, 't welck sy den Visscheren en Koopluyden geloofden voor te houden, en dan een gevoeglyck andwoord daar op te beraamen. In het voorseide jaar 1545. sonden d' *Eylanders*, op begeeren van den Raad alhier, de Ellen over, daar sy mede mogten volstaan in het meeten van den Cabbellauw, sonder intelling en schade daar by te lyden; gevende aen hunne Afgesondene volle magt, om die saack met de Magistraat van *Harderwijck* af te handelen, als mede 't stuck van de trecking der Visch by de waarden, daar sy seyden groot nadeel by te lyden. In het jaar 1563. beloofden sy op het Souten van den Visch sulcke toeversigt te gebruycken, dat daar over geene klagten souden vallen. Derhalven sijn 'er by Schepenen deser Stadt heylsame en nauwkeurige wetten beraamt, meldende dat de Eylanders geen grof Sout mogen gebruycken, nog Somer-goed voor Herfst-goed verkopen, nog de bennen seer met stroo opvullen; dat sy oock Maat moeten houden in de Ton-Visch en de Tonnen laten ycken, ende wat dier saacken meer is; ofte werden anders by den Keurmeesteren gebreuckt, die op alle wraackbaare Visch pleegden gehaalt en sy opentlick voor der Stadts bancken daar voor aangesproken te worden.

Harderwijk erkent voor de Stapel.

Hier voren heb ick met den Brief van Grave *Reinald* aengetoont, dat dese Stadt door den selven is beschoncken

Tel-Visch.

ken met het recht van den *Tel-Visch*, eertyds een verval en voordeel der Vorsten. Daar toe was oock het *Tegen-jagen*. Van het een en ander sal den Leser het beste bescheit krygen uyt de Willekeuren en Ordonnantien daar op beraamt, luydende:

Van de Tellers.

a. Acht telbaare Bolken, als die tellers plegen te tellen, voor ein worp.

Item in 't eerste so sullen die tellers neemen van elke x a. worp Bolks eenen bolk, en neemen geenen knapen Vysch; ind beneden x. worp salmen neemen vysch na belope daar na, end van een honderd Gollen, dre Gollen, end van elke kleyne benne Bolx, die de Koopman by de Benne verkoopt, en niet by den worp ofte by den honderd, sal die Teller neemen een half butgen; ende van de groote benne een butgen. Voort so sullen sy neemen van elk honderd Schelvysch, die men telt, twee Schelvysschen; ind sy en sullen geenen Visch uitsteeken. Ind daar men de Schelvysch meet en telt, daar sullen sy neemen van die kleyne benne een schelvysch, wanneer die binnen onse Stadis, ende van de groote benne twee Schelvyschen. 2. Item van het honderd Snoecken, twee snoecken; item van een tal Baersen, vier Baersen. Item van een tal Braseme, vier brasemen. Item van een tal Karper, vier karper. 3. Item van een tal Herinx, vier heering. 4. Item van een kleinschip, dat geenen herinck overgenomen en heeft van eenen anderen Schepe ofte dat niet veranderst is, daar en sullen sy niet of neemen. 5. Item so sullen sy neemen van eene Benne Wytinx twee Wytingen. Item van een benne Schollen, die kleyn is, twee kleyn Schollen ofte eene bant-scholle, en uit eene groote benne schollen, vier schollen of twee bant schollen. 6. Item so en sal ymand geenen Vysch uitleggen of uitneemen, die Tellers geven hem 't eerste oorlof. 7. Item so sal elk korf gesouten Bolk geeven een Vlamsche

groot

groot, sy sijn kleyn of groot. Item voor een korff Schellevysch, Wieting, Hering, Spiering, Scholle, Braseme, Baerse, Karpers, oftegesout Hoofden, elk een Vlemste groot. Item van een korff Snoek, twee Vlemste grooten. 8. *Item sal men van dat last gesouten Bolx geven vyftien halven vlemsten grooten, en van den last Schelvysch, Wytinck, Aal ofte Schollen ofte Hoofden, dre vlemste groten. In disser maeten; weer 't saacke, dat die Koopman die Tellers begeerde sijnen Vysch toe besien laaten, en die Tellers den vysch niet besagen ofte besien en wolden; so solden die Tellers van de tonne vysch geen gelt hebben, en so solden die tellers verbeuren onser Stadt hondert st. so menigwerf als sy dat den Koopman weygerden; anders sal die Koopman den tellers geven sulk gelt als voirsz. is.* 9. *Item van hondert Bolx Hoofden,* 4 *hoofden. Ind van Bolxhoofden in tonnen gesouten van* 12 *tonnen, drie vlemste grooten na belope.* 10. *Item van een korff Slabberinx, een vlemste grooten.* 11. *Item so sal men Tellen noch Tegenjaegen geeven van Ael, Braseme oft enige Vysch, die de Lantsaeten van Veluwen selver vangen, meer nemen sy Vysch over van andere luyden gevangen, daar solden sy Tellen en Tegen-jaagen af geven.*

Van het Tegen-jaagen.

1. *Item soo sullen die Tegen-jaagers uit elk Schip, daar* x. a. *worp Bolx in is, eenen bolk nemen, en is daar myn in, so sal die Tegen-jaeger nemen eenen Vysch na beloope daar na.* 2. *Item uit een Schip Schelvysch, daar alheel Schelvysch in is, dree Schelvyschen. Item uit een Schip Wyting, dat al wyting in heeft, een Sneetse wyting. Item uit een Schip, daar Bolk ind Schelvysch in is, twee Schelvysschen; en van den Bolk na belope daar na dat 'er*

a. Van LXXX. *Bolken een Bolk.*

in is. 3. *Item uit een Schip daar Schelvysch en Wyting in is, daar sal die Tegenjaager van hebben twee Schelvysschen en een halve sneetse Wyting; alsoo meer als daar boven een tal wyting in is, ind daar beneden, neet. End weer 't saacke, dat die Schelvysschen und Wyting bereegen weer, en die Koopman die korven niet opgebrooken wolde hebben, so mag hy betalen die halve Sneets Wyting mit een boddrager, en die twee Schelvyschen ook mit een boddrager.* 4. *Item uit een Schip, daar all Schollen in sijn, een sneetse scholle half groot en half kleyn. Item uit een schip daar half schelvysch en half schollen in zijn, twee schelvysschen en een ½ sneetse schollen.* 5. *Item uit een Schip, daar Brasemen in sijn, een sneetse braesem. Item uit een Schip met Brasemen, Baersen, en* &c. *Snoeken, daar sal die Tegenjaager uitnemen vijf brasemen, vijf baersen, en een middelbaar snoek. En is den snoeken mijn dan* &c. *so en sal die Tegenjaager geen snoek nemen, en so sal hy nemen* x. *baarsen,* x. *brasemen. Item van een schip Karpers, dat alleen karpen in heest, twe karpen, en sijn daer Brasemen mede, so sal men neemen* x *brasemen en een karper. Item uit een Schip Aels, een sneeze, dat nit wer de beste ofte quaatste is.* 6. *Item uit een Schip Hering, een oesvat Hering, als men daar uit scheppen magh. End so welke Schip den Hering selfs gevangen heeft, en niet overgenomen heeft ofte veranderſaat is van een ander Schip, dat en sal Teblen off Tegenjaegen geven.* 7. *Uit eenen Schepe Herinx, dat alle gesolten herinck hadde, daar sal die Tegenjaeger van neemen ein Sneeze Herinx. End weer 't saecke, dat in den Schepe niet meer dan ses korven Herinx off daar beneden inne weer, so solmen van die ses korven al even wal Tegenjaegen nemen.* 8. *Item weer 't saake, dat een Toeghe ofte Reeper (dat is een schuyte) Vysch brochte, [illegible] sy gehoeft hadde, en mitter Toeghe*

niet

niet gevangen weeren, de solde geven Tellen en Tegenjagen, gelijk als voirsz. is. Item van die elke mande geeven een scheyster, en viel hier in eenig gebrek, dat sal staan ten Schepen klaringe. 9. *Item men sal geven van dree Sleeden een Tegenjaegen en van twee Wagen een Tegenjaegen, en van dree Karren een Tegenjaegen, en van elk to neemen na beloop sy Vysch inne heeft.* 10. *Item, so en sal men Tegenjaegen nogh Tellen neemen van Ael, Braessem, ofte eenygen vysch, die de Lantsaten van Veluwen selven vangen, maer nemen sy vysch over, van anderen luyden gevangen, daar solden sy Tellen en Tegenjaegen van geven.* 11. *Soo sal die Tegenjaeger uit einen Schepe, dat drierley off vierderley Vysch inne heeft, niet meer neemen dan dat Tegenjaegen van twyerley Vysch, ind weer einen Schepe alsoo voll bolx, dat die Tegenjaeger die beste bolk keurde, ind in den selven Schepe ander Vysch weer, so sal die bolk alle die ander Vysch vryen.*

Uyt andere Konden leert men nog, dat men uyt een Schip *Bolcks*, geene andere Visch in hebbende, eenen visch treckt, en van minder na advenant. Dan van gesouten Bolcken heeft de Stadt alleen haar recht van *Tellen*. Oock werd van den verschen Bolck niet hoger getogen, dan uyt een Schip van 80. Visschen een, en van minder na gelijckmaatigheit. Wat voorts den *Tegen-jager* in het trecken roert, moet hy behouden. De Visch-kopers hebben van de Ton-visch aan de Stadt haar recht te betalen en na de Willekeur den *Roden-Lap* daar by. Ende men mag Visch noch Haring, die Tol schuldig is, verdonckeren ofte van hier vervoeren, ten zy de *Tegen-jagers* en *Tellers* eerst voldaan sijn. Voorts brengt het Ampt der *Tellers* en *Tegen-jagers* mede, dat sy des Stadts opkomsten aan de Brug trouwlick sullen bewaaren, aanteeckening daar van houden en uytrigtinge doen: sorg dragende

dat des Koopmans Visch niet boven recht getogen of gesto-len en alle goede olde coustumen wel onderhouden wer-den, als breder in het Formulier van haaren Eed, in het Keur-boeckje ervintelijck, werd uytgedruckt. De *Tellers der Bolcken* sweeren: *Dat sy recht tellen sullen den eenen als den anderen ende geven den verkoper soo wel als den ko-per 't sijne; dat sy geen part of deel of maatschappye aan ee-nige visch, die sy tellen, hebben sullen; Dat sy geen giften, gaven, geschenck of eenigerley genot in 't gelag of anders eenighsints van eeniger sijd nemen, ontfangen of genieten sullen.* Edoch om de Visch-Koopmanschap alhier aan te moedigen hebben Schepenen op den 13. Jul. 1689. gere-solveert met 't verpagten van het Tegen-jagen en Vier-deels van Cabbellauw by provisie op te holden en de aan-komende Visch daar van te laten onbekommert.

Twist met Enk-huysen.

Over den Haring-vangst, Roertol, Vragten als anders hebben die van *Harderwijck* met de Enchuysers meer als eens dispuit gehad; waarover in den jaare 1526. de volgen-de Uytspraack is ergaan: *Nadien* Reyner van Wenkum Burgmr. Jan Voeth *Raad*, *Gedeputeerde der Stede* Har-derwijck *en in dien name ter eenre*, *en* Evert Tappert *Burgmr*. Frans Fredericks *Raad*, *Gedeputeerde der Ste-de van* Enkhuysen *en in dien name ter andere sijden, alle heure quaestien en verschillen, die sy in den naamen als boven uytstaande hebben gehad, ter saacke van Haring en ander Koopmanschap te mogen kopen te* Enkhuysen, *daar uyt seeckere arresten en proceduren gevolgt sijn geweest, en oock van de* Roer-tol, *die de van* Enkhuysen *betalen te* Harderwijck, *mit dat 'er aankleven magh, gebleven en gesubmitteert hebben aan Eers. en Wysen* Allert Boelen-soon, Stans Claass. *ende Mr*. Peter Colyn, *als anminlike Scheyders en de Peis-makers, soo hebben die voorsz. Seghs-Luyden, die voorss. partyen tot diverse stonden in 't lenge gehoort*

geboort hebbende, voor heure Uytspraake verklaart. 1. *In den eersten, dat die van* Harderwijck *soo vry ende onbelet Herinck ende alrehande Koopmanschappe te* Enkhuysen *sullen mogen kopen, als die van* Enkhuysen *selven doen. Insgelycks sullen die van* Enkhuysen *wederom soo vry ende onbelet alrehande Koopmanschappen te* Harderwijck *moghen doen, als die van* Harderwijck *selven doen.* 2. *Item, dat de eene Stede des anderen Stede Burgheren off Inwoenders niet arresteren noch eenigh recht daar op spreeken sal mogen, ter saacke van Stede-oft Lant-saake; meer een yegelick gehouden sal wesen die te vervorderen, daar die Schuldenaar woenachtigh is. Mer in prive saaken sal een yegelicken sijn recht moghen vervorderen, daar hy sijn schuldenaar ofte sijne goederen bevynden sal.* 3. *Item, aengaande die* Roer-tol *is verklaart, dat die van* Enkhuysen *ses jaar naest komende,* ex liberalitate *van die van* Harderwijck *ende om meerder Vrintschap te maacken, geen Roer-tol te* Harderwijck *betaalen sullen. Wel verstaande, dat die Schipperen van* Enkhuysen *gehouden sullen wesen (omme alle fraude te verhoeden) hoeren Tolbrief te toonen die van* Harderwijck, *des versocht sijnde. Mit conditien dat t' eynden de ses jaaren voorss. die van* Enkhuysen *wederom* Roer-tol *te* Harderwijck *betaalen sullen, als sy tot anderen tyden gewoenlyck sijn geweest te doen, sonder eenigh wederseggen ofte dese Vryheyd van ses jaaren te mogen trecken in questie off consequentie, off daar uyt te mogen allegeren eenige Vryheyd off præscriptie. Wel verstaande, in dien die van* Enkhuysen *sulx mit den Hoig gebarn ende Groot Mog. Forste ende Heere, Heere* Kaerle *Hertoghe van Gelre, Gulick, Grave to Zutphen etc. sullen konnen spreeken, dat sijnen Genaden te vreeden sullen willen sijn de Roer-tolle afte doen; dat die van* Harderwijck *hen daar inne niet hinderlick sullen sijn.*

4. *Item,*

4. *Item, dat van nu voortaan die Koop-luyde van* Harderwijck *komende tot* Enkhuysen, *ende aldaar niet vindende Schepen van* Harderwijck, *gehouden sullen wesen de vragt te gunnen den Burgheren van* Enkhuysen *voor vremden; in soo verre die Schipperen van* Enkhuysen *om gelijk loon ende mit gelijke veelheyd van goeden sullen willen vaaren. Ende ingevalle die Schipperen van* Enkhuysen *des niet doen en wilden, soo sullen die van* Harderwijck *moghen nemen Schipperen tot hoeren appetijt. Desgelijx wederom die koop-luyden van* Enkhuysen, *komende tot* Harderwijck *ende aldaar niet vindende Schepen van* Enkhuysen, *sullen gehouden wesen de vracht te gunnen de Burgheren van* Harderwijck *voor vremden; in soo verre die van* Harderwijck *om gelijke loon ende mit gelijke veelheyd van goeden sullen willen vaaren. Ende indien die Schipperen van* Harderwijck *des niet doen en wilden, soo sullen die van* Enkhuysen *moghen nemen Schipperen tot hoeren appetijt.* 5. *Item, ende dat die Schipperen van* Harderwyck *ende ook van* Enkhuysen *gehouden sullen wesen hoere Schepen te laden mit Koopmanschappe tot wille van den kooplnyden. Mit welken Uitspraacke die vurss. partyen over beyden syden, in den naame als voren, verklaarden wel te vreeden ende vereenigd t'sijn van allen heuren geschillen; uitgesundert alleen 't punt off articulen van de* Roer-tol, *daar of een ygelick van hen begeert heeft rapport te doen an den sijnen, ende 't gunt den heuren gelieven sal belooft heeft den anderen schriftelik te doen weeten binnen* 14 *dagen off tum langsten eenmaand naastkomende onbegreepen. Aldus gedaan binnen der Stede van* Amsterdam *ten huise van* Steffen Engelsoon van Lennick *den 6. dagh in Junio Ao. Dom.* 1526. Præsentibus *die vurss. Gedeputeerden en Seghs-luyden. In kenuisse der waarheyd hebben die voorss. Seghs-luyden twee*

Ce-

Cedulen alleens luydende mit heuren naamen onder-geteykent, ten Jaare en daghe als vooren; daar af de eene Cedule geleverd is den Gedep. van Harderwijck *ende den anderen den Gedep. van* Enkhuysen *voorss.* Ondert. Alkert Boelens soon. Stans Claesf. P. Colyn.

Nieuwe oneenigheit met Enkhuysen.

Als naderhand in den jaare 1532. de *Enkhuysers* die van *Harderwijck* in haaren Opslagh van Haring merckkick hadden te kort gedaan, heeft Hertog *Carel* aan die van *Harderwijck* toegestaan en allen Ampt-luyden bevolen de *Enkhuysers* en haare goederen over all aan te tasten en te besetten, tot dat sy haaren indragt afgeschaft en de schade vergoedet hadden. Dan die van *Enkhuysen* in de voorbaat sijnde schreven aan dien Vorst, hoe sy in haare Stadt en gebied by groote breucke hadden gewillekeurt, dat men voortaan alle soodane nieuwigheit en beletsel soude doen ophouden, nog eenige clandestine voorkoop of opneming van den Haring voorneemen, eer die aan lant gekomen en gemerckt was: willende en overgevende, dat de Ingesetenen van *Harderwijck*, na ouder gewoonte, soo vry souden sijn tot de Haring-merckt, als die van *Enkhuysen* selfs. In het jaar 1556. schreven de Wet-houders van *Enkhuysen*, dat sy wegens de goede nabuyrschap mogten lyden, dat de *Harderwijckers*, wanneer het haar ongelegen quam daar heen te reysen, desen of geenen *Enkhuyser* burger mogten aanstellen, om voor hen Haring te kopen en die over te senden.

Voorwaerden des Afslags.

Ten besluyte van dit Hoofd-stuck sal ik hier byvoegen de Voorwaarden, waar na den Afflag der Visch noch jaarlicx werd verpagt; op dat den Leser bespeuren mag, dat *Harderwijck* dit haar al-oud Privilegie nog heden ten dage geniet: 1. *Dat men allerley Zee-visch, uytgesondert Haring, afslaan sal, daar den Pagter of Afslager den* 40. *penn. van hebben sal.* 2. *Soo Burgers of Ingesetenen van*

dese Stadt eenige Visch op strand ofte elders gekoft hadden, ende deselve alhier wederom wilden verkopen ofte door Gelderland vervoeren, sullen sy daar van betalen den 80 *ten pennink aan den Afslager by de boete van* 40. ℔. *te appliceren een derde deel aan de Stadt, een derde deel aan den Afslager, een derde deel aan den Aanbrenger. En sullen hier exempt van sijn alle die geene, die hier met levendige Scholle of Rogge geladen komen, om deselve alhier ter plaatse te verkopen; dog sullen daar van voor yder reyse aan den Afslager moeten betalen ses stuyvers, en sal't den selven als dan vry staan deselve Schol of Rog te verkopen, sonder in den Afslag te brengen.* 3. *Elck een staat vry op den Afslagh te mynen of kopen tot sijn welgevallen, genietende den Afslager een woord meer dan anderen, als van olts gewoonlick.* 4. *Sal den Visjager ten dienste van een Burger of Ingeseten* 18. *Cabbellauwen, goede telbaare Visschen, en* 18. *Bennetjes Schelvisch, sijnde de Monstervisch hier onder begrepen, aan land moeten brengen, ende yder Cabbellauw en yder Bennetje Schelvisch in het bysonder by den Afslagh laten verkopen; ten sy meer als twee Kagen met Zee-visch alhier ten Afslage wierden gebragt, in welcken val het sal staan aan het goet vinden van den derden of volgenden Visch-jager om soodane quantiteit van Visschen in den Afslagh ten dienste van Burgeren en Ingesetenen te verkopen.* 5. *Sal niemand vermogen dese bovengenoemde Visschen te kopen of te laten kopen om deselve te vervoeren ende haare winste daar mede te doen, by de boete van* 6. *H.* ℔. *op yder Cabbellauw of Bennetje Schelvis.* 6. *Maar sal den Afslager met niemand Maatschappije mogen hebben.* 7. *Sullen oock geene Burgers eenige maatschappije mogen hebben stercker als van vijf personen t' samen, die haar Maatschappije aan Schepenen sullen moeten aangeven, verklarende by haaren Burger-eed dat sy niet stercker*

ker

ker sijn, en dat sy geen verbond sullen maacken, dat een Koopman tegen gaat; alles by de breucke van 40. ℔. *en Schepen-claringe.* 8. *Den Afslager is geholden op aansoecken des verkopers de Visch dadelik sonder eenig uytstel af te slaan.* 9. *Ende sal den Pagter den Afslag openbaar op der straten ende niet in huysen of hoeken doen, daar by men sien of bespeuren moge, datter niet bedrieglijck gehandelt en den Koopman niet verkortet word; oock by de pœne van* 40 ℔. 10. *Het sal den vreemden man soo wel als de Burgers vry staan sijn goed te mynen, en daar na (ende niet voor den Afslag, by de boete van* 40. *H.* ℔. *en Schepen-claringe) in een openbaare ofte andere Herberge oder by den Afslager gaan, soo hem dat gelieven sal, en verkopen sijn Visch tot sijn schoonste ende welgevallen, mits betalende aan de Stadt en Afslager elck het sijne; edog sullen hier van sijn geeximeert de* 18. *Cabbellauwen en* 18. *Bennetjes Schelvisch by den* 4. *art. geallegeert.* 11. *Indien den vreemden Man deselve Visch na* Deventer, Arnhem *of elders over Veluwe vervoerde, dat sal den Pachter of Afslager niet weeren mogen; dan lyden dat alle man by hem komt, drinckt ende handelt met hem soo veel en weinig als den Koopman gelieven sal.* 12. *Sal oock den Pachter uyt yder Merckt, 't sy van* 10, 20, 30, 40. *Bennen, die by t'elkens afslaat, niet meer dan twee Visschen trecken voor sijn gerechtigheit, en uyt yder Benne niet meer dan eenen Visch, van thien Bennen Schollen twee Schollen; van* 100, 50, 40, 30. *Vloten ofte Roggen niet meer dan eenen Rog.* 13. *Van 't minder als* 30 *en oock van Hillig-bot niet te trecken, dan van andere vreemde Bot van het hondert een, en dan nog drie stuyvers daar en boven eens.* 14. *Den Afslager sal van Cabbellauw niet eysschen nog nemen mogen meer dan een goeden Monsterbolck, die hy sal houden mogen sonder meer van de Cabbellauw te genieten, dan sal met sijne* 40. *penning*

ning te vreden wesen; by de breucke van 40 ß. *en Schepen-claringe.* 15. *Te verstaan van* 20. *Cabbellauwen en daar boven; dan daar onder sal geen treck-visch genieten, maar van yder Bolck een stuyver ontfangen; 't welck alsoo tot beneficie van deser Stads neringe werd goed gevonden.* 16. *Gelijck mede, dat de Tellers van nu af geen Cabbellauw voor haar tellen sullen mogen trecken, dan in plaatse van dien de waarde van een Cabbellauw, als die op den Afslag geld; soo sy contrarie doen ofte oock eenige vereeringe nemen, sullen van haar dienst vervallen sijn.* 17. *De Schuytlieden sullen oock geen Visch mogen trecken, maar t' elkens voor haar Schuyt vyfthien stuyvers genieten.* 18. *Die geene, die eenige Visch aan den Afslag mijnen, moeten volgens Voorwaarden en olden gebruyck gereet betaalen sonder uytstel; ten ware haar sulx door den Afslager gegost wierde.* 19. *Den Afslager staat het vry, als voor Stadts pagten, sijn verschoten penningen dadelik met Peindinge in te vorderen; gelijck hem oock vry sal staan den eenen Massapant voor den anderen aan te spreecken ende verwinnen als Principaal.*

Aldus by Burgermeesteren Schepenen ende Raad ende Gesworen Gemeinte beraamt en over een gekomen den 1 *July* 1707.

AGT EN DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Van de Graven, Vorsten en Stadthouders, die de Privilegien *van Harderwijck hebben beswooren.*

Vermits de Stadt *Harderwijck* haare Vrydommen en Voor-regten geensints slapende, maar ten deele door bloed en sweet, ten deele door gelt heeft bekomen; soo is deselve oock niet sonder reden altoos seer sorgvuldig ge-

geweeſt om deſelve door de Succeſſive Vorſten by haare eerſte huldiging ende intrede alhier te laten beveſtigt werden. Als by *Reinald*, Soon van Grave *Reinald*, op Lucien avont 1318. By Hertog *Eduard* 1361. 's anderen daags na *Johan* den Doper. By *Willem* en *Marie*, Vorſten van Gulick, als Voogden van haaren oldſten Soon *Willem*, Hertog van Gelre, op *Mathæus* avont 1372. By *Mechtelt*, ſig mede noemende Hertogin van Gelre, op Kers-avont 1374, nadat ſy alhier was ingehuldigt. By *Willem van Gulich*, Hertog van Gelre, op Vrydag na Sondag *Lætare* in den Vaſten 1383. By *Reinald*, eerſt 1402. op Maandag na *Lætare*, ende andermaal op *Matthys* dag 1410. By Hertog *Arnold* op Vrydag na *Jacobs* dag 1423. By *Adolph van Gelder* op Woensdag na *Exaudi* 1465. By *Frederick*, Hertog van Brunswyck, als Voorſtander deſes Vorſtendoms en Graaf-ſchaps, op Maandag na *Lucie* 1478. By *Henrick van Swartzenburgh*, Biſſchop van Munſter, in deſelve qualiteit, op *Vincents* dag 1480. By *Maximiliaam van Ooſtenrijck*, als Hertog van Gelre, eerſt op *Laurens* dag 1480. en wederom op den laatſten Decemb. 1482. By Hertog *Karel van Gelder* op den 16 van Hoymaant 1492. Ende eyndelick by *Reiner van Naſſouw van Chalon*, Prins van Oranje, als Stadthouder des Keiſers, op den 29 van Herfſtmaant 1543. Oock heeft Hertog *Karel van Egmont* in 't jaar 1513. ſijn woord en hand gegeven, dat hy de Harderwijcker Burgerie ſou houden by haare oude gewoonten van *Erf-huys-regt*.

NEGEN EN DERTIGSTE HOOFD-STUCK.

Toegift van eenige Gedigten *op* Harderwyck *gemaakt.*

Het is den Vaderlandsche Historie-kundigen genoeg bekent, dat *Harderwijck* van ouds her is geweest als den Gelderschen *Parnas*, daar de Wetenschap en Vrije Konsten haare woonplaats hadden. Het was even daarom ende in dien selven sin, dat de Liefhebberen der Poësie haare Rijm-lust meer als eens tot lof deser Stadt hebben aangeleit. Den Tielschen School-Voogd *Diderick Verhoeven* voert *Harderwijck* aldus in:

Me Velavi recreant colles, & grata Monetæ
Munera, me Flevi luxuriantis aquæ.
Uno splendidior tamen hoc sum nomine, quod me
Phœbus & Aonidum blandula turba colit.

Slichtenhorst singt dese Stadt in driederley tale aldus toe:

Ce n'est pas grand' raison, que vous vantez si fort,
O de Villes la fleur, ce royal & beau Port;
Ny ce Phare quarré, ce gros Geant de Pierre,
Qui estend ses longs bras sur vostre cimitiere;
Ny le droit que l'on dit l'Estaple du poisson,
Que la mer a l'entour vous fournit à foison;
Ny l'octroy Monetal, ny la Justice haute
(Dont mainte bonne Ville a quelque fois bien faute)
Ny le Lycée encor fleurissant en bon heur.
L'honneur de ton Senat c'est ton plus grand honneur.

II. De

II. *De* Harder, wijck*ende naar dees beveste woning*,
En was geen Coridon, *of eenig* Hierder *Quant.*
Het was Apollo *selfs, den aller Hard'ren Koning*;
Die is van Pindus *hier met sijne Schaer gelant.*

III. *Bosphorii fastus exoso Regis, & arma,*
Et Scythicos ritus efferaque ora virûm,
Jam dudum Pataræ sordebat regia Phœbo,
Quæque diu mediis insula fluxit aquis.
Dum secum dubitat quasnam migraret in oras,
Chara Soror, quo tu, quo fugiemus? ait.
Quos fugiam video, non quos sequar. Hasce relinquo,
Præ queis Barbaries barbara nulla, plagas.
Nulla mihi Græcis fumant altaria fanis,
Et bifidi bubo culmina montis habet.
Dixerat. At Flevi præcinctam fluctibus Urbem
Gelrorum simul ac fulgere vidit humo,
Et passim virides, Pastorum regna, recessus,
Aptaque celandis plurima lustra feris,
Balantumque gregi tenuem frondescere erycam,
Nec Cereris vacuum, nec sine fonte solum;
Hîc domus est, inquit, nobis, hîc altera Delos.
Exilium nobis finiet iste locus.
Grynæi nemoris, veterisque arcana Lycæi
Huc transferre libet, Pïëridumque choros.
Exin contiguos, cum Nymphis, Delia saltus,
Pastorum Vicum *Delius ipse colit.*

M. Wolferdus *sinspeelt 'er aldus op*:

Alloquium ad Antiquam, Nobilissimi sui Senatus splendore Inclitam, Incolarum præstantia Honorificam, situ loci atque amœnitate circumfusa Dilectam Urbem HAN-
SE-

SEATICAM, GELRO-ZUTPHANICÆ PALLADIS & MONETÆ *sedem*, *Prærogativis suis nulli cedentem*, *inter* VELAVICAS *secundam*, *optimam scriptori Hospitam*, HARDEROVICENORUM REMPUBLICAM.

Auspiciis Generosa sacris URBS, *fausta* DEORUM
Numine, *vi constans* NOBILIORE Tua,
Hæc TIBI PRINCIPIBUSQUE *Tuis sacrata teneto*,
Quæ Laribus scribit dissita Musa suis.
Audis PASTORUM-VICUS; *sunt consona caussis*
Nomina, *nec tituli degener omen habent.* (*mur*,
PASTORES, *seu* ROSTRA *fori*, *seu* TEMPLA *tue-*
Adsunt, & *pariter* GREX *tibi justus adest.*
PASCIS *consilio faciles*, *dum jussa sequentes*
Exemplo CENSOR *format inire probo.*
Grata Tibi PEITHO, PALLAS, PHOEBUSQUE THEMISQUE (*cent.*
Præ reliquis COELI DOGMATA SACRA *pla-*
Summa Tuis, *præsente* DEO, *contingere fas sit*,
Si, *tibi quæ Posco*, *Tu Tua Fata velis.*

Edog wijdlopiger dan alle andere wert *Harderwijck* by den Geldersschen Historie-Schryver *Rob. Keuchenius* aldus beschreven:

Alma Camœnarum *sedes*, *Neptunia* Pallas,
Hospitium Terræ, *Deliciumque Maris*;
Curia Naïadum, *vel Gelrica Tempe* Dianæ,
Mercurii *quondam per freta vasta Domus*;
In qua cudit opes Regina Pecunia fœlix,
Et parit Auratos Diva Moneta *Joves*:
Quam Te commemorem, *Patriæ Soror*, *Altera Mater*
Ingeniique simul dives Alumna mei!

Inter

Inter [illegible] Tu dicta [illegible] Minores
Prima Sub [illegible] Nata, secunda Soli.
Hard[illegible]ones (*fama est*) [illegible] *quondam*
Rura freta [illegible] Lapis,
Ante vel immitis quam ripa superflua Flevi
Te circum positos exsuperasset agros.
Mox aliis qui jura dedit Comes *Urbibus OTHO,*
Addidit hic Vico Mœnia prima tuo,
Nassoviumque *tulit, veteri pro* Nave, Leonem;
Utraque virtutis Symbola celsa Tuæ.
Quid Populi valuere Mari; satis Æquora norunt
Balthica & *oppositis lucrifer* Albis *aquis.*
Invidit tantis Vulcania *Flamma lucellis*
Oppida tota suis depopulata rogis.
Cumque Urbs Castilio *stares dominata PHILIPPO,*
Reddita mox CAROLO es deditione Duci:
Hanc laudem captæ rursum tulit Hellius *Urbis,*
Asseruit populos qui pietate tuos.
Victa iterum bello, superataque Marte fuisti,
Cæsaris Imperiis obsequiosa novi.
Donec Fœderibus *cessisti mutua* Belgis,
Jam titulo Concors Liberiore nitens.
Hinc aliud nunc parta Decus; sub pace serena
Tuta domi, Musas Pacis & Arma colis:
Jamque tuis Laribus fulgens Academia, *crevit*
Nupera, Nassoviis *plus celebrata Scholis.*
Quid Turres, quid Templa loquar, Portusque Forumque:
Piscibus atque aliis Dives ubique bonis.
Quid procul ignifera præcelsa cacumina Turris;
Non aliam melior Gens habet ulla Pharon:
Quid Geminas portis se conjungentibus alas,
Robora quæ muris sunt bene firma tuis:

Quid Freta, cum Gelri *meditentur adire* Batavos,
Commoda, qui felix experiuntur iter.
Tu pelago Terrâque cluens, Tu Marte Togâque;
Quidquid ubique refert Gelria, *laudis habes.*

RE-

REGISTER
der voornaamste saacken.

A.

Academie. 94
Afslag van den Visch. 222. Voorwaarden. 241. Oneenigheit met Naarden. 224 met Enckhuysen. 238. 241 met Amersfoort en Buntschoten. 230
Aggratiatie. 161
Agnieten-Clooster. 69
Altaren. 47
Amsterdam. Arrest van een Harderwijcker voor Stads schulden opgeheven. 215 recht van *Issu* gedodet. 215
Apprehensie buyten het Schependom. 154
Arke-Mehen. Heimraad. 201. Harderwijcker Geerfden mede beregtigt tot het bewind des Dijcks. 202
Armen besorgt. 148
Avocatie. 153

B.

Beeren. 35
Besweering der Privilegien. 163
Beurs. 95
Beyer. Gasthuys. 71
Bieren by de Noordse Volkeren gemein. 205
Blockhuys aan Westen. 7 Oosten. 83
Bucking. 26
Buntschoten eertijds verder van Zee. 24
Burger-regt. Hoe veel ymant besitten moet. 149 geen dienstbaare admissibel en waarom. 148. eed. 149

C.

Catharinen-Clooster. 69
Claars-dal. 70
Cloosteren. Getal en rijckdom. 50
Commandeurs van Heeren-Loo. 55. Voorwaarden. 56
Convoyen en Licenten. 207
Curatoren. 96

D.

Deenmarken. Harderwijks bysondere Privilegien aldaar. 176
Defroyement van den Vorst 163

E.

Eed der Mis-dienaars. 46
Elburg Ao. 1368. al een Hanse-Stadt. 6

Essenburg. 12
Evocatie. 153
F.
Franciscanen. 63. Vrouwen-Clooster. 69. 70
Frater-huys. 58
G.
Gasthuys. van Geertruyd. 71. van de H. Geest. 73
Geboden. 109
Gedigten op de Stadt. 246
Gemeensluyden. 112. getal, nominatie en eed. 113
Gevangen-huysen. 82
Gilden. 140. reformatie en vereeniging. 145
Glasen in de Kerck. 47
Godsdienstigheit der inwoonders. 148
Gragten en *Muuren.* 35. op te graven by die van *Nykerk*, *Putten* en *Ermel.* 205
Gruytte. 13. 206. aan de Stadt verpagt. ibid.
H.
Hals-recht. 156
Handvest. van *Otto.* 4. van *Arnold.* 8. van Con. *Waldemar.* 167. van Con. *Eduard.* 100
Hanse. wat beduyd. 165 Harderwijck een lid der Duytsche Hanse. 165. contingent in de Hanse-schulden. 166. comparitie ten Hanse-dagen, brieven, resolutien en vryheden der Hanse Steden. 166. der selver namen en vryheden in Deenmarken. 168.
Harderwijck. eertyds volkrycker. 6. oorsprong der naam. 1. gelegentheit. 3. stigting. 3. oud en nieuw Wapen. 5. en 6. sent Gecommitteerden in alle Hoge Collegien. 151. Hanse Stadt. 164
Harderwijckers. inborst en suynigheit, 147. sorge voor den Armen en Godsdienstigheit. 148. kloeck in de Wapenen. 149. voor eens anders schuld niet arrestabel in Engeland. 200. en elders. 201
Haring-vangst. 26
Haven. 35
Heeren-Loo. 51
Hierden. 15. geregtigheit in 't veld. 18. lands-douw. 22. heeft deselve voorbaaten als de Burgers. 23
Hierder-Beeck gehoort onder Harderwyck. 14
Hoog Gebod. 151
Hulst. 15
I.

I.

Ianniters. 51
Impositien. 154
Ioris Gilde. 140. 147
Iurisdictie. 156

K.

Kalck-Ovens. 7
Kenning in Zee, wat. 11. 34
Kerck-Strate. 7
Kerckelycke Cieraden. 47
Keurdag. 108
Kinderhuys. 80
Kleine Begijnen. 70
Klocken. 47
Kloeckheit in de Wapenen. 149
Konden niet te vervaardigen als voor Schepenen. 151.
Kraangelt 't Arnhem. 210

L.

Lakenen. 7
Lantwinning. 160
Ledige Erfnissen. 154
Loo. 55
Lovenummer Beeck. 13
.... *Brug.* 14

M.

Magistraat. 104
Merckten. 162. Jaar en weeck merkten 219. vryheden hoe lang en voor wie. 221
Momber geen kondschap voor sig te beleggen. 151
Munt. recht. 86. verplaetst. 86. waer nu. 87. penningen met Stadts wapen. 87 meesters. 88. Privilegien. 88. Iurisdictie. 90
Muur en *Beeck.* 68. Stadts muuren. 35

N.

Nassouwse Wapen. 5
Nicolaas-Kerck. 40

O.

Onvrye goederen vry gemaeckt. 13
Ooster-mehen. 16
Opper-Leeraers in de Schole. 91
Orgel. 48
Ouden-mannen-Huys. 74

P.

Pekel-haring. 26
Pepers-Erve. 10
Pesthuys. 80
Poorten. 37
Predikanten. 49
Professoren. 98

R.

Raedhuys. 80
Regeerings forme. 104
Regt-dagen. 109
Remissie. 155
Rentmeesteren. Eed en instructie. 114
Roer-tol. 207

S.

Sardamse schuiten en netten weg-gehaelt. 35
Schependom. 10
Schepenen en *Raaden.* 110
Scherp-richter. 157. 159
Schole. oude. 90. Nassouwse 92. Hoge. 94
Schout. 124. Ampten. Bankspanning. 124. nadere Instructie. 132. laetste. 136. naemen. 139
Schutteryen. 140
Seems-Mole. 13
Slot-Bewaerders. 85
Smalle Thienden. 13. 207
Stapel van de Zee-visch. 233
Steen-backery. 7
St. Severinus-Kerckje. 16
St. Jurrien. 73. Gilde. 140
Straten. 37
Susteren van St. Clara. 70
Suynigheit der Inwoonderen. 147

T.

Tel-Visch. 233
Tellen en *Tegen-jaegen.* 234 en 235
Thins-recht. 153
Tol en *weg-gelt.* 207
Tol-vryheit door Geldérlant. 208. op den Vorstelijcken Tol t'Arnhem. 209. tusschen Arnhem en Nymegen. 210. tot Nymegen. 210. ter Hunnep. 213. door Hollant en tot West-Vrieslant toe. 214. tot Deventer. 217. tot Meppen, Swart-Sluys en tot Groeningen toe, en tot Hasselt. 219
Toren. 49

V.

Vacantien. 108
Vddeler-Bosch. Holt-Richter uyt Harderwijck. 205
Verdrag tusschen Raed en Gemeente. 116
Visch. Harderwijck levert de Visch op 's Vorsten Tafel. 231
Vorst. Defroyement. 163. besweert de rechten. 163
Vorsten &c. die de Privilegien hebben besworen. 244
Vrck. 24
Vrouwen-kerck. 44
Vry-geleyde. 153
Vryheden. Tot Embrick. 211. Dotechem. 213. tot Monnickendam. 216
Vryheid, voor *Arnolds* tijd. 11. tegenswoordige. 12. in Zee. 11
Vrymaeckinge der Onvrye goederen. 13
Vytsettinge der Verpondinge tot Nykerck, Putten en Ermel. 205

W. *Waar-*

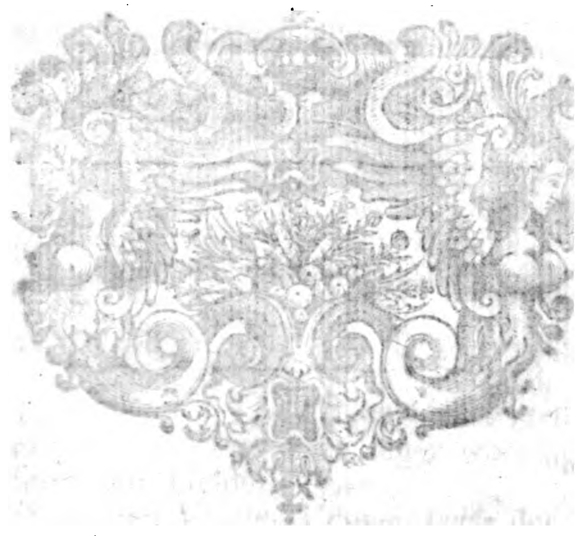
W.

Waardeins. 7. 107
Wapen, oud en nieuw. 5. en 6
Water-mole. 7
Water-tol. 163. 208
Weduwen agter Sweers. 70.
Weeshuys. 68. 74. Privilegien en wetten. 75
Weyde van de Stadt Thiendvry, in cas van besaeyinge. 9
Wullewevers Strate en Gilde. 7

Z.

Zutphensche Vryheden aen Harderwijck. 162. betaalt. 164. een Zutphens man alhier gearresteert. 164
Zuyder Zee. Oorsprong. 23. een *Stroom* genaemt. 24. aenwasch. ibid. voor Buntschoten, Nykerck en Harderwijck. 24. reden daer van 25. voordeelen. 26. dispuit over den eygendom. 27

2 vol. / met de [illegible]
[illegible] 3 vol

[illegible]

